

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**OSMANLI DEVLETİ HİZMETİNDE BÂNÎ BİR AİLE: SARUCA
PAŞA AİLESİ VE VAKIFLARI (1400-1910)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İsmail SERÇE

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Samettin BAŞOL

TOKAT-2022

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Samettin BAŞOL danışmanlığında hazırlamış olduğum “Osmanlı Devleti Hizmetinde Bânî Bir Aile: Saruca Paşa Ailesi ve Vakıfları (1400-1910)” adlı Yüksek Lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

13/10/2022

İsmail SERÇE

ÖNSÖZ

İnsanoğlunun fitratında bulunan yardımlaşma ve dayanışma duygusuyla meydana çıkan, İslam dininin etkisiyle farklı bir boyut kazanan, Osmanlı Devleti'nin kurulması ve geniş coğrafyaya dağılmasıyla da hizmet çeşitleri artan vakıf müesseseleri, her dönemde araştırma ve inceleme konusu olmuştur. Hazırlanan bu çalışma Osmanlı Devleti'nin erken döneminde üst makamlarda görev alan Saruca Paşa ve oğlu Umur Bey tarafından kurulan, Umur Bey oğlu Ali Bey tarafından genişletilen aile vakfı hakkındadır.

Çalışmanın tüm süreçlerinde birçok kişinin katkısı ve destekleri olmuştur. En başta tez sürecimde danışmanlığımı yapan, bilgisi ve tecrübesiyle akademik anlamda yol gösteren, kaynak temini konusunda ve çalışmanın her aşamasında titizlikle ilgilenen Dr. Öğr. Üyesi Samettin BAŞOL'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çalışmanın ilk safhasında, gece gündüz demeden tercüme konusunda yardımını esirgemeyen Selahattin AYDIN kardeşime çok teşekkür ederim.

İsmail SERÇE

Tokat/2022

ÖZET

Osmanlı Devleti Hizmetinde Bânî Bir Aile: Saruca Paşa Ailesi ve Vakıfları (1400-1910)

Serçe, İsmail

Yüksek Lisans, Tarih Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Samettin BAŞOL

Kasım 2022, xii + 211 sayfa

Bu çalışmada Saruca Paşa tarafından kurulan ve Umur Bey tarafından tek çatı altında toplanan Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı, birimleri, sunduğu hizmet türleri, sosyo-kültürel alana kattığı değerler ele alınmaktadır.

Çalışma giriş, altı ana bölüm, sonuç ve ekler bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, çalışmanın amacı, kapsamı, literatür değerlendirmesi ve çalışmanın kapsamı gereği Osmanlı Devleti'nin Rumeli Bölgesini fethetmesi ve bölgedeki uyguladığı politikalar ele alınmıştır. Birinci bölümde, vakıf ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler vakfın menşei, gelişim süreci, hukuki statüsü, Osmanlı dönemindeki gelişmeler, vakıf kurucuların statüleri, kurulan vakıfların çeşitleri ve vermiş olduğu hizmetler aktarılmıştır. İkinci bölümde, Saruca Paşa, Umur Bey ve Ali Bey'in hayatı, Osmanlı Devleti'nde almış oldukları görevler ve mücadele ettikleri savaflara değinilmiştir. Üçüncü bölümde, kurmuş oldukları vakıflar, vakıfların hizmet alanları, hizmetlerin verildiği yerleşim yerleri, vakıf için bağışlanan akarlar ve akarların çeşitleri işlenmiştir.

Dördüncü bölümde, Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın idari yönetimin ve vakfa kayıtlı tesislerde görev alan personelin görev süresi ve aldıkları ücret ile ilgili veriler aktarılırken beşinci bölümde, vakfın muhasebesi, gelir kaynakları ve gider kalemleri ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde vakıfta yaşanan problemler işlenmiştir. Genel bir değerlendirmenin yer aldığı sonuç kısmından sonra ekler kısmı ilave edilmiştir. Ekler kısmında, vakfiyeler ve tercümeleri ile birlikte Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na ait yapıların günümüzdeki mevcut görselleri paylaşılmıştır.

Anahtar Kelime: Osmanlı Devleti, Rumeli, Sârimüddin Saruca Paşa, Aile Vakıfları, Vakıf Kuruluşları

ABSTRACT

A Spiritual Family in the Service of the Ottoman Empire: The Saruca Pasha Family and Foundations (1400-1910)

Serçe, İsmail

Master's Thesis, History Scientific

Advisor: Assist. Prof. Dr. Samettin BAŞOL

October 2022, xii + 211 pages

This study deals with the Saruca Paşaoğlu Umur Bey Foundation, which was founded by Saruca Pasha and united under a single roof by Umur Bey, its units, the types of services, it offered, the values it added to the socio-cultural field.

The study consists of an introduction, six main chapters, a conclusions and appendices. In the introduction, includes the aim and the scope, of the study, an a literature review discussing the conquest of the Rumeli Region by the Ottoman Empire and the policies implemented in the region. In the first part, the origin of the foundation, its development process, the legal status of the foundation, developments in the Ottoman period, the status of the founders, the types of trusts established and the services provided by the foundation are covered, in the second part, the lives of Saruca Pasha, Umur Bey and Ali Bey, their duties in the Ottoman Empire and the wars they participated in. Are presented. In the third chapter, the foundations established by Saruca Pasha and Umur Bey, the service areas of the foundations, the settlements they serve, the rental income donated to the foundation and the types of rental income are discussed.

In the fourth section, information is given about the administrative management of Saruca Paşaoğlu Umur Bey Foundation and the terms of office and wages of the personnel working in the facilities registered with the foundation. In the fifth section information about the foundation's accounting is provided. In the last part of the study, the problems experienced in the foundation are discussed. After the conclusion section, which includes a general evaluation, the appendices section is added where documents and translations belonging to Saruca Paşaoğlu Umur Bey Foundation and current visuals of the buildings are shared.

Key Words: Ottoman Empire, Rumeli, Sârimüddin Saruca Pasha, Family Foundations, Foundation Organizations

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ETİK SÖZLEŞME	i
ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ	ix
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xi
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	xi
HARİTA LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Konusu, Amacı ve Kapsamı.....	1
1.2. Yöntem ve Kaynaklar.....	3
1.3. Literatür Değerlendirmesi	11
2.1.Osmanlı Devleti’nin Rumeli’ye Geçiş ve Fetihleri	23
2.2. Osmanlı Devleti’nin Rumeli ve Balkanlar’da Uyguladığı Politikalar	25
BÖLÜM I	
VAKIF KURUMU VE TARİHSEL GELİŞİMİ.....	30
1.1. Vakfın Tanıtımı ve Terimleri	30
1.2. Vakfın Menşei	32
1.2.1. Vakıfların Menşeinin İslamiyet ve Hz. Peygambere Bağlanması	33
1.2.2. Hz. Peygamber Sonrası Vakıflar	34
1.3. Osmanlı Devleti Döneminde Vakıflar.....	36
1.3.1. Osmanlı Devleti Döneminde Vakıfların Yönetimi.....	38
1.4. Osmanlı Devleti’nde Vakıf Hizmetleri	39
1.4.1. Eğitim Hizmetleri	40
1.4.2. Dinî Hizmetler	41
1.4.3. Bayındırlık ve Şehircilik Hizmetleri.....	42
1.4.4. Sosyal ve Kültürel Hizmetler.....	42

1.4.5. Sağlık Hizmetleri	43
1.5. Osmanlı Devleti'nde Vakıf Çeşitleri	43
1.5.1. Hayrî Vakıflar	44
1.5.2. Zürrî (Evlatlık)/Aile Vakıflar.....	44
1.5.3. Haremeyn Vakıfları	47
1.5.4. Para Vakıfları	48

BÖLÜM II

SARUCA PAŞA, UMUR BEY VE ALİ BEY'İN HAYATLARI..... 52

2.1. Saruca Paşa'nın Hayatı	52
2.1.1. Birinci Murad Dönemi (1371/1389)	53
2.1.2. Yıldırım Bayezid Dönemi (1389/1402)	57
2.2. Saruca Paşa Oğlu Umur Bey'in Hayatı	61
2.3. Umur Bey Oğlu Ali Bey'in Hayatı.....	65

BÖLÜM III

SARUCA PAŞAOĞLU UMUR BEY VAKFI'NIN HAYRAT VE AKARLARI.... 66

3.1. Dinî Kurumlar	68
3.1.1. Cami ve Mescitler	68
3.1.1.1. Çirmen Saruca Paşa Cami	69
3.1.1.2. Çirmen Umur Bey Oğlu Ali Bey Mescidi.....	70
3.1.1.3. İncelik Umur Bey Cami	70
3.1.1.4. Hasköy Saruca Paşa Cami.....	71
3.1.1.5. Akçakızanlık Saruca Paşa Cami.....	72
3.1.1.6. Yenice Zağra Saruca Paşa Cami	73
3.1.2. Zaviyeler	73
3.1.2.1. Hasköy Saruca Paşa Zaviyesi.....	75
3.1.2.2. Yenice Zağra Saruca Paşa Zaviyesi	76
3.2. Sosyal Hizmet Yapıları.....	76
3.2.1. İmarethaneler	76
3.2.1.1. Çirmen Umur Bey İmareti	78
3.2.1.2. Hasköy Saruca Paşa İmareti.....	81
3.2.2. Hamamlar.....	81

3.2.2.1.Hasköy Saruca Paşa Hamamı.....	82
3.2.2.2.Akçakızanlık Saruca Paşa Hamamı	82
3.2.2.3.İnecik Umur Bey Hamamı	82
3.2.2.4.Yenice Zağra Saruca Paşa Hamamı	83
3.3. Vakfa Ait Akarlar	83
3.3.1. Kervansaraylar	84
3.3.1.1. Hasköy Saruca Paşa Kervansarayı	85
3.3.1.2. Akçakızanlık Saruca Paşa Kervansarayı	85
3.3.1.3. İnecik Umur Bey Kervansarayı.....	85
3.3.1.4. Yenice Zağra Kervansarayı.....	86
3.3.2. Dükkânlar ve Sekiler	86
3.3.3. Değirmenler	89
3.3.4. Zirai Alanlar.....	90
3.3.4.1. Köy, Çiftlik, Mezra ve Araziler	90
3.3.4.2.Bağ ve Bahçeler	93
3.4. Köleler	94
3.5. Diğer Akarlar.....	95
3.5.1. İş ve Yük Hayvanları	95
3.5.2. Çeşitli Ev Eşyaları	96

BÖLÜM IV

VAKFIN YÖNETİMİ VE GÖREVLİLERİ 98

4.1. Vakfın Yönetimi ve İdari Görevlileri	98
4.1.1. Mütevelli.....	99
4.1.2. Nâzır.....	106
4.1.3. Kâtip.....	107
4.1.4. Câbi.....	109
4.2. Cami Görevlileri.....	112
4.2.1. İmam ve Hatipler	112
4.2.2. Müezzin, Temcîdhan ve Duacılar	118
4.2.3. Kayyım.....	122
4.3. Vakıfta Hizmetli Diğer Görevliler.....	123

BÖLÜM V

VAKFIN GELİR VE GİDERLERİ 128

5.1. Vakfın Gelirleri	131
5.2. Vakfın Giderleri.....	143
5.2.1. Devlete Ödenen Resm ve Harçlar.....	146
5.2.2. Görevlilere Ödenen Ücretler.....	148
5.2.2.1. Mütevellilere Ödenen Ücretler.....	148
5.2.2.2. Hizmet Görevlilerine Ödenen Ücretler	149
5.2.3. Tamir ve İhtiyaçlar İçin Yapılan Masraflar	150
5.2.4. Mütevelliler Tarafından Yapılan Harcamalar.....	152
5.2.5. Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın Gelir ve Gider Durumu	152

BÖLÜM VI

SARUCA PAŞAOĞLU UMUR BEY VAKFI'NDA YAŞANAN PROBLEMLER 155

6.1. Mütevelliler Arasında Çıkan Problemler.....	155
6.2. Mütevelliden Kaynaklanan Problemler	158
6.3. Vakıf Akarlarına Yapılan Müdahaleler	160
6.4. Vakfın Tımar Arazisine Müdahalesi	161
6.5. Bulgaristan Emareti Tarafından Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na Yapılan Müdahaleler.....	162

SONUÇ 164

KAYNAKLAR 169

EKLER 187

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo No:	Sayfa
Tablo 1: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na Ait Vakfiye ve Ek Vakfiyelerin Listesi..	5
Tablo 2: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde Araştırma Yapılan Fonlar	9
Tablo 3: Saruca Paşa, Umur Bey, Çocukları ve Torunları	101
Tablo 4: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nda Mütevellî ve Mütevellî Kaymakamı Olarak Görev Alan Kişiler.....	102
Tablo 5: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nda Kâtip Olarak Görev Yapan Kişiler...	107
Tablo 6: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nda Câbi Olarak Görev Yapan Kişiler....	110
Tablo 7: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı Çirmen Saruca Paşa Cami'nde Görev Alan İmam ve Hatipler	114
Tablo 8: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı Akçakızanlık Saruca Paşa Cami'nde Görev Alan İmam ve Hatipler	115
Tablo 9: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı Hasköy Saruca Paşa Cami'nde Görev Alan İmam ve Hatipler	115
Tablo 10: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı İncik Umur Bey Cami'nde Görev Alan İmam ve Hatipler	116
Tablo 11: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı Yenice Zağra Saruca Paşa Cami'nde Görev Alan İmam ve Hatipler	116
Tablo 12: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı Çirmen Cami'nde Görevli Müezzinler, Temcîdhanlar ve Duacılar.....	120
Tablo 13: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı Hasköy Cami'nde Görevli Müezzinlerin Listesi.....	120
Tablo 14: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı İncik Cami'nde Görevli Müezzinler....	121
Tablo 15: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı Çirmen'de Görevli Kayyımlar	122
Tablo 16: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı Çirmen Zaviyesi'nde Görevli Zaviyedârlar	123
Tablo 17: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı Hasköy Zaviyesi'nde Görevli Zaviyedârlar	124
Tablo 18: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı Akçakızanlık'ta Görev Yapan Kilerciler	125
Tablo 19: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı Çirmen'de Görev Yapan Kilerciler	126
Tablo 20: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nda Görev Alan Ferraşlar ve Görev Yaptıkları Kurumlar.....	126
Tablo 21: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın 1185-86/ 1772-73 Tarihindeki Gelirleri	132

Tablo 22: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın 1197/1783 Tarihindeki Gelirleri	133
Tablo 23: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın 1199-1200/1785-86 Tarihlerindeki Gelirleri	135
Tablo 24: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın 1224-25/1809-10 Tarihlerindeki Gelirleri	137
Tablo 25: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın 1228-31/ 1813-16 ve 1237/1823 Tarihlerindeki Gelirleri	138
Tablo 26: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın 1265-66/ 1849-50 ve 1272/1856 Tarihlerindeki Gelirleri	141
Tablo 27: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın Yıllara Göre Akçe Biriminden Giderleri	143
Tablo 28: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın Yıllara Göre Kuruş Biriminden Giderleri	143
Tablo 29: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı Muhasebesinde Mütevellilere Ödenen Ücret	149
Tablo 30: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın Akçe Olarak Hesaplanan Muhasebesi	153
Tablo 31: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın Kuruş Olarak Hesaplanan Muhasebesi	153
Tablo 32: Saruca Paşa, Umur Bey ve Ali Bey Tarafından Kurulan Yapıların Topluca Gösterilmesi	210

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik No:	Sayfa
Grafik 1: 1185-86/ 1772-73 Tarihlerinde Caferce ve Beypınarı Bölgelerinden Gelen Gelirin Diğer Bölgelerle Kıyaslanması.....	135
Grafik 2: Akçakızanlık Bölgesinden Gelen Mukataaların Akçe Biriminden Senelere Göre Dağılımı	142
Grafik 3: Akçakızanlık Bölgesinden Gelen Mukataaların Kuruş Biriminden Senelere Göre Dağılımı	142
Grafik 4: 1185/1772-1200/1786 Tarihleri Arasında Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na Ait Gider Oranları.....	144
Grafik 5: 1224/1810-1313/1897 Tarihleri Arasında Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na Ait Gider Oranları.....	145

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf No:	Sayfa
Fotoğraf 1: Hasköy (Haskovo) Eski Cami İç Kısım.....	206
Fotoğraf 2: Hasköy (Haskovo) Eski Cami Dış Görünümü.....	206
Fotoğraf 3: İncik Umur Bey Cami Yeni ve Eski Kitabeleri	207
Fotoğraf 4: İncik Umur Bey Cami İç Görseli	207
Fotoğraf 5: İncik 1999 Tarihinde İnşa Edilen Umur Bey Cami Dış Görseli	208
Fotoğraf 6: İncik'te 1952 Yılında İnşa Edilen Camiye Ait Fotoğraf.....	208
Fotoğraf 7: İncik Erenler Hamamı	209
Fotoğraf 8: İncik Erenler Hamamı	209

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Günümüz Sınırları İçerisinde Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın Hizmet Verdiği Bölgeler	211
---	-----

KISALTMALAR

age.: Adı Geçen Eser

agm.: Adı Geçen Makale

agt.: Adı Geçen Tez

AK.: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

bkz.: Bakınız

BOA.: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

C.: Cilt

Çev.: Çeviren

DİA.: Diyanet İslam Ansiklopedisi

Ed.: Editör

H.: Hicri

Hzl.: Hazırlayan

M.: Miladi

MC_Yz_O.: Muallim Cevdet Yazmaları

S.: Sayı

s.: Sayfa

TDV.: Türkiye Diyanet Vakfı

VGM.: Vakıflar Genel Müdürlüğü

GİRİŞ

1.1.Çalışmanın Konusu, Amacı ve Kapsamı

Türk tarihi içinde uzun ve ihtişamlı bir dönem oluşturan Osmanlı Devleti'nin siyasi, askeri, sosyo-ekonomik, kültürel vb. durumunun araştırılması her geçen gün daha da ilgi konusu olmaktadır. Bu ilginin sebeplerinden en başında ise Osmanlı Devleti'nin çeşitli din ve kültüre ait unsurlardan meydana gelmiş olmasına rağmen, bu unsurların yüzyıllar boyunca hoşgörü içinde nasıl yaşandığının gün yüzüne çıkarılmak istenmesidir.

Osmanlı toplumu kurmuş oldukları vakıflar, zaviyeler, medreseler, han ve hamamlar ile şehirlerin gelişmesi, büyümesi ve toplumun değişik sosyal tabakalarının bir arada yaşamasına olanak sağlamıştır. Osmanlı şehirlerinde bedesten, han ve dükkânlardan başlayarak neredeyse tüm kamusal eserlerin ve işlevlerin "vakıf" olması ve vakıf organları ile yönetilmesi esas olarak şehirlerin önemli bir kısmının vakıf mülkü olduğunu da göstermektedir¹.

Çalışmanın konusu Rumeli sınırları içerisindeki şehirlerin gelişmesi, büyümesi, değişik sosyal grupların bütünleşmesine katkı sağlayan Saruca Paşa ailesinin hayatları ve kurmuş oldukları vakıflarının araştırılıp incelenmesidir. Gerek Saruca Paşa gerekse oğlu Umur Bey'in hayatı ile ilgili bilgiler oldukça kısıtlı olduğundan, mümkün olduğunca küçük detaylar dahi çalışmaya dâhil edilmiştir. Kendileri hakkında yapılan çalışmalar oldukça sınırlı olup genellikle ansiklopedi maddelerinde kısa bilgiler halinde yer almaktadır. Öte yandan Saruca Paşa, bazı kaynaklarda makale ve bilgilendirmelerde kendisinden sonra yaşayan ve İstanbul'un fethi sırasında vezir olarak görev yapan diğer Saruca Paşa ile karıştırılmıştır. Çalışmanın konusunun Saruca Paşa Ailesi ve vakıfları olmasının sebeplerinden birisi de iki paşa vakfı arasındaki karışıklığı da ortadan kaldıracak olmasıdır.

Saruca Paşa Osmanlı Devleti padişahlarından I. Murad ve I. Bayezid devirlerinde görev yapmıştır. 28 Muharrem 818 (9 Nisan 1415) tarihli vakfiyede Sârimüddin lakabıyla

¹ Yunus Uğur, "Şehirler ve Şehirleşme", *Osmanlı İmparatorluğunda Çevre ve Şehir*, İstanbul 2015, s. 316-317.

zikredilmektedir. Rumeli'nin fethedilmesinde önemli rol üstlendiği düşünülen Saruca Paşa nitekim 1371'de Çirmen bölgesi fethedildikten sonra bu sancağın kurucusu ve ilk sancak beyi olmuştur². Saruca Paşa'nın çalışmanın konusu ve kapsamı dâhilinde olan Çirmen sancağına bağlı Edirne, Akçakızanlık, Hasköy ve Yenice Zağra ile diğer çeşitli merkezlerde vakıfları ve eserleri mevcuttur. Ancak kayıtlarda bu vakıflar çoğu zaman oğlu Umur Bey'in vakıfları ile birlikte zikredilmiş ve iç içe geçmiştir.

Saruca Paşa, Umur Bey ve Ali Bey'in kimliği ve şahsiyeti konusundan sonra, çeşitli arşivlerde yapılan taramalar neticesinde elde edilen verilerin incelenmesinin akabinde kurmuş oldukları vakıfların hangileri olduğu, nerelerde bulunduğu ve bunların nasıl işletildiği ayrıca vakıfların kuruluşları olan XV. yüzyıl ile XX. yüzyıla kadar olan süreçleri takip edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın amacı ise, Saruca Paşa, Umur Bey ve Ali Bey'in hayatı, şahsiyeti ve isimlerini taşıyan vakıflarının hangi amaç doğrultusunda ne zaman ve nerede kurulduğunun tespit edilip, inşa edilen bu vakıf müesseselerinin bulundukları bölgelerin ihyası ve imarına ne derecede katkı sağladığının gün yüzüne çıkarılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda, Saruca Paşa, Umur Bey ve Ali Bey kimdir? Devlette hangi görevleri üstlendiler? Hangi padişah döneminde yaşadılar? Devlet adamlığı dönemlerinde hangi meselelerle uğraştılar? Bunların dışında vakıf müesseselerini hangi bölge ve şehirlerde kurdular? Bu vakıfların işletilebilmesi için gelir ve giderler nelerdi? Vakıfların işletilmesi vakfiye ve ek vakfiyelerde belirtilen kurallara uygun muydu? Kurulan vakıflar Osmanlı şehir, toplum ve gündelik hayatının neresinde yer alıyordu? Kuruldukları bölgeler için ne ifade ediyorlardı? Yerleşim birimlerinin ve şehirlerin gelişmesinde, kimliğe kavuşmasında bu vakıflar rol oynadı mı? Osmanlı ekonomik hayatına ne gibi katkılar sağladı? Vakıflarda görevlendirmeler nasıl yapılıyordu? Yapılan görevlendirmelere itirazlar oluyor muydu? Kaç kişiye iş imkânı sağladığı ve istihdam ettiği insanların, ekonomik hayatta ne gibi yer edindikleri gibi sorular tez kapsamında cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Cevaplanabildiği ölçüde bu alanda yapılmış çalışmalara katkı sağlanması da amaçlanmıştır.

² İdris Bostan, "Saruca Paşa", *DİA*, C.36, TDV. Yayınları, İstanbul 2009, s. 168-169.

Çalışmanın kapsam ve sınırlılığı ise Saruca Paşa, Umur Bey ve Ali Bey'in hayatını ve vakıfların ilk kuruluş dönemi olan XV. yüzyıl ile araştırma kapsamında son belgenin tespit edildiği dönem olan XX. yüzyıla kadar süreci içermektedir. Çalışmanın en başında Saruca Paşa'nın hayatı ve kurmuş olduğu vakıfların incelenmesi planlanmıştır. Ancak yapılan arşiv çalışmaları sonucunda tespit edilen belgelerde Saruca Paşa ve Umur Bey'in kurmuş olduğu vakıfların Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı altında birlikte yazıldığı görülmüştür. Bundan dolayı iki vakfın birleştirilip aile vakfı olarak ele alınması daha bütünsel bir çalışmaya gidilmesi adına uygun görülmüştür. Bu nedenle çalışmayı XV ve XX. yüzyıl arasındaki bir dönemle sınırlandırmanın daha doğru bir yol olduğuna karar verilmiştir. Böylece hem çalışmanın alanının daha net belirlenmesi hem de farklı yerlerde kurulan vakıfların, Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik hayatındaki yerinin daha sağlıklı incelenmesi amaçlanmıştır.

Elde edilen veriler ışığında, Saruca Paşa, Umur Bey ve Ali Bey'in şahsiyeti, kendileri ve ailelerine ait tüm vakıflar ile hazırlanan bu çalışmada, öncelikle Saruca Paşa ve Umur Bey ile ilgili görüşler, hayatları ve devlet adamlığı konularına değinilecektir. Ardından Saruca Paşaoğlu Umur Bey vakıflarının Osmanlı sosyal ve ekonomik hayatının neresinde olduğu, gündelik hayatta neyi ifade ettikleri, kimler tarafından idare edildikleri ve kimlerin çalıştırıldığı, yıllar içerisinde vakıfların ne gibi değişimlere uğradığı, hangi alanlarda hizmet verdikleri, gelirleri ve giderleri arasındaki değişimlerin neler olduğu, vakıf muhasebesinin durumu, vakıfların ekonomiye ve görevli istihdamına katkı sağlayıp sağlamadığı, vakıflarla alakalı vakfiyelerdeki şartlar ile yönetim şeklinin birbirine ne kadar uyum sağladığı ya da hangi noktalarda birbirlerinden ayrıldığı gibi konular ele alınacaktır.

1.2. Yöntem ve Kaynaklar

Bilişim teknolojilerinin hızla gelişimine bağlı olarak, yapılan araştırmalarda gözle görülen artışların olduğu bilinmektedir. 21. yüzyıldan önce nicel veri toplama ve analizleri yapılabilmekteydi. Bu teknik ile araştırmalarda sayısal ve genellenebilir ifadeler kullanılmaktaydı. 21. yüzyılın başından itibaren artık nicel araştırma yöntemi yerine nitel araştırma yöntemi kullanılmaya başlanmıştır. Yöntemin işleyişi ise olay, olgu ve durumları yorumlama ve anlamlandırmaya yönelik bir işlemdir. Ayrıca bu yöntem

insan tutum ve davranışlarını, görüş ve deneyimlerini daha detaylı bir yaklaşımla anlamlandırma, yorumlama ve betimlemeyle araştırma imkânı sunmaktadır. Nitel araştırma yöntemi araştırılan konunun miktarının, ortalamasının vs. ölçülebilen özelliklerinin yerine, daha çok “nasıl, niçin” gibi sorularla konunun çok yönlü olarak ortaya çıkarılmasına yönelik bir çalışmadır³.

Araştırmacı bir çalışma yaparken ilk başta çalışma ile alakalı aklında fikir alt yapısı oluşturmali ve konusunu belirlemelidir. Daha sonra belirlediği konu ile alakalı olarak yazın taraması, araştırma yöntemi, veri toplama ve toplanan verilerin analizinin yapılması, desen ve bulguların ortaya konulmak suretiyle rapor hazırlanarak yayımlanmaya hazır hale getirilmesi gibi aşamalar yer almaktadır. Bu bağlamda araştırma konusunun çekirdeğini oluşturan unsurların konu, yöntem, desen ve veri analizi seçimi olduğu ifade edilebilir⁴.

Araştırma yöntemindeki temel unsurların belirlenmesi sonrasında sırayla: verilerin toplanması için gözlem, görüş ve dokümanların toplanması ve akabinde verilerin analiz edilmesi yolu izlenmektedir. Toplanan veriler analiz edilirken doküman analizi tekniği de kullanılmaktadır⁵.

Doküman analizi, çalışılacak konu ile alakalı olan tüm belgelerin “basılı ve elektronik ortam dahil” incelenerek o konu hakkında anlam çıkarmak veya anlayış oluşturmak için elde edilen verilerin yorumlanmasıdır⁶. Doküman analizinin avantajları olduğu gibi dezavantajları da bulunmaktadır. Avantajları şunlardır:

“Zaman kullanımı açısından verimli bir yöntem olması, örneklem büyüklüğü, kullanılabilirlik, düşük maliyet, tekrar kullanım, bireysellik ve özgünlük, kesinlik, geniş kapsam ve zaman, tepkiselliğin olmaması, kolay ulaşılamayacak verilere ulaşma, konunun ve verinin niteliği”⁷

³Bilgen Kıral, “Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 15, Haziran 2020, s.172.

⁴ agm., s. 172.

⁵ agm., s. 172-173.

⁶ agm., s. 173.

⁷ agm., s. 178.

Dezavantajları ise: “yetersiz ayrıntı, eksiklik, düşük geri alınabilirlik, tarafluluk/yanlılık, sınırlılık, seçilmişlik, ulaşılabilirlik, standart bir formatın olmayışı, kodlama zorluğu⁸” olarak sıralanmıştır.

Yukarıda sunulan teknik çerçevesinde çalışma, Saruca Paşa ve Umur Bey’in hayatı ve vakıfları etrafında şekillenmiştir. Konunun belirlenmesi akabinde, ilk etapta sınırlı düzeyde literatür taraması ve arşiv çalışması yapılarak, konunun alan tespiti belirlenmesine gidilmiştir. Çalışma kapsamına öncülük eden ilk belgeler vakfiyelerdir. Vakfiyeler, vakfın kurulduğu bölge şer’i mahkeme siciline geçirilerek bir nüshası da merkezde bulunan vakfiye defterlerine işlenirdi. Vakfiyelerde, kurulan müessesenin nasıl idare edileceği, ne türlü masraflar yapılacağı, müessesede kaç görevlinin hangi durum ve vazifede çalışacağı, bunlara ne zaman ve ne kadar ücret verileceği, bu ücretlerin hangi gelir ile karşılanacağı ve nihayet bu müesseseden kimlerin hangi şart ve durumda istifade edeceği, birtakım kayıtlar ve şartlar ileri sürülerek ifade edilirdi⁹.

Yapılan araştırma neticesinde Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtları Arşivi’nde biri esas, dördü ek vakfiye olmak üzere Saruca Paşaoğlu Umur Bey’e ait toplam beş adet vakfiye elde edilmiştir. Vakfiyelerin dili Arapça, yazı şekli ise rika hattı ile yazılmıştır. Elde edilen vakfiyeler orijinal nüshanın fotokopisidir. Vakfiyeler ile ilgili bilgiler Tablo 1’de listelenmiştir.

Tablo 1: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’na Ait Vakfiye ve Ek Vakfiyelerin Listesi

Arşiv	Vakıf İsmi	Defter No	Vakfiye Sıra No	Sayfa No	Tarih
VGM/ VKA.	Saruca Paşaoğlu Umur Bey	632	212	510-511	28 Muharrem 818/ 9 Nisan 1415
			213	512	29 Recep 819/22 Eylül 1416
			214	512-515	2 Şevval 820/12 Kasım 1417
			215	515	15 Rebiülahir 823/29 Nisan 1420
			216	515	15 Muharrem 824/20 Ocak 1421

⁸ agm., s. 179.

⁹ Ömer Faruk Teber, agm., s. 197-205.

Tablo 1’de gösterildiği üzere Saruca Paşaoğlu Umur Bey’e ait olan esas vakfiye, 28 Muharrem 818/ 9 Nisan 1415 tarihlidir. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtları Arşivi, Defter No: 632, sayfa 510 ve 511, sıra 212’de kayıtlıdır¹⁰. 510. sayfa 34 satır, 511. sayfa 48 satırdan oluşmaktadır. Sayfalar tek bir sayfa içinde iki sütun halinde yazılmıştır. Vakfiye, 19 kişinin şahitliğinde hazırlanmıştır¹¹.

Vakfiye, incelendiğinde sayfa numaralarındaki Arapça rakamlar ile Latin rakamların birbiriyle uymadığı görülmektedir. Arapça rakamlarla numaralanan sayfalar 510 ile 515 sayfa aralığında iken, sayfaların Latin rakamıyla numaralanması 512-517 sayfa olarak yazılmıştır. Latin ile Arapça arasında iki sayı farkı mevcuttur. 511. ve 515. sayfada yer alan bölümlerin altına haricen yazı yazılmış ancak yazı, mürekkebin dağılmasından dolayı okunamamıştır.

Vakfin akarları incelendiğinde: Çirmen, Hasköy, Akçakızanlık ve Yenice Zağra’da bahçe, meyve bahçesi, üzüm bağı, değirmen, han, hamam, dükkân ve çok sayıda köle vakfin akarı olarak kaydedilmiştir¹². Vakfin şartları incelendiğinde vakıf gelirini toplamakla görevli kişi belirtildikten sonra vakfin masraflarının giderilmesi, vakıfta görev yapan kişilerin ücretlerinin karşılanması ve köle satın almak için nelerin vakfedildiği zikredilmekle beraber, her sene kaldırılan mahsulden gelen gelirden kimlerin ne kadar ücret alacağı kaydedilmiştir. Vakıf, vâkıfın ve kölesinin neslinin son bulması halinde bölge kadısına bağlanması şart koşulmuştur. Vakfiye ve ek vakfiyeler incelendiğinde, vakıfta câbi olarak görevlendirilen Saruca Paşa’nın azatlı kölesi Mahmud Bey haricinde herhangi bir görevli ismi zikredilmemiştir.

İlk vakfiye zeyli¹³ dokuz satırdan oluşmaktadır. Yedi kişinin şهادetiyle yazılmıştır. İçeriğinde ise vakıfta görevli şeyh, imam, müezzin ve kandilci gibi görevlilere verilecek ücret belirtilirken, yemek yapmak için alınacak malzemelerin listesi de

¹⁰ *Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM)*, Vakıf Kayıtları Arşivi (VKA), Defter No: 632, sayfa 510 ve 511, sıra 212 (632/510-511/212), Tarih: 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415.

¹¹ Belge asıllarının fotokopilerine ve çeviri yazımlarına ekler bölümünde yer verilmiştir.

¹² Kölelerin vakfa gelir olarak gösterilmesi hususu I. Bayezid’e ait vakfiyede de rastlanmaktadır. Bayezid vakfiyesinde Samanlı’da 30 kölesini vakfın gelir kaynakları arasında kaydettirmiştir. Bkz: Mustafa Asım Yediyıldız, *Başlangıcından günümüze Yıldırım Külliyesi ve Ulucami*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi, Ankara 1995, s.37.

¹³ VGM, VKA, 632/512/213, Tarih: 29 Recep 819/22 Eylül 1416.

zikredilmiştir. Zeyillerden ikincisi ise¹⁴ 10 satırı 512. sayfada 4 satırı ise 515. sayfada yer almaktadır. Üç kişinin şahitliğinde kaydedilmiştir. 512 ve 513. sayfalar boş bırakılmıştır.

Ek vakfiye incelendiğinde içeriği, Çirmen’de bulunan vakfın müteveli ve maslahatları için vakfedilmiş dükkânlardan bahsetmektedir. Üçüncü zeyil¹⁵ altı satırdan oluşup, beş kişinin şahitliğinde yazılmıştır. Zeylin içeriğinde Saruca Paşa Cami’nin masrafları için vakfedilen yerler zikredilmiştir. Dördüncü ve sonuncu zeyil ise¹⁶ 24 satırdan müteşekkil olup, diğer vakfiye zeyillerine göre daha uzundur. İki kişinin şehadetinde kayıt altına alınmıştır. Zeylin içeriğinde bahsedilen konu ise Zağra, Hasköy ve Çirmen bölgelerinde Umur Bey’in şahsına ait olan yerlerin Çirmen ve Akçakızanlık’ta bulunan cami ve imaretin masrafları için vakfedildiğini içermektedir.

Esas vakfiye incelendiğinde¹⁷: Allah’a hamd, peygamberine salat-ü selam ve hayır hasenat sahipleri için dua ile başlamıştır. Vakfın, vâkıfının merhum Sârimüddin Saruca Paşa oğlu Umur Bey olduğu ve Mehmed oğlu Kadı Şemseddin Mehmed, Abdullah oğlu Taceddin İbrahim, Anyas Ahi olarak bilinen Ahi İshak, Merhum Emir Sadullah oğlu Farahullah ve Sunduk’un oğlu Abdulahad adlı kişilerin Çirmen’de vakfiyenin yazıldığına şehadet ettikleri bildirilmiştir. Vakfiye içerisinde ismi geçen şahitler altı iken vakfiyenin sonunda 19 kişinin ismi yer almaktadır.

Vakfiye, dönemin Edirne Kadısı olan Mevlâna Abdülkerim bin Abdülcabbar tarafından tasdiklenmiştir. Kadı’nın, hayatı hakkında detaylı bilgi bulunmamakla birlikte Edirne’de bulunan kabristanlardaki en eski isim ve tarihli mezar taşı kendisine aittir. Şeyh Bedrettin Mahmud ve Baba Timurtaş Paşa’ya ait olan evkafların vakfiyesini tasdiklemiştir. Darülhadis semtinde bir mahallesi, Edirne Darphane mahallesinde vakfi ve bir mahallesi bulunmaktadır. Ne zaman vefat ettiği bilinmemekle birlikte Edirne’de oğlu Vechi Çelebi’nin kabrinin yanında medfundur¹⁸.

¹⁴ VGM, VKA, 632/512-515/214, Tarih: 2 Şevval 820/12 Kasım 1417.

¹⁵ VGM, VKA, 632/515/215, Tarih: 15 Rebiülahir 823/29 Nisan 1420.

¹⁶ VGM, VKA, 632/515/216, Tarih: 15 Muharrem 824/20 Ocak 1421.

¹⁷ Vakfiye ve ek vakfiyelerin Arapça metni ve tercümesi ekler bölümünde paylaşılmıştır.

¹⁸ Oral Onur, *Edirne Kadıları (Osmanlı Devleti’nin 700. Yıl Kuruluşu Nedeniyle)*, Edirne Valiliği Yayınları, İstanbul 1999, s. 27.

Vakfiyede şahit olarak ismi geçen Hacı Burak (Barak) bin Evrenos, İsa bin Evrenos ve Musa bin Evrenos, Rumeli bölgesinin meşhur uç beylerinden Evrenos Bey'in oğullarıdır. Ali ve İsa Beyler babalarının vefatından sonra Rumeli bölgesinde akıncı beyleri olarak hizmet etmişlerdir. I. Bayezid, Rumeli'de göstermiş olduğu başarılarından ötürü Ali Bey'e Ergiri sancağı ve Arnavut-ili uç beyliğini vermiştir¹⁹. Vakfın şahitlerinden bir diğer isim ise Aziz bin Mihal'dir. Osman Bey zamanında Bizans'a bağlı, Harmankaya Tekfuru olan Köse Mihal'in soyundan gelmektedir. Bu soydan gelenler, Rumeli'nin fethiyle birlikte Avrupa kıtasına yerleşerek akıncı beyi olarak görev yapmışlardır. Gazi Mihal Bey, Köse Mihal'in torunudur. Gazi Mihal'in oğlu ise vakfiyede ismi bulunan Aziz bin Mihal'dir²⁰. Şahitlerden, Malkoç Bin Kutluca ise I. Murad dönemi meşhur komutanlarından Kutluca'nın oğlu olması ihtimal dâhilindedir²¹.

Elde edilen Arapça vakfiye ve ek vakfiyelerin Türkçe 'ye tercümesinden sonra Doküman analizi yöntemi ile zaman ve mekân sınırlamasına gidilmiştir. Yapılan çeviri neticesinde 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415 tarihinde tescillenen vakfiye incelendiğinde Saruca Paşa'dan "merhum" diye bahsedilmektedir. Saruca Paşa'nın Çirmen Sancağı dahilinde Çirmen, Akçakızanlık, Hasköy ve Yenice Zağra' da kurmuş oldukları vakıflar ile diğer bölge merkezlerinde bu vakıfların ihtiyaçlarına vakfedilmiş akarları mevcuttur.

Tarihsel aralık ve vakıfların kuruldukları bölgeler belirlendikten sonra uzun soluklu bir arşiv araştırma sürecine girilmiştir. Günümüzde, Cumhurbaşkanlığı bünyesi altında toplanmış olan ve Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda bulunan Osmanlı Arşivi'nde konu araştırılmış ve pek çok fonda ilgili malzemeler toplanmıştır. Alınan malzemeler içerisinde çalışmanın tarihsel ve mekânsal sınırına dâhil olmayanlar ayıklanmıştır.

Çeşitli arşivler, farklı belge serileri ve farklı kayıt mantığı ile hazırlanan belgeler üzerinden çalışma yapmak dikkat ve titizlik gerektirdiği aşikardır. Çalışmanın başlangıç noktası olarak vakfiyeler ele alınmıştır. Vakfiyelerin çeviri yazımı ve tercümelerinin yapılmasının ardından, konu ile alakalı olarak arşiv araştırmasına başlanmıştır. Fonların

¹⁹ Fahameddin Başar, "Evrenosoğulları", *DİA*, C.11, TDV. Yayınları, İstanbul 1995, s. 539-541.

²⁰ Fahameddin Başar, "Mihaloğulları", *DİA*, C.30, TDV. Yayınları, İstanbul 2005, s. 24-25.

²¹ Halil İnalcık (nşr.), *Hicri 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, Giriş- XVII.

araştırılması esnasında, tapu tahrir ve evkaf defterlerine bakıldığında Tekirdağ ve İncecik'te de aileye ait vakıfların olduğu fark edilmiştir. Ancak vakfiyeler içerisinde Tekirdağ veya İncecik ile ilgili herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi'nden vakıf ile alakalı araştırma yapılan fonlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde Araştırma Yapılan Fonlar

Sayı	Fon Adı	Kısaltması
1	A.{Bab-1 Asafi-Mühimme Defteri	A.{DVNSMHH.d..
2	Ali Emiri- Abdulhamid I	(AE.SABH.I)
3	Ali Emiri- Üçüncü Ahmed	(AE.SAMD.III)
4	Cevdet- Belediye	(C.BLD)
5	Cevdet- Evkaf	(C.EV)
6	Evkaf- Başkitabet	(EV. BKB)
7	Evkaf- Defter	(EV.D)
8	D. Bab-1 Defteri	(D.HMH.d)
9	Evkaf- Haremeyn Muhasebesi Defterleri	(EV. HHM. d)
10	Evkaf- Muhasebe Kalemi	(EV.HH)
11	Evkaf- Mektup Kalemi	(EV.MKT)
12	Evkaf- Cihat kalemi	(EV.MKT-CHT)
13	Evkaf -Tahrirat	(EV. THR.)
14	Hatt-ı Hümayun	(HAT)
15	Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi	(HR. MKT.):
16	Hariciye Nezareti, Sofya Sefareti	(HR. SFR.04)
17	İbnülemin- Evkaf	(İE.EV)
18	Maliyeden Müdevver	(MAD.d.)
19	Şura-yı Devlet	(ŞD.)
20	Tapu Tahrir Defteri	(TT.d.)
21	Topkapı Sarayı- Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri	(TS.MA.d)
22	Topkapı Sarayı- Topkapı Sarayı Müzesi Evrakı	(TS.MA.e)

Tablo 2'de belirtildiği üzere toplam 22 farklı fon içerisinde bulunan belge, defter, kayıt vb. çalışmaya dâhil edilmiştir. Gömleklerin dâhil edilmesiyle birlikte Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı ile alakalı 300 adet belge ve doküman çalışmaya dâhil edilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtları Arşivi'nden alınan belgelerin büyük bir kısmının içeriğinin Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivinden alınan belgelerin tarihi ve içeriği ile aynı olduğu görülmüştür.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtları Arşivi ve Osmanlı Arşivi fonları haricinde; 15 numaralı Çirmen Şer'iyе Sicili (Ç.Ş.S.), 138 numaralı Edirne Şer'iyе Sicili: (E.Ş.S.) ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler Koleksiyonu içerisinde bulunan Muallim Cevdet Yazmaları fonu, MC_Yz_O_ Demir Baş serisi içerisinde kayıtlı 116/4 ve 117/1 numaralı defterler içerisinde bulunan belge ve bilgiler çalışmanın içerisine dâhil edilmiştir²².

Yukarıda zikredilen fonlardaki konuyla ilgili dosyalar incelendiğinde, belge tarih aralığı 835/1431 ile 1328/1911 yılları arasını kapsamaktadır. Belgeler ışığında ulaşılan yer isimleri ise Çirmen, Akçakızanlık, Hasköy (Uzunca Abadı), Yeni Zağra, Edirne, Cısr-i Mustafa Paşa Kazası, Tekirdağ, İncecik ve Bursa Yenişehir'dir. Elde edilen belgelerin içerisinde, Çirmen ve Akçakızanlık bölgesinde kurulan vakıflarla ilgili belgeler diğer bölgelerde kurulan vakıflara nazaran daha zengin içeriğe sahiptir. Belgelerin büyük bir kısmını arzuhal ve görev tevcihleri oluşturmaktadır.

Arşiv belgeleri üzerinden çalışma yapılırken bazı zorluklarla da karşılaşmaktadır. Örnek olarak tarihsel süreç bakımından aynı yıl içerisinde birden fazla belge bulunurken, bazen de uzun aralıklı tarihler arasında herhangi bir kayıt bulunamamaktadır. Konunun bütünlüğü ve daha anlamlı hale getirilebilmesi için birçok fonda araştırma yapmak gerekmektedir. Karşılaşılan diğer bir güçlük ise bazı belge ve defterlerdeki, yazı tür ve usulünün XV ile XX. yüzyıl arasında değişime uğramasıdır. Fonlar içerisinde kullanılan yazı türleri ise genel itibariyle rika, divani, kırık divani ve taliktir. Ayrıca Sofya Sefareti ile ilgili belgeler Latin alfabesi ile Fransızca yazılmıştır. Bu belgelerdeki tarihler ise hicri takvim yerine miladi takvim olarak kaleme alınmıştır. Aynı fon içerisindeki bir belgenin ise daktilo ile yazıldığı görülmüştür²³.

Araştırma yapılırken karşılaşılan zorlukların başında, elde edilen belgelerin bazı bölümlerinin okunmayacak kadar yıpranmış olması gelmektedir. Örnek olarak T.C.

²² İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmalarına ait bilgiler dipnotlarda (AK, MC_Yz_O_) kısaltmasıyla verilecektir.

²³ BOA, HR.SFR.04, 708/19, Tarih: 15 Temmuz 1907, BOA, HR.SFR.04, 708/38, Tarih: 14 Ekim 1907, BOA, HR.SFR.04, 709/40 Tarih: 24 Eylül 1909.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi fonları arasında²⁴ belgelerin içeriğinin eksik, silik veya bazı bölümlerinin okunamadığı için konunun içerisinde değerlendirilmesi imkânsız bir hal almıştır. Bir diğer zorluk ise Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtları Arşivi'nden elde edilen belgelerin özetleri olmadığı için isim benzerliğinden dolayı, özellikle Edirne'de bulunan iki Saruca Paşa'nın vakıfları ile ilgili belgeler arasında ayırım yapmak oldukça zor olmaktadır.

1.3. Literatür Değerlendirmesi

Vakıflarla alakalı pek çok çalışma yapılmıştır. Yapılan araştırmalarda son dönemlerde vakıflarla ilgili çalışmaların sayısının arttığı gözlenmiştir. Vakıflarla ilgili yapılan çalışmalar üç alanda yoğunlaşmıştır. Bunlardan birincisi: vakıfların kronolojik ve yatay yaklaşım tarzı ile alakalıdır. Bu tarz araştırmalarda: Selçuklulardan günümüze kadar süre gelen sekiz dönem olarak sıralanmaktadır. Dönemlerin her birisini temsilen çok sayıda vakfiye seçilerek içerdiği veriler işlenir. Elde edilen veriler sayesinde ekonomik ve sosyal müesseseler, kültür sisteminin bütünlüğü açısından yorumlanır²⁵.

Bu türden çalışmalara Ömer DEMİREL tarafından ilk etapta *Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü (1700-1850)*²⁶ ismiyle doktora tezi olarak hazırlanan daha sonra gerekli düzenlemelerle kitaba dönüştürülen ve *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü* isimliyle baskısı yapılan eserler örnek olarak verilebilir. Demirel eserinde, Sivas şehrinde kurulan vakıflar ve mahalle oluşumuna dikkat çekerek, şehrin fiziki yapısını oluşturan sosyo-kültürel ve ekonomik unsurların: dinî ve kültürel yapılar, çarşı-pazar gibi ekonomik yapı ve bölgeler, barınma ihtiyacının giderildiği evler, yeşil yapılar ve yolların olduğunu belirtmektedir. Eserinde, mescid, zaviye, medrese, bedesten ve çarşıların mahalle ile ilişkisine değinmiş. Mahallelerin oluşumunu Osmanlı Devleti öncesi (Selçuklu ve İlhanlı dönemleri) ve

²⁴ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı- Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e), Dosya No: 841, Gömlek No: 4 (841/4), Tarih: 29 Zilhicce 1255/4 Mart 1840, BOA, TS.MA.e, 841/8, Tarih: 29 Cemâziyelâhîr 1243/ 17 Ocak 1828, BOA, EV.MKT, 2069/6, BOA, EV.MKT, 2069/10, BOA, EV.MKT, 2069/11 ve fon içerisinde gömlek numaralı okunamayan sayfalarda mevcuttur.

²⁵ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf İncelemelerinde Metod Araştırmaları", *Vakıflar Haftası Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, S. 2, Ankara 1985, s. 16-18.

²⁶ Ömer Demirel, *Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü (1700-1850)*, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi, Ankara 1991.

Osmanlı dönemlerinde (II. Mehmed, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatı zamanları içerisinde) kurulan toplam 337 vakıf kuruluşunu değerlendirmiştir²⁷.

Bu alanda yapılmış diğer bir çalışma ise: Mustafa ALKAN tarafından hazırlanmış olan *Adana Vakıfları İnsan, Vakıf ve Şehir* isimli eserdir. Alkan çalışmasında, 16. yüzyıldan Cumhuriyet dönemine kadar olan süreç içerisinde Adana'da kurulmuş 716 adet vakfın incelmesini yapmıştır. Kırsalda kurulan cami, mescid ve zaviyeler ile yol güzergahlarına inşa edilen irili ufaklı çeşme, han, hamam ve kervansaraylarla bölgelerin şenlendiğini belirtmiştir. Vakıfların yaptığı imar ve iskân hizmetleri sayesinde şehrin fiziki dokusuna katkıda bulunulduğundan bahsetmiştir²⁸.

Vakıflarla ilgili yapılan çalışmalar ikincisi: coğrafi ve dikey yaklaşım tarzı olan bir nevi sondaj çalışmasıdır. Yani Türkiye'nin her tarafını temsil edebilecek değişik özelliklere sahip şehirlerin ilk kuruluşundan günümüze kadar olan süreç içerisinde kurulan vakıflara ait tüm belgelerin incelenmesiyle yapılan çalışmalardır.

Bu tür çalışmaya örnek verilecek olursa: Mehmet TUĞRUL tarafından kaleme alınan *Balkanlarda Şehir ve Vakıf İlişkisine Dair Mukayeseli Bir Örnek: Selanik ve Sofya* isimli doktora tezidir. Tuğrul, hazırlamış olduğu çalışmasının usulünün: coğrafi ve dikey yaklaşım tarzı bir çalışma olduğunu *Vakıf Çalışmalarında Usul* başlığı altında belirtmiştir. Çalışmasında Balkan coğrafyasında bulunan Selanik ve Sofya şehirlerini seçmiştir. Osmanlı Devleti dönemi bu şehirlerde kurulan vakıfları kronolojik olarak baştan sona değerlendirmiştir. Bu sayede Selanik ve Sofya şehirlerinin klasik döneminden itibaren vakıflar tarafından verilen hizmetlerle bir Osmanlı şehrine dönüştüğünü ve yine bu müesseseler tarafından inşa edilen dinî ve hayrî yapılarla bölge halkının temel ihtiyaçlarının karşılandığını ve bu hizmetlerin yüzlerce yıl devam ettiğini belirtmiştir²⁹.

²⁷ Ömer Demirel, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.

²⁸ Mustafa Alkan, *Adana Vakıfları İnsan, Vakıf ve Şehir*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2014.

²⁹ Mehmet Tuğrul, *Balkanlarda Şehir ve Vakıf İlişkisine Dair Mukayeseli Bir Örnek: Selanik ve Sofya*, T.C. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi, İstanbul 2020.

Üçüncüsü ise külliyelerden bazıları üzerinde derinliğine ve bütüncül tahliller ile yapılan çalışmalardır. Bu tür çalışmalar, külliyeler hakkında müessese-toplum etkileşimi perspektifi içinde yapılarak, karşılaştırmalar sayesinde araştırmacıların ilgisini çekecektir³⁰. Yapılan bu çalışma üçüncü grup içerisinde yer almaktadır. Çünkü, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde görev alan Saruca Paşa ve Umur Bey tarafından kurulan vakıflar ile alakalı olarak en ince detaylar incelenmiş ve aynı dönemlerde hizmet veren diğer vakıflarla mukayese edilmiştir.

Bu bağlamda çalışmanın konusu ile alakalı olarak yapılan çalışmalar şunlardır:

Külliye tarzı vakıf çalışmalarından birisi olan ve Salip PAY³¹ tarafından kaleme alınan *Bursa İvaz Paşa Külliyesi* isimli doktora tezine bakıldığında: Pay, Siyasi, Sosyal ve Kültürel çevresi başlığı altında Bursa'nın, Osmanlı Devleti öncesi ve sonrası dönemlerini ve akabinde İvaz Paşa'nın hayatı, devlet adamlığı ve kurmuş olduğu vakıf eserlerini aktarmaktadır. Külliye'nin: cami, medrese, mektep, türbe ve çeşme gibi hayrât kurumlarından, hanlar (Pâygâh, Tavuk Pazarı Hanı) ve çarşılar (İvaz Paşa Çarşısı, Demir Kapı Çarşısı, Gelincik Çarşısı) gibi akarât tesislerinden oluştuğunu belirtmektedir. Külliye'nin gelir kaynaklarının: dükkân ve odalar gibi binalardan, köy, mezra, çiftlik, bağ, bahçe ve tarla gibi zirai alanlardan, harâc-ı mukâsime ve harac-ı muvazzaf gibi vergilerin gelirlerinden oluştuğunu, giderlerinin ise: Personel giderleri, sosyal yardım, eğitim-öğretim fonu vb. gibi yardım fonlarına ayrıldığı gibi külliyeye ait yapıların bakım ve onarımı gibi giderlerin olduğuna değinmektedir.

Diğer bir çalışma ise Nazenin Saadet GÜLER'e ait olan *Kuruluşundan Günümüze İstanbul II. Bâyezid Külliyesi* isimli doktora tezidir³². Güler eserinde, külliye'nin kurucusu olan Sultan II. Bayezid'in hayatı, külliye'nin kuruluş nedeni ve konumu ile bilgileri işledikten sonra külliye'nin: cami, medrese, imârethâne, kervansaray, sıbyan mektebi, kütüphane, hamam, türbe, kasr-ı hümayun, muvakkithâne ve su yolları gibi birimlerden oluştuğunu paylaşmıştır. Vakfın gelir-gider kalemlerini ve bunların türlerini, külliye'nin,

³⁰ Bahaeddin Yediyıldız (1985) agm., s. 16-18.

³¹ Salih Pay, *Bursa İvaz Paşa Külliyesi*, T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi, Bursa 1996.

³² Nazenin Saadet Güler, *Kuruluşundan Günümüze İstanbul II. Bâyezid Külliyesi*, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi, Ankara 2021.

idari yönetimini, külliye görevli personelin atama, terfi ve azillerini konu edinmiştir. Ayrıca külliye, sosyal yapısını, bu yapılardaki gündelik yaşantıyı, kurumların personel kadrosunu, külliye sığın mektepleri ile medreselerde sunulan örgün eğitimi, cami, kütüphane ve sahaflar çarşısında verilen yaygın eğitimi çalışmasında işlemiştir.

Külliye tarzı diğer bir eser ise Ramazan PANTIK tarafından kaleme alınan *Atik Valide Sultan Külliyesi (1686-1727)* isimli doktora tezi çalışmasıdır³³. Pantık, çalışmasında imaret kavramının açıklamasını yapmış ve Atik Valide Sultan Külliyesi'nin vakfiyesinden elde ettiği bilgiler neticesinde vakfın sosyal ve idari birimleri ile iktisadi ve mali birimlerinin tanıtımını yapmıştır. Vakfın, kira, cizye, ispençe, mukataa ve müteferrik gibi gelir türlerinin olduğunu, vakfın muhasebe defterlerinden elde ettiği bilgilerden yola çıkarak personel maaş giderleri, mutfak harcamaları, ilaç ve yemek giderleri, nakliye, tamirat ve çeşitli giderler kalemlerini dönemlerine göre tablolar halinde aktarmıştır.

Bir başka çalışma ise Kübra DURSUN tarafından çalışma konusu olan *II. Bayezid'in Annesi Gülbahar Hatun'un Hayatı ve Vakıfları* isimli doktora tezidir. Dursun çalışmasında, Gülbahar Hatun'un hayatını, İstanbul, Tokat, Amasya ve Edirne'de bulunan vakıflarını, bu yapıların idari ve kurum görevlilerini, vakfın ekonomik yapısını ve mali işleyişini, gelir kalemleri ve gider harcamaları ile vakıfta yaşanan problemleri konu edinmiştir³⁴.

Rumeli bölgesi vakıf araştırmalarıyla, bu alanda çalışma yapacak kişilere yol gösterecek esere imza atan kişi M. Tayyip GÖKBİLGİN'in eseridir. *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*³⁵ isimli eserinde İstanbul'un fethine kadar Edirne ve Rumeli'nin birbiriyle sıkı bağının olduğunu, I. Murad zamanında 1361 yılında Edirne'nin fethedilmesiyle, Rumeli Eyaleti teşkilatını kurduğunu, eyaletin başında ise Lala Şahin Paşa ve akabinde Timurtaş Paşaların beylerbeyi olarak göreve

³³ Ramazan Pantık, *Atik Valide Sultan Külliyesi (1686-1727)*, T.C. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi, Ankara 2014.

³⁴ Kübra Dursun, *II. Bayezid'in Annesi Gülbahar Hatun'un Hayatı ve Vakıfları*, T.C. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi, Tokat 2020.

³⁵ M. Tayyip Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, Üçler Basımevi, İstanbul 1952.

getirildiğini belirtmiştir. Edirne'nin paşa livasından çıkmasının ise fetihlerle birlikte Balkanlarda daha geniş bir alana yayılmanın sonucu olduğunu aktarmaktadır.

Gökbilgin, Osmanlı Devleti'nde Rumeli Beylerbeyliğinin XVI. asırda sağ ve sol kol olmak üzere ikiye ayrıldığını ve bu durumun Selçuklulardan alınmış olabileceğini dile getirmektedir. Sağ ve sol kol ayrımına gelince, sağ kolun dokuz (kadılık) nahiyeden oluştuğunu ve bunların ise: Edirne, Dimetoka, Ferecik, İpsala, Tatarca Pazarı, Keşan, Eskihisar- Zağra, Kızılağaç ve Filibe olduğunu, sol kolun ise on nahiyeden oluştuğunu ve bunların: Gümölcine, Yenice- Karasu, Zihne, Dırma, Siroz, Nevrekob, Timurhisarı, Selanik, Sidrekapısı, Avrethisarı olmakla birlikte on nahiyeye ek olarak Enez ve Kavala'nın da dahil edildiğini aktarmaktadır.

Gökbilgin, Rumeli'nin ilk livasının Çirmen olduğunu, bunun nedeninin ise hem Meriç vadisine hâkim hem de acil durumlarda Edirne'yi de koruyacak bir mevkiye bulunmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Bu bölüm içerisinde, çalışmanın ana karakterlerinden olan Saruca Paşa ile ilgili olarak, Çirmen Sancağı'nın ilk sancak beyi ve I. Murad ve Yıldırım Bayezid ümerasından olduğunu işlemiştir. Gökbilgin, Âli'nin Kühü'l-Ahbâr isimli eserinde Saruca Paşa'nın II. Murad devri vezirlerinden olan Saruca Paşa ile karıştırdığını ve bundan dolayı vezir Saruca Paşa'ya ait Gelibolu'da bulunan vakıf eserlerinin Sârimüddin Saruca Paşa'nın eseri olarak gösterdiğini belirtmiştir. O, Âli'nin Sârimüddin Saruca Paşa'nın Gelibolu'da medfun olduğunu zannettiğini hatta bu yanlışın da Sicill-i Osmani'de dâhil birçok eserde tekrarlandığını aktarmıştır. Oğlu Umur Bey'in vakfiyesine değinerek Saruca Paşa'nın vakıflarının Çirmen, Kızanlık, Hasköy ve Yeni Zağra'da olduğunu paylaşmıştır.

Saruca Paşa'nın oğlu Umur Bey'e de değinen Gökbilgin, Umur Bey'in uzun zaman Çirmen Sancakbeyi olduğunu, bunun Fatih devrinde ve Çirmen livasına ait tahrir defterinde Habibce köyü dâhilindeki kayıtlara göre kesinlik kazandığını aktarmıştır³⁶. Eser içerisinde Rumeli'de (Paşa Livası) 860-912 (1456-1500) tarihlerinde *Bazı Mukataalar* bölüm başlığı içerisinde Murat II. Devri Vakıfları alt başlığında Umur Bey bin Saruca Paşa bölümünde³⁷ I. Mehmed döneminde hayatta olduğunu belirtmiştir. Umur

³⁶ age., s. 15.

³⁷ age., s. 261-265.

Bey'in II. Murad döneminde yaşadığı ve Fatih devri tahrir defterlerinde kendisinden merhum olarak bahsedildiğini aktarmıştır. Tekirdağ'da miralem haslarını tasarruf ettiği gibi sancak beyi sıfatıyla, yayabaşı gibi kimselere köy veya çiftlik de verebildiğinden bahsetmektedir.

Çalışma konusu vakıfların kurulduğu bölgelerden birisi olan Çirmen sancağı ile ilgili olarak hazırlanmış bir başka eser Sıddık ÇALIK'a ait *Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlar'da Osmanlı Düzeni (15-16. Yüzyıllar)* isimli çalışmadır³⁸. Çalık, eserinde Çirmen Sancağı'nın bulunduğu coğrafyanın Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan sınırlarının kesiştiği alan olduğunu ve Türkiye'yi doğrudan Avrupa'ya bağlayan bu bölgenin, Anadolu'nun bir parçası olduğunu belirtmektedir³⁹. Osmanlı hâkimiyetinden önce bu bölgede Traklar, Yunanlılar, Persler, Makedonlar, Romalılar, Bizanslılar, Türkler ve Slavların iskân ve nüfusu etkileyen unsurlar olduğunu aktarmaktadır⁴⁰.

Çalık, eserinin birinci bölümünde Çirmen Sancağı'nın 15 ve 16. yüzyıllar içerisindeki genel durumunu, tarihi coğrafyasını, idarî, askerî ve iktisadi yapısını, ikinci bölümünde Çirmen Sancağı'nda uygulanan iskân politikasını, üçüncü ve son bölümünde ise Çirmen sancağının nüfus bilgilerini tablolar halinde paylaşmıştır. İdarî ve askerî yapıdan bahsederken, Çirmen'in ilk sancak beyinin tahrir defterleri ve diğer kaynaklardan elde ettiği bilgilerle Sârimüddin Saruca Paşa'nın olduğunu ve paşanın I. Murat ve Yıldırım Bayezid döneminin ümerasından olduğunu, Rumeli'de Türk yayalarının uç beyi olarak fetihlerde bulunduğunu paylaşmaktadır⁴¹. Saruca Paşa'dan sonra sancak beyliğini oğlu Umur Bey'in devraldığını kaleme almıştır. Ayrıca Umur Bey'in Çelebi Mehmet ve II. Murat döneminde görevine devam ettiğini⁴², Umur Bey'den sonra ise sancak beylerinin sıralamasının yapılmasının zor olduğunu belirttikten sonra tahrir defterlerinin incelenmesinin akabinde, sancak beylerinin isimlerini ve görev yaptıkları dönemleri aktarmaktadır⁴³.

³⁸ Sıddık Çalık, *Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlarda Osmanlı Düzeni (15.16. Yüzyıllar)*, Bosna-Hersek Dostları Vakfı Yayınları, İstanbul 2005.

³⁹ *age.*, s. 13.

⁴⁰ *age.*, s. 15.

⁴¹ *age.*, s. 25.

⁴² *age.*, s. 26.

⁴³ *age.*, s. 27-28.

Saruca Paşa ve Umur Bey'in yapmış olduğu evkaf, hayır ve hasenatın anlatıldığı bir diğer çalışma ise Ekrem Hakkı AYVERDİ' ye ait olan *Osmanlı Mi'marisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855(1403-1451)* adlı eserdir⁴⁴. Eser içerisinde Saruca Paşaoğlu Umur Bey tarafından kurulmuş olan vakıf ve eserlerden bahsedilmektedir. Ayverdi, Çirmen'deki eserleri aktarırken Yıldırım Bayezid devrinden itibaren bazı imaretler yapılmış olmakla beraber Çirmen'in hiçbir zaman bir şehir halini almadığını, idari bir merkez olarak kaldığını, Saruca Paşa ve oğlu Umur Bey'in mescit ve zaviyelerinden başka da bir mimari eserin olmadığını paylaşmaktadır⁴⁵. Çirmen bölgesinde Sârimüddin Saruca Paşa Mescidi için vakfiyedeki bir hudut münasebetiyle zikredildiğini ve Çirmen'de hiçbir eser kalmadığı için ismi geçen mescidin de yok olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca vakfiyeden yola çıkarak Çirmen'de Saruca Paşa oğlu Umur Bey Zaviyesi ve Umur Bey Hamamı'nın bulunduğunu da belirtmiştir.

Ayverdi, Hasköy ile ilgili bilgileri verirken burada Sârimüddin Saruca Paşa'nın ve oğlu Umur Bey'in önemli imaretlerinin olduğunu esasen bu baba ve oğulun, Tekirdağ'ından başlayarak, Çirmen, Hasköy, Zağra, Yenice Zağra ve Akçakızanlık'taki hayratlarının büyük bir zincir halinde Rumeli'yi sardığını aktarmaktadır. Ayrıca iki hayır sahibinin vakıflarının birbirinden ayırt edilemeyecek derecede iç içe girdiğini ancak Hasköy'dekilerin daha çok Saruca Paşa zamanında yapıldığını aktarmaktadır⁴⁶. Kasabada eski cami ismiyle bir caminin olduğunu belirtirken bunun Saruca Paşa'ya ait demenin doğru olmadığını, buna rağmen burada Saruca Paşa Cami, Saruca Paşa İmaret, Saruca Paşa Hamamı, Saruca Paşa Kervansarayı gibi vakıflarının olduğunu günümüzde imaret, hamam ve kervansaraydan eser kalmadığını belirtmektedir.

İnecik bölgesinde Umur Bey'e ait cami ve hamamla ilgili de bilgi veren Ayverdi, vakfiye ve tahrir defterlerinde camiden bahsedilmediğini, İnecik'in Tekirdağ'a tabi bir nahiye olduğunu, tahrir defterinde cami ile ilgili bir bilgi yok ise de Tekfurdağı'na bağlı Eynepazarı'nda Umur Bey vakfına ait 680 akçe iradlı bir hamamın olduğunu ve mescidin ise yıkıldığından yerine yenisinin yapıldığını eserinde kaydetmiştir⁴⁷.

⁴⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'marisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855(1403-1451)*, Baha Matbaası, İstanbul 1972.

⁴⁵ *age.*, s. 373-374.

⁴⁶ *age.*, s. 497.

⁴⁷ *age.*, s. 503-504.

Ayverdi, Kızanlık'la ilgili olarak Evliya Çelebi'nin Seyahatname isimli eserine atıf yaparak, Kızanlık'ta Saruca Paşa Cami'nden ve medresesinden bahsetmiş ve caminin, oğlu Umur Bey'e ait olduğunu medresenin sonradan yapılmış olabileceğini kaleme almıştır⁴⁸. Yenice Zağra'daki vakıflardan da bahseden Ayverdi, bu bölgede bir cami olduğunu, caminin imam ve hatibinin bir su değirmeni hasılatını tasarruf ettiklerini konu edinmiştir. Caminin, Umur Bey'in vakıfları arasında gösterildiği gibi buradaki eserin sadece cami ile sınırlı kalmayıp Çirmen'de bulunan hayratın giderlerine harcanmak üzere, Yenice Zağra'da vakfa ait bir hamamın olduğunu belirtmiştir⁴⁹.

Diğer bir çalışma ise Hacer ATEŞ'e ait olan *Kuzey Marmara Sahilleri ve Ard Alanında Şehirleşmenin Tarihi Süreci: XVI.-XVII. Yüzyıllarda Tekirdağ ve Yöresi* isimli doktora tezidir⁵⁰. Ateş çalışmasında, 16 ve 17. yüzyıllarda Rodoscuk, Banados, İncik, bölgelerinin yerleşim yerlerini, nüfus bilgilerini, fiziki ve ekonomik yapılanmalarını, yerleşme ve toprak idarelerini, tarım ve hayvancılık alanlarını kaydetmiştir.

Ateş, kaleme aldığı tezinde, bu araştırmanın içerisindeki vakıflarını tanıttığımız Umur Bey ve vakıfları ile ilgili bilgileri eserinin 1. bölümünde “*İncik: Pazar Yerinden Kasabaya*” başlığı altında işlemeye başlamıştır⁵¹. İncik'in Edirne-Tekirdağ yolu üzerinde, Tekirdağ kazâsının ikinci kadılık merkezi ve önemli bir yerleşim yeri olduğunu, antik dönemdeki Apori veya Apros adıyla bilinen yerleşim yeri olup olmadığı hakkında tereddütler bulunduğunu belirtmiştir.

Aynı müellif, Osmanlı öncesinde kasabanın bulunduğu alanda herhangi bir yerleşim olmadığı gibi İncik'in ne zaman kurulduğu hakkında kesin bir bilginin de mevcut olmadığını aktarmıştır. Daha sonra, Çirmen Sancak Beyi olan Umur Bey'in, Çelebi Mehmet'ten Tekfurdağı yakınlarında İnebazarı kurmak için yer istediğini ve bu isteği doğrultusunda kendisine 3 pâre mevkûf yer (kimsenin tasarrufunda olmayıp, o an

⁴⁸ age, s.514.

⁴⁹ age., s.575.

⁵⁰ Hacer Ateş, *Kuzey Marmara Sahilleri ve Ard Alanında Şehirleşmenin Tarihi Süreci: XVI.-XVII. Yüzyıllarda Tekirdağ ve Yöresi*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi, İstanbul 2009.

⁵¹ agt., s. 46.

kullanımı devlete ait olan arâzî) tahsis edildiğini belirtmiştir⁵². Kasabanın Çelebi Mehmed'in ölümünden hemen önce kurulduğunun tahmin edildiğini, Rumeli'nin fethinden sonra Tekirdağ kırsal alanında yüze yakın köyün kurulduğunu, Rodoscuk, Hayrabolu ve Malkara'nın, Tekirdağ kırsalının alışveriş merkezi olduğunu, İncik' in ise bu noktada her üç kasabaya da hemen hemen aynı uzaklıkta olması sebebiyle etraftaki kır yerleşiminin, pazar ihtiyacını karşılamak üzere yapılandırıldığını işlemiştir.

Ateş, Umur Bey'in bu bölgenin pazar ihtiyacını fark eden ilk kişi ayrıca kasabanın da kurucusu olduğunu aktarmıştır. İlk önce bu bölgede "İnebazarı durmak için" yer istediğini, istediği bu pazar yeri alanının, kasabayı etrafında şekillendirip merkezi konumuna getirdiğini belirtmiştir. Ayrıca Umur Bey'in, sadece pazar yeri ile sınırlı kalmayan bu girişimleri, pazar yeri yakınlarına câminin de inşa edilmesiyle klasik anlamda bir kasaba oluşumunun, temel koşullarının yerine getirilmiş olduğunu belirtmiştir⁵³.

Müellif, Umur Bey'in İncik'te pazar yeri ve caminin inşasından sonra kasabanın merkezinde kendi ismiyle bir hamam yaptırdığını, 16. yüzyılın başlarında ise İncik'te Umur Bey Vakfı'na ait olan 30 dükkân bulunduğunu belirtmiştir. Pazaryerini çevrelediğini düşünülen bu dükkânların, vakfa senelik geliri 300 akçe olduğuna değindikten sonra Umur Bey Vakfı'na ait sekiz dükkânın kayıtlı olduğunu aktarmıştır⁵⁴.

Saruca Paşa ve Umur Bey'in evkâfına çalışmalarında yer veren diğer bir isim ise Bahriye GÜRAY GÜLYÜZ'dür. Gülyüz yüksek lisans tez çalışmasında⁵⁵ Bulgaristan – Haskovo (Hasköy) ve çevresinde XIV. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyıla kadar inşa edilen Osmanlı mimari eserleri incelemiş ve bu yapıların Türk mimarisi içerisindeki yerlerini saptamayı amaç edinmiştir. Aynı araştırmacı Doktora tez⁵⁶ çalışmasında ise

⁵² *agt.*, s. 46. Ateş bu bilgiyi Zafer Taşlıklioğlu, *Trakya'da Epigrafi Araştırmaları I*, İstanbul 1983, s. 70-72. dipnotuyla paylaşmıştır.

⁵³ *agt.*, s. 47-48.

⁵⁴ *agt.*, s. 58.

⁵⁵ Bahriye Güray, *Bulgaristan-Haskovo (Hasköy) ve Çevresindeki Osmanlı Yapıları*, Edirne Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi, Edirne 2009.

⁵⁶ Bahriye Güray Gülyüz, *Bulgaristan'da Osmanlı Dini Mimarisi (Cami, Türbe, Tekke ve Zaviyeler)*, T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi, İstanbul 2016.

Bulgaristan'ın çeşitli şehirlerinde Osmanlı Devri'nden günümüze kadar ulaşan cami, tekke ve zaviyeler ile bu eserlerin parçası olan türbeleri kaleme almış ve bu yapıların belgelenmesi, tanıtılması ve Türk Sanat Tarihi'ndeki yerlerinin tespit edilmesini konu edinmiştir.

Gülyüz, Saruca Paşa ve Umur Bey vakıflarıyla alakalı olarak iki çalışmasında da Hasköy'deki iki hayır sahibinin eserlerine değinmiştir. Yüksek lisans tezinde, konunun doğrudan Hasköy olması hasebiyle, vakıfla ilgili bilgilere daha çok yer vermiştir. Hasköy'ün Orta Çağ'dan kalma bir köy olduğunu ve zamanla terkedildiğini, Osmanlı Devleti döneminde ise yeniden kurulup Çirmen Sancağına bağlı bir kaza merkezi haline dönüştüğünden bahsetmektedir. Çirmen Sancağının ilk beyi olan Saruca Paşa tarafından başlatılan, imar faaliyetleriyle kısa sürede gelişen Hasköy'ün, tamamı Türk nüfusuna sahip 12 mahalleden oluştuğunu aktarmaktadır⁵⁷.

Hasköy'deki Saruca Paşa ve Umur Bey'in eserlerinden bahseden Gülyüz yüksek lisans tez çalışmasında; Hasköy'de Eski Cami⁵⁸, Saruca Paşa Hamamı⁵⁹, Saruca Paşa Kervansarayı⁶⁰, Saruca Paşa Zaviyesi⁶¹, Saruca Paşa İmareti⁶² isimli eserlerinin bulunduğunu aktarırken doktora tezinde Saruca Paşa'nın sadece bânisi olduğu camiyi işlemiştir⁶³.

Saruca Paşa ve Umur Bey'in İncecik'teki eserlerinin anlatıldığı bir diğer yayın ise Samettin BAŞOL'a ait olan *Tekirdağ İncecik'te Bir Bey Vakfı: Saruca Paşaoğlu Umur Bey'in Az Bilinen Hayratı ve Vakıfları* isimli makalesidir⁶⁴. Başol eserinde, İncecik'in günümüzde Tekirdağ merkezine bağlı bir köy-mahalle statüsünde ve şehre 23 km

⁵⁷ agt., s. 214.

⁵⁸ agt., s. 38- 45.

⁵⁹ agt., s. 114-117.

⁶⁰ agt., s. 149.

⁶¹ agt., s. 151.

⁶² agt., s. 157.

⁶³ agt., s. 43-49.

⁶⁴ Samettin Başol, "Tekirdağ İncecik'te Bir Bey Vakfı: Saruca Paşaoğlu Umur Bey'in Az Bilinen Hayratı ve Vakıfları", *Rodosto'dan Süleymanpaşa'ya Tekirdağ (Uluslararası Tekirdağ Tarihi Sempozyumu Bildirileri 26-27 Mart 2015, Namık Kemal Üniversitesi)*, Editör: Murat Yıldız, Kitabevi, İstanbul 2016, s. 471-488.

uzaklıkta bulunduğunu aktarmaktadır⁶⁵. Bu yerleşim yerinin Osmanlı Devleti tarafından bölgenin fethedilmesinin akabinde kurulduğunun düşünüldüğünü belirten Başol, Osmanlı idaresinin fethedilen bu yerleri sadece işgal ve askerî kuvvetler sevk etmekle kalmayıp, bu bölgeleri devlete bağlı kılabilmek için teşkilâtıyla da ilgilendiklerini aktarmaktadır⁶⁶.

Başol, İncelik'in gelişmesine katkı sağlayan hususlardan birisinin de iki hayır sahibi devlet adamının 15. yüzyılda kasabada inşa ettirdiği yapıların ve bunlar için kurdurduğu vakıfların olduğunu ve bu iki bânî devlet adamının ise Saruca Paşa oğlu Umur Bey ile Mirlivâ Hüseyin Paşa vakıfları olduğunu belirtmiştir⁶⁷. Saruca Paşa'nın, I. Murad'ın saltanatının ilk zamanlarında yaya ordusunun başında Meriç vadisini izleyen yol üzerinde faaliyet gösteren ünlü bir uç beyi olduğunu, Umur Bey'in ise Çelebi Sultan Mehmed, Sultan II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed zamanlarında yaşadığını aktarmıştır. Müellif, Umur Bey'in babasından sonra Çirmen sancak beyliği görevini yürüttüğünü, 1431 yılında Arvanid Sancağı'nın tahririne memur edildiğini ve babası Saruca Paşa gibi Osmanlı Devleti'ne hizmet etmiş bir devlet adamı olduğunu belirtmiştir⁶⁸.

Aynı müellif, Saruca Paşa ve oğlu Umur Bey'in kurmuş olduğu vakıflar hakkında; Tekirdağ'dan başlayarak Edirne, Çirmen, Hasköy, Yenice-i Zağra ve Kızanlık'ta kurmuş oldukları vakıf ve müesseselerin zincir halinde Rumeli'yi sardığından bahsetmektedir⁶⁹. Umur Bey'in Tekirdağ ve İncelik ile hayatının erken dönemlerinde ilişkisi olduğunu, Tekfurdağı (Tekirdağ)'nda mirâlem hasları tasarruf ettiğini ve Tekfurdağı yakınlarında pazar kurmak için Sultan Çelebi Mehmed'den yer talebinde bulunduğunu ve padişahın da kendisine üç parça vakıf yer verdiğini işlemiştir⁷⁰. Başol, İncelik'te kurulan vakıfların idaresi ve görevlileri, vakfın gelir ve kaynakları, İncelik'teki vakıf yapılarının durumuna dair belge ve bilgileri yıllarına göre işlemiş ve araştırmasında ortaya koymuştur⁷¹.

⁶⁵ agm., s. 471.

⁶⁶ agm., s. 472.

⁶⁷ agm., s. 473.

⁶⁸ agm., s. 473.

⁶⁹ agm., s. 474.

⁷⁰ agm., s. 476.

⁷¹ agm., s. 477-481.

Saruca Paşa ve Umur Bey'in kurmuş olduğu kurumlar ile ilgili diğer bir çalışma ise Huriye EMEN tarafından kaleme alınan *XVI. Yüzyılda Rumeli Bölgesi'nde Tekkeler ve Zaviyeler (Sağ Kol Örneği)* isimli doktora tezidir⁷². Emen, eserinin giriş bölümünde Rumeli bölgesinin coğrafi bilgilerini ve zaviyelerin tarihçesini aktarmıştır. Rumeli Bölgesi sağ kol kazalarını çalışmasına dahil etmiş ve burada kurulan 106 zaviyeyi, eserine araştırma konusu olarak seçmiştir. Çalışmayı tahrir, mühimme ve vakıf defterlerinden almış olduğu belgelerden oluşturmuştur.

Emen, çalışmasında Umur Bey tarafından Çirmen'de bir zaviyenin kurulduğunu, Saruca Paşa'nın ise Hasköy'de yapılış tarihi belli olmayan bir zaviyesinin olduğunu belirtmektedir.

Diğer bir çalışma ise Murat YILDIZ tarafından kaleme alınan *Saruca Paşa ve Umur Bey Vakfı (Aile içi Rekabetin Odağında Bir Vakfın Hikayesi)*⁷³ isimli eserdir. Birinci bölümde: Saruca Ailesinin Mal Varlığı ana başlığı altında Saruca ailesi vakıfları, Saruca Paşa ve Umur Bey Vakfı'na ait vakfiyeler, vakfın yönetimi, vakıf içerisinde yaşanan problemler, müteveli kaymakamlığı, müteveli vekilleri, vakıfta görev alan kâtip ve câbiler ile vakfın hayır kurumları işlenmiştir. İkinci bölümde ise vakfın muhasebesi olan belgelerden yola çıkarak vakfın gelirleri ve vakıf fazlası ile ilgili konulara değinilmiştir⁷⁴.

Literatür değerlendirmesinde, birçok kişi tarafından kaleme alınan eserler içerisinde hem Saruca Paşa ve Umur Bey hem de kurmuş oldukları vakıflar ile ilgili kısmî bilgiler yer almaktadır. Müelliflerin eserlerindeki bilgiler, kaleme aldıkları konu ve bölge içerisiyle sınırlı kalmıştır. Örnek olarak: Samettin Başol, kaleme almış olduğu bildiride: Umur Bey Vakfı'nın Tekirdağ/İnecik bölümünü ele almıştır. Bahriye Güray Gülyüz,

⁷² Huriye Emen, *XVI. Yüzyılda Rumeli Bölgesi'nde Tekkeler ve Zaviyeler (Sağ Kol Örneği)*, T.C. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi, Muğla 2018.

⁷³ Murat Yıldız, *Saruca Paşa ve Umur Bey Vakfı (Aile içi Rekabetin Odağında Bir Vakfın Hikayesi)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2022.

⁷⁴ Murat Yıldız tarafından yapılan bu çalışmanın ilk baskısı 2022 yılının Eylül ayında yapılmıştır. Eserin basım tarihi ile tez çalışmasının bitirilip enstitüye sunulması ve savunma sınavının yapıldığı dönem aynı zaman dilimindedir. Savunma sınavından sonra eser temin edilmiş, literatür değerlendirmesine eklenmiştir. Ne yazık ki tezin hazırlanması esnasında böyle bir eserden haberdar olunamamıştır.

Haskovo/Hasköy’de bulunan Saruca Paşa’nın eserlerini ele almıştır. Yapılan bu çalışmada Saruca Paşa ve Umur Bey’in kurumuş oldukları vakıflar tarihsel süreç ve mekânsal analiz açıdan bir bütün olarak ele alınmış, en ince ayrıntı çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Hem Saruca Paşa hem de Umur Bey’in hayatları, çocukları, devlette almış oldukları görevler, unvanlar, kurmuş oldukları vakıfların tümü, yapılara bağışlanan akarlar, vakıfta görev alan idarî görevliler, vakfa bağlı yapılarda görev alan personel ile ilgili bilgiler, vakfın şehir hayatındaki yeri ve önemi, vakfın gelir-gider muhasebesi, vakıfta yaşanan problemler ve Saruca Paşa, Umur Bey ve Ali Bey ile ilgili elde edilen tüm belgeler çalışmada işlenmiştir. Aynı zamanda isim benzerliğinden dolayı karıştırılan Saruca Paşalar arasındaki karışıklık elde edilen kısmî soyağacı ile tamamen giderilmiştir.

2.1.Osmanlı Devleti’nin Rumeli’ye Geçişi ve Fetihleri

14. yüzyılın başlarında bir uç beyliği olarak kurulan Osmanlı Devleti, Hristiyan bir devlet olan Bizans’la yaptığı mücadelesi ve bu mücadele sonucunda elde edilen ganimet ve topraklarla, kendilerini Anadolu Selçuklu Devleti’nin yasal mirasçısı gibi görmüş ve diğer Türk beyliklerine nazaran daha hızlı büyümüştür. Osmanlı Devleti’nin bölgede hızla ilerlemesini kolaylaştıran nedenler arasında Balkanlar’da ilerleyişini durduracak büyük bir devletin olmayışı ve küçük devletlerin birbiriyle olan mücadelesi gösterilmektedir⁷⁵. Osmanlıların, Orhan Bey zamanında Bizans ile ittifak kurarak Tekirdağ bölgesine yaptığı sefer, ilk askerî harekât niteliğindedir⁷⁶. Osmanlılar, Gelibolu Kalesi’nin 1354’de fethedilmesine kadar Rumeli’de kimi zaman münferit olarak kimi zaman da Bizans ile müttefik akınlar düzenlemişlerdir⁷⁷.

Osmanlı Devleti’nin, Rumeli Bölgesi’ni fethinde önemli bir konu teşkil eden grup ise akıncılardır. Hafif süvari birliklerden oluşan akıncıların temelini, Osman Bey döneminde Köse Mihaî tarafından atıldığı düşünülmektedir. Akıncılar, genellikle Rumeli sınır bölgelerinde görev yapmışlar ve bölgenin fethedilmesinde etkili bir rol

⁷⁵ Halil İnalçık, “Türkler ve Balkanlar”, *Bal-Tam Türklük Bilgisi*, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, C.3, Eylül 2005, s.26.

⁷⁶ Yaşar Uğurlu, “16. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devleti’nde Merkez Taşra ilişkileri ve Çirmen Örneği”, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, 2008, s.93-145.

⁷⁷ Sıddık Çalık, *Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlarda Osmanlı Düzeni (15.16. Yüzyıllar)*, Bosna-Hersek Dostları Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s.19.

oynamışlardır. Fethedilen bölgelere uç beyleri olarak atanmış ve ülkenin sınırlarını koruyan idareci komutanlık vazifesini üstlenmişlerdir⁷⁸.

Rumeli Bölgesi'nin fethinde önemli diğer madde ise doğa olaylarıdır. 2 Mart 1354 yılında Gelibolu Yarımadasında meydana gelen bir depremde surların ve kalenin hasar görmesiyle kalelerin fethi kolaylaşmıştır. Osmanlı Devleti, Rumeli Bölgesi'ni tamamen boşaltmamak için askeri destekle orduyu güçlendirmiş ve Karesi'den gelen göçmenleri bu bölgeye nakletmeye başlamıştır⁷⁹. Süleyman Paşa, fetihten sonra deprem esnasında zarar gören kaleleri tamirinin akabinde, bölgeye yapılmakta olan Türk iskânını hızlandırmış ve buralara Anadolu'dan getirmiş olduğu Türk hanelerini yerleştirerek bir taraftan bölgelerin Türkleşmesini sağlarken bir taraftan da stratejik bölgelerin Türkler tarafından fethedilmesi için zemin oluşturmuştur⁸⁰.

Sultan Orhan'ın 12 yaşındaki oğlu Halil'in 1357 senesi yaz aylarında Foçalı Rum korsanlar tarafından İzmit Körfezi'nde tutsak edilmesi, diğer taraftan büyük oğlu Süleyman Paşa'nın vefat etmesi sebebiyle Osmanlı-Bizans ilişkilerinde yeni bir durum söz konusu olmuştur. 1359 tarihine kadar geçen iki yıllık süre zarfında Halil kurtarılcaya kadar Rumeli'deki yayılma durdurulmuştur. Osmanlı Devleti'nde hükümdarlık ile ilgili bir veraset kanun olmadığı için kimin hükümdar olacağını, yaşanacak olaylar ve ilahi kudret belirleyecekti. I. Murad'ın en ileri uç bölgesinde bulunan ordunun başına geçmesi, saltanatını fiilen garanti altına aldığını kesinleştirmekteydi. Sultan Orhan, Şehzâde Murad'ı gerek tecrübesi gerekse Rumeli'deki fetihlerin durmasını istemeyen ve bu bölgelere yerleşen Karesi Gazileri'nin istediği doğrultusunda, Lala Şahin ile birlikte Gelibolu'ya göndermiştir⁸¹.

Osmanlı Ordusu, Gelibolu'nun fethinden sonra, üç koldan uç teşkil edilmek suretiyle fetihlere devam etti⁸². Birinci uç, sahilden Tekfurdağı (Tekirdağ), Çorlu,

⁷⁸ Fatih Yurttaş, *Balkanlarda Bir Uç Beyi Ailesi Mihaloğulları 1300-1600*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2020, s. 33-42.

⁷⁹ Halil İncılık, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – 1*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009, s. 51.

⁸⁰ Hanife Çavdar, *Gümrük Defterlerine Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Gelibolu Gümrüğü*, T.C. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi, Burdur 2019, s. 13.

⁸¹ Halil İncılık (2009), *age.*, s. 52-55.

⁸² Yaşar Uğurlu, *agm.*, s.99.

İstanbul yönünde; ikinci uç, ortadan Konrudağ (Kurudağ) üzerinden, Malkara, Hayrabolu ve Vize yönünde; üçüncü uç ise İpsala, Dimetoka ve Edirne yönünde yapılan fetihlere üs olmuştur. Orhan Bey zamanında Gelibolu, merkez olarak bütün Balkanlar'daki fetihler için adeta bir uç bölgesi haline gelmiştir⁸³.

1361 yılında Edirne'nin fethedilmesi akabinde, Eski Zağra ve Filibe'nin fütuhâtı, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki konumunu daha da güçlendirmiştir. 1371'de Çirmen Savaşı'nda, Bizans-Sırp ittifakını bozguna uğratarak, Sırp kralı Ugleša ve Vulkaşın öldürülmüş ve Balkanlar'daki fütuhâtın önünde bir engel kalmamıştır⁸⁴.

15 Haziran 1389 tarihinde Kosova'da meydana gelen savaşta, Sırp ve müttefiklerini ağır yenilgiye uğratan Osmanlı Devleti, aldığı bu galibiyetle Rumeli'deki fetihlerini daha büyük alana yaymıştır⁸⁵. Kosova Savaşı'nda şehit düşen padişah I. Murad'ın yerine geçen oğlu Yıldırım Bayezid Üsküp'ü yani Makedonya, Arnavutluk ve Bosna'ya giden yolların kesiştiği bölgeyi ele geçirmiş ve bu bölgelerin fethi esnasında Üsküp'ü harekât güzergâhı olarak kullanmıştır⁸⁶.

14. yüzyılda bir taraftan Balkanlar'da Osmanlı Devleti'nin iskân politikası hızlı bir şekilde genişlemeye başlarken diğer bir taraftan ise Timur istilası nedeniyle Rumeli bölgesine göçler hızlanmıştır. Gerek izlenilen iskân politikası gerek Anadolu'nun istilası nedeniyle hızlıca göç alan bu bölge, Osmanlı tarafından yurt kabul edilmeye başlanmıştır. Bunun akabinde Edirne, devletin başşehri durumuna yükselmiştir⁸⁷.

2.2. Osmanlı Devleti'nin Rumeli ve Balkanlar'da Uyguladığı Politikalar

Osmanlı Devleti, Rumeli bölgesindeki yerini sağlamlaştırmak için yoğun bir Türk iskân politikası gerçekleştirmiştir. Bunun nedeni ise fethedilen yerlerin kaybedilmesini önlemek ve olası bir haçlı seferine karşı koyacak bir gücün olmasıdır. Fütuhâtlar

⁸³ Halil İnalcık, "Rumeli", *İslam Ansiklopedisi*, C.9, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, s. 768-769.

⁸⁴ Yaşar Uğurlu, *agm.*, s.99-100.

⁸⁵ Sıddık Çalık, *age.*, s. 23.

⁸⁶ Halil İnalcık (2005), *age.*, s. 25.

⁸⁷ Halil İnalcık, "Rumeli", *DİA*, C. 35, TDV. Yayınları, İstanbul 2008, s. 233.

neticesinde genişleyen sınırlar ve elde edilen ganimetlerin doğal bir sonucu olarak imar ve iskân hareketlerinde de bir artış olduğu gözlenmiştir⁸⁸.

İskân, genel olarak bir bölgedeki insanların başka bir bölgeye göç ettirmek suretiyle oraya yerleştirilmesi olarak tanımlanabilir⁸⁹. Türklerin yerleşme/iskân sisteminin ana hedefi, yeni topraklar için yeni fetihlerdir⁹⁰. Bunun temelinde ise Türklerin her daim kültüründe olan “*cihan hâkimiyeti*” yatmaktadır⁹¹. Türklerin İslamiyet’i kabul etmesinden sonra yeni fetih, yeni yurt düşüncesinin yanına gaza ve cihat anlayışı da eklenmiş, Kızılelma uğruna çıkılan seferler ila-yi kelimetullah için yapılmaya başlanmıştır⁹².

Kendi sınırları içerisindeki halkı, fethedilen bölgelerdeki köy ve kasabalara dağıtmak ve oraları sürgün ile şenletmek, iskânlarla yeni köy, kasaba ve şehirler kurmak, Osmanlı Devleti’ne Selçuklulardan intikal etmiş bir usuldür. Osmanlı Devleti bu usulü zamanla geliştirerek daha sağlam bir zemine oturtmuştur⁹³. Osmanlı Devleti fethettiği topraklarda yağmalama faaliyetlerine girişmemiş, aksine bu topraklarda kendini kabullendirmek ve kalıcı olmak adına çeşitli stratejik faaliyetlerde bulunmuştur⁹⁴. Bu stratejinin amaçları ise şunlardır; Balkan bölgesinin güvenliğinin sağlanması, boş arazilerin yerleşime açılması ve yaşanılabilir hale getirilmesi, üretimin artırılması,

⁸⁸ Yıldırım Özbek, “İdeolojinin İnşası: 15-16. Yüzyıl Osmanlı Selatin Camileri”, *Belleten*, C. 72, S. 624, Ağustos 2008, s.535-566.

⁸⁹ Rumeli bölgesindeki iskanlar ile ilgili detaylı bilgiler için bkz.: Hava Selçuk, *Rumeli’de Osmanlı İskan Siyaseti (1299-1481)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi, Kayseri 2002.

⁹⁰ Osman Gümüşçü, “Türk İskân Sistemi veya Uc-Fetih-İskân Döngüsü (X.-XVI. Yüzyıl)”, *Şehir Tarihi Yazarları Çok Dilli Çok Kültürlü Şehirler*, Ömer Bozkurt, Mehmet Tuğrul ve Yahya Aydın (Ed.), Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık Yayıncılık Amb. Dağ. San. ve Tic. Ltd. Şti, Mardin 2021, s. 287-288.

⁹¹ Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 2003.

⁹² Osman Gümüşçü, a.g.m., s. 288.

⁹³ Hüdaî Şentürk, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Devrinde Rumeli’de Uyguladığı İskân Siyaseti ve Neticeleri”, *Belleten*, C. 27, S. 218, Nisan 1993, s. 91, Osman Gümüşçü, *Türk İskân Sistemi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009, s. 207.

⁹⁴ Fatma Rodoplu, “Türklerin Balkanlardaki Manevî Nüfuzu Olan Şeyh ve Dervişlerin Önemi: Demir Baba Örneği”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C. 2, S. 2, Aralık 2013, s. 118.

bölgenin Türk beldesi haline getirilmesidir⁹⁵. Bu sayede bölgeye yerleştirilen insan gücünden, ordunun asker ve erzak sevkiyatı sırasında faydalanılmasıdır⁹⁶.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da kalıcı olmak için uyguladığı strateji ve politikalarından bir diğeri ise hoşgörü ve koruma politikası olan, *istimâlet politikasıdır*. Meylettirme, cezbetme, gönül alma anlamlarına gelen istimâlet, Osmanlı kroniklerinde devletin vatandaşını, bilhassa da gayrimüslim halkını gözetme ve onlara karşı hoşgörülü davranma manasında kullanılmıştır⁹⁷.

Osmanlı Devleti, Balkanlar'daki topraklarını genişletirken bir yandan da kanunlarını oluşturmaya çalışmaktadır. Bu kanunları oluştururken gayrimüslim halkın haklarını da korumak ve kollamak için onları, Müslüman ahaliden ayrı tutmamışlardır. Bunun sonucunda bazı kalelerin fethinde bölge halkının desteğini almışlardır⁹⁸. Aşıkpaşazade bu durumu eserinde “...*Kâfirlerini incitmediler. Belki kâfirlerine dâhi ihsanlar etdiler. İçinden birkaç bellüce kâfirlerin dutdılâr...*”⁹⁹ cümlesiyle kaleme almıştır.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da yayılmasına katkı sağlayan istimâlet politikasının başarılı olmasında etkili olan grupların başında *Kolonizatör Türk Dervişleri* ve onların kurdukları zaviyeler gelmektedir¹⁰⁰. Dinin farklı fırkalarının temsilcisi olan dervişler, zaviyelerini yerleşim merkezlerinin yakınlarına veya yol güzergâhlarında bulunan ıssız bölgelere kurmuşlardır. Yolcuların yeme-içme ve barınma ihtiyacının yanı

⁹⁵ Emre Ataş, *XVI. Yüzyıl'da Eski Zağra*, T.C. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış YL Tezi, Balıkesir 2015, s. 15.

⁹⁶ Fatma Rodoplu, agm., s. 119.

⁹⁷ İstimâlet: Sözlük anlamı “meylettirme, cezbetme, gönül alma” olan istimâlet, Osmanlı kroniklerinde “halkı ve özellikle gayri müslim tebaayı gözetme, onlara karşı hoşgörülü davranma, raiyyetperverlik” mânasında kullanılmıştır. Fethedilen yerlerin halkına iyi davranma, onları himaye etme, dış düşmanlara karşı can ve mal güvenliğini sağlama, dinî konularda serbestiyet verme, vergi hususunda kolaylık gösterme Osmanlı istimâletinin başlıca unsurlarıdır. Mücteba İlğüren, “İstimâlet”, *DİA*, C.23, TDV. Yayınları, İstanbul 2001, s. 362-363.

⁹⁸ Murat Tuğluca, “Osmanlı Hukukunun Yeniden Üretiminde Balkan Fetihleri ve İstimâlet Politikası”. *Studies of The Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları)*, C. 4, S. 6, Şubat 2014, s. 30, Osman Gümüşçü, age., s. 83.

⁹⁹ Nihal Atsız, *Osmanlı Tarihleri I*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1947, s. 123.

¹⁰⁰ Ömer Lütfi Barkan, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, Hamle Yayınları, İstanbul 1993, s. 31.

sıra, dini ve tasavvufi konuları öğrenmek isteyenlere eğitim vermek zaviyelerin temel fonksiyonları içerisinde sayılmaktadır¹⁰¹.

Osmanlı Devleti, Ortodoks Kilisesi'ne karşı İslam'ın gayrimüslimler için tanıdığı zimmî ¹⁰² hukukunu uygulamış, cizye ¹⁰³ ödemesi haricinde hiçbir gayrimüslimi, Müslüman halktan ayrı tutmamıştır. Bu uygulamanın ismi ise *Millet Sistemi*'dir. Osmanlı Devleti bu sistemi, farklı toplumsal düzene sahip olan halkının, farklı din ve inanışlarına göre şekillendirmiştir. Gayrimüslimlerin, devlet sınırları içerisinde nerede yaşayıp, hangi dili konuştuklarına bakılmaksızın yönetildikleri yer İstanbul'dur. Millet sistemi, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan farklı din ve inanışlardaki halkın din ve mezhep bakımından örgütlenip yönetilmesidir¹⁰⁴. Onların canlarını ve mallarını korumayı, ilahi bir emir ve devletin görevi olarak görmüşlerdir. Uygulanan bu politika Osmanlı Devleti egemenliğinin, Balkanlar'da hızla yayılmasına vesile olmuştur¹⁰⁵.

Fetihlerin devamı ve bölgede kalıcı olmayı etkileyen politikalardan bir diğeri ise Hristiyan nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde, akıncı ailelerin ve beylerin birçok *vakıf müessesesi kurma politikası* gelmektedir. Vakıf sistemi, İslâmiyet'in kabulünden sonra özellikle Selçuklular ve Osmanlılar döneminde Türk dünyasının sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına damgasını vurmuştur. Osmanlı Devleti'nde ilk defa Orhan Gazi tarafından İznik'te Osmanlı medresesi kurulurken medresenin idaresi için gereken gelir yine Orhan Gazi tarafından vakfedilmiştir. Başta padişahlar olmak üzere sadrazamlar,

¹⁰¹ Muhammet Aykut, *Osmanlı Döneminde Rumeli'de Zâviyeler (1350-1451)*, T.C. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi, Balıkesir 2015, s. 3.

¹⁰² Zimmî: Sözlükte “bir kimsenin yüklendiği, ödemeye mecbur olduğu borç, alacak; himaye, sahip çıkma; antlaşma, ahid” anlamlarındaki zimmet kökünden gelen zimmî (çoğulu zimem) “kendisine güvence verilen, koruma altına alınan kişi” demektir. İslâm ülkesinde (dârüislâm) vatandaş olarak müslümanlarla beraber yaşayan başka din mensuplarına zimmî yanında ehl-i zimme de (ehlü'z-zimme) denilir. Mustafa Fayda, “Zimmî”, *DİA*, C.44, TDV. Yayınları, İstanbul 2013, s. 428-434.

¹⁰³ Cizye: “kâfi gelmek; karşılığını vermek, ödemek” mânasındaki cezâ masdarından türemiş bir isim olup İslâm literatüründe tebaadan olan Gayrimüslimlerin ödedikleri vergiye, harbi olanlardan ayrı tutulmalarına, can ve mal güvenliğine kavuşturulmalarına karşılık sayıldığı için bu ad verilmiştir. Mehmet Erkal, “Cizye”, *DİA*, C.8, TDV. Yayınları, İstanbul 1993, s. 42-45.

¹⁰⁴ Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Millet Sistemi*, Ağaç Yayıncılık Ltd. Şti. İstanbul 1992, s. 11-13.

¹⁰⁵ Halil İnalcık (2005), agm., s. 28.

devlet adamları ve zengin kişiler maddi durumlarına göre büyük veya küçük ölçekli vakıf müesseseleri kurmuşlardır¹⁰⁶.

Kurulan bu vakıfların bölgenin hemen hemen her sorununa çözümler ürettiği, toplumun çeşitli ihtiyaçlarını karşıladığı aşikardır. Camiden okula, hastaneden çeşmeye birçok hizmet, vakıflar aracılığıyla yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin, devlet kanalıyla kamuya yönelik yapacağı faaliyetler özellikle sosyal hizmetler, vakıflar vasıtasıyla yapılmıştır. Osmanlı Devleti, köy ve şehirler arasındaki ulaşım ve ticarete büyük önem vermiştir. Konaklama, ulaşım ve pazar yerleri gibi sosyal ve ekonomik faaliyetlerin devamını sağlayan hizmetlerin birçoğu yine vakıflar tarafından oluşturulmuştur. Güzergâh üzerinde veya şehirlerde han veya kervansaraylar kurularak tüccar ve misafirlerin güvenliği sağlanmıştır. Bu sayede bölgedeki ticaret canlanmıştır. Devletin en önemli geçim kaynağı olan ziraat alanında imar ve ıslah çalışmalarının bir kısmı yine vakıflar aracılığıyla oluşmuştur¹⁰⁷. Sonraki bölümde vakıf kurumuna ilişkin detaylı bilgi verilecektir.

¹⁰⁶Mehmet Bayartan, “Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.10, S. 1, Aralık 2008, s.159.

¹⁰⁷Mehmet Bayartan, agm., s. 161-165, Osman Gümüştü, *age.*, s. 249.

BÖLÜM I

VAKIF KURUMU VE TARİHSEL GELİŞİMİ

İnsanoğlunun fitratında olan birlik, beraberlik ve yardımlaşma duygusu insanlığın yaratıldığı zamandan beri süregelenmiştir. Yapılacak yardım ve iyiliğin devamlılığı ve yasal bir zemine yerleştirilmesi için hukuki bir statü kazandırılması hayri müesseselerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle İslam dininin meydana gelişi ve kısa zamanda geniş coğrafyaya yayılmasıyla gelişmiş bir müessese olan vakıf kurumu ortaya çıkmıştır.

Pek çok devletin bünyesinde birbirine benzer vakıf müesseseleri bulunmuştur. Her devlet kendi kültür ve geleneklerine göre vakıf sistemini düzenlemiş ve bu kurumlar toplum nezdinde önemli bir yer almıştır. Osmanlı Devleti de kendi topraklarında kendisinden önce kurulmuş olan devletlerden miras aldığı vakıf müesseselerini geliştirmiş ve kendine özgü bir vakıf sistemi inşa etmiştir.

1.1.Vakfın Tanıtımı ve Terimleri

Vakıf kelimesi Arapça durdurmak, alıkoymak manasındadır. Vakıf, bir malın sahibi tarafından bir kısmının veya tamamının Allah rızasını kazanmak için, kendi hür iradesiyle, İslam’a hizmet ve halkın ihtiyacının görülmesi maksadıyla dinî, hayri ve içtimai bir gaye ile sonsuza dek tahsis edilmesidir¹⁰⁸. Vakıf kelimesinin çoğulu ise evkaf veya vukuftur¹⁰⁹. Bu malın sahibi olan ve mülkünü herhangi bir baskı altında kalmadan sırf Allah için tahsis eden kişiye vâkıf denilmektedir.¹¹⁰

¹⁰⁸ Ebu Hanife’ye göre vakıf; bir kimsenin, fakirlere veya Müslümanlardan herhangi bir zümreye dinî ve içtimai ihtiyaçlarını gidermesi için kendi malından ayırmasıdır. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’e göre; vakıf, maldan elde ettiği kazancı Allah yolunda harcamak üzere tahsis ettiği şer’i bir uygulamadır. Ebu Yusuf’un görüşü ise; “vakfettim” sözüyle vakıf işlemi gerçekleşir. İmam Şafi, vakıf konusunda vakfedilen malın doğrudan mütevellinin eline geçmesi gerektiği görüşünü savunmuştur.

¹⁰⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Millî Eğitim Basımevi, C. 3, İstanbul 1993, s. 577, Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 13, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, s. 153- 172.

¹¹⁰ Mehmet Zeki Pakalın, *age*, s. 577.

Vâkıfta aranan şartlar ise şunlardır: Akil ve baliğ olmak, vakfa rızasının olması yani zorlama ile vakfetmemesi, borcundan dolayı veya şuur yönünden kısıtlı olmaması, vakfettiği şeyi hayır ve sevap kazanmak niyetiyle bağışlaması gerekmektedir.

Vâkıfın bu şartlar altında vakfetmiş olduğu mal veya mülke ise mevkûf denilmektedir. Vakfın kurulmasından sonra vermiş olduğu hizmet alanına göre yani cami, medrese, zaviye, imaret vb. tesisler gibi tamir, bakım ve onarımı için vakfedilen han, hamam, bağ, bahçe gibi para getiren ticarî alan ve ziraî mekanlara akar denilmektedir¹¹¹. Nasıl ki vâkıfın vakıf kurması için belli başlı şartları taşıması gerekiyorsa vakfettiği/bağışladığı menkul ve gayr-i menkulde de şartlar bulunmaktadır. Bu şartlardan bazıları şunlardır: Vakfedilen şeyin vâkıfın elinde olması, vakfa para getirecek (akar) cinsten olması ve vakfedilecek şeyin ebedi olarak vakfedilmesi gibi şartlar bulunmaktadır¹¹².

Menkul Vakıflar: Taşınabilen mal veya eşyaya menkul denmektedir. Savaş esnasında kullanılan silah, at ve develer, zirai aletler, tohum, çift sürmek için kullanılan hayvanlar ve çiftliklerin bağışlanmasıyla oluşan vakıflardır. Bu tür vakıflar örfe bakılmaksızın caiz görülmüştür. Savaş ile alakası olmayan hayvanlar, eşyalar ve paraların vakfedilmesine verilen cevaz bölgelere göre değişmektedir¹¹³.

Gayr-i Menkul Vakıf: Taşınması ihtimal dahilinde olmayan tarla, bağ, bahçe, bina vb. gibi taşınmazlara gayr-i menkul, bunların vakfedilmesine ise gayr-i menkul vakıf denilmiştir¹¹⁴.

Akar, kendi içerisinde *müstegallât* ve *müsakkâfat* vakıflar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi Müstegallât vakıflar: Bağ, bahçe gibi ekip biçilen zirai

¹¹¹ Ali Himmet Berki, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler*, Doğu Matbaacılık, Ankara 1966, s. 57.

¹¹² Mehmet Sait Doğan, “Vakıf Medeniyetimize Sosyal Siyaset ve Sosyoloji Açısından Bir Yaklaşım”, *Istanbul Journal of Sociological Studies*, S. 34, Eylül 2011, s. 9-27.

¹¹³ İsmail Kurt, “İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantısı İstanbul, 08-09 Mayıs 2010”, *İslami İlimlerde Metodoloji/Usûl-III/2*, Mayıs 2010, İstanbul 2011, 318, Ali Himmet Berki, *age.*, s. 36.

¹¹⁴ Nazif Öztürk, *Menşe’i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983, s. 81.

alanlardır¹¹⁵. İkincisi ise Müsakkâfat vakıflar: İşhanı, çarşı, dükkân, değirmen gibi tavanlı ve bina halindeki yerlerdir¹¹⁶.

Vakfedenin kurmuş olduğu vakfın mal varlığını, nasıl idare edileceği, ne türlü masraflar yapılacağı, müessesede kaç kişinin çalışacağını, bu müesseseden kimlerin istifade edeceği vb. şartların belirtildiği ve kadının hükmünü ve onayını içeren belgeye ise vakfiye ismi verilmektedir. Vakfiyelerde yer alan bölümler şunlardır: Bir veya birden fazla kadının mührü, Allah’a hamd-ü sena ve peygamberine salavattan sonra vakıf ile ilgili ayet ve hadisler, Vâkıf veya vâkıfların ve babalarının adı, meslek ve şahsiyet bilgileri, mevkuf ile ne tür işlemler yapılacağı ile ilgili bilgi, hâkimin/kadının vakfın sıhhat ve lüzumuna dair hükümleri, vakfiyede belirtilen şartların dışına çıkanlar için beddua, son olarak tarih ve şahitlerin isimleri yer almaktadır¹¹⁷.

Bu şekilde resmi bir kimlik kazanan vakfın vakfiyesinde belirtilen şartlara göre yönetilmesi için tayin edilen kimseye mütevellî, mütevellinin yapmış olduğu işleri kontrol eden kişiye ise nâzır denilmekteydi¹¹⁸.

1.2.Vakfın Menşei

İlk olarak ne zaman ve nerede ortaya çıktığı bilinmese bile tüm insanlığın ortak kültürü olarak karşımıza çıkan vakıfların doğuşu ve menşei her kesimden araştırma ve merak konusu olmuştur. Bazı yazarlar vakıf müessesesinin doğuşunu iki ana başlık altına temellendirmişlerdir. Bu başlıklar ise vakıfların İslam öncesi veya İslam sonrası meydana çıktığı ile ilgilidir. İslam öncesi Türk toplumlarında da ismi vakıf olmasa da vakıfların işlevini üstlenen bazı kurumların olduğu bilinmektedir¹¹⁹. Yapılan incelemelerde Hz. Muhammed’in (s.a.v.) yaşadığı dönemde yapmış olduğu menkul ve gayr-i menkul

¹¹⁵ Hamza Keleş, “Osmanlılarda 19. Yüzyıldaki Para Vakıflarının İşleyiş Tarzı ve İktisadî Sonuçları Üzerine Bir Çalışma -Karacabey (Mihaliç) Kazası Örneği”, *Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 21, S. 1, 2001, s. 190.

¹¹⁶ Nazif Öztürk, *age.*, s. 84.

¹¹⁷ *age.* s. 54.

¹¹⁸ Hilmi Ziya Ülken, “Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği”, *Vakıflar Dergisi*, S. 9, Ankara 1974, s. 16.

¹¹⁹ Nazif Öztürk, *age.*, s. 30-31, Fuat Köprülü, “Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü” *Vakıflar Dergisi*, S. 2, Ankara 1942, s. 1.

bağışların olması konuyu Hz. Peygamber dönemini de kapsayacak şekilde iki başlık altında incelenecektir.

1.2.1. Vakıfların Menşeinin İslamiyet ve Hz. Peygambere Bağlanması

İslam dininin Mekke ve Medine’de ortaya çıkması ve kısa bir süre zarfında çok geniş alanlara ulaşmasıyla İslam medeniyeti de geniş bir alana yayılmıştır. İslam dinini kabul eden ve bu dini yaşamaya çalışan farklı kültürdeki insanlar bu inanç kültürünü kendi yaşadıkları çevreye, kültüre ve medeniyete uyarlamaya çalışmışlardır. Vakfın kurulmasında temel prensip ise yaratılmışlara karşı şahsî ve vicdanî sorumluluk hissinin oluşturduğu yardımlaşma, dayanışma, iyilik, merhamet vb. gibi insani duygulardır¹²⁰.

Vakfın tarifi ile ilgili fıkıh kitaplarında bazı fakihlerin görüşleri birbirinden farklıdır. Farklı görüşler ayrı mezheplerde olduğu gibi aynı mezhebin içinde de mevcuttur. İslam dininin kutsal kitabı olan Kur’an-ı Kerim’de vakıfla ilgili herhangi bir kavramın geçmemesi vakıf kurumları ile ilgili tartışma ve görüş ayrılıklarına yol açmıştır. İslam fıkıhçıları, Kur’an-ı Kerim’de vakıfla ilgili ayet bulunmamasına rağmen toplumun hem maddi hem manevi hayatına yön veren İslam’ın, inananların aklına birlik, beraberlik ve yardımlaşma gibi insani ve vicdani kavramları yerleştirmesini dikkate alarak vakfın menşei İslam’a bağlamaktadırlar¹²¹. Kur’an-ı Kerim’de vakıfla ilgili ayet bulunmasa dahi inanç sahibi insanları yardımlaşmaya ve hayırlı işler yapmaya yönlendiren ayetler bulunmaktadır. Ayetlerden bazıları şunlardır:

*“Sevdiğiniz şeylerden sadaka vermedikçe Cennet’e giremezsiniz. Allah yolunda her ne harcarsanız muhakkak Allah onu bilendir”*¹²²

*“...İyilik yapmak ve fenalıktan sakınmak hususunda birbirinizle yardımlaşın...”*¹²³

*“Ey iman edenler! Hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin olmadığı kıyamet günü gelmeden önce size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayın”*¹²⁴

¹²⁰ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf” *DİA*, C.42, TDV. Yayınları, İstanbul 2012, s. 479-486.

¹²¹ Bahaeddin Yediyıldız, agm., s. 154.

¹²² Kur’an-ı Kerim, Âl-i İmrân, 92.

¹²³ Kur’an-ı Kerim, Maide, 2.

¹²⁴ Kur’an-ı Kerim, Bakara, 254.

İslam alimleri vakfın felsefesini yukarıda zikredilen ayetlerdeki yardımlaşma, sadaka gibi kavramlarla Kur'an ile ilişkilendirmişlerdir. Vâkıflar ise kurmuş oldukları vakıfların vakfiyelerine sadaka ve sadaka-i cariye ile ilgili hadisleri ilave ederek Hz. Peygamber ve sahabesine dayandırmaya çalışmışlar ve vakfın sürekliliğini ve bağlayıcılığını temenni etmişlerdir¹²⁵.

Vakıf ile ilgili ilk girişimin Hz. Peygamber zamanında yapıldığı ile alakalı olarak; Müslümanların savaşmaksızın sulh halindeyken kazandıkları veya hak ettikleri toprak ve ürünlere fey denilmekteydi. Hz. Peygamber kendisine düşen fey hakkı olan Hayber, Fedek, Vadî'l-Kura ve Makna topraklarından elde edilen geliri Allah yolunda harcanmak suretiyle kamuya bağışlamış, taşınır mallarını ise muhacirler arasında sadaka olarak dağıtmıştır¹²⁶. Bundan dolayı bazı Hanefi fıkıhçılar vakıf ile sadakayı birlikte kullanmışlardır¹²⁷.

1.2.2. Hz. Peygamber Sonrası Vakıflar

Vakıf faaliyetleri, Hz. Peygamberin vefatından sonra Hulefâ-i Râşidîn, Emevîler, Abbasîler ve süre gelen İslam devletlerinin etkileriyle hem gelişmiş hem de daha fazla alana yayılmıştır¹²⁸. Emevîler ve Abbasîler döneminde büyük bir gelişim gösteren vakıf kurumlarının İslam hukukunun düzenlenmesi ile ilgili çalışmaların yapıldığı dönemde, hukuki statüsü yeniden düzenlenmiş ve zamanın ihtiyaçlarını giderecek duruma kavuşmuştur. Özellikle Abbasîler döneminde vakıf ile ilgili hukukî esaslarının tamamen tespit edilmesiyle vakıf müessesesi İslam dünyasının her alanına yayılmaya başlamıştır. Vakıf yoluyla tekke, zaviye, medrese, mektep, köprü, su yolu vb. gibi dini, kültürel ve sosyal alanda hizmet veren tesis ve kurumlar meydana gelmiştir¹²⁹. Vakıf kurumlarının sayısı ve faaliyet alanlarında genişlemeler de olmuştur. Esir düşen Müslümanı

¹²⁵ Bahaeddin Yediyıldız, agm., s. 479.

¹²⁶ Zekerriyya Muhammed el-Kudat, "Hz. Peygamber (a.s.) Döneminde Beytu'l Mâl", Mehmet Nuri Güler (çev.), *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi II*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, Şanlıurfa 1996, s. 228-229.

¹²⁷ İsmail Kurt, "Vakıf Müessesesi XV ve XVI. Asır Vakıfları", *XV ve XVI. Asır Türk Asrı Yapan Değerler*, Abdulkadir Özcan (Ed.), İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul 1997, s. 502.

¹²⁸ Bahaeddin Yediyıldız, agm., s. 479.

¹²⁹ İsmail Kurt, agm., s. 505.

tutsaklıktan kurtarmak, aç kalan hayvanlara yiyecek temin etmek için dahi vakıfların kurulduğu bilinmektedir¹³⁰.

Türk-İslam coğrafyası içerisinde Karahanlı Devleti kendisi ile aynı dönemde hüküm süren Abbasîler'in birçok kurumunu örnek alarak kendi devlet sınırları içerisinde birçok vakıf müessesesi kurmuşlardır. Bu tesislerin başında ise Tamgaç Buğra İbrahim Han Medresesi gelmektedir. Tamgaç Han İbrahim ve oğulları Şems'ül-Mülk Ebul-Hasan Nasr Han, Ebu Şüca Hızır Han ve Muhammet Aslan Han döneminde Karahanlı Devleti cami, medrese, şifahane gibi tesislerin kurulduğu Türk-İslam beldesi haline dönüşmüştür. Nizamiye Medreseleri İslam tarihinde ilk kurulan medrese olarak bilinse de Tamgaç Buğra Han'ın vakıf şeklinde Semerkant'ta yaptırdığı medrese ilk medrese olma özelliğini taşımaktadır¹³¹.

Vakıf kurumların sayısı İslam'ın siyasi oluşumlardan ayrılması ve Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun kurulmasıyla daha yükselmiştir. Devletin kurulduğu ilk yıllarda Sultan Tuğrul (1038-1063) tarafından Tebriz'de Şerif Halil Divanî Zaviyesi için kurulan vakıf bölgenin en eski yapısı olma özelliğine sahiptir¹³². Selçuklu Devleti, Fâtîmî ve Şiilik tahriklerine karşı Sünnilik siyasetini kullanmış, bunun sonucunda halkın dinini sağlam kaynaklardan öğrenmesi maksadıyla çok sayıda tekke ve zaviye inşa ettirmiştir. Gerek devlet adamları ve çocukları gerekse zengin ahali arasında vakıf müessesesi kurma gibi hayri hizmetlerde yarışlar yaşanmıştır. Tekke ve zaviyelerin sayılarının artmasıyla vakıf müesseselerinin sermayeleri de yükselmiştir¹³³. Vakıfların çoğalmasıyla idare ve denetiminin sağlanması maksadıyla Evkaf Nezareti kurulmuştur¹³⁴. Nezaretin başına vakıfları denetlemek ve kontrol etmek üzere Nazır'ul-Evkaf unvanıyla görevli atanmıştır¹³⁵.

¹³⁰ Fuat Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü" *Vakıflar Dergisi*, S. 2, Ankara 1942, s. 13.

¹³¹ Murat Koca, *Batı Karahanlılar'da (1042-1212) Tamgaç Buğra İbrahim Han (1052-1068) Dönemi ve Faaliyetleri*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi, İstanbul 2015, s. 61.

¹³² Ali Sinan Bilgili, *İran Azerbaycan Ermenistan ve Gürcistan'da Osmanlı Vakıfları (XVI-XVII. Yüzyıllar)*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2011, s.1

¹³³ İsmail Kurt, agm., s. 505, Fuat Köprülü, agm., s. 13-14.

¹³⁴ İsmail Kurt, agm., s. 505.

¹³⁵ Nazif Öztürk, *age.*, s. 58.

Büyük Selçuklu Devleti'nden sonra Harzemşahlar, Atabeyler, Eyyubiler, Mısır, Suriye Memlükleri ile Anadolu Selçuklu Devleti kuruldukları bölgelerde halkın ihtiyacının karşılanması, ticaretin gelişmesi vb. için gerek devlet adamları gerekse halk tarafından birçok hayri eserler yapılmıştır. Özellikle Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurmuş olduğu vakıflar Anadolu'nun ihyası konusunda önemli bir yer teşkil etmektedir. Örnek olarak Kayseri'de Gevher Nesibe (1205), Sivas'ta İzzeddin Keykavus (1217), Divriği'de Turan Melik (1228) adına yapılan hastaneler, Konya-Aksaray arasında yer alan Sultan Alaeddin Keykubad tarafından 1229 yılında inşa ettirilen Sultan Han ve 1232 yılında Konya Antalya arasındaki Alara Han isimli hanlar, 1241 yılında inşa edilen Buruciye Medresesi ve Çifte Minareli Medreseler Anadolu Selçuklu Devleti tarafından inşa edilen vakıf müesseselerinden sadece bir kaçıdır¹³⁶.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1243 tarihinde Köseadağ Savaşı'nda Moğollar tarafından mağlup edilmesi üzerine Anadolu Beylikleri dönemi başlamış ve beylikler kendilerinden önceki devletlerden miras olarak aldıkları eserleri korumuş ve bu eserlerin yanına yenilerini de eklemişlerdir. Örnek olarak birkaçı zikredilecek olursa: Aydınoğulları Beyliği'nden Mehmed Bey Tire'de, Yahşi Bey Selçuk'ta, İlyas Bey ise Arpaz'da, Hamidoğulları Beyliği'nden Dünder Bey Eğridir, Emir Sinâneddîn ise Korkuteli'nde medreseler inşa etmişlerdir¹³⁷.

1.3.Osmanlı Devleti Döneminde Vakıflar

Büyük Selçuklu Devleti, Harzemşahlar, Atabeyler, Eyyubiler, Mısır, Suriye Memlükleri ve Anadolu Selçuklu Devleti'nden sonra vakıf müesseseleri Osmanlı Devleti'nde de devam etmiştir. Osmanlı Devleti kurulduğu topraklar üzerinde kendisine ismi zikredilen devletlerden miras olarak aldığı vakıf sistemini kendi döneminde her alanda yenilemiş ve uygulamaya geçirmiştir. Vakıflar, Halk ve devlet tarafından benimsenmiş, eski vakıfların korunduğu gibi yeni vakıf tesisleri de inşa edilmiştir. Devlet

¹³⁶ Deniz Erdağı, *Anadolu Selçuklu Vakıflarına Birkaç Örnek*, T.C. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi, Kars 2011, s. 12-25.

¹³⁷ Beylikler tarafından inşa edilen birçok eserin olduğu aşınadır. Ancak çalışma konusunun kapsam ve sınırlılıklarını aşmamak adına fazlaca detay verilmemiştir. Detaylı bilgi için bkz.: Fahri Unan, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Eğitim" *Anadolu Selçukluları ve Beylikleri Dönemi I (Sosyal ve Siyasal Hayat)*, Ahmet Yaşar Ocak (ed.) T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, s. 389-399.

tarafından halkın korunması ve ihtiyaçlarının giderilmesi için vakıf müesseseleri büyük çapta genişletilmiştir¹³⁸.

Osmanlı Devleti, daha ilk beyler döneminde devletin siyasî ve malî gücüne istinaden çok sayıda vakıf müessesesi kurmuştur. Osmanlı Devleti'ndeki bu vakıf geleneği İlhanlılar, Büyük Selçuklu Devleti ve diğer beyliklerden farklı değildir. Hükümdar tarafından kurulan vakıflara, vezirler müteveli veya nazır olarak görevlendirilmiştir. Merkezi irade vakıflara içerden veya dışarıdan oluşabilecek suiistimallere karşı önlemler almıştır. Osmanlı Devleti'nde, başkent kadısı olarak görev yapan kişinin başkentte bulunan vakıfları denetlemesi ve başka yerlerdeki vakıfların teftişi için müfettişlerin gönderilmesi gibi vakıf idare sisteminin diğer Türk devletlerinde yapılan uygulamanın devamı niteliğindedir¹³⁹.

Berki, eserinde Osmanlı Devleti'nin kurulduğu ilk dönemlerde Sultan Osman'ın, devleti teşkilatlandırma aşamasında vermiş olduğu çabalar yüzünden ilmî ve hayrî vakıf müessesesi kuramadığından bahsetmektedir¹⁴⁰. Ancak Sevim, çalışmasında Sultan Osman'ın on bir adet vakfının olduğunu bu vakıflardan altısının Söğüt'te ikisinin Yarhisar'da, diğer üçünün ise Yenişehir, Ermeni Pazarı ve İnönü kazalarında olduğunu belirtmektedir. Vakfedilen şeylerin cinsine bakıldığında mevkufun köyler, çiftlikler ve arazilerin olduğu ve bunların ismi zikredilen kazalardaki zaviyelere bağışlandığı görülmektedir¹⁴¹. Sultan Osman'ın vefatından sonra tahta geçen Orhan Bey akil ve mutasavvıf olan büyük kardeşi Alâ'üd-din ve oğlu şehzade Süleyman'ın da yardımıyla bir taraftan devletin sınırlarını genişletirken bir taraftan da ilmi ve hayri tesisler kurmaya başlamıştır¹⁴².

Orhan Gazi'nin on dokuz tanesi Hüdavendigâr sancağında, sekiz tanesi Kocaili sancağında ve üç tanesi de Karasi sancağında olmak üzere toplamda otuz kadar vakfi

¹³⁸ İsmail Kurt, agm., s. 505-506.

¹³⁹ Nazif Öztürk, *age.*, s. 58, Fuat Köprülü, agm., s. 22.

¹⁴⁰ Ali Himmet Berki, "Vakıf Kuran İlk Osmanlı Padişahı", *Vakıflar Dergisi*, S. 5, Ankara 1962, s. 128.

¹⁴¹ Sezai Sevim, "İlk Osmanlı Vakıfları (Osman Gazi-Orhan Gazi ve Süleyman Paşa)", *Osman Gazi Dönemi ve Bursa*, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2019, s. 362- 376.

¹⁴² Ali Himmet Berki, *agm.*, s. 128.

olduğu bilinmektedir. Süleyman Bey'in vakıflarının ise Anadolu ile sınırlı kalmadığını, Rumeli Bölgesi'nde de vakıflarının olduğunu ve vakıflarının sayısının ise elli bir olduğu tespit edilmiştir. Gerek Orhan Bey'in gerekse Süleyman Bey'in mevkuflarının vakfedildiği yerler cami, medrese, zaviye ve köprülerdir. Mevkufun cinsleri ise hamam, değirmen, çiftlik, arazi vb. gibi gelir getiren yerlerdir¹⁴³. Osman Gazi oğullarından vakıf kuran diğer bir isim ise Çoban Bey'dir. Çoban Bey, Bursa'da Balabancık Hisarı'nda bir türbe ve bu türbenin ihtiyaçlarının giderilmesi için bir vakıf kurmuştur¹⁴⁴.

Bir yandan Anadolu'nun ihyası ve imarı için uğraşan Osmanlı Devleti diğer taraftan Rumeli ve Balkanlarda söz sahibi olmak istiyordu. I. Murad dönemine gelindiğinde 1388 tarihinde Rumeli Bölgesi'nin fethedilmesiyle Osmanlı Devleti bölgedeki yerini sağlamlaştırmak için birtakım politikalar gütmüştür. Bu politikalarından birisi de daha önceki bölümde zikredildiği gibi vakıflar kurma yoluyla şehir, kasaba ve köylerin ihyasıdır. Kolonizatör Türk dervişleri ve onların kurdukları zaviyelerin yanı sıra başta devlet adamları tarafından da kurulan vakıflar sayesinde bölgenin her türlü ihtiyacına cevap verilmeye çalışılmıştır.

Rumeli Bölgesi'nde kurulan vakıflardan birisi de hem Anadolu hem de Rumeli Bölgesi'nde Çirmen başta olmak üzere Hasköy, Yenice Zağra, Akçakızanlık ve İncecik gibi yerleşim yerlerinde hizmet veren ayrıca tez çalışmasına konu olan Saruca Paşa ve ailesi tarafından kurulmuştur¹⁴⁵.

1.3.1. Osmanlı Devleti Döneminde Vakıfların Yönetimi

Osmanlı Devleti'nde halkın ihtiyaç duyduğu her alanda vakıf müessesesi inşa edildiği bilinmektedir. Bunların büyük bir çoğunluğu içtimaî, dinî, iktisadî ve kültürel alanda olduğu gibi ülkenin emniyet ve güvenliğinin sağlanması için de vakıf tesisleri kurulmuştur. Devlet tarafından yapılması gereken bazı hizmetler vakıf kurumlarına

¹⁴³ agm, s. 362- 376.

¹⁴⁴ Sezai Sevim, "Osman Gazi'nin Oğlu Çoban Bey ve Vakıfları", *Bursa'nın Tarihi Mahalleleri III Karaagaç, Mollaarap, Umurbey, Yenimahalle*, Bursa Kültür A.Ş., Bursa 2014, s. 137-141.

¹⁴⁵ Çalışmanın ikinci bölümünden itibaren detaylı tanıtımı yapılacaktır.

bağlanmıştır. Vakıf sayısının çok hızlı yükselmesiyle vakıfların denetimi için bazı idare ve kontrol mercileri oluşturulmuştur¹⁴⁶.

Bursa'nın başkent olmasından sonra Orhan Gazi tarafından Bursa'da inşa ettirilen cami ve zaviyelerin yönetimi ve idaresi için veziri olan Sinan Paşa'yı vakfın nazırı olarak görevlendirmiştir. Osmanlı padişahlarından, Fatih, I. Selim ve Kanuni Sultan Süleyman tarafından kurulan vakıfların idaresi sadrazamlarla, II. Bayezid ve I. Ahmed tarafından inşa edilen vakıf tesislerinin idaresi ve yönetimi ise şeyhülislâmlar tarafından yönetilmiştir. I. Mehmed döneminde Kadılık teşkilâtı bir merkeze bağlanmış ve *Hâkim-ül-hükkâm* unvanıyla baş kadı görevlendirilmiştir. Vakıfların teftiş ve denetimi baş kadıya bırakılmıştır. II. Murad ve II. Mehmed dönemlerinde ise bu görev kadî-askerler tarafından ifa edilmiştir¹⁴⁷.

Osmanlı Devleti'nde her vakıf, farklı bölümler halinde bir erkek ya da kadın nâzır tarafından denetlenmiştir. Yönetimi ise mütevellî veya mütevelliler tarafından gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ise vakıf yöneticiliği bir meslek haline gelmiştir. Sadrazamlık, şeyhülislâmlık, Haremeyn vakıfları müfettişliği, Dârüssaâde ağalığı gibi kurumlara bağlı vakıfların sayısı oldukça artmıştır. Osmanlı Devleti vakıfların denetimlerini sınırları içinde yaymak için girişimlerde bulunmuştur. Sultan III. Selim döneminde yapılan reformlar esnasında başlayan bu girişimler padişah II. Mahmud'un 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasıyla padişahlar devlet için önemli saydıkları vakıfların denetimini ele geçirmiştir. 1826 yılında Evkâf-ı Hümayun Nezâreti'nin kurulması merkezi hükümetin bu husustaki ilk çözümü olmuştur¹⁴⁸.

1.4.Osmanlı Devleti'nde Vakıf Hizmetleri

Osmanlı Devleti'nde eğitim, sağlık, fakirlere yardım vs. hizmetler devlet tarafından gerçekleştirilmemiştir. Bunun nedeni ise devletin, askerî faaliyetler haricinde eserlerin yapılmasını kendi görevi ve sorumluluğunda saymamasındandır. Bu hizmetler devlet büyükleri, zenginler ve halk tarafından kurulan tesisler tarafından yapılmıştır.

¹⁴⁶ İsmail Kurt, *age.*, s. 517-518.

¹⁴⁷ Nazif Öztürk, *age.*, s. 58, Fuat Köprülü, *agm.*, s. 22.

¹⁴⁸ Bahaeddin Yediyıldız, *agm.*, s. 485.

Devlet vergi muafiyeti vb. gibi yollarla dolaylı olarak bu hizmetlerin verilmesine öncülük eden vakıfları desteklemiştir¹⁴⁹.

Osmanlı Devleti idaresinde devlet hizmetleri ile vakıf tesislerinin vermiş olduğu hizmetler arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Bazı hizmetlerde hem devletin hem de vakıfların vermiş olduğu hizmetler iç içe girmiş durumdadır. Yerleşim yerlerinde bulunan su yolları, köprüler, mezarlıklar, sağlık müesseseleri, eğitim kurumları, sosyal yardım ile ilgili hizmetler uzun zaman diliminde vakıflar aracılığıyla yürütülmüştür. İç ve dış güvenlik ise devlet tarafından sağlanmıştır¹⁵⁰.

Yukarıda sayılan hizmetlerin haricinde hizmet alanı bakımından; bu hizmetlerin hepsi birbirinden değerli olduğu için en önemlisi diyerek hizmetleri sıraya koymak yanlış olacaktır. Ancak yapılan çalışmanın konu ve kapsam gereği hizmetleri sınıflandırmak gerekmektedir. Vakıflar tarafından verilen çeşitli hizmetler şunlardır:

1.4.1. Eğitim Hizmetleri

Osmanlı Devleti'nde toplumun ihtiyaç duyduğu her alanda vakıflar tarafından uygulamaya konulan hizmetler mevcuttu. Bu hizmetlerden birisi de eğitim hizmetidir. Hizmetlerin görüldüğü binalar ise vakıflar tarafından yapılmış olan medrese, sıbyan mektebi, daru'l-tıp, daru'l-hadis, daru'l-kurrâ ve kütüphaneler gibi yapılardan oluşmaktadır¹⁵¹. Bu hizmet için kurulan vakfın ilk banisi ise Orhan Bey'dir. Sultan Osman ölmeden önce oğlu Orhan Bey'e ilme ve alime hürmeti, Allah'ın kullarına ise şefkat ve merhameti vasiyet ettiği bilinmektedir. Orhan Bey babasının vasiyetini yerine getirmek için İznik'te 1333 yılında Osmanlı Devleti'nin ilk medresesini inşa ettirmiştir. Medresenin idaresi için ise birçok gayri menkul vakfetmiştir. Medresenin müderrisliğine dönemin büyük alimlerinden olan Dâvud-i Kayserî'yi atamıştır¹⁵².

¹⁴⁹İbrahim Erol Kozak, *Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf*, Sakarya Üniversitesi Matbaası, Sakarya 1994, s. 15.

¹⁵⁰İsmail Kurt, *age.*, s. 511.

¹⁵¹İbrahim Ateş "Vakıflarda Eğitim Hizmetleri ve Vakıf Öğrenci Yurtları" *Vakıflar Dergisi*, S. 14, Ankara 1982, s. 30.

¹⁵²Ali Himmet Berki, *agm.*, s. 128.

Osmanlı Devleti'nde vakıflar, yaşamın sürdüğü her yerde eğitim ve öğretime önem vermiştir. Okuma çağına gelen 5-6 yaşlarındaki çocukların eğitimlerini gördükleri yerler olan sıbyan mektepleri, cami görevlilerinin yetişmesi için daru'l-kurrâlar, Hz. Peygamberin hayatı, söz ve fiillerinin öğretildiği daru'l-hadis mektepleri gibi çocuk ve yetişkinlerin eğitim gördüğü eğitim binaları vakıflar aracılığıyla kurulmuştur¹⁵³.

1.4.2. Dinî Hizmetler

Osmanlı Devleti döneminde halkın dini ritüellerin yerine getirmesi için camiler, mescitler, türbeler, namazgahlar gibi ibadethaneler vakıflarca inşa edilmiştir. Bu ibadethaneler İslam dini için kutsal sayılan ve Müslümanların kiblesi olan Kabe'nin bir şubesi olarak görülmüş ve hangi isimle zikredildiği fark edilmeksizin gerek inşasında gerekse ibadete açılmasından sonra en değerli eserler olarak görülmüşlerdir. Vakıflar bu mabetleri sadece tesis etmekle kalmamış ibadetlerin usulüne uygun olarak yapılması için imam, hatip, müezzin, temcîdhan, kayyım vb. gibi görevlileri de vazifelendirmişlerdir. Bu yapıların temel özelliği sadece ibadet edilmesi değildir. Şöyle ki; mahallenin merkez konumunda inşa edilen bu mabetler ayrıca halkın topluca karar aldıkları yerlerdir. Bu durum camilere dini statü yanında sosyal statü de kazandırmıştır¹⁵⁴.

Vakıflar tarafından gerçekleştirilen hizmet alanları sadece cami ve mescitlerle sınırlı kalmamış. Mekke-i Mükerrreme ve Medine-i Münevvere'de yaşayan fakir halk ve hac ibadetini yerine getirmek için yola çıkmış ancak yaşanan olumsuz durumlardan ötürü parasız kalmış kişiler için, hatta ibadetini yerine getirmekte olan hacı adayları için su ve şerbet dağılması maksadıyla vakıflar kurulmuştur. Bu vakıflar Haremeyn-i Muhteremeyn ismiyle meşhurdurlar. Ayrıca, Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki camilerin, Ramazan ayı ve diğer mübarek gün ve gecelerde cami cemaatine ikram edilmek üzere hurma, zeytin, su vb. gibi yiyecekler de vakfedilmiştir¹⁵⁵.

¹⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: İbrahim Ateş, agm., s. 29-100.

¹⁵⁴ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilat ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 137.

¹⁵⁵ Mehmet Şeker, "Müslüman-Türklerde Sosyal Dayanışma Müessesesi Olarak Vakıflar", *Vakıflar Haftası*, S. 1, Ankara 1984, s. 114.

1.4.3. Bayındırlık ve Şehircilik Hizmetleri

Günümüzde belediyelerin faaliyetleri dahilinde bulunan köprü, yol, kaldırım, temizlik gibi gerek şehir hizmetleri gerekse bayındırlık hizmetleri Osmanlı Devleti döneminde vakıflar tarafından verilmiştir. Vakıflar, su yolu, su kemerleri ve su bentleri ile uzak mesafeden yerleşim yerlerine su taşımışlardır. Yapılan bu hizmetler hem insanlığın zaruri ihtiyacının giderilmesi hem de Müslümanların ibadetlerini yerine getirmesi açısından çok önemlidir. Gerçekleştirilen bu hizmetler sayesinde halkın su ihtiyacı giderilmiş ayrıca temizlik ve ibadet içinde kullanılmış, *su gibi aziz olma* hedefine de ulaşmak istenmiştir.

Şehrin en önemli unsurlarından olan ticaret yolları ve alt yapılarının da vakıflar tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. Halkın ve hayvanların gelip geçtiği yolların tamiri, bakımı ve düzenlenmesi yine vakıfların hizmetleri kapsamındadır. Ticaret kervanlarının güvenliğinin sağlanması, tüccarların dinlenmesi ve ihtiyaçlarının giderilmesi maksadıyla konak evleri, kervansaray vb. gibi tesis inşa edilmiştir. Böylece vakıflar hem şehrin gelişmesine hem de ticaretin canlanmasına katkıda bulunmuşlardır¹⁵⁶.

1.4.4. Sosyal ve Kültürel Hizmetler

Osmanlı Devleti'nde vakıf anlayışı, insanların faydalanabileceği ve ihtiyaçlarını giderebileceği mal, mülk, para vs. gibi menkul ve gayri menkulü sırf Allah rızası için vakfetmesidir. Bu bağışta önemli olan konu ise vâkıfın halkın en çok ihtiyaç duyduğu ve acilen giderilmesi gereken zaruretlerin ortadan kaldırması için vakfettiği şeylerdir. Toplumun günlük yaşayışı için zorunlu olan eserlerle halkın en önemli ihtiyaçlarının giderilmesi maksadıyla kurulan bu vakıf eserleri, Müslümanların kalbindeki acıma, merhamet etme, dayanışma ve cömertliğin bir göstergesidir¹⁵⁷.

Sosyal yardımlaşma ve kültürel değerler açısından vakıflar tarafından verilen hizmetlere bakıldığında: durumu kötü olan halkın yemesi/barınması için zaviye ve imaret, ihtiyaç sahiplerine para yardımı, evlilik çağına gelmiş yetim kızlar için çeyiz yardımı,

¹⁵⁶ Mehmet Bayartan, agm., s. 163, Mehmet Şeker, agm., s. 120, İsmail Kurt, age., s. 511.

¹⁵⁷ Mehmet Şeker, agm., s. 115.

mahkumların borçlarının ödenmesi, mahkumiyeti bitmiş ancak parası olmadığı için tahliye olamayanların tahliyesi için gerekli haremın yatırılması, öğrencilerin yemesi ve giyinmesi, kuşlar için yem ve su temini, fakirlerin cenazelerinin kaldırılması, erlerin silah teçhizat vb. temini¹⁵⁸ gibi hizmetler yine vakıflar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Vakıflar aynı zamanda halkın birbiriyle yardımlaşma ve dayanışmasına da öncülük ederek toplumun medeniyet seviyesinin yükselmesine de vesile olmuştur¹⁵⁹.

1.4.5. Sağlık Hizmetleri

Hastaların tedavi edilmesi ve ilaç yapmak maksadıyla kurulan bimaristan, darüşşifa, şifahane gibi isimlerle inşa edilen ve İslam medeniyetinin çok önem verdiği müesseseler Osmanlı Devleti döneminde de devlet eliyle veya vakıflar yoluyla inşa edilmiştir. Aynı zamanda bulaşıcı hastalıkları önlemek ve halkın hastalıktan korunması amacıyla dışarıdan gelen yolcuların bir süre boyunca tecrit edilerek kontrol altında tutulması maksadıyla tecrit-hane ya da karantina-hane isimleri ile anılan tesisler de kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nde kurulan bazı sağlık kurumları şunlardır: Bursa Yıldırım Darü's-şifâsı (1399), İstanbul Fatih Darü's-şifâsı (1470), Edirne Bayezid Darü's-şifâsı (1488), İstanbul Haseki Hürrem Sultan Darü's-şifâsı (1550), Manisa Sultan III. Murat Darü's-şifâsı (1591), İstanbul Sultan Ahmed Darü's-şifâsı (1671)¹⁶⁰

1.5. Osmanlı Devleti'nde Vakıf Çeşitleri

Vakıflar ile ilgili olarak mahiyeti, anlamı, çeşitleri, verdiği hizmetler vs. gibi konular birçok kesim tarafından araştırmaya konu olmuş ve bu alanda binlerce çalışma ortaya çıkmıştır. Vakıfların menşei, gelişimi ve verdiği hizmetler gibi konular tez çalışmasının kapsadığı alan çerçevesinde yukarıda işlenmiştir. Osmanlı Devleti'nde vakıfların çeşitlerine bakıldığında, vakıfların birbirinden farklı amaç ve özellikte kurulduğu fark edilmiştir. Çalışmanın içeriğini kapsayan farklı çeşit ve amaçlarla kurulan vakıflar şunlardır; para vakıfları, hayrî vakıflar ve zürri vakıflardır.

¹⁵⁸ Füzûzan Selçuk, "Vakıflar (Başlangıçtan 18. Yüzyıla Kadar)" *Vakıflar Dergisi*, S. 6, İstanbul 1965, s. 21.

¹⁵⁹ Mehmet Bayartan, agm., s.168.

¹⁶⁰ Mehmet Sait Doğan, agm., s. 22-23.

1.5.1. Hayrî Vakıflar

Osmanlı Devleti'ndeki sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlayışı, bünyesinde barındırdığı binlerce yıllık kültür, gelenek ve göreneklere dayanmaktadır. Gerek devlet yöneticileri gerekse halkın içindeki bu yardımlaşma, dayanışma vb. gibi özellikler İslâm dinin de etkisiyle daha da olgunlaşmış ve halkın her türlü ihtiyacın karşılandığı hizmet çeşitleri yukarıda anlatılan hayrî vakıfları kurmuşlardır.

Hayrî vakıflar, vâkıf tarafından sevap kazanmak, ibadet yapmak, Allah'ın razısına kazanmak ve ona yaklaşmak (kurbet) maksadıyla kurulan vakfın, gelirinin tamamının doğrudan doğruya ihtiyaç sahiplerinin sıkıntılarının giderilmesi maksadıyla sarf edildiği vakıflardır¹⁶¹. Bu vakıfların diğer bir ismi ise Müessesât-ı Hayriye'dir.

Müessesât-ı Hayriye ise iki kısımdan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi zengin-fakir ayrımı yapılmadan tüm halk tarafından doğrudan doğruya kullanılan cami, medrese, yol, köprü, çeşme, kabristan vb. tesislerdir. İkincisi ise sadece fakir halk tarafından kullanılabilen aşevleri, dâr'ul-aceze vb. gibi hayır müesseseleridir¹⁶².

Osmanlı şehirleri arasındaki ulaşımın sağlanması için inşa edilen tesisler, sağlık amacıyla kurulan şifahaneler, ibadetlerin usulüne uygun yapılması için ihya edilen mabetler ve buralarda görevli personelin maaşına kadar gerekli olan meblağın bir kısmı hayrî vakıflar tarafından karşılanmıştır¹⁶³.

1.5.2. Zürrî (Evlatlık)/Aile Vakıflar

Vâkıfın vakfetmiş olduğu menkul veya gayri menkulün tamamını veya tamamına yakını evlat veya soyundan gelenler için tahsis ettiği vakıf türüne Zürrî yani evlatlık vakfı

¹⁶¹ Hüseyin Hatemi, *Türk Hukukunda Vakıf Kurma Muamelesi*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1969, s. 120, Ömer Aslan, *İslâm Hukukuna Göre Vakıf Mallarında Vakıf Hükmünün Sona Ermesi*, T.C. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi, Van 2011, s. 9.

¹⁶² Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlılarda Vakıf Müessesesi", *I. Vakıf Haftası*, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1984, s. 98-100. Nazif Öztürk, *age.*, s. 82.

¹⁶³ Kervansaray, zaviye, imaret vb. gibi müesseseler, mahiyeti bakımından vakıf çeşitleri içerisinde değerlendirildiğinde hayrî vakıfların yanında zürrî/aile vakıfları tarafından da inşa edildiğinden tüm bu müesseselerin hayrî vakıflar tarafından yapıldı/inşa edildi ifadeleriyle yorumlamak doğru değildir.

denir. Bu tür vakıflarda hayır şartı ya sembolik olarak ya da neslin son bulmasıyla gerçekleşir. Zürrî vakıflar sistemi gerek devletin müsadere temayüllerine gerekse İslam miras hukukunun dağıtıcı tesirlerine karşı meydana çıkmıştır. Osmanlı Devleti döneminde toplum yapısında bulunan mülkün soy devam ettikçe bütünlüğünün sağlanmasıyla ailenin şeref ve varlığının korunması düşüncesi zürrî vakıfların ortaya çıkmasında önemli bir etken olmuştur¹⁶⁴.

XIV. ve XV. yüzyıllarda zürrî yani aile vakıfları kurularak mülkleştirme ve vakıflaştırma olayında ciddi bir atış olmuştur. Bu uygulama Anadolu ve Rumeli'de de yaygınlık kazanmıştır. Bu sayede Türk kültürü bu bölgelerde yayılmış ve şehir hayatının gelişmesinde etkili olmuştur. Ancak vâkıfların bir kısmının amacının içtimaî ve hayrî vakıflar kurmaktan daha ziyade aile vakfı kurarak servetlerini muhafaza etmeyi hedeflemesi, devlet kaynaklarının tükenmesine neden olmuştur. Bu durumu fark eden II. Mehmed bu tür vakıflara müdahale ederek vakf-ı irsadilerini iptal etmiştir. Ancak bu durum fazla sürmemiş ve II. Bayezid döneminde vâkıflara hakları geri iade edilmiştir¹⁶⁵.

Koçi Bey, kötü niyetle kurulmuş zürrî vakıfları eserinde şu şekilde eleştirmiştir: Bir şahsın din ve devlete yakışır bir şekilde çalışmadan, fetihlere katılmadan, sırf padişaha yakınlığı nedeniyle devlet hazinesine ait olan köy ve tarlaları bir yolunu bularak kendi evlat ve torunlarının üzerine kaydettirmesi, bu kişilerin mülk edindikleri yerlerde istedikleri şekilde vakıf kurmaları ve kurdukları vakıf üzerinden de geçimlerini sağlamaları caiz değildir¹⁶⁶.

Koçi Bey, bir yandan zürrî vakıflara yukarıda zikredilen nedenlerden ötürü karşı çıkarken diğer taraftan ise şu şekilde kurulan vakıfların daha uygun olduğunu belirtmiştir: Allah rızası için savaşımlara katılmış, fetihlerde bulunmuş, din ve devlet için güzel ve hayırlı işler yapmış kişilerin, göstermiş oldukları başarıdan dolayı padişah tarafından kendilerine verilmiş/hibe edilmiş köy ve tarlaları, dini ve hayri işlere bağışlamak suretiyle vakıf

¹⁶⁴ Nazif Öztürk, *age*, s. 83.

¹⁶⁵ Bahaeddin Yediyıldız, "XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu", *Vakıflar Dergisi*, S. 18, İstanbul 1984, s. 19-20.

¹⁶⁶ Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, Zuhuri Danışman (sad.), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s. 58-59.

kurarlarsa bu tür vakıfların daha uygun olacağını ve din alimlerin de caiz görüleceğini aktarmıştır¹⁶⁷.

Yediyıldız, çalışmasında zürri/aile vakıfları ile ilgili olarak vâkıfın mülklerini vakıf haline dönüştürmekte iki amacı olduğunu bunlardan birincisinin hukuki ve siyasi açıdan mülkünü muhafaza etmek istemesi, ikinci amacının ise aile mülkünün İslam miras hukukuna göre parçalanmasının engellenmesi olduğunu belirtmektedir. Birinci amacın açıklaması mahiyetindeki bilgiler yukarıda zikredilmişti. İkinci amaç ise İslam hukukunun belirlediği miras paylaşımını kabul etmeyen vâkıf, mülkünü erkek ve kız çocukları arasında eşit bir şekilde paylaştırmayı hedeflemektedir. Bu şekilde kurulan vakıftan hakkı olmadığı halde aile bireylerine maaş bağlanmasını da eleştiren Yediyıldız, bu tür aile vakıflarının masrafının 18. yüzyılda mevcut olan diğer vakıfların masrafına göre %14 daha fazla olduğunu belirtmiştir¹⁶⁸.

Bu bilgilerden yola çıkarak zürri/aile vakıflarının hangi şartlarda uygun olup/olmadığı, vâkıfın vakfı kurmasındaki amaç ve vakfettiği mülke hangi durumda sahip olduğu ile doğru orantıdadır. Yani din ve devlete hizmet vermiş mi? Fetihlerde etkisi olmuş mu? Yoksa bu mülkü sırf padişaha yakın olduğundan mı edinmiş? Gibi sorular cevaplandığında Koçi Bey'in eserinde paylaştığı gibi vakfın dinen caiz olup olmadığı ortaya çıkmaktadır. Ancak resmi boyuta bakıldığında ise vakfiye ile tescillenip hizmet vermeye başlayan vakıfların vicdan tarafından değil devlet tarafından hukuki sorgulaması yapılmaktadır. Yukarıda zikredildiği üzere Fatih Sultan Mehmed'in, bu tür vakıflara yapmış olduğu müdahale bu açıdan örnek olarak gösterilebilir.

Saruca Paşa tarafından ilk defa kurulmaya başlayan, Umur Bey tarafından bir çatı altında birleştirilen ve Ali Bey tarafından sınırları genişletilen Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı zürri/aile vakıf kategorisindedir. Vâkıflar ve vakıfları ile ilgili bilgiler çalışma içerisindeki diğer bölümlerde detaylı olarak tanıtılacaktır.

¹⁶⁷ *age.*, s. 58.

¹⁶⁸ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", *Vakıflar Dergisi*, S. 14, İstanbul 1982, s. 9.

1.5.3. Haremeyn Vakıfları

Haremeyn, kelime olarak iki haram anlamına gelmektedir. Osmanlı yazılı vesikalarında daha çok “*Haremeyn-i şerîfeyn*” şeklinde geçen kelimedenden maksat, Mekke ve Medine şehirleridir. Mekke şehri, Kabe’nin inşasından sonra harem yani korunmuş yer olarak kabul edilmiş, Medine şehri ise Hz. Peygamberin hicretinden sonra harem sayılmıştır. Haremeyn-i şerifte bulunan kutsal mabetlerin ve burada yaşayan halkın ihtiyaçlarının görülmesi maksadıyla kurulan vakıflara ise Haremeyn Vakıfları denilmiştir.

Hiz. Ali döneminde, hilâfet merkezinin Medine’den Kûfe’ye nakledilmesi sonucunda Mekke ve Medine, merkezî yönetimden uzak kalmıştır. Bunun bir sonucu olarak Haremeyn’e dışarıdan yardım etme gereği duyulmuştur. Emeviler döneminde nakdî para yardımı yapılırken, Abbasiler döneminde bu yardımlar devlet bütçesinden “Nafakâtü’l-Haremeyn” harcamaları olarak gerçekleştirilmiştir. Memlûkler döneminde ise Haremeyn sakinlerinin ihtiyaçları, halife ve devlet reislerinin gönderdiği hediyelerle ve Mısır’da 10. yüzyıldan itibaren kurulmaya başlanan kamu vakıflarından sağlanan gelirlerle karşılanıyordu¹⁶⁹.

Suudi Arabistan’ın I. Selim döneminde Osmanlı Devleti idaresine geçmesinden sonra Memlûkler’in her yıl Haremeyn’e göndermiş olduğu vakıf gelirlerinin miktarı, surre usul ve merasimleri aynen kabul etmiştir. Yavuz Sultan Selim, Mekke ve Medine şehirlerinde yaşayan halkın ve Müslümanlar tarafından kutsal kabul edilen Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevi’nin ihtiyaçlarının görülmesi maksadıyla Haremeyn vakıflarını daha artırmıştır¹⁷⁰. Kanûnî Sultan Süleyman ise Haremeyn vakfı olan köylerin (deşîşe) gelirini ve gönderilen surre miktarını arttırmak maksadıyla birçok köy satın almıştır. Ayrıca Gayrimüslimlerden “sadakâtü’l-cevâlî” adı altında alınan cizyenin çoğunu da Haremeyn halkına tahsis etmiştir¹⁷¹.

¹⁶⁹ Ş. Tufan Buzpınar, Mustafa Sabri Küçükaşcı, “Haremeyn”, *DİA*, C. 16, TDV. Yayınları, İstanbul 1997, s. 153-157.

¹⁷⁰ Ömer Faruk Teber, “Osmanlı Toplumunda Bir Sosyal Kurum Olarak Vakıf Çeşitleri ve İşleyişi”, *Dini Araştırmalar*, C. 4, S. 12, Ocak-Nisan 2002, s. 203.

¹⁷¹ Ş. Tufan Buzpınar, Mustafa Sabri Küçükaşcı, agm., s. 154.

Osmanlı Devleti'nde gelirin tamamı veya bir bölümü Haremeyn için ayrılan çeşitli vakıflar kurulmuştur. Kurulan vakıflardan ilki *hac yolu vakıflarıdır*. Bu müesseselerin inşasındaki amaç: Müslümanların hac ibadetini yerine getirmek için çıktıkları yolculuğu güvenli bir hale getirmektir. Bu tür vakıflara örnek verilecek olursa: 16. yüzyılda vezir olarak görev yapan Sokollu Mehmed Paşa, yolcuların güvenliği maksadıyla Bâb-ı Antakya yakınlarında bir kale ve iki mescid inşa ettirmiştir. Diğer bir vakıf türü ise: Hacıların ve bölge halkının su sorunun çözülmesi için kurulan *su vakıflarıdır*. Vakfın kurulmasındaki maksat Haremeyn'de su ihtiyacının giderilmesidir. Bunun içinde bölgede bulunan kuyuların temizlenmesi, bakım ve tamirinin yanı sıra yeni kuyular da inşa edilmiştir. Bir başka vakıf ise Kâbe-i Muazzama ve Hücre-i Sa'âdet başta olmak üzere kutsal kabul edilen mekanların örtülerinin yenilenmesi maksadıyla kurulan *kisve vakıflarıdır*. Zikredilen vakıflar haricinde Haremeyn'de kurulan diğer vakıf türleri ise eğitim, sağlık, imaret ve sebil vakıflarıdır¹⁷².

1.5.4. Para Vakıfları

Osmanlı Devleti bünyesinde kurulan vakıfların genel itibariyle iki türden oluştuğunu ve bunlardan ilkinin doğrudan doğruya sınırlama olmadan tüm halk tarafından kullanılabilen yapılar olan Müessesât-ı Hayriye ikinci vakıf türü ise dolaylı yollarla elde edilen yani vakıf tesislerinin hizmetlerini devam ettirebilmeleri için gelir kaynağı olarak bağışlanan akarlardır. Bu sayede müesseseler için bağışlanan tarla, arazi, han, dükkân vs. kiraya verilmesiyle buralardan gelecek gelirden fakir ve ihtiyaç sahibi halkın sıkıntısını giderilmiş olacaktır¹⁷³.

Örnek olarak; bir cami veya imarete, bir tarla, dükkân, han, arazi veya nukûd vakfetmek gibi. Bu durumda bağışlanan tarla ve arazi kiralanarak hasıl olacak kira geliri veya nakitten sağlanacak kâr, bağışlandığı tesisin ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere vakfedilmiş olacaktır. Başlık altında işlenecek olan para vakıflarının kurulmasında alt

¹⁷² Mustafa Güler, *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (16. ve 17. Yüzyıllar)*, Çamlıca Basım Yayınevi, İstanbul 2011, s. 64-100.

¹⁷³ Hamza Keleş, "Osmanlılarda 19. Yüzyıldaki Para Vakıflarının İşleyiş Tarzı ve İktisadî Sonuçları Üzerine Bir Çalışma -Karacabey (Mihaliç) Kazası Örneği", *Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 21, S. 1, 2001, s. 190.

yapıyı oluşturan, hayri müesseselerin hizmetlerini devamı için vakfedilen akar ve menkule musakkafat ve müstegillât-ı vakıf denir¹⁷⁴.

Osmanlı Devleti'nde hayır müesseselerine menkul veya gayri menkul bağışlanmasının yanı sıra paranın da vakfedildiği ve para vakıflarının da kurulduğu görülmüştür. Para vakıflarının temel özelliği vakfin mal varlığının tamamının veya bir kısmının nakit para olarak vakfedilmiş olmasıdır. Paranın vakfedilmesiyle ilgili olarak İslam mezhep alimleri arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Maliki mezhebi alimleri vakfin devamlılığını esas olarak kabul etmediği için paranın vakfını caiz görmüşlerdir. Şafi mezhebinde ise iki farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüş farklılığı paranın icara verilip verilmemesi ile alakalıdır. Paranın icara verilebileceğine cevaz verenler vakfını da caiz görürken, paranın icarına cevaz vermeyenler vakfını da kabul etmezler. Hanbeli alimleri ise para ve altını yiyecek içecek gibi tüketim yoluyla ihtiyacın giderilmesi kategorisinde değerlendirdiğinden vakfedilmesini caiz olarak görmemektedirler. Hanefi mezhebi önderlerinden İmam Muhammed ve Ebu Yusuf kıyas yoluyla dolaylı yoldan para vakfını caiz olarak görmüşlerdir. Para vakfı ile alakalı olarak açık ve kesin bir şekilde cevaz veren ilk Hanefi hukukçusu İmam Züfer'dir. O, sadece para değil yiyecek ve ölçülüp tartılabilecek şeylerin de vakfedilmesinin caiz olacağını belirtmiştir¹⁷⁵.

Para vakıfları ifadesi, vakıf müessesesinin sermayesi yönünden işletim sisteminin adıdır¹⁷⁶. Sistemin temel özelliği: Bağışlanan sermayenin aslına dokunulmaksızın işletilmesi sonucunda elde edilecek gelirin, vakfin hedeflediği amaçlar doğrultusunda harcanmasıdır. Sistemin ön gördüğü şart ise: Vakfedilen sermayenin hiçbir suretle azalmaması ve vakfin planladığı hizmetlere devam etmesidir¹⁷⁷.

Amaç ve kurucuları açısından değişik isimlerle anılan vakıfların, gelirlerini sermaye oluşturuyorsa bu vakıflara para vakıfları ismi verilebilir. 15. yüzyılın başlarından

¹⁷⁴ Nazif Öztürk, *age.*, s. 84, Hamza Keleş, *agm.*, s. 190.

¹⁷⁵ Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, s. 10, Nâsi Aslan, "Osmanlı Toplumunda Para Vakıflarının Kurumsallaşmasında Rol Oynayan Faktörler", *Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 2, Eylül-Aralık 1998, s. 94-95.

¹⁷⁶ Cafer Çiftçi, "18. Yüzyılda Bursa'da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 23, S. 36, Ocak 2004, s. 79.

¹⁷⁷ Hamza Keleş, *agm.*, s. 194.

itibaren mahkeme tarafından onaylanmaya 16. yüzyılın sonlarında ise Anadolu ve Balkan sınırlarında ciddi anlamda gelişmeye başlayan para vakıflarının Osmanlı Devleti sınırları içerisinde kurulması ile ilgili ilk belge, Edirne'de 1423 tarihinde Yağcı Hacı Muslihuddin tarafından 10.000 akçenin vakfedilmesi ile başlamıştır. Bu vakfi, Fatih Sultan Mehmed'in 24.000 akçesini vakfetmesi takip etmiştir. Sultan II. Mehmed tarafından bağışlanan bu meblağın geliriyle yeniçeri ocağına yiyecek temininin sağlanması, Osmanlı sultanları tarafından kurulan ilk para vakfına örnek olarak gösterilebilir¹⁷⁸.

Para vakıflarında da diğer vakıflarda olduğu gibi vâkıfın, akil, baliğ ve hür olması, vakfedeceği paranın tam sahibi olması şarttır. Vâkıf, oluşturacağı vakıfla ilgili şartlarını ayrıntılı bir şekilde belirtmek üzere vakfiyesini hazırlar. Daha sonra tescil ettirmek üzere belgeleri kadı huzuruna ileterek vakıf kurmak için müracaatta bulunurdu. Kadı, vakfin kurulması için aranan şartları inceledikten sonra onay vermesi durumunda vâkıf ile müteveli tekrar kadı huzuruna çıkarlar. Vakıf kurucusu, vakfiyede belirtilen şartları kadı huzurunda açıkça ifade eder, müteveli ise vâkıfın sözlerini onaylardı¹⁷⁹.

Vâkıf, kadı huzurunda vakfin özelliği, hizmetlerin devamı için ayrılan sermayeyi, vakfin idaresi, sermayeden gelen gelirlerin ne şekilde ve nerelere sarf edileceği, kimlerin vakfı yöneteceği/müteveli olacağı, vakıfta görev alan görevlilerin ne kadar ücret alacağı gibi konuları açıkça zikreder. Kadının, vakfin sahihliğine ve vakfiyede belirtilen usul ve şartların doğruluğuna karar vermesi durumunda müçtehit imamların vakıf konusunda beyan ettiği görüşlerle vakfin sıhhat ve gerekliliğine ve vakıf yönetiminin göreve başlamasına hükmeder. Bu şekilde vakfiye tescil edilecek ilgililere verilir¹⁸⁰. Ve para vakfi resmen kurulmuş olurdu.

Para vakıflarından elde edilen gelirin yönetilmesi şu şekilde gerçekleşmiştir: Muamele-i Şer'iyye: Vakfa ait paranın faiz anlaşması olmaksızın geçici satış, bağış, ya da kira sözleşmesi gibi muamelelerle borçlunun vakfa fazladan ücret ödemesidir. Bu

¹⁷⁸ Cafer Çiftçi, agm., s. 79-80.

¹⁷⁹ Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye 'de Vakıf Müessesesi, Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s.4.

¹⁸⁰ Cafer Çiftçi, "18. Yüzyılda Bursa'da Zaviyelere Ait Para Vakıfları", *Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Bursa Kitaplığı 18, Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu 4*, Eylül 2005, s. 415.

işlemdeki en önemli husus, uygulamanın kadı onayı ile şer'i hale getirilmesidir. Karz-ı Hasen: Vâkıf tarafından vakfin nakit parasının süreli ve hiçbir karşılık beklemeden ihtiyaç sahiplerine borç olarak verilmesi ve ana paradan hiçbir surette kâr talep edilmemesidir. Bir nevi faizsiz borç verme durumudur. Herhangi bir karşılıksız borç verme ile övgüyle bahsedilmekle beraber karz-ı hasenin sadaka vermekten daha faziletli bir davranış olduğu ifade edilmektedir. Mudârabe: Vakfin kasasında bulunan parayı belli bir süre için emek-sermaye ortaklığı çerçevesinde işletmeciye vermesidir. Elde edilen kâr ortaklar arasında anlaşılan oranda paylaşılır. Zarar durumunda zararı sermaye sahibi yüklenir, emek sahibi de emeği karşılığında hiçbir şey elde edememiş olarak zarara ortak olur. Bidâ'a: Paranın işletilerek elde edilen kârın tamamının vakfa verilmesidir. Bu durumda vakfin parasını işleten kişi bunu hayır maksadıyla işletecek ve yaptığı bu iş karşılığında kendisi herhangi bir karşılık beklemeyecektir¹⁸¹.

¹⁸¹Tahsin Özcan, *age.*, s. 50-77, İsmail Kurt, *agm.*, s. 322-323.

BÖLÜM II

SARUCA PAŞA, UMUR BEY VE ALİ BEY'İN HAYATLARI

2.1. Saruca Paşa'nın Hayatı

Doğum yeri ve tarihi ile ilgili kesin bir belge ve bilgi bulunmamakla birlikte Saruca Paşa 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415 tarihinde dönemin Çirmen Kadısı olan Mevlâna Abdülkerim b. Abdülcabbar tarafından onaylanan Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na ait vakfiyede “صارم الدين” Sârimüddin lakabıyla zikredilmektedir¹⁸². Osmanlı padişahlarından I. Murad ve I. Bayezid devirlerinde görev yapmıştır. Saruca Paşa'nın ismi ilk olarak Çirmen Savaşı (1371) ile gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Ancak devlette görev almaya başladığı tarih ile ilgili bir vesika şimdilik bulunamamıştır.

Saruca Paşa'nın Osmanlı Devleti bünyesinde birlikte görev aldığı ve savaşa girdiği devlet adamlarından bazıları ise şunlardır; Lala Şahin, Evrenos Bey, Yahşi Bey, İsa Bey, Subaşı İne Bey, Kara Mukbil, Balaban Bey, Şir Merd Bey, Müstecab Sübaşı, Pazarlı Toğan¹⁸³. Sârimüddin Saruca Paşa çoğu zaman İstanbul'un fethi esnasında vezirlik makamında bulunan Saruca b. Abdullah ile karıştırılmıştır¹⁸⁴. Sârimüddin Saruca

¹⁸² VGM, VKA, 632/510-511/212, Tarih: 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415.

Birçok belgede paşanın unvanı Sârimüddin olarak geçmektedir. Sârim, keskin anlamına gelen bir sıfattır. Sârim sıfatı genellikle kılıç (ar: seyf) kelimesiyle birlikte kullanılmıştır. Buradan yola çıkıldığında Sârimü'd-din kelimesi, Seyfüddin/Seyfeddin gibi “dinin kılıcı ya da dinin keskin kılıcı” anlamında kullanılmış olmalıdır. Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul 1317, s. 825.

¹⁸³ İsmet Parmaksızoğlu (hzl.), *Hoca Sadettin Efendi Tâcü't-Tevarih I*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 185.

¹⁸⁴ Saruca b. Abdullah Paşa'nın diğer bir isminin ise Terzi Saruca Paşa olma ihtimali yüksektir. Sârimüddin Saruca Paşa ile Saruca b. Abdullah Paşa arasındaki karışıklığa neden olacak bazı sebepler sayılacak olursa Sârimüddin Saruca Paşa'nın Gelibolu tersanesinin tamirinde bulunduğu ve sancak beyliği olarak görev yaptığı gibi Saruca b. Abdullah Paşa da II. Murad döneminde Gelibolu muhafızlığı, sancak beyliği ve beylerbeyliği yapmıştır. İki paşanın hem Gelibolu hem de Rumeli'de farklı zamanlarda, birbirine yakın mevkilerde görev yaptıkları gibi aynı rütbelerde de görev almaları isim konusunda karışıklığa neden olmuştur. İki paşanın Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içerisinde isimleri ile ilgili maddeler aynı cilt içerisinde, birbirini takip eden sayfalarda İdris Bostan tarafından kaleme alınmıştır. İdris Bostan, agm., s. 168-169, İdris Bostan, agm., s. 169-170.

Karışıklık sadece kronolojik tarih yazarlarının eserleriyle sınırlı kalmamıştır. Örnek olarak 1219/1805 tarihli belgede vakıfların muhasebesini tutan memurlarca Gelibolu'da vakıf ve hayratları bulunan Saruca b. Abdullah Paşa ile Çirmen, Akçakızanlık ve çevresinde vakıf müesseseleri kurduğu bilinen Sârimüddin Saruca Paşaoğlu Umur Bey'in vakıflarının birlikte kaydedildiği fark edilmiş ve akabinde vakıfların birbiriyle bağlantısının olmadığı ve iki Saruca

Paşa'nın hayatını ele alırken konunun bütünlüğü ve Saruca b. Abdullah Paşa ile olan kimlik karışıklığını ortadan kaldırmak için I. Murad dönemi ve I. Bayezid dönemi başlıkları altında ayrı ayrı ele almak daha doğru olacaktır.

2.1.1. Birinci Murad Dönemi (1371/1389)

1371 yılında Çirmen bölgesinin fethedilmesinden sonra savaşta gösterdiği üstün başarıdan dolayı bölgenin kurucusu ve ilk sancakbeyi Saruca Paşa olmuştur¹⁸⁵. Çirmen, Edirne'ye gerek yakın olması gerekse güvenliğinin sağlanması açısından sancak merkezi halini almıştır. Çirmen Sancağı Gelibolu ve Vize Sancağı'ndan sonra Kırkkilise

Paşa'nın birbirinden farklı kişiler olduğu bildirilen belge kaleme alınmış ve vakıflara ait muhasebeler ayrı ayrı tutulmuştur¹⁸⁴.

Osmanlı dönemi ünlü şahsiyetlerinin biyografilerini içeren Sicill-i Osmanî isimli eser içerisinde de Saruca Paşa'lar hakkındaki bilgilerin karıştırıldığına rastlanmaktadır. Eser içerisinde Sârimüddin Saruca Paşa'nın hayatı ve almış olduğu görevleri aktarılırken I. Murad devrinde sancakbeyi olduğu daha sonra beylerbeyi görevine yükseldiğinden bahsedilmiştir. Akabinde ise Karamanoğlu Alâeddin Bey ile Osmanlı Devleti arasında yapılan savaş esnasında vezir olarak görev yaptığı ve Gelibolu'da hayrat ve eserlerinin olduğu bilgisine yer verilmiştir. Ancak Sârimüddin Saruca Paşa'nın vezirlik yaptığı ve Gelibolu'da hayrat ve vakıflarının olduğu bilgisi Saruca b. Abdullah Paşa ile karıştırıldığını göstermektedir. Aynı sayfa içerisinde bir başka Saruca Paşa'nın tanıtımını yapmıştır. İkinci yapılan tanıtım Saruca b. Abdullah Paşa'nın hayatı ile uyumlu olduğu görülmüştür. Nuri Akbayan (hızl.), *Mehmed Süreyya Sicill-i Osmanî 5*, Seyit Ali Karaman (çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s.1483.

Karışıklığın görüldüğü diğer bir eser ise Kâmil Kepecioğlu'na ait olan *Bursa Kütüğü*'dür. Eserde Saruca Paşa isimli bölümler incelendiğinde Sârimüddin Saruca Paşa'nın devlette almış olduğu görevlerle ilgili bilgilerin doğru verildiği ancak kurmuş olduğu hayır müesseselerine değinilmediği görülmüştür. Saruca b. Abdullah Paşa ile ilgili bilgilerde ise yine devlette aldığı görevler doğru verilmişken Sârimüddin Saruca Paşa'nın oğlu Umur Bey'in Saruca b. Abdullah Paşa'nın oğlu olarak işlendiği, yine Sârimüddin Saruca Paşa'nın Çirmen, Hasköy, Yenice Zağra bölgelerinde kurmuş olduğu hayır müesseselerinin yanlış olarak Saruca b. Abdullah Paşa tarafından yaptırıldığı bilgileri yer almıştır. Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü IV*, Hüseyin Algül ve Diğerleri (hızl.), Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa 2009, s. 124.

Bu bilgilerden istifade eden bazı araştırmacılar iki Saruca Paşa'yı aynı kişi olarak ele alıp makale ve eserlerini bu yönde oluşturmuşlardır. Örneğin Osman Ülkü *Gelibolu Saruca Paşa Türbesi* isimli makalesinde iki Saruca Paşa'yı bir kişiymiş gibi ele almıştır. Ülkü, çalışmasında Saruca Paşa ile ilgili olarak I. Murad, I. Bayezid dönemlerinin yanı sıra II. Murad döneminde 1424 yılında Gelibolu kale komutanlığına atandığından bahsetmektedir. Bakınız: Osman Ülkü, "Gelibolu Saruca Paşa Türbesi" *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21, (2004), 240-251. Oysaki Sârimüddin Saruca Paşa'dan 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415 tarihinde kaleme alınan vakfiyede merhum olarak bahsedilmektedir. VGM, VKA, 632/510-511/212, Tarih: 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415.

Saruca b. Abdullah Paşa ile ilgili başka bir bilgi ise Fatih Sultan Mehmed döneminin seçkin devlet adamlarından olan İshak Paşa'nın kurmuş olduğu vakfa ait vakfiyede ismi şahitler arasında zikredilmektedir. Vehbi Tamer, "İshak Paşa'nın Vakfiyeleri ve Vakıfları" *Vakıflar Dergisi*, S. 4, Ankara 1958, s. 112.

¹⁸⁵ İdris Bostan, agm., s.168.

Sancağı'ndan önce kurulmuştur¹⁸⁶. Yapılan tahrir çalışmaları da Saruca Paşa'nın sancak beyi¹⁸⁷ olduğunu kanıtlamaktadır¹⁸⁸.

1386¹⁸⁹ tarihinde Osmanlı Devleti ile Karamanoğulları Beyliği arasında meydana gelen savaşta o, Rumeli yayabaşı¹⁹⁰ olarak Şehzade Yâkub Çelebi ile birlikte Balaban Bey, Müstecab Bey, İlyas Bey ve tanınmış diğer beylerle sağ tarafta görev almıştır¹⁹¹. İncik Balaban ve İlyas Bey yayalarıyla savaşa destek vermiştir. Savaşın sonunda Osmanlı Devleti galip gelerek Karamanoğlu Alâeddin Bey'in bütün mallarına el konulmuştur¹⁹².

Saruca Paşa 1387 yılında Meriç vadisinin, 1388 yılında Rumeli'nin fütuhatında önemli rol oynamıştır. 1388 tarihinde Vezîriâzam Çandarlı Ali Paşa'nın¹⁹³ Şehirköy'de

¹⁸⁶ Sıddık Çalık, *age.*, s. 25.

¹⁸⁷ Sancak veya Liva, Osmanlı Devleti'nde idari, mali ve askeri yönden taşra yönetiminin ana birimini oluşturmaktadır. Özel konumda olan sancaklar ve beylerbeyine bağlı olan sancaklar (Paşa sancağı) haricindeki diğer sancakların yönetimi sancakbeyine bırakılmıştır. Sancakbeyinin livada hem askeri hem de idari yönetimi söz konusudur. Askeri yönetimde olan sancakbeyinin savaş esnasında emrinde bulunan tımarlı sipahiler ile birlikte padişah veya vezir-i azamın emri altına girmek zorunluluğu bulunmaktadır. İdari yönetimde olan sancakbeyinin görevleri ise liva dâhilinde asayiş ve adaleti sağlamak, kanunnamedeki usul ve hükümlere göre sancağı yönetmek, bulunduğu sancak dâhilindeki bölgelerde tımar rejiminin düzenli işleyişini sağlamaktadır. Bahtiyar Akyıldız, "Osmanlı Devleti'nde Merkezden Yönetimin Taşra İdaresi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.4, (1999), s.137.

¹⁸⁸ "Çiftlik, merhum Saruca Paşa vermiş yaya mevkufundan Ali yeri" BOA, MAD.35/41-b, "Çiftlik-i Ömer, duta geldikleri üzere tarlası Saruca Paşa zamanından beri ellerinde olan" BOA, MAD.35/209, "Mezra-ı Şeyh Cemal Derviş... sınırı iki yol arasında Saruca Paşa zamanından beri vakfiyet üzere tasarruf edermiş..." BOA, MAD.35/247a, "Saruca Paşa zamanında duta gelmiş deyü asılda kayd olunmuş" BOA, MAD.35/247a, Sıddık Çalık, *age.*, s.26, dipnot 80.

¹⁸⁹ Hoca Sadettin Efendi'nin eserinde bu savaşın tarih olarak 1386 yılında olduğu belirtilirken, İsmail Hakkı Uzunçarşılı 1386 yılında Karamanoğlu'nun Osmanlı Devleti'nin Hamidoğlu'ndan satın alınan Beyazşehir'i işgal etmesi üzerine 1387 yılında savaş yapıldığını belirtmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.1. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 246-249.

¹⁹⁰ Yaya: Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sıralarında Türklerden teşkil edilen bir sınıf ulûfeli piyade askerine verilen addır. Yaya teşkilâtı Orhan Bey zamanında yapılmıştır. Mehmet Zeki Pakalın, *age.*, s.608. Yayabaşı: Yaya adı verilen piyade askerinin ocak teşekkülünün başına verilen addır. Yayaların bundan daha büyük zabiti Yaya sancak beyi idi. Yayabaşılar yaya ocaklarından buğday ve arpa akçesi namıyla kırk akçe alırlardı. Sancak beylerinin daha başka resim almak salâhiyyetleri bulunduğu halde yayabaşılar bundan başka bir şey alamazlardı. Mehmet Zeki Pakalın, *age.*, s.611.

¹⁹¹ İdris Bostan, *agm.*, s.168.

¹⁹² Halime Doğru, *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*, Eren Yayınevi, İstanbul 1990, s. 44.

¹⁹³ Çandarlı Ali Paşa: Doğumu ile ilgili kesin bir bilgi olmamakla birlikte Kara Halil Hayreddin Paşa'nın büyük oğludur. Ali Paşa göreve ilk başladığı andan vefatına kadar aralıksız olarak

yapmış olduğu savaşta “*ulu bey subaşı*”¹⁹⁴” olarak katıldığı bilinmektedir¹⁹⁵. Neşri eserinde Saruca Paşa’nın “*Rum ilinin yayabaşısı*”¹⁹⁶, Uluğ Beyi, subaşı” olarak görev aldığını Kara Mukbil ve Pazarlı Togan ve İncik Balaban yayabaşısı ile birlikte 1388 yılında Bulgaristan seferine katıldıklarını kaydetmiştir¹⁹⁷.

Saruca Paşa’nın gerek Anadolu gerekse Rumeli bölgelerinde farklı farklı görevler aldığı, idarecilik yaptığı Gelibolulu Mustafa Efendi tarafından da zikredilir. Saruca Paşa, Boğazdan geçen bir Frank gemisine Sultan I. Murad’ın emri ile müdahale etmiştir. Müdahale esnasında birçok askeri şehit düşen Saruca Paşa gemiyi kontrol altına almıştır. Geminin içerisinde Bizans İmparatoru’nun, İstanbul tekfuru ile evlenmek üzere gelen kızı ve onun yanında belli başlı devlet adamları bulunmaktaydı. Gemiye ve içerisindekilere Saruca Paşa tarafından el konulmuştur. Müdahale sonrasında İmparatorun kızı ile şehzade Bayezid nişanlanmış ve gemideki mallar ise Saruca Paşa’ya verilmiştir. Saruca Paşa’nın kendisine hediye edilen gemideki ganimetlerle vakıflarını kurmaya ve genişletmeye başladığı bilinmektedir¹⁹⁸.

Osmanlı Devleti’nin vezir-i âzamlık görevinde bulunmuştur. Ali Paşa askeri sefer anlamında en üstün başarısını Bulgaristan seferinde göstermiştir. Karaman seferinden sonra Balkanlar’da Osmanlı Devleti’ne karşı ittifak hazırlığı haberinin alınması üzerine Ali Paşa Bulgarlarla yaptığı görüşmeler neticesinde ittifaka girmelerini engellemiştir. Bunun üzerine Bulgaristan’a karşı yapılacak savaş hazırlıklarına Ali Paşa görevlendirilmiştir. Ali Paşa 1388 tarihinde otuz bin kişilik bir kuvvetle Aydos’un kuzeyindeki Nâdir geçidinden Balkanı aşarak Bulgaristan’a girmiştir. 1389 tarihinde gerçekleşen Kosova Savaşı’nda ordunun merkezinde yer almıştır. Kovova Savaşı’ndan sonra I. Murad’ın şehit olmasıyla, tahta geçen I. Bayezid döneminde de vezir-i âzamlık görevine devam etmiştir. 1391 tarihinde İstanbul Muhasarası, 1396 yılında Niğbolu Seferi’ne katılmıştır. 1402 yılında meydana gelen Ankara Savaşı’nda hangi mevkide ve kuvvet askerleriyle katıldığı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1974, s. 31-37.

¹⁹⁴ Subaşı: Osmanlı Devleti’nin ilk dönemlerinde şehrin muhafızı mevkiinde bulunan görevlidir. Bir şehrin fethinden sonra kadı ve dizdar ile birlikte subaşı da o şehre tayin edilirdi. Tayin işlemi gerçekleşikten sonra “*Tamam Memleket fetholundu*” tabiri kullanılmaktaydı. Mücteba İlgürel, “Subaşı”, *DİA*, C.37, TDV. Yayınları, İstanbul 2009, s. 447-448.

¹⁹⁵ İsmet Parmaksızoglu (hızl.), *age.*, s. 164.

¹⁹⁶ Yaya ve Yayabaşı ile ilgili detaylı bilgi için bkz.: Halime Doğru, *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müşellem-Taycı Teşkilatı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*, Eren Yayınevi, İstanbul 1990.

¹⁹⁷ Faik Reşit Unat ve Mehmed A. Köymen (hızl.), *Kitâb-ı Cihan-Numa - Neşri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1949, s. 243.

¹⁹⁸ Gelibolulu Mustafa Efendi, Saruca Paşa’yı tanıtırken “*Şehr-i Gelibolu’da bi-nazir câmi-i şerifi ve imaret ve medrese-i latifi vardır. Kendüsü dahi anda medfundur*”, ifadesiyle Saruca b. Abdullah ile karıştırmış olmalıdır. “*...Ammâ sene seb’in ve tis’a-mie (970/1562-63) hudûdına gelince ...*” ibaresinde geçen tarih ise Saruca Paşa’nın hayatta olduğu seneden 200 yıl sonrasına denk gelmektedir. Vuku bulan hadise ise 790/1388 yılında gerçekleşmiştir. Ahmed Uğur ve

Saruca Paşa 1389 yılında ise Kosova Savaşı'nda Anadolu'dan gelen 10.000 kişilik yayanın başında bulunmuştur¹⁹⁹. Neşrî bu savaşta Saruca Paşa'nın emrinde Aydın ve Saruhan askerinin olduğunu ve ordunun sol yanında konuşlandığını aktarmaktadır.²⁰⁰ Hoca Sâdeddin Efendi ise Saruca Paşa'nın, Evrenos Bey ve Ali Paşa ile bu savaşta şehzade Bayezid yanında sağ kanatta yer aldığını belirtmektedir. Münecimbaşı Ahmed Dede Efendi ise Kosova Savaşı'nda Padişah, şehzade, paşa ve beylerin konumunu şu şekilde beyan etmiştir²⁰¹:

“Bu savaşta, oğulları Yıldırım Bayezid ve Yakub Çelebi de beraberlerindeydi. Sabah olunca her iki taraf da askerlerini Harp nizamına sokmaya başladılar. Hüdavendigâr hazretleri merkezi tuttular. Sağlarında vezirleri Ali Paşa,ollarında ise emirü'l-ümerâları Timurtaş Paşa bulunuyordu. Bayezid Han, Saruca Paşa ile sağ cenahı, Yâkub Çelebi de Toğucu Balaban Bey'le sol cenahı tutuyordu. Evrenos Bey sağ cenahta, Eyne Bey Subaşı da sol cenahtaydılar”

Cezar ise Kosova Savaşı'ndaki savaş düzenini şu şekilde aktarmıştır²⁰²:

“Sultan Murat Kosova'ya yaklaştığı zaman ordusuna muharebe nizamı aldırılmış. Evrenuz Bey ile Paşayığit'in öncü kuvvetlerinden başka ordusunu altı kola ayırmıştı. Birinci grup Sadrazam Çandarlı Ali Paşa'nın, ikinci grup Bayezid'in, üçüncüsü İne Beyin, dördüncüsü Yakup Çelebi'nin, beşincisi Saruca Paşanın, altıncısı da bizzat kendisinin idaresindeydi. Osmanlı ordusu bu tertip üzere ilerliyerek Kosova'ya girmişti”

Savaşın istenmeyen şekilde gitmesi üzerine, düşman askerinin ilerlemesini durdurmak için Şehzade Bayezid'in hücumu ile birlikte Saruca Paşa dâhil bütün komutanların kanat fark etmeksizin hücumla geçtiğini Hoca Sâdeddin Efendi şöyle aktarmaktadır²⁰³:

“Atılğan şehzadenin bu hücumunu gören beyler de savaş atının dizginlerini binicilerin şahı olan ol şehzadenin ceng alanına çevirdiler. Lala Şahin, Evrenos Bey,

Diğerleri (hızl.), Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi'ndeki 901 ve 920 No.'lu Nüshalara Göre Kîtabü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, Kayseri 1997, s. 125-126. Ayrıca konu ile alakalı olarak bkz.: M. Tayyip Gökbiçgin, *age.*, s. 14.

¹⁹⁹ Halime Doğru, *age.*, s. 45.

²⁰⁰ Faik Reşit Unat ve Mehmed A. Köymen (hızl.), *age.*, s.291.

²⁰¹ Münecimbaşı Ahmed Dede, *Münecimbaşı Tarihi Birinci Cilt*, İsmail Erünsal (çev.), Kervan Kitapçılık A.Ş. İstanbul 1974, s. 126.

²⁰² Mustafa Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi Resimli-Harîtalı*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010, s. 134.

²⁰³ İsmet Parmaksızoğlu (hızl.), *age.*, s.184. ayrıca konu ile alakalı olarak bkz.: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *age.*, s. 254. Uzunçarşılı eserinde Saruca Paşa'nın Anadolu Beylerbeyi olarak sol tarafta, Kara Timurtaş Paşa'nın ise Rumeli Beylerbeyi olarak sağ tarafta konuşlandığını belirtmektedir.

*Yahşi Bey, İsa Bey, Saruca Bey, Subaşı İne Bey, Kara Mukbil Balaban Bey, Şirmerd Bey, Müstecab Subaşı ve öteki bütün komutanlar her taraftan kafir üzerine hücum ettiler...*²⁰⁴”

Cezar ise bu durumu şu şekilde beyan etmiştir²⁰⁵:

“Bayezid’i tâkipeden Evrenuz Bey, Yahşi Bey, Saruca Paşa, Kara Mukbil Bey, Şirmerd Bey, Müstecab Subaşı gibi ümera da düşmanı yandan vurmaya başladılar. Sağ cenahın yardımı üzerine, sol cenahı teşkil eden Anadolu askeri kendisini topluyarak hücumu geçince düşman gerilemeye ve bozulmaya yüz tuttu”

Osmanlı ordusu Kosova Savaşı’nda harp stratejisini kusursuz bir şekilde uygulamış ve düşman bozguna uğratılmıştır. Bu esnada Sultan Murad savaş alanında gezindiği sırada Miloş Obiliç adında yaralı bir Sırp tarafından hançerlenmiştir. Vefat edeceğini anlayan Sultan Murad, Şehzade Bayezid’i huzura çağırarak, devlet erkânının ittifakı ile hükümdarlığı ona bırakmıştır. Yâkub Çelebi ise saltanat iddiasında bulunmaması için boğularak öldürülmüştür²⁰⁶.

2.1.2. Yıldırım Bayezid Dönemi (1389/1402)

Sultan I. Murad’ın şehit olması ile şehzade I. Bayezid’in saltanata geçmesi ve Yâkub Çelebi’nin öldürülmesi, Osmanlı Devleti’ne husumet besleyen Anadolu beylerinin bu hislerini gözle görülür şekilde meydana çıkarmıştır. Sultan Bayezid’in saltanatının ilk dönemleri Anadolu’ya yapmış olduğu harekâtlar ile geçmiştir²⁰⁷. O, bir yandan Hamid iline sefer düzenlerken bir yandan Rumeli bölgesinde çalışmaları sürdürmekteydi. Bu hazırlıklardan birisi Çanakkale Boğazı’ndaki askeri gücün sağlamlaştırılmasıydı²⁰⁸.

²⁰⁴ İsmet Parmaksızoglu (hızl.), *age.*, s.185; Saruca Paşa’nın hayatı ile ilgili Osmanlı Kronikleri üzerinde inceleme yapılmış ve paşa ile ilgili elde edilen bilgiler konu bütünlüğü içerisinde işlenmiştir. İncelemesi yapılan ancak içerisinde Saruca Paşa ile ilgili bilgilere rastlanılmayan eserler şunlardır: Nihat Azamat (hızl.), *Ananoim Tevârih-i Âl-i Osman-F. Giesse Neşri-*, Marmara Üniversitesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1992, Necdet Öztürk (hızl.), XV. *Yüzyıl Tarihçilerinden Kemal Selâtin-Nâme (1299-1490)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001, Necdet Öztürk (hızl.), *Hadîdî Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, Marmara Üniversitesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1991, Aşık Paşazade, *Osmanoğulları’nın Tarihi*, Kemal Yavuz- M. A. Yekta Saraç (çev.), K Kitaplığı, İstanbul 2003.

²⁰⁵ Mustafa Cezar, *age.*, s. 136.

²⁰⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *age.*, s. 256-257.

²⁰⁷ Konu bütünlüğünden çıkmamak için I. Bayezid’in Anadolu beyleri ile yapmış olduğu mücadelelere yer verilmemiştir. Konu ile alakalı olarak bkz.: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *age.*, s.260-268.

²⁰⁸ İdris Bostan, *agm.*, s. 169.

Saruca Paşa bu dönemde Osmanlı tersanesi ve donanması ile ilgili faaliyetlerine devam etmekteydi. Bayezid gerek boğazlardan asker sevkiyatı gerekse iktisadi açıdan boğazların ne kadar önemli bir yere sahip olduğunun farkındaydı. O, Saruca Paşa'nın tersane ve donanmaya olan ilgisini bildiğinden dolayı onu 1390 yılında Anadolu Beylerbeyliği'nden azledip²⁰⁹, Gelibolu Sancakbeyliği ve kaptan-ı deryalık²¹⁰ makamına getirerek Gelibolu'da bir deniz üssü kurması için görevlendirdi²¹¹.

Saruca Paşa, Sultan I. Bayezid'den aldığı emir üzerine harekete geçmiştir. Bu süreç içerisinde, ilk etapta Gelibolu'da bulunan ancak zayıf olduğu için görevini yerine getiremeyen dış kale yıkıldı. Yıkımın ardından hem şehre hem de limana hâkim olan bir tepe üstünde bulunan iç kale onarıldı ve güçlendirildi²¹². Çektiri sınıfı gemilerinin²¹³ zorlu hava koşulları ve düşman hücumundan korunması için mevcut olan yapay liman temizlendi. Bunun yerine limanı korumak ve müdafaa etmek için iki limanın ağzına iki adet kule inşa edildi. Gerekliğinde limanı kapatmak için üç katlı zincir yapıldı. Deniz üssünün tamamlanmasının ardından Karamürsel ve Aydıncık gibi daha önceki tersanelerde bulunan savaş gemileri bu limana getirildi. Getirilen savaş gemilerinin yanı sıra yeni gemiler de yapılarak limanda yerini aldı. Çanakkale Boğazı'nın artık Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde olduğu ilan edildi²¹⁴.

Sultan Bayezid, Gelibolu deniz üssünü tesis etmesiyle Bizans İmparatorluğu'nun Akdeniz'le olan bağlantısını kestikten sonra 1395 yılında İstanbul'u ikinci kez kuşatma altına aldı²¹⁵. Padişah, Gelibolu'daki filo 60 gemi kuvvetinde olmasına rağmen

²⁰⁹ Sârimüddin Saruca Paşa'nın beylerbeyi olarak görev alması ile ilgili bilgi Sicill-i Osmanî isimli eserde geçmektedir. Ancak bu bilgide Saruca b. Abdullah Paşa ile karıştırıldığı düşünülmektedir. M. Tayyip Gökbilgin, *age.*, s. 15.

²¹⁰ Kaptan-ı deryalar, bir sancakbeyi olarak tayin edilmekle birlikte yetki ve sorumlulukları açısından diğer sancakbeylerinden farklıdır. Bu göreve gelenlerin göreve geldikleri ve terfi ettikleri mevkiiler dikkate alındığında bu durum daha net anlaşılmaktadır; İdris Bostan, "Cezayir-i Bahr-ı Sefid Eyaletinin Kuruluşu (1534)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 38, (200-2003), s. 62.

²¹¹ İdris Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, 2. Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 33.

²¹² Fevzi Kurtoglu, *Gelibolu Yöresi ve Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1938, s. 41.

²¹³ Mustafa Çırpan, "Osmanlı Devleti'nde Gemi Tipleri ve Gemi Kazaları ile İlgili Değerlendirmeler" *GİDB Dergi*, S.19, (2020), s.42.

²¹⁴ Fevzi Kurtoglu, *age.*, s.41- 42, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *age.*, s. 271- 289.

²¹⁵ İstanbul Muharasası: I. Bayezid döneminde İstanbul dört kez muhasara altına alınmıştır. İlk 1391 yılında gerçekleşmiş ve yedi ay sürmüştür. İkinci muhasara ise 1395 yılında vuku bulmuş

İstanbul'un deniz cephesini abluka altına almaktaydı. İkinci İstanbul kuşatmasından bir sene sonra (1396) Macarlar, Fransızlar, Almanlardan oluşan haçlı ordusu Niğbolu'yu muhasara etmekteydi. Fransız amirali (Jan dö Viyen) komutasında Fransız, Ceneviz, Kıbrıs, Rodos filolarının Gelibolu Boğazı'nı geçerek İstanbul önüne gelmesi üzerine Osmanlı Devleti denizdeki ablukayı kısmen kaldırmak zorunda kaldı²¹⁶.

Yaşanan bu olaydan sonra 1396 yılının Eylül ayında Sultan I. Bayezid orduyu Edirne'de toplayarak savaş düzenine geçmiştir. Niğbolu'ya yönelen Osmanlı Devleti, tarihe Niğbolu Savaşı (1396) olarak geçen savaş esnasında haçlı ordusu karşısında hilal taktiğini uygulamıştır²¹⁷. Merkez hatta yeniçeriler, çevrelerinde kapıkulu süvarileri ve sağ-sol kanatta Tımarlı sipahiler yerleştirilmiştir. Gerilerinde ise ihtiyat kuvvetleri bırakılmış, askeri taktik olarak hilal ve kerpeten ağzı şeklinde düzen alınmıştı²¹⁸. Savaş hattının birinci bölümünde Saruca Paşa kumandasında azap askerleri yerini almıştır. Sağ bölümde Şehzade Süleyman Çelebi emrinde Rumeli askerleri bulunmaktaydı. Sol bölümde ise Şehzade Mustafa Çelebi ve Anadolu Beylerbeyi Kara Timurtaş Paşa emrinde Anadolu askerleri bulunurken orta bölümde ise yeniçeriler konumlanmıştı²¹⁹.

Niğbolu'da kazanılan zaferden sonra haçlı ordusu ümitsizliğe kapılarak ülkelerine geri döndü²²⁰. Esir düşenler belli bir ücret ödedikten sonra özgürlüklerine kavuşabildi. Özgürlüğüne kavuşanlardan birisi de Mareşal Bosiko'dur. Mareşal serbest kaldıktan sonra tekrardan Marmara sularına yöneldi. Bosiko 2200 askerin içinde olduğu dört yelken gemisi ve iki kadirgadan oluşan bir filo ile Napoli'ye geldi. Burada Ceneviz filosu ile birleştikten sonra Çanakkale Boğazı'na doğru yöneldi. Boğazda Saruca Paşa komutasında

ilk muhasaranın devamı niteliğindedir. Niğbolu Savaşı'ndan dolayı muhasara kısmen kaldırılmış ve ordunun büyük bir çoğunluğu Edirne'ye nakledilmiştir. Üçüncü muhasara 1396 senesinde gerçekleşmiştir. Sebebinin ise Bizans İmparatoru İkinci Manuel Paleologos'un Avrupa'dan yardım isteyerek Niğbolu Savaşı'nın çıkmasına neden olması gösterilmektedir. Dördüncü muhasaranın gerçekleşmesine ise 1400 tarihinde İkinci Manuel Paleologos'un Türklere karşı yardım istemek üzere Fransız mareşali Jean de Boucicaut'la beraber Avrupa'ya gitmesi sebep olmuştur. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, s. 94-125.

²¹⁶ Fevzi Kurtoglu, *age.*, 42, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *age.*, s. 284.

²¹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *age.*, s. 284.

²¹⁸ Emine Koca, *Yıldırım Bayezid Devri Siyasi Olayları Devlet Teşkilatı İlim ve Kültür Hayatı*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi, Şanlıurfa 2007, s. 32.

²¹⁹ Emine Koca, *agt.*, s.32.

²²⁰ Fevzi Kurtoglu, *age.*, s. 42.

18 Türk çektirisi tarafından önleri kesilerek bir süre mücadele ettikten sonra Bozcaada'ya kaçtı. Bozcaada'da Venedik ve Rodos filolarından gelen yardımla tekrar boğazdan içeri girdi. Bunun üzerine Saruca Paşa, karşısındaki güçle savaşılamayacağını anlayarak limana çekilmek zorunda kaldı. Böylece Mareşal Bosiko İstanbul'a gitmiştir²²¹.

Saruca Paşa, Ankara Savaşı'nda da (1402) Osmanlı ordusunun ileri gelen komutanları arasındaydı. Paşa bu savaşta Rumeli askerleri ile birlikte şehzade Süleyman'ın emrinde Lala Şahin Paşa, Hacı Evrenos Bey, İne Bey ve diğer beylerle sağ kanatta yer almıştır²²². Savaş Müslüman iki Türk devleti arasında yapılan en büyük savaşların birisi olmuştur. Savaş sonunda Anadolu'da Türk birliği bozulmuş, Osmanlı fetihleri sekteye uğramış ve kardeşler arasında taht kavgaları²²³ ve fetret devri²²⁴ başlamıştır. Kardeşler arası taht kavgalarında N. Jorga'ya göre Saruca Paşa Rumeli beylerbeyi olarak görev yapmaktaydı. Bu süre içerisinde Süleyman Çelebi ile Musa Çelebi arasında taht mücadelesi sürmekteydi. 13 Şubat 1410 tarihinde Yanbolu önlerinde Saruca Paşa ve Musa Çelebi arasında çıkan muharebede Saruca Paşa yenilmiş²²⁵ ve bu mağlubiyet sonrasında emekli olarak ilk sancak beyi olduğu Çirmen'e yerleşmiştir.

Saruca Paşa Çirmen Sancağı dâhilinde Edirne, Hasköy ve Yeni Zağra'da birçok hayır müessesesi kurmuştur²²⁶. Çirmen'de kubbeli bir cami inşa ettirmiştir. 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415 tarihli vakfiyede Saruca Paşa'dan “الامير المرحوم صارم الدين صاروجه باشا” - Emir el-merhum Sârimüddin Saruca Paşa” diye bahsedilmiştir²²⁷. Vefatından sonra naaşı Çirmen'de yaptırmış olduğu caminin haziresine defnedilmiştir. Ancak cami günümüze kadar ulaşamamıştır²²⁸.

²²¹ *age.*, s. 43.

²²² Ahmed Uğur ve Diğerleri (hızl.), *age.*, s.151.

²²³ Ankara Savaşı ile ilgili bilgi için bkz.: Yusuf Halaçoğlu, “Ankara Savaşı”, *DİA*, C.3, TDV. Yayınları, İstanbul 1991, s. 211.

²²⁴ Fetret devri ile ilgili bkz.: Fahrettin Başar, “Fetret Devri”, *DİA*, C.12, TDV. Yayınları, İstanbul 1995, s. 480-482.

²²⁵ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I*, Nilüfer Epçeli (çev.), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005, s. 311.

²²⁶ Vakfiye, ek vakfiye ve diğer arşiv belgelerinden yola çıkılarak vakıf ileri bölümlerde detaylı anlatılacağından dolayı burada fazlaca bilgi verilmemiştir.

²²⁷ VGM, VKA, 632/510-511/212, Tarih: 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415.

²²⁸ İdris Bostan, agm, s. 169.

2.2. Saruca Paşa Oğlu Umur Bey'in Hayatı

Saruca Paşa'nın vefat emesinden sonra oğlu Umur Bey'in ismi ön plana çıkmaya başlamıştır. Onun doğum tarihi ile ilgili bilgi bulunmamakla birlikte babası Sârimüddin Saruca Paşa'nın²²⁹ vefatı üzerine Çirmen sancak beyi olduğu ve uzun bir dönem bu görevde kaldığı bilinmektedir²³⁰. Çelebi Sultan Mehmed, Sultan II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed dönemlerinde yaşamış ve babası gibi Osmanlı Devleti'nde farklı mevkilerde görev almıştır²³¹. Hayatı ile ilgili bilgiler çok azdır²³².

Bu kısıtlı bilgilere ise kurmuş olduğu vakfın, vakfiyesi, zeyl vakfiyeler ve tahrir defterlerinden ulaşılmaktadır. Umur Bey genellikle Kara Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey ile karıştırılmıştır²³³.

²²⁹ “*Merhum Emir Sarumiddin Saruca Paşa oğlu Umur Bey*” VGM, VKA, 632/510-511/212, Tarih: 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415.

²³⁰ M. Tayyip Gökbilgin, *age*, s. 15.

²³¹ Samettin Başol, *agm.*, s. 474.

²³² Hoca Sadettin Efendi, Müneccimbaşı Ahmed Dede vb. gibi yazarların eserlerinde Saruca Paşa oğlu Umur Bey ile ilgili bilgiler bulunmazken gerek vezirlik görevi gerekse almış olduğu askeri görevlerden dolayı Kara Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bu durum tez çalışmasının konusu olan Umur Bey'in hayatı ile ilgili az sayıda bilgi bulunmasına neden olmuştur.

²³³ Osmanlı kuruluş çağında devlete hizmet etmiş ve kaynaklara yansımış Umur Bey isimli farklı tarihî simaların olduğu bilinmektedir. Bu araştırmanın esas ilgisi Sârimüddin Saruca Paşa oğlu Umur Bey üzerine olmakla birlikte karışıklığın önlenmesi için kaynaklarda adı geçen diğer Umur Bey'ler hakkında da kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır:

Birincisi, Timurtaş Paşa oğlu Umur Paşa'dır. Musa Çelebi döneminde sancak beyi olarak görev yapmıştır. Sultan Çelebi Mehmed döneminde Anadolu beylerbeyi olarak hizmetine devam etmiştir. Düzmece Mustafa harbine katılmış ve vezirlik görevini ifa etmiştir. 838/1434-35 yılında vefat etmiştir. Nuri Akbayer (hızl.), *Mehmed Süreyya Sicill-i Osmanî*, c. 5, Seyit Ali Karaman (çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 1642. Yıldırım Bayezid'in İstanbul muhasarası ve Ankara Savaşı'nda katılmıştır. Ankara Savaşı'nda Timurlenk'e esir düşmüştür. Musa Çelebi'nin yanında bulunmuş ve Çelebi Sultan Mehmet'e üstün hizmetlerde bulunduğu için Anadolu Beylerbeyi olmuştur. II. Murad zamanında vezirlik makamına geçmiştir. Hüseyin Algül ve Diğerleri (hızl.), *Kâmil Kepecioğlu Bursa Kütüğü IV*, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa 2009, s. 11. Timurtaş Paşa ve oğlu Umur Bey'in, bu arada ailenin diğer üyelerinin siyasi faaliyetleriyle biyografisini inceleyen detaylı bir araştırma için bkz. Adem Apak, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Bursalı Bir Vezir Ailesi: Kara Timurtaşoğulları”, *Marife*, Yıl: 2, Sayı 1, Bahar 2002, s. 181-196.

İkincisi, Develi oğlu Umur Bey'dir. Sultan Mehmed'in akrabasından olmuştur. 1543 yılına yakın vefat etmiştir. Nuri Akbayer (hızl.), *age.*, s. 1642.

Üçüncüsü, Gazi Umur Bey'dir. Orhan Gazi döneminde (1326-1361) cesareti ve askeri kabiliyetiyle ün salmış bir kişidir. Askerler o dönemde bunun başına yemin ederlermiş. Nuri Akbayer (hızl.), *age.*, s. 1642. Aydın oğlu Mehmet Bey'in oğludur. 1348'de Aydın emiri idi. Aynı sülaleden Musa Bey'in oğlu olan bir Umur Bey daha vardır. Bu kişi 1403'te Aydınoğulları

Umur Bey'in vakfiye ve zeyillerde almış olduğu unvanlara değinilecek olursa; *Emîrû'l-ekremü'l-halife*, *Ümerâi'l-âzam*, *İftihârü'l-mücâhidîn*, *Sâhibü'l-hayrât* ve *'l-hasenât Umur Bey*²³⁴, *Şerefü'l guzzatü'l mucâhidîn*, *Nâsiru'l-islâm*²³⁵, *Celale'd-devlete* ve *'d-dîn Umur Bey*'dir. Vakfiyelerin haricinde Tekirdağ, Çirmen, Akçakızanlık, Ergene, Yenice-i Zağra ve Hasköy nahiyeleri ile köylerindeki tımar ve zeametleri, yaya, müsellemler çiftliklerini muhtelif karye ve mahallelerdeki emlak, evkafı ve mevkufatı ihtiva eden mufassal defterde "*hassa-yı mir-i alem Merhûm Umur Bey*²³⁶" unvanı bulunmaktadır.

Zikredilen "*Emîrû'l-ekrem*", "*Emirü'l-ekremü'l-iftihâr*" ve "*Mîr-i alem*²³⁷" unvanlarından yola çıkarak Umur Bey'in sancak beyi rütbesinde olduğu düşünülebilir. "*Şerefü'l-guzzat*" ve "*İftihârü'l-mucâhidîn*" unvanları ise gazi uç beyleri için kullanılan sıfatlardandır²³⁸. Vakfiyede yer verilmeyen Umur Bey için kullanılan diğer bir unvan ise "*Ziye'l-hac ve'l-haremeyni Hacı Umur Bey*²³⁹"dir. Bu unvan 824/1421 tarihli son vakfiye zeylinden sonra kullanılmaya başlanmıştır. Muhtemelen bu tarihten sonra hac ibadetini yapmış ve Hacı Umur Bey ismiyle zikredilmiştir²⁴⁰.

Umur Bey'in Çirmen ve çevresinde tasarrufu altında birçok arazi bulunmaktaydı²⁴¹, Çelebi Sultan Mehmed'in Rumeli bölgesine hâkim olduğu dönemde

Beyliği'nin başına geçmiş ve "İkinci Umur Bey" olarak tanınmıştır. Kâmil Kepecioğlu, *age.*, s. 10.

Dördüncüsü, Lala Şahin Paşa oğlu Musa Bey oğlu Umur Bey'dir. Ümeradan büyük bir zattır. 1470 yılında ölmüş, Gemlik kazasının Umur Bey köyüne gömülmüştür. 1453 senesi Haziran ayının ortalarında tanzim edilmiş vakfiyesi mevcuttur. Umur Bey'in kızı evlenince, bu ailenin dolaylı olarak Osmanlı hanedanı ile akrabalık bağı kurulmuştur. Kâmil Kepecioğlu, *age.*, s. 18.

Beşincisi, Bedreddin Pars Bey kardeşi Şerefüddin Bey oğlu Yel/Yalî Umur Bey'dir. Annesi Sultan I. Murad'ın kızı Orhundi/Erhundi Hatun'dur. Eşi dördüncü sırada bahsedilen Umur Bey'in kızı Döndü Hatun'dur. Bu Umur Bey'i diğerinden ayırmak için Yel/Yalî Umur Bey derlermiş. Kâmil Kepecioğlu, *age.*, s. 19.

Altıncısı, Şeyh Paşa oğlu Umur Bey'dir. 1486 senesinde Karaviran köyünün yayabaşısı idi. Kâmil Kepecioğlu, *age.*, s. 10.

²³⁴ VGM, VKA, 632/515/215, Tarih: 15 Rebiülahir 823/29 Nisan 1420.

²³⁵ VGM, VKA, 632/512-515/214, Tarih: 2 Şevval 820/12 Kasım 1417.

²³⁶ BOA, MAD.d.35/3-b, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz1469.

²³⁷ Mîr-i alemliğin ne zaman kurulduğu belli olmamakla birlikte Fatih Sultan Mehmed'in teşkilat kanunnamesinde üst düzey memurluk olarak statüsü belirlenmiştir. Mîr-i alem, Osmanlılar'da hem sancaktar hem mehterhâne bölüklerinin âmirini ifade eden kavramdır.

²³⁸ Halil İnalçık (nşr.), *age.*, Giriş- XVI.

²³⁹ BOA, MAD.d.35/245, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz1469.

²⁴⁰ Aynı konunun geçtiği eser Halil İnalçık (nşr.), *age.*, Giriş- XVII.

²⁴¹ M. Tayyip Gökbilgin, *age.*, s. 15.

Çirmen'deki vakıf müesseselerini kurmaya başlamış ve mülklerini vakfa kayıt ettirmiştir. Yıldırım Bayezid'in oğlu Mustafa Bey'in Rumeli bölgesini tamamen kontrol altına aldıktan sonraki dönemde yaptığı ıslahat çalışmalarında Umur Bey ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. II. Murad'ın Umur Bey'e duyduğu güven ve samimiyete Çirmen'de Aladağlı köyünü onun adına temlik etmesi delil gösterilebilir. Yine II. Murad zamanında kendisine Çirmen Sancağı'nda birçok arazi temlik edilmiştir. Umur Bey kendine temlik edilen yerleri Edirne ve Akçakızanlık'taki mülk, kervansaray, dükkân ve çiftlikleri Çirmen'de yaptırmış olduğu imarete ve babası Saruca Paşa'nın yaptırmış olduğu camiye evlatlık vakıf olarak vakfetmiştir²⁴².

Hayrat konusunda sadece Çirmen ve bölgesiyle sınırlı kalmayan Umur Bey'in Tekirdağ'a bağlı İncecik köyünde de hayratı ve vakfı bulunmaktadır. Umur Bey, Tekfurdağı (Tekirdağ)'nda mirâlem hasları tasarruf etmiştir. Tekfurdağı yakınlarında pazar kurmak için Sultan Çelebi Mehmed'den yer istemiş, padişah'ta kendisine üç parça vakıf yer vermiştir: Emir Yeri, İsa Yeri, Sevinç Yeri...²⁴³. Çirmen gibi İncecik'in gelişmesinde katkıda bulunduğu için “...*İncecik kasabası fatihi Gâzi Umur Bey...*”²⁴⁴ unvanıyla anılmaktaydı. İncecik, Umur Bey'in çabaları ile Çelebi Mehmed döneminde bir pazar yeri iken daha sonra gelişerek kasaba konumunu almıştır. Osmanlı döneminde İncecik, Tekirdağ'ın kazaları içerisinde bizzat devlet idarecisi eliyle kurulan ilk kasaba olma özelliğine sahiptir²⁴⁵.

15. yüzyılın ilk dönemlerinde Umur Bey tarafından kurulan vakıf müesseseleri sayesinde Çirmen bölgesi yavaş yavaş şehirleşme özelliklerini kazanmaya başlamıştır²⁴⁶. Gerek babası Saruca Paşa gerekse Umur Bey'in bölgenin iskânında büyük katkıları olmuştur. Her ikisi de kurdukları vakıflara, Çirmen ve çevresinden birçok köy ve kasabadan akar temin etmişlerdir. Kurulan vakfa ait olan zaviye ve imaret sayesinde Çirmen ve bölgesi kısa zaman diliminde gelişmiştir. Umur Bey birçok mülkünü vakfa kaydederek, toplumun toprağa bağlılığını sağlamış ve bölgede kır iskânının temellerini oluşturmuştur²⁴⁷.

²⁴² Halil İnalçık (nşr.), *age.*, s. Giriş- XVII.

²⁴³ BOA, MAD.d.35/3-b, 29, Tarih: Zilhicce 873/10 Temmuz 1469.

²⁴⁴ BOA, A. {DVNSMHM.d., 91/161.

²⁴⁵ Ateş, *agt.*, s. 49.

²⁴⁶ Sıddık Çalık, *age.*, s. 75.

²⁴⁷ Sıddık Çalık *age.*, s. 107.

Umur Bey 1431 yılında Arvanid Sancağı'nın bir ihtimalle de bütün Batı Rumeli'nin tahririne memur edilmiştir²⁴⁸. Tahrir çalışmalarına genellikle merkezden aldığı emirle, yüksek mevkide görevli bir kişi olan Emin, tahrir kurulu ile birlikte dirlik sahipleri veya yetkilendirilmiş kadı ile teftiş yapmaktaydı²⁴⁹. Halil İnalıcık eserinde Arnavid ilinin yeni fethedildiğinden bölgeye Umur Bey gibi tecrübeli ve hatırı sayılı birinin gönderilmesinin bölgenin kaynaşması açısından daha uygun olduğunun ihtimaller dahilinde bulunduğunu belirtmektedir²⁵⁰.

Arnavid ili ile birlikte Premeti, Görice, Koniça ve Grebena'nın da aynı usul ve tertip üzere hazırlanması, tımarlar ile ilgili olan işleyişin Umur Bey'in usul ve uygulamasına benzemesi ve tahrirlerinin Yusuf isimli kâtip tarafından yazılması bu bölgelerin de Umur Bey tarafından tahririnin yapıldığını destekler niteliktedir. Bölge yapısının nazik olması ve bir an önce Osmanlı Devleti ile kaynaşmasının sağlanması açısından bu vazifenin Umur Bey gibi bir devlet görevlisine verilmesi, onun ne denli mühim bir kişi olduğunu göstermektedir²⁵¹. Umur Bey, II. Murad döneminin en uzun tahrir eminliği yapan kişileri arasına girmiştir.

Umur Bey 1444-1445 tarihlerinde tahrir kâtibi olan Yusuf ile birlikte Paşa Livası'nın tahrir eminliği görevine getirilmiştir. Kâtip olarak Yusuf'un seçilmesinin nedeni ise onun Arnavutça, Sırpça, Rumca, Bulgarca, Latince, Makedonca, Rumence ve Latince gibi dilleri bilmesi ve Osmanlıca'ya uygun olarak tahrir defterine kaydetmesindeki hünerinden kaynaklanmaktadır²⁵².

Umur Bey'in 1444-1445 tarihinde Tımar-ı Müsellem Sancağı Beyi²⁵³ olduğu bilinmektedir. Bu kayda göre Umur Bey'in II. Mehmed'in ilk cülus döneminde hayatta olduğu düşünülmektedir²⁵⁴. Vefatı ile ilgili bir bilgi bulunmamakla birlikte 1469 tarihli

²⁴⁸ BOA, TT.d. 01, Tarih: 29 Zilhicce 835/27 Ağustos 1432, Halil İnalıcık (nşr.), *age.*, s. Giriş-XVII.

²⁴⁹ Mehmez Öz, "Tahrir", *DİA*, C.39, TDV. Yayınları, İstanbul 2010, s. 425-429.

²⁵⁰ Halil İnalıcık (nşr.), *age.*, Giriş- XVII.

²⁵¹ Uğur Altuğ, *II. Murad Dönemine Ait Tahrir Defterlerinin Yayına Hazırlanması ve Bu Malzemeye Göre Tımar Sistemi, Demografi, Yerleşme ve Topoğrafya Üzerinde Araştırmalar*, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi, Ankara 2010, s. 29-30.

²⁵² Uğur Altuğ, *agt.*, s. 30-31.

²⁵³ Halil İnalıcık, Evgeni Radushev ve Uğur Altuğ, *1445 Tarihli Paşa Livası İcmal Defteri*, Türk tarih Kurumu, Ankara 2013, s.123.

²⁵⁴ Samettin Başol, *agm.*, s. 474.

tımar defterinde “hassa-yı mir-i alem Merhûm Umur Bey”²⁵⁵ ifadesinden yola çıkılarak bu tarihten önce vefat ettiği tahmin edilmektedir. Ancak kesin olarak ne zaman ve nerede vefat ettiği hakkında bir bilgiye rastlanılmamıştır. Umur Bey’in nesli ise elde edilen bilgiler neticesinde oğulları Ali ve Yakub Beyler ile devam ettiği tespit edilmiştir. Ali Bey ve Yakub Bey haricinde başka çocuğu olup olmadığı hakkında kesin bir bilgi şimdilik elimizde mevcut değildir²⁵⁶.

2.3. Umur Bey Oğlu Ali Bey’in Hayatı

Umur Bey’den sonra ailede vakıf kuran diğer bir kişi Ali Bey’dir. Ali Bey’in hayatı ile ilgili elimizde yeterli bilgi yoktur. Saruca Paşa oğlu Umur Bey’in oğludur. Devlette görev alıp almadığı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ali Bey, Umur Bey’in vefatından sonra Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’nın idare ve yönetiminde ön plana çıkmıştır. Dedesi ve babasının kurmuş olduğu vakıfların, geniş bölgelere yayılmasında önemli işler yapmıştır. Örneğin Edirne’de bazı dükkân ve araziler satın almak suretiyle bunları Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’na kaydettirmiştir²⁵⁷.

Vakıf için yapmış olduğu hizmetler ticari ve zirai mekânlarla sınırlı kalmamıştır. Çirmen’de kendi ismiyle bir mescit yaptırmış ve buranın yönetimi, görevli ataması ve görevlinin alacağı ücret gibi tüm resmî işlemleri babasının kurmuş olduğu Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı üzerinden gerçekleştirerek, resmiyet kazandırmıştır²⁵⁸. Umur Bey’in devam eden neslinin bir kolu Ali Bey soyundan geldiği bilinmektedir²⁵⁹.

Yukarıda hayatları ve Osmanlı Devleti’nde almış oldukları görevleri aktarılan Saruca Paşa, Umur Bey ve Ali Bey’in Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’ndaki hayrat ve akarları üçüncü bölümde incelenecektir.

²⁵⁵ BOA, MAD.d.35/3-b, Tarih: 873/1469.

²⁵⁶ Saruca Paşa oğlu Umur Bey’in oğulları Ali ve Yakub beylerden devam eden soyu ile ilgili bilgi Tablo 2’de paylaşılmıştır. Ancak hayatları hakkında geniş bilgi bulunamamıştır. BOA, TS.MA.e. 454/55/8/2, Tarih: 8 Ramazan 1164/31 Temmuz 1751.

²⁵⁷ BOA, TT.d. 1070/406, Tarih: 976/1568-69.

²⁵⁸ VGM, DEFTER, 894/221, Tarih: 20 Cemaziyelevvel 1267/12 Mart 1852.

²⁵⁹ BOA, TS.MA.e. 454/55/8/2, Tarih: 8 Ramazan 1164/31 Temmuz 1751.

BÖLÜM III

SARUCA PAŞAOĞLU UMUR BEY VAKFI'NIN HAYRAT VE AKARLARI

Umur Bey tarafından kurulan Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415 tarihinde tescillenen vakfiye ile yürürlüğe girmiştir. Vakfın bir çeşit tüzüğü olarak bilinen vakfiyeden elde edilen bilgiler neticesinde Çirmen, Yenice Zağra, Hasköy ve Akçakızanlık bölgelerinde cami, imaret ve zaviye gibi dinî ve hayrî yapıların kurulduğu görülmüştür²⁶⁰. Bu yapıların giderlerinin karşılanması için ise yapıların inşa edildiği bölgelerde veya yakınlarında bulunan kervansaray, değirmen, dükkân, han ve hamam gibi ticari, bağ, bahçe ve çiftlik gibi zirai bölge ve mekânlar vakfedilmiştir. Haricen vakfın hizmetlerinin yerine getirebilmesi için kölelerin bağışlandığı tespit edilmiştir²⁶¹.

Bağ, bahçe ve çiftliklerin zirai işlerinin görülmesi için hayvanlar da vakfın akarı olarak kaydedilmiştir. Ayrıca zaviye ve imaretlerde yeme ve barınma ihtiyaçlarının giderilmesi için mutfak araç gereçleri ve kilimler de vakfın akarı olarak zikredilenler arasına girmiştir²⁶².

Saruca Paşa ve Umur Bey'in arşiv belgelerinde ve vakfiyede vakıfları beraber kaydedildiğinden dolayı birbirinden ayrılması oldukça güçtür. 818/1415 tarihli vakfiyede yazılan hayratlar her ne kadar tek olarak ele alınsa da Maliyeden Müdevver (MAD.) 35 numaralı 873/1469 tarihli defterin içerisinde Saruca Paşa ve Umur Bey'e ait vakıfların farklı farklı kaydedildiği de görülmektedir²⁶³.

İlgili belgede vakıfların kim tarafından yapıldığının ayrımı yapılmışsa da arşiv belgeleri incelenirken istisnai yerler haricinde²⁶⁴ arzuhal, berat, görev tevcihi ve

²⁶⁰ Saruca Paşa, Umur Bey ve Ali Bey tarafından kurulan kurumlar tablo 32'de listelenmiştir. Bkz.: Ekler bölümü.

²⁶¹ Akar ile ilgili bilgiler: Bölüm I, Vakfın Tanıtımı ve Terimleri başlığı altında işlenmiştir.

²⁶² VGM, VKA, 632/510-511/212, Tarih: 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415.

²⁶³ BOA, MAD.d. 35/11 ve 244-248, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz 1469.

²⁶⁴ İnecek'te bulunan cami, zaviye vb. eserler Umur Bey Vakfı içerisinde zikredilmektedir.

muhasebe kayıtlarında vakfın ismi “Saruca Paşa Veledeş Umur Bey Vakfı” olarak kaleme alınmıştır. Bundan ötürü vakfi, işlenecek tablolarda ve tanıtımı yapılacak eserlerde Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı ifadesiyle ele almak daha doğru olacaktır.

Saruca Paşa ve Umur Bey’in kurmuş olduğu vakıflar haricinde Umur Bey’in oğlu Ali Bey’in de vakfın geniş çevrelerde hizmet vermesi için Çirmen ve Edirne’de bazı faaliyetlerde bulunduğu yukarıda zikredilmiştir. Bu sayede vakıf sadece Saruca Paşa ve Umur Bey’in imar ve ihya ettiği şekille kalmamıştır. Hizmet alanı ve vakfın gelir kaynakları genişlemiştir. Ali Bey yapmış olduğu bu girişimleri her ne kadar kendi ismiyle vakfetmişse de kurmuş olduğu müesseselerin tüm resmî işlemlerini Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı üzerinden gerçekleştirmiştir²⁶⁵.

Vakıf eserlerinin tanıtımından önce günümüzde Yunanistan ve Bulgaristan sınırları içerisinde kalan bölgelerin kısaca tanıtımının yapılması daha faydalı olacaktır. Günümüzde Yunanistan sınırı içerisinde yer alan Çirmen, Edirne’nin kuzeybatısında bulunmaktadır²⁶⁶. Hasköy, isminin nereden geldiği bilinmemekle birlikte Osmanlı döneminde Uzuncaâbâd veya Uzuncaova isimlerinin de kullanıldığı görülmektedir. Günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde Haskovo ismiyle bilinmektedir²⁶⁷. Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan diğer bir yer ise Akçakızanlık’tır²⁶⁸. Yenice-i Zağra, Bulgaristan’da Nova Zagora adıyla bilinmektedir. Osmanlı kaynaklarında Zağra-i Cedîd / Zağra Yenicesi ismiyle 1036/1626-27 yıllarında Çirmen sancağına, 1293/ 1876 senesinde ise İslimye (Sliven) sancağına bağlı bir yerleşim yeridir²⁶⁹.

Vakfiye ve diğer arşiv belgeleri incelediğinde vakfın üç temel esas üzere kurulduğu görülmektedir. Bunlar; ibadethaneler, zaviyeler ve imaretlerdir. İsmi

²⁶⁵ BOA, TT.d. 1070/406, Tarih: 976/1568-69, VGM, DEFTER, 894/221, 20 Cemaziyelevvel 1267/12 Mart 1852.

²⁶⁶ Yusuf Halaçoğlu, “Çirmen”, *DİA*, C.8, TDV. Yayınları, İstanbul 1993, s. 341-342.

²⁶⁷ İlhan Şahin, “Hasköy”, *DİA*, C.16, TDV. Yayınları, İstanbul 1997, s. 390-391.

²⁶⁸ Machiel Kiel, “Kazanlık” *DİA*, C. 25, TDV. Yayınları, İstanbul 2002, s. 138-140, Kiel, Şehir isminin doğrusunun Kazanlık olduğunu, Kızanlık olarak ifade edilmesinin ise kesinlikle yanlış olduğunu belirtmektedir. Gerek Katalog taraması gerekse daha önceki çevirilerde Akçakızanlık olarak geçtiğinden dolayı çalışmada Akçakızanlık olarak ele alınmıştır.

²⁶⁹ Machiel Kiel, “Yenice-i Zağra” *DİA*, C. 43, TDV. Yayınları, İstanbul 2013, s. 448-450.

zikredilen kurumların giderlerinin karşılanması için ise vakfa maddi gelir getirecek olan ticari ve zirai mekânlar, köleler, hayvanlar ve mutfak malzemesi vakfedilmiştir.

3.1.Dinî Kurumlar

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın kuruluş itibarıyla üç farklı hizmet verdiğini ve bu hizmetleri dinî, hayrî ve sosyal tesislerde gerçekleştirdiğini belirtmiştik. Dinî hizmetler iki farklı kurumda faaliyet sürdürmüştür. Bunlardan ilki, Müslümanların ibadetlerini topluca yapabildikleri, devlet kararlarının konuşulduğu, mahalle ile ilgili görüş ve bilgilerin paylaşıldığı yerler olan kalabalık topluma hizmet veren camiler ile camilere nazaran biraz daha küçük ve sayıca az cemaatle ibadetlerin yerine getirildiği mescitlerdir.

Diğer kurum ise dini vecibelerin öğretildiği, dünyalık telaşeden uzaklaşma ve kendini dine adama gayretleriyle bir şeyh huzurunda tasavvuf eğitimi alınan zaviyelerdir.

3.1.1. Cami ve Mescitler

Müslümanların ibadetlerini yerine getirdikleri ibadethane olarak isimlendirilen camiler Osmanlı Devleti'nde üç farklı şekilde isimlendirilmiştir. Padişah tarafından yaptırılan camiler Selâtin Camileri, vezir vb. devlet erkânının yaptırmış olduğu büyük ibadethanelere cami, küçük yapılara ise mescit adı verilmekteydi²⁷⁰. Geleneksel Türk-İslam şehirleşmelerinde mahallenin özellikle cami, tekke, zaviye, imarethane vb. gibi yapıların çevrelerinde oluşması dikkate alındığında mahalle ile vakıf kurumlarının birbiriyle doğru orantılı olan ilişkileri açığa çıkmaktadır²⁷¹.

Vakfiye incelendiğinde Saruca Paşa ve Umur Bey'in yaptırmış oldukları vakıf eserlerinin bulunduğu mahallenin merkez konumunda olduğu görülmektedir. Vakfiye ve diğer arşiv belgelerinden elde edilen bilgiler neticesinde Akçakızanlık, Çirmen²⁷²,

²⁷⁰ Ahmet Önkal ve Nebi Bozkurt, "Cami", *DİA*, C.7, TDV. Yayınları, İstanbul 1993, s. 56-90.

²⁷¹ Samettin Başol, *Kentleşme, Ekonomi ve Sosyal Hayat Yönleriyle 17. Yüzyıl Bursa Vakıfları*, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi, Ankara 2008, s. 44.

²⁷² BOA, C.EV. 346/17583/1/2, Tarih: 22 Rebiülevvel 1119/23 Haziran 1707.

Hasköy²⁷³, ve Yenice Zağra'da²⁷⁴ bulunan ibadethanelerin Saruca Paşa tarafından yaptırıldığı görülmüştür. Umur Bey'in yaptırmış olduğu ibadethane ise İnecek²⁷⁵ bölgesinde hizmet vermiştir²⁷⁶.

Umur Bey oğlu Ali Bey ise Çirmen'de kendi ismiyle anılan bir mescit inşa ettirmiştir²⁷⁷. Her ne kadar inşa edilen bu yapıların bânisi belli olsa da hepsinin tek bir özelliği vardır o da Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na bağlı olarak hizmet vermişlerdir. Gerek görevli atamaları gerekse tamir, bakım ve ihtiyaçlarına yapılan harcamalar Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı üzerinden gerçekleşmiştir. Bahsi geçen vakfa bağlı eserlerin birçoğu zamanla yıkılmış yerine yenisi yapılmış veya tadilat edilmek suretiyle faaliyetine devam etmiştir.

3.1.1.1. Çirmen Saruca Paşa Cami

Saruca Paşa'nın hayatta iken Çirmen'de bir cami yaptırdığı bilinmektedir²⁷⁸. Ancak caminin kesin olarak hangi tarihte inşa edildiği hakkında kesin bir bilgi yoktur. Caminin giderlerinin karşılanması için Zağra çarşısında bulunan Kunduz isimli kişinin mülkünün yanındaki 823/1420 tarihli ek vakfiyede üç, 824/1421 tarihli vakfiye zeylinde iki olmak üzere toplamda beş büyük dükkân vakfedilmiştir. Saruca Paşa vefatından sonra caminin haziresine defnedilmiştir²⁷⁹. Ayverdi, eserinde bu bölgede hiçbir eser kalmadığı için caminin de yol olduğundan bahsetmiştir²⁸⁰.

²⁷³ BOA, TS.MA.e. 841/8/4, Tarih: 15 Recep 1216/21 Kasım 1801.

²⁷⁴ BOA, C.EV.537/27111, Tarih: 29 Muharrem 1272/11 Ekim 1855.

²⁷⁵ BOA, AE.SAMD.III 214/20676, Tarih: 5 Zilkade 1117/18 Şubat 1706.

²⁷⁶ Günümüz Tekirdağ ili Hayrabolu İlçesi'nde Umur Bey köyünde ve Umur Bey zamanında yaptırıldığı düşünülen Umur Bey Cami isminde bir camiye daha rastlanılmıştır. Ancak belgelerle ispat edilemediği için caminin tanıtımı yapılamamıştır. Köy muhtarı Süleyman Baydar'ın vermiş olduğu bilgilerle tanıtımı yapılacak olursa köy camisinin yine Tekirdağ ili Süleymanpaşa İlçesi'ne bağlı İnecek köyünde bulunan ve tanıtımı yapılacak olan caminin özelliklerini taşıdığı ve ihtiyaçlara yetersiz kaldığı için köylüler tarafından yenisi yapılmak üzere yıkılmıştır. Süleyman Baydar, -Köy Muhtarı- "Umur Bey Köyü Cami", Umur Bey/Hayrabolu: Görüşme: 15 Mart 2022.

²⁷⁷ VGM, DEFTER, 894/221, Tarih: 20 Cemaziyevvel 1267/12 Mart 1852.

²⁷⁸ VGM, VKA, 632/510-511/212, Tarih: 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415.

²⁷⁹ İdris Bostan, agm., s. 169.

²⁸⁰ Ekrem Hakkı Ayverdi, age., s. 373.

3.1.1.2. Çirmen Umur Bey Oğlu Ali Bey Mescidi

Çirmen’de Saruca Paşa’nın yaptırmış olduğu caminin haricinde Umur Bey’in oğlu Ali Bey tarafından yaptırılmış “Ali Bey Mescid-i Şerifi” isimli ibadethaneye rastlanmıştır. İsmi geçen mescit ile ilgili fazlaca bir bilgi bulunmamakla birlikte maaşı Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı tarafından ödenmek üzere imam ve hatip ataması yapıldığı tespit edilmiştir²⁸¹.

3.1.1.3. İncik Umur Bey Cami

Umur Bey’in hem bânisi olduğu hem de ismini verdiği caminin Ramazan 829/ Temmuz 1426 yılında inşa edildiği bilinmektedir. 1255/1840 tarihli vesikada caminin bakıma muhtaç olduğu için keşif ve tamiri için mütevellî heyetinin İncik’e yönlendirilmesi istenmiştir²⁸². Ancak vakfın ilgisizliği nedeniyle üç yıl aradan sonra 1258/1843 tarihinde yapıların nem ve yağmurdan dolayı hasar oranı arttığı için keşif yapılmıştır²⁸³. Camiye ait tamir ve tadilat ile ilgili belge bulunamadığından dolayı tamir edilip edilmediği bilinmemektedir.

Cami²⁸⁴ ile alakalı olarak Eyice, eserinde 1952 yılına kadar Tabhaneli, bakıma muhtaç, bir kısmı yıkılmış ve yok olmaya yüz tutmuş olduğunu aktarmaktadır. 1952 yılında çok eskimiş olması sebebiyle yerine mimari estetiği olmayan cami ve yine görünümü hoş olmayan minare inşa edilmiştir²⁸⁵. 1995-1999 yıllarında cami, köylü

²⁸¹ VGM, DEFTER, 894/221, Tarih: 20 Cemaziyevvel 1267/12 Mart 1852.

²⁸² BOA, C.EV.307/15603, Tarih: 29 Zilhicce 1255/4 Mart 1840.

²⁸³ BOA, EV.THR.00123.00029, Tarih: 29 Zilhicce 1258/31 Ocak 1843, ayrıca bkz.: Samettin Başol, agm., s. 483.

²⁸⁴ Çalışmada İncik ile ilgili bilgiler vakfiyede yer almamaktadır. İncik ile ilgili belgeye çalışmanın okunması esnasında kafa karışıklığına yol açmaması için burada değinmek faydalı olacaktır. İncik ile ilgili vakfedilen bilgilere ulaşılan belge: BOA, MAD. 35/246, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz 1469. Belgede Umur Bey’in İncik’teki evkafı arasında on dükkân, yirmi beş seki, bir kervansaray, bir hamam ile birkaç parça bağ, bahçe ayrıca cami ve görevlileri için üç çiftlik vakfetmiştir. Doğancı Yakup Çiftliği’nin yönetimini ve geliri cami imamına, İncirli Şeyh Çiftliği idare ve hasılı müezzine, Nusret Fakih Çiftliği’nin iradı ise caminin aydınlatma ve hasır giderleri için şart koşulmuştur. Bu bilgi şurada da geçmektedir: Samettin Başol, agm., s. 480.

²⁸⁵ Semavi Eyice, “Trakya’da İncik’de Bir Tabhaneli Cami”, Tarih Enstitüsü Dergisi, S.1, Ekim 1970, s. 173-174.

tarafından yıkılarak yerine kubbeli geniş kapasiteli bir cami inşa edilmiş ve Yeni Cami ismi verilmiştir²⁸⁶.

Yeni caminin kitabesi yazılırken eski kitabe örnek alınarak hazırlanmıştır. Ancak eski kitabenin yanlış okunmasından kaynaklı olarak yeni kitabeye Umur Bey bin Sâcar olarak yazılmıştır. Kitabeye göre caminin yanında Nurullah Paşa'nın kabri bulunmaktadır²⁸⁷. Caminin günümüzdeki görevli İmam-Hatibi ile görüşmede eski kitabesinin Cami içerisinde minberin altında muhafaza edildiği bilgisine ulaşılmıştır. Görevliden edinilen bilgilere göre cami köy meydanında bulunmakla birlikte yaklaşık 100 kişiye hizmet vermektedir. Caminin 50 metre ilerinde 1498 tarihinde yapılmış Mirliya Hüseyin Bey Cami bulunmaktadır²⁸⁸.

3.1.1.4. Hasköy Saruca Paşa Cami

Gerek arşiv belgelerinde²⁸⁹ gerekse vakfiyede Hasköy'de Saruca Paşa Cami'nin bulunduğu görülmektedir. Ancak cami ile ilgili detaylı ve kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Güray 797/1395 yılında inşa edilen, kitabesinde banisi ve mimarına değinilmeyen ibadethaneden bahsetmektedir. O, Cuma Camisi olarak da bilinen bu caminin Haskovo şehir merkezinde, San Stefano Caddesi No: 12'de bulunduğunu ve inşa tarihine göre Bulgaristan ve Balkanlarda bulunan en eski tarihli cami olduğunu belirtmektedir²⁹⁰.

Eski Cami adıyla bilinen ibadethanenin bânisi ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Yapılış tarihine bakıldığında hem Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na ait vakfiyenin tarihine uygun olması hem de elde edilen arşiv belgelerinin Hasköy'de Saruca Paşa tarafından yaptırılan bir caminin bulunmasından dolayı ismi

²⁸⁶ Samettin Başol, agm, s. 482, ayrıca 1952 yılında inşa edilen cami ve 1999 yılına ait caminin resimleri ekler bölümünde paylaşılmıştır.

²⁸⁷ Eski ve yeni kitabe ekler bölümünde paylaşılmıştır.

²⁸⁸ Mithat Yıldırım, -İmam Hatip- "İncik Cami", İncik/Süleymanpaşa: 15 Mart 2022.

²⁸⁹ "...essahibül hayratdan merhum Saruca Paşa nam sahibül hayratın Uzuncabad-ı Hasköy kasabasında bina ve ihya eylediği cami şerifinde ...", BOA, TS.MA.e. 841/8/4, Tarih: 15 Recep 1216/21 Kasım 1801 "...Uzuncabadı Hasköy merhum Saruca Paşa cami şerifinde..." BOA, C.EV. 126/6276/2, Tarih: 20 Zilhicce 1230/23 Kasım 1815.

²⁹⁰ Caminin mimari özellikleri için bkz.: Bahriye Güray, *agt.*, s.38-45.

geçen mabedin Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na bağlı bir ibadethane olduğu tahmin edilmektedir.

1125/1713 tarihli vesikada caminin harap halde bulunduğu ve tamiri için keşif yapıldığı 800 kuruşa ihtiyaç olduğu bildirilmiştir. Caminin tamiri için Hasköy'de bulunan hamam satılmıştır²⁹¹. Zamanla caminin gerçek isminin unutulması ve caminin çok erken dönem tarihli olması nedeniyle bu ismi aldığı düşünülmektedir²⁹². Cami ile ilgili tamirat kaydı bulunmamaktadır. Günümüzde Haskovo Bölge Müftülüğü'ne bağlı olarak hizmet veren caminin 1982 yılında ufak çaplı bir tadilat geçirdiği 2017-2019 yıllarında ise baştan sona aslına uygun bir şekilde Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) tarafından restore edildiği öğrenilmiştir. Cami günlük ibadete açıktır. Bayan mahfili ile birlikte iki kattan oluşmaktadır. Camide hem yetişkin hem de çocuklar için dini eğitimler verilmektedir. Cuma günleri 600, bayram günlerinde yaklaşık 1000 kişi ibadetlerini yerine getirmektedir. Caminin yanında belediye ve tapu dairesi yer almaktadır²⁹³.

3.1.1.5. Akçakızanlık Saruca Paşa Cami

Yukarıda tanıtımı yapılan camiler haricinde Akçakızanlık'ta resmî işlemleri Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na ait cami bulunmaktadır²⁹⁴. Mabet, Saruca Paşa tarafından yaptırılmıştır. Caminin yönetimi ise Umur Bey Vakfı tarafından gerçekleştirilmiştir. Akçakızanlık'ta bulunan caminin giderleri için yine Akçakızanlık'ta bulunan kervansaray ve iki dükkânın gelirlerinin bağışlandığı bilinmektedir²⁹⁵. Ayverdi, eserinde caminin yıkıldığını ve yerine büyük binaların yapıldığını belirtmektedir²⁹⁶.

Evliya Çelebi eserinde, Akçakızanlık'ta, Saruca Paşa ve İskender ibn. Ali Bey camilerinin isimlerini zikrederek bölgede toplam sekiz adet camiden bahsetmektedir.

²⁹¹ Hamam ile ilgili bilgi Hamam bölümünde işlenmiştir.

²⁹² Caminin tamiri için gerekli yazışmaların yapıldığı ve hamamın satıldığı ile ilgili bilgiler mevcuttur. Ancak caminin keşif tamir belgelerine ulaşamamıştır. Belgelerin kaybolduğu veya tasniften gün yüzüne çıkmadığı tahmin edilmektedir. VGM, VKA, 625/79/77 Tarih: 29 Cemaziyel Evvel 1125/23 Haziran 1713, Bahriye Güray, *agt.* s. 42-43.

²⁹³ Mümün Ramadan, -İmam Hatip- "Eski Cami Hakkında Bilgi", Bulgaristan/ Haskova: 22 Mart 2022, Caminin resimleri ekler bölümünde paylaşılmıştır.

²⁹⁴ BOA, AE.SAMD.III. 231/22127/02, Tarih: 3 Zilhicce 1135/4 Eylül 1723.

²⁹⁵ BOA, MAD. 35/248, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz 1469.

²⁹⁶ Ekrem Hakkı Ayverdi, *age.*, s. 514.

Akçakızanlık halkının büyük bir çoğunluğunun namaz kıldığını, Saruca Paşa ve Ali Bey'in banileri oldukları camilerin diğer mahallelerde bulunan camilere göre cemaat sayısının çok olduğundan bahsetmektedir. Eserin devamında Saruca Paşa'nın inşa ettirdiği medresen bahsetmektedir. Ancak belgelerde Saruca Paşa'ya ait cami, kervansaray ve hamamdan başka bir eser bulunamamıştır²⁹⁷.

3.1.1.6. Yenice Zağra Saruca Paşa Cami

Saruca Paşa tarafından inşa edilen diğer bir cami ise Yenice Zağra'da²⁹⁸ bulunmaktadır. Caminin giderleri için ise yine Yenice Zağra'da mezra ve çiftlik bağışlanmıştır²⁹⁹. Diğer ibadethanelerde olduğu gibi bu caminin de resmî işlemleri Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı üzerinden gerçekleştirilmiştir.

3.1.2. Zaviyeler

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve geniş coğrafyalara ulaşmasında uygulamış olduğu istimâlet politikası³⁰⁰ kapsamında devletin Balkanlar'da yayılmasına katkı sağlayan zümrelerin başında Türk dervişleri ve onların kurmuş oldukları tekke ve zaviyeler gelmektedir³⁰¹. Arapça evin bir köşesi manasına gelen zaviye ıstılahta herhangi bir tarikata mensup dervişlerin, bir şeyh idaresinde bir arada yaşadıkları ve yolcuların yeme ve barınma ihtiyaçlarını gördükleri, yerleşim yerlerinde veya yol güzergahlarında bulunan binaları ifade etmektedir³⁰². Zaviyeler ilk olarak Remle'de ortaya çıkmış tasavvuf akımlarının yayılmasına paralel olarak hızlı bir şekilde yaygınlaşmıştır. Selçuklularda "ribat", "zaviye" ve "hânikah", Osmanlı çağında "imaret", "tekke", "dergâh" ve "âsitâne" kelimelerinin yer aldığı görülmektedir³⁰³.

²⁹⁷ Seyit Ali Kahraman (hızl.), *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi: Seyahatnâmesi*, 6. Kitap, 1. Cilt, İstanbul 2010, s. 196-197.

²⁹⁸ BOA, C.EV.537/27111, Tarih: 29 Muharrem 1272/ 11 Ekim 1855.

²⁹⁹ BOA, MAD. 35/247, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz 1469. Yapılan tamir için detaylı bilgi yoktur.

³⁰⁰ İstimâlet politikası için bkz.: Mücteba İlgüren, "İstimâlet", *DİA*, C.23, TDV. Yayınları, İstanbul 2001, s. 362-363.

³⁰¹ Ömer Lütfi Barkan, *age.*, s. 31.

³⁰² Ahmet Yaşar Ocak, Süreyya Farûki, "Zaviye" *İslam Ansiklopedisi*, C. 13, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, s. 468.

³⁰³ Ahmet Yaşar Ocak, "Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S. 12, Ankara 1978, s. 247.

Beylikler dönemi ve erken Osmanlı dönemlerinde zaviyelerin ortaya çıkışı ise şu şekilde gerçekleşmiştir: Dervişlerin düzenli bir geliri olmadığından geçimlerini sağlamak için tarıma açılmamış arazileri ekim yaparak tarla haline dönüştürmüşlerdir. Bazı dervişler ise sadaka yoluyla geçimini sağlamışlardır. Bir şeyhe bağlı olan müritlerin sayısı günden güne artması sonucunda bir arada bulunmak gayesiyle inşa edilen binalar zaviyelerin doğmasına sebep olmuştur. Kurucu şeyhinin vefatı üzerine dervişler zaviyenin ayakta kalabilmesi, oluşturulan birlik ve beraberliğin devam etmesi için vakıf kurmak zorunda kalmışlardır. Zaviye için kurulan vakıflar sadece şeyh ve dervişlerle sınırlı kalmamış gerek Beylikler döneminin emirleri gerekse Osmanlı sultanları zaviyeleri yaşatmak ve destek vermek amacıyla mallarından vakfetmişlerdir.

İslam dininin çeşitli mezhep ve tarikatına bağlı olan dervişler, zaviyelerini şehre yakın olan bölgelere veya ıssız bölgelere kurmayı tercih etmişlerdir. Belli bir süreden sonra bu bölgeler zaviye merkezli bir yaşam alanına dönüşmüş ve yolcuların hizmetinde bulunmuştur. Yapmış oldukları bu hizmet sonucunda *avarız-ı divâniye* gibi vergilerden muaf tutulmuşlardır³⁰⁴.

Gerek Selçuklu gerekse Osmanlı dönemlerinde Anadolu ve Rumeli bölgelerinin İslamlaşması zaviyelerin en önemli faaliyetleri içerisinde yer almaktadır. Anadolu'nun İslamlaşmasında Moğol istilası yüzünden Mâverâünnehr, Hârizm ve Horasan'dan gelip Anadolu'ya yerleşen Bâtınî şeyhleri tarafından kurulan zaviyeler etkili olmuştur. Rumeli Bölgesi'nde ise Babaî tarikatı mensuplarından ayrıca Hacı Bektaş'ın halefi olan Sarı Saltuk tarafından kurulan zaviye bölgede İslam'ı yaymaya çalışmıştır. Aynı zamanda zaviyeler, medreselerin pek nüfuz edemediği köy ve göçebe çevrelerinin kültür hayatlarında etkili olmuşlardır³⁰⁵.

Osmanlı Devleti'nde şehirlerin fiziki yapısının oluşmasında önemli etkenlerin başında zaviyeler gelmektedir. Devlet sınırları içerisinde genellikle kır ve kent sahasında faaliyet gösteren bu dinî ve içtimaî kurumların isimleri bölgelere göre farklılık gösterse de üstlendikleri görevler açısından aynı kurum olarak kabul edilmişlerdir³⁰⁶.

³⁰⁴Muhammet Aykut, *agt.* s. 3.

³⁰⁵Ahmet Yaşar Ocak, *agm.*, s. 475.

³⁰⁶Ömer Demirel, *age.*, s. 56-57.

Rumeli bölgesinin fethedilmesiyle bölgede çok sayıda zaviye kurulmuştur. Yenice Zağra'da Kılıç Baba Zaviyesi, Çirmen'de Musa Baba Zaviyesi bölgede kurulan zaviyeler arasındadır³⁰⁷. Zaviye ile ilgili bilgilerden yola çıkarak çalışmanın konusu olan Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na ait zaviye ile ilgili bilgilerin araştırılması sonucunda vakfiyede zaviye ile ilgili bilgilere rastlanmazken arşiv belgelerinde Hasköy ve Yenice Zağra'da olmak üzere iki zaviye tespit edilmiştir.

3.1.2.1. Hasköy Saruca Paşa Zaviyesi

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na ait olan vakfiyelerde zaviye ile ilgili bilgiler yer almamaktadır. Ancak incelenen tahrir defterlerinde vakfa ait zaviyeler olduğu görülmektedir. Bu zaviyelerden biriside Hasköy'de bulunmaktadır. Hasköy'de bulunan zaviye Saruca Paşa'nın hayatta olduğu dönemden itibaren var olduğu bilgisi 1515 tarihinde ve sonrasında düzenlenmiş olan tahrir defterlerinde bulunmaktadır. Zaviyenin giderleri için Yassıviran adlı mevki vakfedilmiştir. 1515 tarihli defterde tekkede görevli kişilerin vakıfnamelerini II. Bayezid'e tasdik ettirdiklerinden zaviyenin daha önceden faal olduğu anlaşılmaktadır. Fatih devrine ait tahrir defteri incelendiğinde Hasköy'de mevcut olan zaviyelerin bu deftere eklenmemesi Fatih'in, vakıfları tımara dönüştürdüğü ve buralara devlet tarafından el konulduğunu düşündürmektedir³⁰⁸.

Çalık, 1515 tarihinde zaviyede 40, 1530 tarihinde 76, 1541 tarihinde ise şeyhle birlikte toplamda 83 dervişin sakin olduğunu belirtmektedir. Ayrıca zaviyenin “avarız icab eder yerleri olmayub” tabirinden avârız-ı divaniyeden muaf tutulduğunu, bununla birlikte bir bahçe ve iki tarla tasarruf eden dervişlerin geçimlerini tasarruf ettikleri tarla ve bahçeleri işleyerek, boş arazileri tarla haline dönüştürerek ve bulundukları çevreden gelen sadaka, zekât, kurban vb. hayırlarla sağladıklarını belirtmektedir³⁰⁹.

³⁰⁷Ahmet Yiğit, “XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli Coğrafyasında Tekke-Zaviyelerin Dağılımı”, *Yeni Türkiye*, S. 67, Ankara 2015, s. 1775-1783.

³⁰⁸BOA, TT.d. 385/367-368, Tarih: 29 Zilhicce 973/17 Temmuz 1566, konu ile ilgili olarak bkz.: Sıddık Çalık, *age.*, s. 122, Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- 1*, 16. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 121.

³⁰⁹BOA, TT.d. 385/367, ayrıca bkz.: Sıddık Çalık, *age.*, s. 122.

3.1.2.2. Yenice Zağra Saruca Paşa Zaviyesi

Zaviyenin kim tarafından yaptırıldığı belli değildir. Arşiv belgelerinde bânisi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Saruca Paşa ve Umur Bey vakıflarının ayrı ayrı yazıldığı 1469 tarihli tahrir defterinde, Yenice Zağra bölgesinde bir adet zaviye olduğu görülmüştür. Zaviyenin hem Saruca Paşa Vakfı hem de Umur Bey Vakfı tarafından ayrı ayrı akarları bulunmaktadır. Bu akarlar ise Saruca Paşa Vakfı'ndan on, Umur Bey Vakfı'ndan on dükkân olmak üzere 20 dükkân ve sekilerden oluşmaktadır. Dükkân ve sekiler 1074 akçe ücretle icara verilmiştir. Bu meblağ ise zaviyenin giderleri için kullanılmıştır³¹⁰. Zaviyenin, Saruca Paşa döneminden itibaren hizmet vermesi, banisinin de yine Saruca Paşa olduğunu düşündürmektedir. Nitekim, Yenice Zağra'da Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na kayıtlı diğer tesislerden cami ve hamam yine paşa tarafından inşa ettirilmiştir.

3.2.Sosyal Hizmet Yapıları

Saruca Paşa ve Umur Bey Rumeli Bölgesi'nin hem maddi hem de manevi ihyası ve imarı için birçok vakıf eseri kurmuşlardır. Bölgede yaşayan Müslüman halkın ibadetlerini yerine getirmesi için cami ve mescitler inşa etmişlerdir. İbadethanenin haricinde öğrencilerin eğitimlerini, yolcuların konaklamasını, ihtiyacı olan kişilerin yemek ihtiyacını gidermeyi de unutmamışlardır. Saruca Paşa ve Umur Bey ihtiyaç sahiplerinin sıkıntılarının giderilmesi için vakıflarına imaretleri de eklemeyi ihmal etmemişlerdir.

3.2.1. İmarethaneler

İmaret kelimesi Arapça'da bir beldenin imar edilmesi, bayındırlık manasına gelen “ûmran” kelimesinden türemiştir. Kelimenin geniş anlamına bakıldığında imar etme, yerleşme, elverişli kılma, abadan etme gibi anlamalara gelmektedir. Dar anlamda ise imarethaneler, genellikle cami yanına kurulmuş külliye gibi büyük yapılarda eğitim alan

³¹⁰ BOA, MAD.d. 35/246, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz1469.

öğrencilerin, konaklayan misafirlerin, müessese çalışanlarının ve civardaki ihtiyaç sahibi kişilerin yemek ihtiyacının ücretsiz karşılandığı yerlerdir³¹¹.

Osman Ergin ise eserinde, imaret kelimesinin sadece aşevleri ile sınırlı kalmadığını, cami, medrese, hastane, misafirhane, kale hatta minarelerin dahi imarethanelerin hizmet sınırları içerisinde olduğunu belirtmektedir³¹². Ancak vakfiyeden elde edilen bilgiler neticesinde Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na bağlı imaretin “*vakfın gelirlerinden imar için belirtilen miktar çıkartıldıktan sonra ekmek pişirmek için 300 müd buğday, yemek yapmak için 12 müd buğday, et için 5 dirhem, tuz için 1 dirhem ayrılması*” ifadesinden anlaşılabacağı üzere bir aşevi statüsünde olduğu anlaşılmış ve çalışmada bu şekilde değerlendirilmiştir³¹³.

İmaretler, Eski Türk örf ve adetlerinin Arap, Müslüman ve Bizans kültürlerinden etkilenmesi neticesinde meydana gelmiş müesseselerdir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden itibaren çok sayıda imaret inşa edilmiştir. İmaretler vakıflarda önemli bir yere sahiptir. İmaret şeyhi de denilen bir kişi tarafından vakfın kuralları doğrultusunda yönetilirdi³¹⁴.

İmaretler, genel itibariyle sultanlar veya sultanın izniyle devlet adamları tarafından kurulmuştur. İnşa edilen tesislerin masraflarını vakfa ismini veren sultan veya vezirlerin kendi mülklerinden karşılanmış olması müesseselerin “devlet eli ile kurulmuş olup devlet geliriyle işleyen, fakat idari ve mali bakımdan muhtar ve hususi bir statüye tabi” olan, halka hizmet için inşa edilen tesisler olduğu gerçeğini değiştirmezdi³¹⁵.

Vakfiye ve ek vakfiyelerin tercümesinden elde edilen bilgilerde Çirmen'de Umur Bey tarafından inşa edilen imarethaneye rastlanılmıştır. Arşiv belgelerinden elde edilen

³¹¹ Ali Himmet Berki, *age.*, s. 27. Şemseddin Sami, *age.*, s. 950, İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı, Asırlar Boyu Târihi Seyri İçinde Misalili Büyük Türkçe Sözlük*, C. 2, Kubbealtı, İstanbul 2008, s. 1416.

³¹² Osman Ergin, *Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939, s. 5.

³¹³ VGM, VKA, 632/512/213, Tarih: 29 Recep 819/22 Eylül 1416.

³¹⁴ Cengiz Gürbıyık, *Osmanlı İmaretleri (Aşevleri)*, T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi, İzmir 2013, s. 15.

³¹⁵ Ömer Lutfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 23, S. 1-2, Ekim 1962-Şubat 1963, s. 240.

bilgiler ışığında Çirmen haricinde, Hasköy bölgesinde de Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na bağlı olarak hizmet veren imarethane olduğu tespit edilmiştir.

3.2.1.1. Çirmen Umur Bey İmaretİ

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na ait vesikaların incelenmesi neticesinde Çirmen'de Umur Bey tarafından inşa edilen bir adet imaret bulunmaktadır. Vakfa ait ilk 212 numaralı vakfiye incelendiğinde Umur Bey'in Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nı bir nevi bu imaret için kurduğu “*mezkûr mevkûfâtın cümlesini Umur Bey'in Çirmen kasabasında binâ ettiği imaret ve bu imarete gelip gidenlerin mesâlihine vakfettiği*” ifadesinden anlaşılmaktadır. İlk vakfiyenin içerisinde başka bir yapının ismi geçmemektedir. Umur Bey tarafından imaret için Çirmen, Hasköy, Akçakızanlık, Yenice Zağra, Edirne ve Rumeli Bölgesi sınırları içerisinde çeşitli akarlar bağışlandığı görülmektedir. Umur Bey'in Çirmen kasabasında bina ettiği imaret ve bu imarete gelip gidenlerin ihtiyaçlarının karşılanması için vakfettiği mevkufât ise şunlardır³¹⁶:

Çirmen Bölgesi'nde: üç tarafı nehir ve bir tarafı yol olan bahçe, bir tarafı İsmail mülkü bir tarafı İlyas mülkü ve iki taraftan yol ile bitişik üç göz dükkân, Çirmen haricinde bir tarafı vadi bir tarafı Müstemed adlı kişi mülkü ve iki tarafı yol olan üzüm bağı ve Aladağlı karyesinin tamamı ve Saruca Paşa'nın azatlı kölesi Abdullah oğlu Mahmud vakıf için bağışlananlar arasındadır.

Hasköy'de ise; iki tarafı Sârimüddin vakfı bir tarafı Mustafa mülkü ve bir tarafı yol ile bitişik altı göz dükkân, Kasap Fakih mülkü ile sınırda olan dükkânlar, saha ve mezkûr dükkânın yanında Helvacı Mustafa dükkânı hizasında Sârimüddin vakfı ile Sırrı mülkü, çarşı ve saha ile çevrili 14 göz dükkân vakfın imarethanenin giderlerinin karşılanması için vakfın akarı olarak zikredilmiştir.

Yenice Zağra'da vakıf için kaydedilen mevkufât ise; iki taraftan Sârimüddin Paşa vakfı ve Türkoğlu mülkü ve bir tarafı yol olan altı göz dükkân, Hızır Fakih, Hayrettin ve Zağra hatibinin mülkü yanında bulunan hamam, Verkeh değirmeni ile Haffaf İshak

³¹⁶ VGM, VKA, 632/510-511/212, Tarih: 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415.

değirmeni arasında bulunan bir değirmen, 30 manda, 18 deve, manda yavrusu ve iki manda boğasıdır.

Akçakızanlık karyesinde ise Umur dükkânı olarak meşhur dükkân ve zikredilen dükkânın yanında bulunan hamamın tamamı vâkıf tarafından imaret için vakfedilmiştir.

Edirne haricinde Edirne köprüsü yanında Manyas Ahi olarak bilinen İshak mülkü, iki taraftan yol ve Emir Cemal Bey Emir --- Muhal hamamı hizasında dört göz dükkân ve bunların yukarısında bulunan beş göz dükkânın tamamı, Rumeli sınırları içerisinde Tunca nehri üzerinde Türkoğlu mülküne ait olan yol ve dört değirmen, Bakırlı karyesinde Meriç nehri ve karye ile sınır iki tarafı yol olan meyve bahçesinin tamamı, Kırklareli karyesinde Kırkkavak mevziinde Ergene nehri üzerinde yer alan iki göz değirmenin tamamı zikredilen akarlar içerisinde.

Ayrıca, 44 nüfus köle ve cariyesi, 30 parça sergi, 20 deri kilim, 17 tencere ve 41 parça irili ufaklı avani akar olarak kaydedilirken, her senenin mahsulünden imaretin bakım ve onarımı için iki bin dirhem sarf olunduktan sonra artan dirhem öşrünün mütevelliyeye sarf edilmesini, bundan yine artan olursa imarete gelip gidenlerin masrafları için kullanılmasını şart koşmuştur³¹⁷.

213 numaralı vakfiyede ise vakfa ait gelirden gerekli harcamalar yapıldıktan sonra ekmek pişirmek için 300 ve yemek yapmak için on iki müd buğday, et için beş dirhem, tuz için bir dirhem ayrılmasını ve bu işlemlerden sonra artan meblağdan ihtiyaç halinde bina için sarf edilmesi belirtilmektedir³¹⁸.

214 numaralı ek vakfiyede ise imaretin giderleri için: Zağra şehrinde Tuzpazarı'nda dört dükkân, Çirmen kasabasında İlyas'ın mülkünde Emir Sârimüddin Paşa'nın yaptırmış olduğu camiye bitişik inşa edilen üç dükkân akar zikredilmiştir. İlk vakfiyeye ek olarak toplamda 7 dükkân daha vakfa ilave edilmiştir³¹⁹.

³¹⁷ VGM, VKA, 632/510-511/212, Tarih: 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415.

³¹⁸ VGM, VKA, 632/512/213, Tarih: 29 Recep 819/22 Eylül 1416.

³¹⁹ VGM, VKA, 632/512-515/214, Tarih: 2 Şevval 820/12 Kasım 1417.

215 numaralı zeyilde imaret ile ilgili bilgi bulunmamakla beraber 216 numaralı son vakfiyede: Çirmen’de bulunan yeri belli olan Seferlik mezrası, Hasköy’de on iki dükkân ve diğer dükkânlar, Karaca Hacı’nın mülkünün yanında ve üç tarafı yola bakan dükkân, Yine Hasköy’de Umur Bey’in vakfettiği yerin yanında Süleyman Essarac’ın mülkünün yanında boş arazi ve yola bakan büyük dükkân, Çimende vâkıfın vakfının yanında çarşıya ve boş araziye bakan dört büyük dükkân, Bakırlık köyündeki dört gözlü değirmen, Zağra’da iki tarafı yola iki tarafı boş araziye bakan dört büyük dükkân imaretin giderleri için kaydedilmiştir.

1469 tarihli tahrir defterinde Çirmen’e bağlı Aladağlı köyü sultan tarafından Umur Bey’e mülk olarak verildiği, Umur Bey’in ise ismi geçen köyü Çirmen’de bulunan imarete bağışladığı bilgisine ulaşılmıştır. Aynı belgenin devamında Susıgırı köyünün de imaret için vakfedilmiş olduğu yer almaktadır³²⁰. Ayrıca 976/1568-69 tarihli tahrir defterinin incelenmesinin akabinde Çukacılar Sokağı, Şah Melek Medresesi karşısında, Mihal Bey Hamamı karşısı, Ağaçpazarı ve Edirne Kalesi’nde bulunan çok sayıda dükkânın gelirleri Çirmen’de bulunan imarete şart koşulmuştur³²¹.

Vakfiyede ismi geçen tek imarethanenin Çirmen’de olması ve bu akarların sadece orada bulunan imarete bağışlanması şartına bakınca ister istemez imaretin, bölge halkının ihtiyaçlarını giderip-gideremediği ile ilgili düşünceler oluşmaktadır. Bunun için vakfın hizmet verdiği dönemlerde bölge halkının nüfusu ilgili bilgilere bakılması gerekmektedir.

1464/1595 tarihleri arasında Çirmen’in nüfusu ile ilgili bilgilere bakıldığında Çirmen’in dört mahalleden oluştuğu görülmektedir. Bu mahalleler Müslümanların yaşadığı Cami Şerif, Ali Bey ve İmareti Umur Bey Mahalleleri ile Gayr-i Müslimlerin 1515 tarihine kadar ikamet ettiği Gebranı Yamak mahallesinden oluşmaktadır. Senelere göre toplam hane sayısı ise: 1464’te 207, 1515’te 224, 1530’da 118, 1541’de 94, 1572’de 61 ve 1595’te ise toplam 79 hane bulunmaktadır³²².

³²⁰ BOA, MAD. 35/246-247, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz 1469.

³²¹ BOA, TT.d. 1070/405-406, Tarih: 976/1568-69.

³²² Sıddık Çalık, *age.*, s. 99.

Hane ile ilgili sayısal verilerden sonra mahallenin ihtiyaçlarının görülmesi adına kaydedilen akarın çok fazla olduğu görülmektedir. Ancak yolcu, misafir, öğrenci ve imaretin giderleri ile ilgili bilgilere şimdilik ulaşamadığı için kesin hüküm vermek yanlış olacaktır.

3.2.1.2. Hasköy Saruca Paşa İmaretı

1469 tarihli tahrir defterinde Hasköy’de Saruca Paşa zamanından beri devam eden bir imaret olduğu görülmektedir. Hasköy’ün gerek Osmanlı Devleti’nin başkenti Edirne’ye olan yakınlığı gerekse sefer ve ticaret güzergahı üzerinde bulunması Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’na bağlı olarak hizmet veren imaretin giderlerinin fazla olmasına neden olmuştur. İmaretin giderleri için Hasköy’de mevcut 32 dükkân on bir seki ve bir Kervansarayın toplam geliri olan 1200 akçeden 700 akçenin ayrıldığı tespit edilmiştir³²³. İmaretin akıbeti hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

3.2.2. Hamamlar

Suyun ısıtılması suretiyle insanların yıkanma ihtiyacının karşılandığı yerlerdir. İnsanlık tarihi boyunca çeşitli kültürlerde hamam yapıları meydana gelirken Roma İmparatorluğu döneminde yaygınlaşmış ve yıkanma haricinde eğlence mekânlarına dönüşmüştür. Maddi ve manevi temizliğe önem veren Türklerde hamam, mahalle ve şehrin vazgeçilmez unsurlarından olmuştur³²⁴. Hamamların, vakıf müesseselerinin gelir kaynakları arasında olması bu tür yapıların sayısını ve biçimini de etkilemiştir³²⁵.

Vakfiyeden elde edilen bilgiler neticesinde Akçakızanlık ve Yenice Zağra’da iki adet hamam bulunmaktadır³²⁶. Vakfiyede yer verilmeyen ancak arşiv belgelerinde Umur Bey ve Saruca Paşa’nın Edirne, Hasköy ve İncik’te hamamları bulunmaktadır. 976/1568-69 tarihli tahrir defterinde Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’na ait Edirne Kalesi içerisinde geliri Çirmen’de bulunan imarete verilmek üzere hamamın bulunduğu ve tahririn yapıldığı dönemde hamamın harabe olduğu belirtilmektedir³²⁷.

³²³ BOA, MAD. 35/248, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz 1469.

³²⁴ Semavi Eyice, “Hamam” *DİA*, C. 15, TDV. Yayınları, İstanbul 1997, s. 402-430.

³²⁵ Samettin Başol, *agt.*, s. 84.

³²⁶ VGM, VKA, 632/510-511/212, Tarih: 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415.

³²⁷ BOA, TT.d. 1070/405-406.

3.2.2.1.Hasköy Saruca Paşa Hamamı

Hasköy’de bulunan hamamın Saruca Paşa zamanından beri hizmet verdiği bilinmektedir. 3300 akçe geliri olan hamam, orada bulunan caminin giderleri için vakfedilmiştir³²⁸. Hamam, dört halvet, bir sofa, tuvalet, camekân ve haricinde odunluk, külhan ve müştemilattan oluşmaktadır³²⁹. 1125/1713 tarihli belgeye göre hamam, Hasköy’de bulunan caminin tamiri için 800 kuruşa ihtiyaç olduğundan dolayı satılmıştır. Sonraki yıllarda vakfın mali durumunu toparlamasıyla hamam tekrar satın alınarak vakıf bünyesine dahil edilmiştir³³⁰. Hasköy’de bulunan hamamın 1142/1730 tarihinde işlevini yerine getirdiği bilgisine rastlanılmıştır³³¹.

3.2.2.2.Akçakızanlık Saruca Paşa Hamamı

Akçakızanlık’ta bulunan hamamın 1138/1726 tarihinden öncesine kadar faal olarak kullanıldığı bilinmektedir³³². Hamamın, 200 akçe gelirinin olduğu ve yine Akçakızanlık’ta bulunan caminin giderleri için bağışlandığı görülmektedir³³³. Hamam ile ilgili belgeler incelendiğinde 1700’lü yılların başından itibaren tamir ihtiyacının hâsıl olduğu anlaşılmıştır³³⁴. Ancak tamiri ile ilgili herhangi bir belge şimdilik bulunamamıştır.

3.2.2.3.İncik Umur Bey Hamamı

İncik ile ilgili 1255/1840 yılına ait bir arzuhal belgesinde vakfın müteveli kaymakamının senede bir kere vakfın hasılatını toplamak için bölgeye geldiğini ancak hayratlarına bakmadığından bahsedilmektedir. Kaymakamın hamam ve caminin tamiri için emirlere uymamasından dolayı yapıların yeniden keşfi ve tamiri için müteveli heyetinin İncik’e yönlendirilmesi istenmiştir³³⁵. Vakıf bu isteğe karşılık vermemiş olacak ki üç yıl aradan sonra 1258/1843 tarihinde yapıların nem ve yağmurdan dolayı

³²⁸ BOA, MAD.d. 35/248, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz1469.

³²⁹VGM, VKA, 625/79/77, Tarih: 29 Cemaziyel Evvel 1125/23 Haziran 1713 ayrıca bu bilgi için bkz.: Bahriye Güray, *agt.*, s., 116.

³³⁰ VGM, VKA, 625/79/77, Tarih: 29 Cemaziyel Evvel 1125/23 Haziran 1713.

³³¹ BOA, A. {DVNSMHM.d. 137/265, Tarih: 10 Zilhicce 1142/26 Haziran 1730.

³³² BOA, C.BLD. 63/3115, Tarih: 29 Safer 1138/6 Kasım 1725.

³³³ BOA, MAD. 35/248, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz1469.

³³⁴ BOA, C.BLD. 63/3115, Tarih: 29 Safer 1138/6 Kasım 1725.

³³⁵ BOA, C.EV.307/15603, Tarih: 29 Zilhicce 1255/4 Mart 1840.

hasar oranı arttığı için keşif yapılmıştır. Gazi Hüseyin Bey Vakfı yapıları ile Umur Bey Vakfı müsakkafatının toplamda 14200 kuruşa tamir olabileceği hesaplanmıştır³³⁶. Buradaki kurumlara ait tamir ve tadilat ile ilgili belge olmadığından dolayı tamir edilip edilmediği bilinmemektedir.

Günümüzde İncik Erenler Hamamı olarak bilinen hamamın mülkiyeti 2010 yılına kadar köy tüzel kişiliğine aitken bu tarihte tadilat ve bakımı için Vakıflar Genel Müdürlüğüne devredilmiştir. 2017 yılında Tekirdağ Büyükşehir Belediyesince restore edilerek hizmete açılmıştır. Hamam yapı olarak tek katlı ve 130 metrekaaredir. Ancak bazı kesimlerce tahrip edilen hamam günümüzde hizmet verememektedir³³⁷.

3.2.2.4.Yenice Zağra Saruca Paşa Hamamı

Saruca Paşa ve Umur Bey vakıflarının ayrı ayrı kayıtlı olduğu vesika içerisinde Yenice Zağra'da 2800 akçe geliri olan bir hamam bulunmaktadır³³⁸. Hamam ile ilgili başka bir belge şimdilik bulunamamıştır. Hamamın, Saruca Paşa döneminden itibaren faal olarak hizmet vermesi, tesisin Saruca Paşa tarafından inşa edildiğini göstermektedir. Nitekim, Yenice Zağra'da vakfa kayıtlı diğer tesislerden cami ve zaviye, yine Saruca Paşa tarafından inşa ettirilmiştir.

3.3.Vakfa Ait Akarlar

Umur Bey, babası Saruca Paşa'nın kurmuş olduğu vakıfları kendi kurmuş olduğu vakfın çatısı altında 818/1415 tarihinde birleştirmiş ve büyük bir aile vakfına dönüştürmüştür. Vakfın üç temel unsuru olan ibadethaneler, zaviyeler ve imarethaneler yukarıda detaylıca işlenmiştir. Bu üç yapının giderlerinin karşılanması, bakım ve onarımı, görevlilerinin maaş ücretlerinin giderilmesi gibi konuları teşkil eden konu ise akarlardır. Akarlar, vâkıf tarafından vakfın giderlerinin karşılanması için bağışladığı menkul ve gayri menkulleri ifade eden tabirdir³³⁹.

³³⁶ BOA, EV.THR.00123.00029, Tarih: 29 Zilhicce 1258/31 Ocak 1843, ayrıca bkz.: Samettin Başol, agm., s. 483.

³³⁷ Mithat Yıldırım, -İmam Hatip- "İncik Erenler Hamamı", İncik/Süleymanpaşa: 15 Mart 2022. Hamama ait fotoğrafları ekler bölümünde paylaşılmıştır.

³³⁸ BOA, MAD. 35/247, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz1469.

³³⁹ Ali Himmet Berki, age., s.57.

Akarlar ise kendi içerisinde bağ, bahçe gibi ekip biçilen zirai alanlar olan müstegallât vakıflar ve kervansaray, dükkân ve değirmen gibi tavanlı ve bina halindeki yerler olan müsakkâfat vakıflar³⁴⁰ olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Genel itibarıyla bakıldığında Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na ait akarların iki akar cinsini de taşıdığı görülmektedir. Vakfın akarları ise şunlardır:

3.3.1. Kervansaraylar

Kitabelerde han veya ribât olarak geçen kervansaray, belde içinde konaklama ve ticaret maksadıyla inşa edilen müesseseler için kullanılmaktadır. Kervansaraylara benzer yapılara Romalılar devrinde *castel* veya *castrum* ismi verilmekteydi. Bu tesisler sınır bölgelerinde ve önemli ticaret güzergahlarında inşa edilmiştir. İçerisinde düzenli askeri birlikler bulunan yapılar, genellikle askeri organizasyonlar için oluşturulmuş barınak binalarıdır³⁴¹. Müslümanlar tarafından inşa edilen ilk kervansaray, İslamiyet'i kabul eden ilk Türk devleti olan Karahanlılar tarafından 1078 tarihinde Ribat-ı Melik ismiyle anılan müessesedir³⁴².

Araplar, Orta Asya'da mevcut olarak bulunan ribatları askeri amaçlar için kullanmışlardır. Bu tesisler ticaret yolları üzerindeki menzil yapıları olan kervansarayların ilk örneklerini teşkil eden hanlardı. Bu müesseselerin oluşumunda, Orta Asya'da bulunan ve önemli bir ticaret güzergahı olan İpek Yolu etkili olmuştur. Bu bölgedeki şehirleşmenin etkili faktörlerinden birisi de kervansaraylar olmuştur. Şehirleşmenin yanı sıra göçebelere de kervansaraylar sayesinde yerleşik yaşama ait nimetlerden yararlanma imkânı sunmuştur³⁴³. Tüccar ve yolcuların ülke sınırları içerisinde güvenli bir şekilde konaklaması, hayvanlarının dinlenmesi ve malların sahibine teslim edilinceye kadar korunması için yapılmış sanat abideleridir³⁴⁴.

³⁴⁰ Nazif Öztürk, *age.*, s. 84.

³⁴¹ Feramuz Berkol, "Türk Vakıf Kervansarayları ve Bugün Turizm Hizmetinde Kullanılmaları", *Vakıflar Dergisi*, S. 10, Ankara 1973, s. 345-366.

³⁴² Oktay Aslanapa, "Ortaçağda Türklerin İleri Bir Sosyal Yardım Müessesesi: Kervansaraylar", *Türk Kültürü*, S. 5, Mart 1963, 26.

³⁴³ Mustafa Cezar, "Türk Tarihinde Kervansaray" 8. *Türk Tarih Kongresi Ankara: 11-15 Ekim 1976 Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981, s. 931-932.

³⁴⁴ Ali Himmet Berki, *age.*, s. 31, Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Millî Eğitim Basımevi, C. 2, İstanbul 1993, s. 245.

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na ait belgeler incelendiğinde vakfiyelerde kervansaraylar ile ilgili bilgiye rastlanmamıştır. Diğer belge ve vesikalarda Hasköy, Akçakızanlık, İncik ve Yenice Zağra'da vakfa ait kervansarayların olduğu hakkında bilgiler mevcuttur.

3.3.1.1. Hasköy Saruca Paşa Kervansarayı

Saruca Paşa tarafından Hasköy'de yaptırıldığı bilinmektedir. Belgeler incelendiğinde kervansarayın 32 dükkân ve on bir seki³⁴⁵ ile birlikte kaleme alındığı ve gelirlerinin toplamının 1200 akçe olduğu görülmektedir. Gelirin 700 akçesi Saruca Paşa'nın Hasköy'de yaptırmış olduğu imaret giderleri için ayrılmıştır. Hasköy'de bulunan eserlerin Saruca Paşa zamanından beri süre geldiği belge içerisine kaydedilmiştir³⁴⁶.

3.3.1.2. Akçakızanlık Saruca Paşa Kervansarayı

Diğer bir kervansaray ise iki adet dükkân ile birlikte zikredilen Akçakızanlık'ta bulunan ve geliri yine oradaki camiye bağışlanan kervansaraydır. İncelenen defterde buradaki kervansarayın Saruca Paşa Vakfı bölümünde olduğu görülmektedir³⁴⁷. Kervansarayların mimari özellikleri ile ilgili bilgi bulunmamakla birlikte Akçakızanlık'ta günümüze ulaşan bir eser kalmamıştır.

3.3.1.3. İncik Umur Bey Kervansarayı

Kervansarayların bir diğeri ise Umur Bey tarafından İncik'te yaptırılmıştır³⁴⁸. Ticari mekânlardan olan kervansarayların gelirleri mahallinde bulunan cami ve zaviyelerin giderleri için kullanılmıştır. Kervansaray ile ilgili başka bir bilgi bulunamamıştır.

³⁴⁵ Seki: Kısa ayaklı aralıksız iskemle, muhtemelen dükkanların önlerinde bulunan tezgâh manası ile kullanılmıştır. İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı, Asırlar Boyu Târihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, C. 3, Kubbealtı, İstanbul 2008, s. 2749.

³⁴⁶ BOA, MAD.d. 35/248, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz1469.

³⁴⁷ BOA, MAD.d. 35/248, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz1469.

³⁴⁸ BOA, MAD.d. 35/248, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz1469.

3.3.1.4. Yenice Zağra Kervansarayı

Saruca Paşa ve Umur Bey vakıfları ile ilgili araştırmalar neticesinde Yenice Zağra bölgesinde 355 akçe geliri olan ve bu geliri yine oradaki zaviyeye bağışlanan bir tane kervansaray bulunmaktadır. Ancak kesin olarak kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemekle birlikte Saruca Paşa tarafından inşa edildiği tahmin edilmektedir³⁴⁹.

3.3.2. Dükkânlar ve Sekiler

Dükkânlar esnaf veya küçük zanaatkârların içinde üretim ve mesleklerini icra ettikleri aynı zamanda ürettikleri ürünlerinin satışını yaptıkları³⁵⁰ sokak içerisinde genel olarak iki taraflı olarak hizalanmış üretim ve ticaret mekânlarıdır³⁵¹. Sekiler ise dükkanların önlerinde bulunan ahşap ayaklı tezgahlardır³⁵². Esnaf, Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki şehir ve kasabalarda hammadde ve üretim ile ilgili herhangi bir iş kolunun, hizmet verdikleri alanda deneyim kazanmış kişilerce oluşturulan mesleki örgütlenmelerdir. Osmanlı toplumundaki esnaflığın kökeni kendisinden önceki Türk-İslâm devletlerine uzanmaktadır. Öyle ki bir ürünün hammaddesinden tüketime kadar geçirmiş olduğu her bir üretim aşaması için ayrı ayrı esnaf kolu bulunmaktadır. Esnafın yetişmesinde önemli katkıları olan kurum ise *ahiliktir*³⁵³.

Osmanlı devlet yönetimi tarafından şehir ve kasabalar da faaliyet gösteren esnaf üzerindeki denetimin artmasıyla âhilik, lonca örgütlenmesine dönüşmüştür. Lonca deyimi 17. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Esnaflar arası birliğin sağlandığı, mal ve üretim için

³⁴⁹ BOA, MAD.d. 35/246, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz 1469.

³⁵⁰ Mustafa Alkan, *Adana'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıflarının Analizi–Tüsoktar Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi. Ankara 2004, s. 159.

³⁵¹ Samettin Başol, *agt.*, s.81.

³⁵² Seki iki çeşittir. Bunlardan ilki dağ yamaçlarının verimli hale getirilmesi maksadıyla küçük parçalar halinde ziraata uygun hale getirilen yerlerdir. Diğeri ise dükkân gibi alışveriş yapılan binaların önünde bulunan tezgahlardır. Vakfiye ve diğer arşiv belgelerinde zikredilen sekiler, dükkân ve kervansarayla birlikte kaydedildiğinden ötürü ikinci grupta değerlendirilmiştir. Seki'nin çoğulu ise *seku*'dur. İlhan Ayverdi, *age.*, s. 2749, Adem Sulanç, -Çiftçi- “Ekim Alanları”, Develi/Kayseri: 6 Nisan 2022.

³⁵³ Fatih Öztürk, *Sermaye, Borç ve Alacakları Açısından Bursa Esnaf-Tüccarı (1800-1839)*, T.C. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi, Sivas 2016, s. 5, Ahmet Kal'a, “Esnaf” *DİA*, C. 11, TDV. Yayınları, İstanbul 1997, s. 423.

gereken hammaddenin depolanıp esnaf arasında dağıtıldığı ve esnaf birliğiyle ilgili toplantıların yapıldığı mekanlar için lonca tabiri kullanılmıştır³⁵⁴.

Tüm iş kollarını kapsayan ancak bir teşkilatlanması olmayan esnaf birliği, hizmet verdikleri iş kolunun alt birimlerinde ayrı gruplar halinde örgütlemiştir. Farklı özelliklerde üretilen her bir mal ve hizmet için farklı birlikler oluşturulmuştur³⁵⁵. Birlikler içerisinde çalışmanın konusu içerisinde çok sayıda dükkân vakfedildiği görülmüştür. Ancak isimleri zikredilen iki farklı meslek grubuna ait dükkân bulunmaktadır. Bu dükkânlar Edirne’de bulunan nalbant ve berber dükkânlarıdır. Akar olarak zikredilen diğer dükkânların hangi türden hizmet verdiği ile alakalı bir bilgi bulunmamaktadır.

Saruca Paşa ve oğlu Umur Bey’in inşa etmiş oldukları cami, imaret ve zaviyelerin ihtiyaçlarının giderilmesi için çok sayıda dükkân ve seki bağışladığı görülmektedir. Vakfiye ve ek vakfiyelerde yer verilen dükkânlar ve bulundukları bölgeler şunlardır:

818/1415 tarihli vakfiyeye göre; Çirmen’de üç tarafı nehir ve bir tarafı yol olan bahçe, bir tarafı İsmail mülkü bir tarafı İlyas mülkü ve iki taraftan yol ile bitişik üç göz dükkân, Hasköy’de iki tarafı Sârimüddin vakfı bir tarafı Mustafa mülkü ve bir tarafı yol ile bitişik altı göz dükkân, Kasap Fakih mülkü ile sınırda olan dükkânlar, saha ve mezkûr dükkânın yanında Helvacı Mustafa dükkânı hizasında Sârimüddin vakfı ile Sırrı mülkü, çarşı ve saha ile çevrili 14 göz dükkân, Yenice Zağra’da iki taraftan Sârimüddin Paşa vakfı ve Türkoğlu mülkü ve bir tarafı yol olan altı göz dükkân, Akçakızanlık karyesinde Umur dükkânı olarak meşhur dükkân, Edirne haricinde Edirne köprüsü yanında Manyas Ahi olarak bilinen İshak mülkü, iki taraftan yol ve Emir Cemal Bey Emir --- Muhal hamamı hizasında dört göz dükkân ve bunların yukarısında bulunan beş göz dükkânın tamamı Çirmen’de Umur Bey tarafından inşa edilen imaret için vakfedilmiştir.³⁵⁶

214 numaralı ek vakfiyede ise yedi dükkân daha vakfa ilave edilmiştir. Zağra şehrinde Tuzpazarı’nda dört dükkân, Çirmen kasabasında İlyas’ın mülkünde Emir

³⁵⁴ Ahmet Kal’a, “Osmanlı Esnafı ve Sanayisi Üzerine Yapılan Çalışmalarla İlgili Genel Bir Değerlendirme”, *“Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi”*, C. 1, S. 1, 2003, s.249.

³⁵⁵ Ahmet Kal’a, agm., s. 426.

³⁵⁶ VGM, VKA, 632/510-511/212, Tarih: 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415.

Sârimüddin Paşa'nın yaptırmış olduğu camiye bitişik inşa edilen üç dükkân yine Çirmen'deki imaret için kaydedilmiştir³⁵⁷.

215 numaralı zeyilde Rumeli Zağra Çarşısında Kunduz mülkünün yanında bulunan, yola, çarşıya ve mescide birleşik olan üç büyük dükkân Zağra'da Sârimüddin Paşa tarafından yaptırılan caminin maslahatları için bağışlanmıştır³⁵⁸.

216 numaralı son vakfiyede: Hasköy'de on iki dükkân ve diğer dükkânlar, Karaca Hacı'nın mülkünün yanında ve üç tarafı yola bakan dükkân, Yine Hasköy'de Umur Bey'in vakfettiği yerin yanında Süleyman Essarac'ın mülkünün yanında boş arazi ve yola bakan büyük dükkân, Çirmen'de vâkıfın vakfının yanında çarşıya ve boş araziye bakan dört büyük dükkân ve iki tarafı boş araziye bakan dört büyük dükkân imaretin giderleri için kaydedilmiştir³⁵⁹.

976/1568-69 tarihli tahrir defteri incelendiğinde Şah Melek Medresesi karşısında iki adet nalbant, iki adet berber dükkânı, Ağaçpazarı'nda altı, Edirne Kalesi içerisinde yedi dükkânın geliri Çirmen'de bulunan imarete bağışlanmak suretiyle vakfedilmiştir. Ayrıca Umur Bey oğlu Ali Bey Edirne'de iki adet bozahaneyi satın alarak babasına ait olan vakfa kaydettirmiştir³⁶⁰. Ancak bozahaneler hakkında detaylı bilgi ve belge bulunamamıştır.

Vakfiyenin haricindeki diğer belgelerde geçen dükkânların sayısı ve bulundukları bölgeler ise Çirmen'de on³⁶¹, İncik'te Umur Bey vakfına ait on³⁶², Yenice Zağra'da Saruca Paşa evkafına ait üç, Umur Bey evkafına ait üç dükkân toplam altı dükkân³⁶³,

³⁵⁷ VGM, VKA, 632/512-515/214, Tarih: 2 Şevval 820/12 Kasım 1417.

³⁵⁸ VGM, VKA, 632/515/215, Tarih: 15 Rebiülahir 823/29 Nisan 1420.

³⁵⁹ VGM, VKA, 632/515/216, Tarih: 15 Muharrem 824/20 Ocak 1421.

³⁶⁰ BOA, TT.d, 1070/405, Tarih: 976/1568-69.

³⁶¹ BOA, MAD.d. 35/246, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz1469. AK, MC_Yz_O, 116/4, s. 15. (116/3 numaralı defterin devamı nitelindedir. 116/3 numaralı defter Kânûnî dönemine aittir. 929/1522 ile 937/1530 tarihleri arasında kaleme alınmıştır. Sıddık Çalık, *age.*, s.10, 116/4 numaralı defter ise 116/3'ün devamı niteliğinde olduğu için 937/1530 sonrasına aittir.)

³⁶² BOA, MAD.d. 35/247, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz1469 birinci sütun içerisinde yer almaktadır.

³⁶³ BOA, MAD.d. 35/247, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz1469 ikinci sütun içerisinde yer almaktadır.

Akçakızanlık'ta iki, Hasköy'de Saruca Paşa evkafına ait 32 dükkân kaydedilmiştir³⁶⁴. Belgede zikredilen dükkânların gelirlerinin bulundukları bölgedeki cami, imaret ve imarethanenin maslahatları için kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca vakfa ait Edirne Kalesi içerisinde bir adet dükkân daha bulunmaktadır³⁶⁵. Yenice Zağra'da bulunan dükkânlar 1878 yılında Bulgaristan'ın bağımsızlığından sonra Bulgaristan Emareti'nce şehrin düzenlenmesi gerekçe gösterilerek yıkılmıştır³⁶⁶.

Saruca Paşa, Umur Bey ve aile haricinde vakfa ait tesislerin giderlerinin karşılanması için mahalle sakinlerinden de vakfedilen dükkânlar bulunmaktadır. 1275/1858 tarihli belgede Hasköy hayır sahiplerinden Mumcu Hacı Mehmed'in cami görevlilerinin ücretlerinin ödenmesi için toplam üç dükkân vakfettiği tespit edilmiştir³⁶⁷.

Vakfın akarı olarak zikredilen diğer bir mekân ise sekilerdir. Birden fazla bölüm mevcut ise çoğul olarak seku ifadesi kullanılır. Arşiv belgeleri incelendiğinde İncecik bölgesinde bir, Akçakızanlık'ta on iki, Hasköy'de on bir adet seki mevcuttur. Hasköy'de mevcut olan sekilerin geliri dükkân ve kervansarayla birlikte hesaplanmış ve belli bir bölümü yine Hasköy'deki imaretin ihtiyaçları için ayrılmıştır³⁶⁸.

3.3.3. Değirmenler

Tahıl ürünlerinin iki taş arasında öğütülerek un haline dönüştürülmesini sağlayan, elle veya su, rüzgâr, elektrik vb. bir güçle öğütme işinin yapıldığı yere değirmen denilir³⁶⁹. Değirmenler içerisindeki taş sayısına göre vergi ödemekle mükelleftir. Bazı değirmenlerde taş sayısı değişiklik göstermektedir. Bu durum değirmenin vereceği vergi oranını belirlemektedir. Öğütme işleminde kullanılan taşlar için “bab” ifadesi kullanılır³⁷⁰. Özellikle muhasebe ile ilgili belgelerde değirmen “asıyab” olarak

³⁶⁴ BOA, MAD.d. 35/248, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz1469.

³⁶⁵ BOA, AE.SABH.I. 264/17762, Tarih: 02 Rebiülahir 1197/7 Mart 1783. AK, MC_Yz_O, 116/4, s. 15.

³⁶⁶ BOA, HR.SFR.04. 708/19, Tarih: 15 Temmuz 1907.

³⁶⁷ BOA, EV. MKT. 52/29, Tarih: 23 Cemaziyelevvel 1275/29 Aralık 1858.

³⁶⁸ BOA, MAD.d. 35/247-248, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz1469.

³⁶⁹ İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı, Asırlar Boyu Târihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, C. 1, Kubbealtı, İstanbul 2008, s. 660.

³⁷⁰ Emre Ataş, *agt.*, s. 97.

geçmektedir³⁷¹. Bu yapıların da dükkân, hamam vb. gibi hayrât kurumlarına gelir getirmek üzere yaptırıldığı ve vakfedildiği bilinmektedir.

Vakfiyenin tercümesinden sonra vakfa ait değirmenlerin olduğu görülmüştür. Değirmenlerin bulunduğu yerler ise şuralardır: Tunca Nehrinde dört, Kırklareli, Kırkkavak mevziinde iki bab, Zağra'da bir ve Bakırlık Köyü'ndeki dört bab değirmenin tamamı hayratta yer alan cami ve imaretin giderleri için vakfedilmiştir. Diğer arşiv belgelerinden elde edilen bilgilere göre Çirmen³⁷² ve Akçakızanlık'ta da³⁷³ vakfa ait değirmen bulunmaktadır. Ancak değirmenler ile ilgili daha başka bilgiye şimdilik rastlanılamamıştır.

3.3.4. Zirai Alanlar

Osmanlı Devleti'nde üretim kaynaklarından en önemlilerinden olan araziler aynı zamanda vakıf müesseselerinin de temel gelir kaynakları arasındadır. Bu kaynaklar köy, mezra, bağ, bahçe, çiftlik vb. gibi farklı isim ve özelliktedirler³⁷⁴. Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na bağlı dinî, hayrî ve sosyal yapılar tarafından verilen hizmetin devam etmesi için gerek Saruca Paşa yaşamış olduğu dönemde, gerekse Umur Bey ve Ali Bey kendi zamanlarında birçok akar bağışlamıştır. Bu akarlardan elde edilen gelir sayesinde cami, zaviye ve imarethaneler de hizmete devam edilebilmiş ve bu yapıların ihtiyaçları yine bu gelirler sayesinde giderilmiştir.

Bu akarların büyük bir kısmını köy, çiftlik, mezra, tarla, bağ, bahçe vb. gibi zirai alanlar oluşturmuştur.

3.3.4.1. Köy, Çiftlik, Mezra ve Araziler

Köyler, Osmanlı Devleti iskân sistemi içerisinde sayıca en fazla ve dolayısıyla nüfusu en kalabalık olan yerleşim yerleridir. Fethedilen yerlerde hakimiyetin sağlanması, boş arazilerin şenlenmesi ve üretime açılması için konar-göçerlerin, küçük gruplar

³⁷¹ Mustafa Alkan, *agt*, s. 154.

³⁷² BOA, C.BLD. 135/6728, Tarih: 5 Şevval 1196/13 Eylül 1782.

³⁷³ MKT.MHM. 26/18, Tarih: 13 Safer 1267/18 Aralık 1850.

³⁷⁴ Ömer Demirel, *age.*, s. 97.

halinde ziraat yapmaya zorlanmaları neticesinde yerleşik hayata geçmeleri köylerin kurulmasına neden olmuştur³⁷⁵.

İnalcık, eserinde Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyaya yayılması ve değişik kültürlerin birbirinden etkilenmesinden Anadolu ve Rumeli köylerinden söz etmenin anlamsız olduğundan bahsetmektedir. O, bir köy için belli şartların olduğunu belirtmektedir. Bu şartları ise şu şekilde aktarmaktadır; belli bir yerde topluca ikamet etmek köy için yeterli değildir. Köy için belirleyici unsur devlet tarafından tutulan tahrir defterlerinde belli bir süre yazılmış olmasıdır. Bu işlem resmi bir işlem olduğundan dolayı ilgili defterde köy, ekim ve otlak arazisiyle birlikte toplam vergi yükümlüleri ile birlikte kaydedilmekteydi. Tahrir işleminde esas alınan konu ise köyün tarımsal yönden devamlılığıdır. Köylerin sınırlarının belirlenmesi herhangi bir köyün gelirleri kendisine dirlik, mülk veya vakıf olarak verilen kişi için hayati önem taşımaktadır. Bunun nedeni ise kişinin kendisine tevcih edilen alanı çok iyi bilmesi gerekmektedir³⁷⁶.

Çalışmanın konusu içerisinde yer alan Aladağ köyü vakfın gelir kaynağı olarak gösterilen yerler içerisinde yer almaktadır. Köy, II. Murad'ın Umur Bey'e duyduğu güven ve samimiyete istinaden temlik edilmiştir. Cısr-i Mustafapaşa kazasına bağlı Aladağ köyü haricinde yine Çirmen bölgesinde bulunan Karan, Mezik ve Susıgırı köyleri de vakfa ait yerleşim yerleridir³⁷⁷. Umur Bey birçok mülkü gibi yine bu köyleri de kurmuş olduğu vakfa kaydettirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde aile emeğine dayalı köylü çiftliği sistemi tarımsal üretimin ve kırsal toplumun temel birimini oluşturmaktadır. Devletin toprak ve köylüleri kontrol amacıyla üzerinde titizlikle durduğu tahrir çalışmalarından elde edilen bilgilerde kırsal toplumun çift-hane sistemi üzerine kaydedildiği görülmektedir. Çifthane sistemi ise; bir çift öküzle işlenebilen bir çiftlik ve belirli bir toprağa tasarruf eden evli, bir köylü aileden (hane) oluşmaktaydı. Çift-hane sistemini oluşturan üç temel unsur bulunmaktadır bunlar;

³⁷⁵ Mustafa Oflaz, "Maraş Sancağı'nda Köyler ve Köylüler", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, 6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş, İstanbul 2005, s. 495.

³⁷⁶ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. 1, Halil Berktaş (çev.), Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 222-223.

³⁷⁷ AK, MC_Yz_O, 116/4, s. 15. Ayrıca bkz: Halil İnalcık (nşr.), *age.*, s. Giriş- XVII. Köylere ait gelirler muhasebe bölümünde işlenmiştir.

emek kaynağı ve koşum gücü olan bir çift öküz, ekim alanı olan tarla ve ailedir. Bu unsurların ilki olan çiftliğin hem bir aileyi geçindirecek hem de tüm ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra devlete ödenmesi gereken vergileri karşılayacak kadar büyük olması gerekmektedir³⁷⁸.

Mezra ise yerleşim alanı olarak kullanılmayan genellikle tarım yapılan küçük alanı ifade etmektedir. Mezralar da çiftlikler gibi köy ahalisi tarafından hem geçim hem de vergi ödemek için ziraat yapılan yerlerdir³⁷⁹. Köylerde ikamet eden nüfusun zaman içerisinde değişmesi sonucunda bazı köyler tahrir defterlerinden silinmekteydi. Terkedilmiş köyler aynı adla mezra olarak kaydedilmiştir. Bu durumda devlet mezraya dönüşen köyleri eski hallerine dönüştürebilmek adına çeşitli önlemler almaya başlamıştır. Böylece, her köy, mezra, çiftlik ve otlak yerel ismiyle kaydedildiği defterlerden tespit edilebilmekteydi³⁸⁰.

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na ait vesikalar incelendiğinde çiftlik ve mezralardan elde edilen kazancın vakıfların giderleri için bağışlandığı görülmektedir. İncelenen vakfiyede, Çirmen'de bulunan imarethanenin ihtiyaçlarında kullanılmak üzere Seferlik mezrasının vakfedildiği kaydedilmiştir³⁸¹.

Vakfiyenin haricindeki belgelerde ise Hasköy'de bulunan Saruca Paşa tarafından yaptırılan caminin imamı için Şeyh Cemal Derviş Mezrası'nı, hatibi için ise İshak Fakih Çiftliği'nin bağışlandığı görülmektedir³⁸². İncik'te bulunan caminin ihtiyaçları için Nusret Fakih Çiftliği isimli yerin hasılatından gelen meblağ ayrılmıştır. Ayrıca Doğancı Yakup Çiftliği'nin yönetim ve geliri cami imamının, İncirli Şeyh Çiftliği idaresi ve hasılatı cami müezzininin giderleri için şart koşulmuştur³⁸³. Ayrıca Umur Bey'in İncik'te kurmuş olduğu vakfın giderlerinde kullanılmak üzere Tekirdağ Işıklar

³⁷⁸ Halil İncalçık (2004), *age.*, s. 189-191.

³⁷⁹ İlhan Şahin, "Mezraa", *DİA*, C. 29, TDV. Yayınları, Ankara 2004, s. 546-548.

³⁸⁰ Halil İncalçık (2004), *age.*, s. 224.

³⁸¹ VGM, VKA, 632/515/216, Tarih: 15 Muharrem 824/20 Ocak 1421.

³⁸² BOA, MAD.d. 35/248, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz 1469.

³⁸³ BOA, MAD.d. 35/246, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz 1469, Çiftliklerin gelirleri muhasebe bölümünde işlenmiştir.

Köyü’nde tarlaları vakfetmiştir³⁸⁴. Ancak bu yerdeki arazilerin gelir ve gideriyle ilgili herhangi bir belge bulunamamıştır.

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’nın Çirmen, Hasköy ve İncik haricinde Bursa Yenişehir’e bağlı Ayazlar, Karasıl ve Çeltikci mezarlarının iltizama verildiği görülmektedir³⁸⁵. Bursa’da bulunan yerler hakkında bilgi verilecek olursa; Karasıl günümüzde Bursa Yenişehir’e yedi km uzaklıkta bir köydür. 1487 yılına ait tahrir defterinde Karasel veya Karasilü şeklinde geçmektedir. 16. yüzyılda Çeltikçi köyü merasında bir mezradır³⁸⁶.

Çeltikçi köyü ile İnegöl arsında ise Saruca Paşa³⁸⁷ ismiyle bilinen ve Saruca Paşa tarafından kurulan, İnegöl’e bağlı bir köy bulunmaktadır. Köy Sultan II. Murad zamanında Umur Bey’e eşküncü mülkü³⁸⁸ olarak verilmiştir. Umur Bey ise bu yeri vakfına bağışlamış ve vakfını genişletmiştir³⁸⁹.

3.3.4.2.Bağ ve Bahçeler

Bağ arşiv belgelerine “kerm-i ineb”, “hakûre”, “bağ-ı kürüm” ifadeleri ile konu olmaktadır. 1 ile 25 dönüm arası büyüklüğündeki tarım alanlarıdır. Genellikle birkaç dönüm nar, üzüm, narenciye gibi meyvelerin yetiştirildiği yerlerdir. Bahçe ise yerleşim yerlerine yakın olan sulak arazilerde sebze ve meyvelerin yetiştirildiği küçük bağ veya bostan ismiyle anılan yerlerdir³⁹⁰. Saruca Paşa ve Umur Bey Rumeli bölgesinde yaptırmış olduğu cami, imaret ve zaviyenin ihtiyaçlarının karşılanması için çok sayıda bağ ve bahçeyi vakıf müessesesine vakfetmişlerdir.

³⁸⁴ BOA, EV.d. 11150/15, Tarih: 1 Zilhicce 1255/5 Şubat 1840.

³⁸⁵ BOA, C. EV. 21/1042, Tarih: 21 Şaban 1252/1 Aralık 1836, Arazi ile ilgili gelirler muhasebe bölümünde işlenmiştir.

³⁸⁶ Raif Kaplanoğlu, *Bursa Ansiklopedisi I (Yer Adları)*, Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 172-173.

³⁸⁷ AK, MC_Yz_O, 117/1, s. 92. Ayrıca bkz: M. Tayyip Gökbilgin, *age.*, s.15.

³⁸⁸ Eşküncü mülkü: Osmanlı Devleti’nin kuruluş ve teşkilatlanma dönemini içerisinde görev almış devlet adamlarına ve askerlere yapılan temliklerdir. Diğer bir ismi mülk tımarıdır. Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı Klasik Çağı’nda (1300-1600) Tarımın Vergilendirilmesi ve Vergileme İlkeleri Bakımından İncelenmesi*, T. C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi, İstanbul 2015, s.68.

³⁸⁹ *age.*, 247.

³⁹⁰ Mustafa Alkan, *agt*, s. 134.

Eldeki vakfiyeye göre Çirmen sınırları dışarısında bir üzüm bağı, Çirmen’de bir bahçe, Bakırlı karyesinde meyve bahçesini vakıf adına kaydedilmiştir³⁹¹. Ancak asıl vakfiyede buralardan gelen ücretin hangi yapı için kullanılacağı zikredilmemiştir. 824/1421 tarihli belgede ise Akçakızanlık’ta bulunan üzüm bağının yine oradaki ibadethanenin giderleri için kullanılacağı belirtilmiştir³⁹². Vakfiyenin haricinde incelenen diğer belgelerde Çirmen ve İncik’te birer adet bağ ve bahçe bulunmaktadır. Çirmen’de olduğu zikredilen bağ ve bahçenin geliri 400 akçe olarak kaydedilmiştir³⁹³.

3.4. Köleler

Köle, savaş sonunda esir düşmüş veya satın alınan erkekler hakkında kullanılır bir tabirdir³⁹⁴. Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminde esirlik ile ilgili herhangi bir girişim yoktur. Fethedilen yerlerdeki gayrimüslim halk ile hürler arasında hiçbir fark bulunmamaktadır. İlk esir I. Murad zamanında Rumeli bölgesinin fethi esnasında alınmaya başlanmış ve esirlik müessesesi kurulmuştur³⁹⁵. Sultan Murad’dan sonra tahta geçen Yıldırım Bayezid’in Bursa’da kurmuş olduğu Yıldırım Külliye’si için vakfın hizmetlerinin devamı için 30 köle ailesini vakfettiği görülmektedir³⁹⁶.

Saruca Paşa ve Umur Bey ile aynı dönemlerde görev almış ve vakıf kurmuş paşa ve ailelerinin vakfiyelerinde de köleler vakfın hizmetini görmek için kaydedilmiştir. Örnek olarak Umur Bey’in, Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’nı kurmasından dokuz yıl önce yani 808/1406 tarihli Çandarlı zâde Ali Paşa tarafından kurulan vakfa ait vakfiyede isimleri zikredilen 15’e yakın köle Bursa’da bulunan zaviyeye hizmet etmeleri için görevlendirilmişlerdir³⁹⁷. Bu husus, 15. yüzyılda kölelerin vakıfa ait tesislerin hizmetlerini görmeleri için bağışlandığını ve uygulamanın bu dönemde yaygın olduğunu göstermektedir.

³⁹¹ VGM, VKA, 632/510-511/212, Tarih: 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415.

³⁹² VGM, VKA, 632/515/216, Tarih: 15 Muharrem 824/20 Ocak 1421.

³⁹³ BOA, MAD.d. 35/246-247, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz 1469.

³⁹⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *age.*, s. 360.

³⁹⁵ Nihat Engin, “Osmanlı’da Kölelik”, *DİA*, C. 26, TDV. Yayınları, Ankara 2002, s. 246-248.

³⁹⁶ Samettin Başol, *agt.*, s. 71-72.

³⁹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Çandarlı Zade Ali Paşa Vakfiyesi H. 808/1405-1406” *Belleten*, C. 5, S. 20, Ekim 1941, s. 549-576.

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın işleyişinde de kölelerin olduğu tespit edilmiştir. Tarla, bağ, bahçe, zaviye ve imaretlerde hizmet verdikleri gibi vakıfta üst düzey yönetici sınıfı ve tahsildar olarak görev aldıkları görülmektedir. Saruca Paşa'nın azatlı kölesi Mahmud hem vakfedilenler arasında hem vakıf mütevellisi hem de câbi olarak görevlendirilmiştir. Mütevellinin vefatından sonra Mahmud Bey'in evladı ve evladı evladından sâlih olanlar Saruca Paşa ve Umur Bey vakfının bütün mahsulatını tahsil ve cibâyet edecektir. Ücret olarak ise evkâfın mahsulünden 15'te 1 pay ayrılmıştır.

Mahmud Bey'in haricinde Arnavut, Rum ve Sırp asıllı, sayıları kırkı bulan, karı, koca ve çocuklarıyla birlikte kaydedilmiş köleler de bulunmaktadır. Vakfiyede bu kölelerin asıl görevleri için “*Çirmen'de bulunan imaretin hizmetini görmek*” ifadesi geçmektedir. Ancak kırk kölenin hepsinin sadece yapıda çalıştığı düşünülemez. Çünkü imarete kayıtlı bağ, bahçe, tarla vb. gibi yerlerin işlenmesi, hasadının kaldırılması da imaret hizmetlerine dahildir. Akarlardan gelecek gelirin, müessesenin yapmayı planladığı hizmetler için kullanılacak olması, kölelerin zirai alanlarda çalıştırıldığının bir göstergesidir. Aynı zamanda yine vakfiyede belirtilen şartta: kölelerden ölen veya kaçan olursa, imaretin hizmetinde çalışması için yeni kölelerin satın alınması şartı bulunmaktadır³⁹⁸.

3.5. Diğer Akarlar

3.5.1. İş ve Yük Hayvanları

Saruca Paşa ve Umur Bey Rumeli bölgesinde üç ana yapı inşa ettirmişlerdir. Bu yapılar cami, zaviye ve imaretlerdir. Ana yapıların giderlerini karşılamak için ticari ve zirai yapılar vakfettikleri gibi kölelerini de vakfın işleri için bağışlamışlardır. Bunların haricinde Umur Bey, mezra, bağ ve bahçelerde ekim işlerinde kullanılması, hasadın kaldırılması ve vakfın yükünü taşıması için 30 manda³⁹⁹, iki adet manda boğası ve 18 adet deveyi vakfın akarı olarak kaydettirmiştir.

³⁹⁸ Kölelerin isimleri ekler bölümünde paylaşılmıştır.

³⁹⁹ Vakfiyede camız olarak geçmektedir. Camız, Anadolu'da pek çok yerde “manda” olarak telaffuz edilmektedir.

3.5.2. Çeşitli Ev Eşyaları

Umur Bey, Çirmen’de bulunan imarethanede yemeğin hazırlanması ve dağıtılması için 17 adet tencere, dört kazan ve 41 parça irili ufaklı kap kakak bağışlamıştır. Ayrıca pişen yemeklerin ikram edilmesi için, yere sermek üzere 30 parça örtü, yemek yiyenlerin oturması için 20 parça deri kilim bağışlanan eşyalardır⁴⁰⁰. İmaret için bağışlanan mevkufun cinsi ve özelliklerine bakıldığında genel itibariyle yemeğin pişmesinden ikramına kadar gerekli olan eşyalar bağışlanmıştır. Ancak hazırlanan yemeği pişirmek için fırın ve gereken suyun karşılanacağı çeşme ile ilgili herhangi bir akar bulunmamaktadır.

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’na kayıtlı olan hayratlar ve akarları yukarıda zikredilmiştir. Hayratlar dinî ve sosyal alanda hizmet vermektedir. Vakıf, bir yandan halkın dini ritüellerini yerine getirmesi için cami ve mescitler inşa ederken diğer taraftan dini bilgilerin öğretilmesi maksadıyla zaviyeleri de bünyesine katması bölge halkının hem İslam dininin belirlediği kurallar çerçevesinde hayatlarını yaşaması hem de bu öğretileri kendilerinin de bizzat öğrenip yeni nesillere öğretme bilmesi açısından önemlidir. Çünkü vakfın kurulduğu dönemden önceki tarihe bakıldığında Selçuklu Devleti’nin Fâtîmî ve Şiilik tahriklerine karşı İslam dinin sağlam kaynaklardan öğrenilmesi maksadıyla zaviyeler inşa ettiği görülmektedir. Sağlam kaynaklardan öğrenilmeyen bilgi er ya da geç öğrenen kişinin elinde tehlikeli bir silaha dönüşebilmektedir.

Vakıf tarafından inşa edilen diğer bir yapı ise imarethanelerdir. Bu yapılarda ise düşkün, fakir, yolcu, öğrenci vb. gibi zor durumda olan halkın sıkıntıları giderilmiştir. Mescid ve camilerde tüm halka dinî hizmet verilirken, imarethanelerde gerçekten ihtiyaç sahiplerine ulaşılmış ve sosyal hizmetlerin en değerlisi bu yapılarda gerçekleştirilmiştir. Vakfiyeden de elde edilen bilgilerde en fazla akarın imaretlere bağışlanması çok sayıda kişiye hizmet verdiğinin de bir göstergesidir.

Vakfa kayıtlı kervansaraylar ile bir yandan bölgede gerçekleştirilecek ticaretin güvenliği hedeflenirken diğer taraftan da bölge halkının, şehre gelen ticaret kervanlarıyla

⁴⁰⁰ VGM, VKA, 632/510-511/212, Tarih: 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415.

yapmış olduğu alışveriş sayesinde ekonomik açıdan güçlenmesi sağlanmıştır. Ticaret kervanlarının vakfa kayıtlı kervansaraylara giriş yapması hem vakfın gelirini hem de vakıf yapılarındaki hizmet standartlarını da artırmıştır.

Genel itibariyle başka bir vâkıf olan İvaz Paşa tarafından Bursa’da kurulan vakıf ile Saruca Paşaoğlu Umur Bey’in kurmuş olduğu evkaf kıyaslandığında: dinî yapıların aynı kurum özelliklerini taşıdığını ve bu kurumların cami ve mescitlerden oluştuğu görölmektedir. İvaz Paşa Külliyesi’nde eğitim ve öğretim, medrese ve mektepler ile gerçekleştirilirken, Umur Bey Vakfı’ndaki eğitim daha çok zaviyelerde gerçekleşmiştir. Sosyal yapılar konusundaki farklar ise: İvaz Paşa Külliyesi’nde çeşmeler ön plana çıkarken, Umur Bey Vakfı’nda imarethaneler ve hamamların sosyal hizmetleri gerçekleştirdiği görölmektedir. Vakıfların hizmetlerini gerçekleştirmesi için kaydedilen akarlar ise her iki vakıfta da aynıdır. Örnek olarak İvaz Paşa Külliyesi’nin gelir kalemleri şunlardır: Bina tarzı yapılar (dükkân ve odalar), köy, mezra, çiftlik, bağ, bahçe, tarla icar ve mukataalardır⁴⁰¹.

Hayrat ve akarların hatta vakfın genel itibariyle yönetimi ile ilgili bilgiler ise dördüncü bölümde ele alınacaktır.

⁴⁰¹ Salih Pay, *agt.* s. 29-88.

BÖLÜM IV

VAKFIN YÖNETİMİ VE GÖREVLİLERİ

Osmanlı Devleti'nde vakıf müesseselerinin sağlıktan eğitime, iskândan sosyal hizmetlere kadar farklı hizmetler sundukları bilinmektedir. Geniş hizmet sahasına sahip vakıfların işlevlerini aksaklık olmayacak şekilde yerine getirebilmesi için çok dikkatlice koordine edilmiş bir yönetiminin olması gerekmektedir⁴⁰². Aksi halde hizmette kusur ve aksamalar olacağı için vakıf işlevini yerine getirememiş ve kuruluş amacını gerçekleştirememiş olur.

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın vakfiyesi ve arşiv belgelerinden elde edilen bilgilerden yola çıkarak vakfın işleyişi ile alakalı olarak dinî ibadetlerin ifası için camilerin yapıldığı ve sosyal hizmetler için ise zaviye ve imaretlerin kurulduğu görülmektedir. Kurulan dinî ve hayrî kurumların maddi ihtiyaçlarının karşılanması için kervansaray, hamam, dükkân, mezra, çiftlik, değirmen, köle, hayvan ve mutfak araç gereçlerinin bağışlandığı zikredilmiş ve hem hayratlar hem de akarları tanıtılmıştır⁴⁰³. Bu denli büyük bir oluşumun kusursuz işlemesi elbette düzenli bir şekilde koordine edilmiş bir yönetimle mümkün olacağı aşîkardır.

4.1.Vakfın Yönetimi ve İdari Görevlileri

Vakıf müesseselerinin işleminde iyi koordine edilmiş görevlilerin etkisi büyüktür. Bu işte sorumluluğun en büyüğü yönetici sınıfına düşmektedir. Yönetici sınıfı, hizmet sınıfı gibi dar bir alanla sınırlı kalmayıp vakfın her türlü işleyişinden sorumludur. Hizmetli sınıfının arasındaki düzeni sağlamak, anlaşmazlık ve sorunları gidermek ve vakfın muhasebesinin kontrolü asli görevlerindendir⁴⁰⁴. Vakfın idari görevlileri nâzır, mütevellî, mütevellî kaymakamı, câbi ve kâtiptir⁴⁰⁵.

⁴⁰² Kübra Dursun, *agt.*, s. 68.

⁴⁰³ Hayratlar ve akarlarının tanıtımı Bölüm II' de yapılmıştır.

⁴⁰⁴ *agt.*, s73.

⁴⁰⁵ Salih Pay, "Klasik Dönem Osmanlı Külliyyelerinde Personel Sistemi" *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 491- 507.

4.1.1. Mütevellî

Mütevellî, vakıf işlerini idare etmekle görevlendirilen kişidir. Mütevellînin en temel vazifesi vakfiyedeki şartlara ve şer’î hükümlere göre vakfın işleyişini koordine etmektir⁴⁰⁶. Mütevellînin yetki ve sorumluluğu vakfın yönetimini ilgilendiren her şeydir. Mütevellînin ilk görevi vakfa ait tesislerin bakım ve tadilatına gereken önemi vermektir. Vakıf gelirlerinin harcanması gereken yerlerin başında vakfa ait binalar bulunmaktadır. Bu bina ve tesisler için yapılacak harcamanın yetkisi mütevellînin sorumluluğundadır. Tamir için gereken meblağı bulamaması durumunda mürtezıkaya ödenmesi gereken maaşlarını vermeme hakkına sahiptir. Tesislerin tamiri için vakıf adına borçlanabilir⁴⁰⁷. Vakfa ait gelir ve gider oranlarını dengelemek, vakfın muhasebesini tutmak, vakfın gelirlerine karşı oluşacak tecavüzlere engel olmak ve vakıfta görev yapan diğer görevlilerin idari sorumluluğunu üstlenmek, mütevellînin görevleri arasındadır⁴⁰⁸.

Vakfın işleyişi mütevellî ve yardımcılarının sorumluluğundadır. Vakfiye kaleme alınırken vakfın başına bir mütevellî görevlendirilir veya vakfı kuran kişi doğrudan vakfın mütevellîsi olur ve vefat edene kadar bu görevini sürdürürdü. Vakfın mütevellîsi evlâdiyet üzere şart kılınmışsa o vakit yeni mütevellînin de berat ile göreve gelmesi gerekmektedir⁴⁰⁹. Umur Bey’in kayıt altına aldırıldığı vakfiyeye göre vakfın tevliyet ve nezaretini kaydı hayat şartı ile kendi nefesine ve sonra batnen ba’de batnın evlad-ı evladının aslahına ve onların da inkırazından sonra köle ve cariyelerinin aslahına ve onların da inkırazından sonra mezbur Çirmen Kasabası’nda hâkim olan kadıya şart kılınmıştır⁴¹⁰.

Mütevellî iki kısımdır. Birincisi vakfiyede şart koşulmadan doğrudan tevliyet sahibi olanlardır. Bu gruptaki mütevellîlere meşrûtiyet üzere olmayan mütevellî denir.

⁴⁰⁶ Ali Himmet Berki, *age.*, s. 43.

⁴⁰⁷ Salih Pay, “Osmanlı Külliyyelerinde Yönetim (Bursa İvaz Paşa Külliyesi Örneği)”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 9, Ocak 2000, (Derginin içerisinde sayfa numaralandırması bulunmamaktadır.)

⁴⁰⁸ Kübra Dursun, *agt.*, s. 77.

⁴⁰⁹ Ziya Kazıcı, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Urfa’daki Vakıf Hizmetleri”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5-6, (1987-1988), s.89.

⁴¹⁰ VGM, VKA, 632/510-511/212, Tarih: 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415.

İkinci grup mütevellî ise vakfiyedeki şarta istinaden mütevellî olanlardır⁴¹¹. Zaruri durumlarda, mütevellînin yerinde olmadığı veya kendilerine ulaşamadığı durumlarda “kâimmâkâm-ı mütevellî” de denilen mütevellî kaymakamı görevlendirilirdi⁴¹². Mütevellîde aranacak şartların bazıları şunlardır: Müslüman olması⁴¹³, akıl ve baliğ yani tam ehliyet sahibi olması, vakfın işleyişini kontrol altına alabilecek güç ve kabiliyete sahip olmaktır⁴¹⁴.

Vakfiyede bir istisnai durum bulunmaktadır. Vakıfta görevlendirilen hiçbir görevlinin ismi zikredilmemişken mütevellî olarak Saruca Paşa’nın azatlı kölesi Abdullah oğlu Mahmud’un hem vakfın mütevellîsi hem de câbisi olarak görevlendirildiği belirtilmiştir⁴¹⁵. 819/1416 tarihli ek vakfiyede ise mütevellîlerin ismi zikredilmeksizin vakfın gelirlerinden, imar için belirtilen miktar çıkartıldıktan sonra mütevellî heyetine her gün 1 akçe, her sene 5 müd buğday ve 3 müd arpa verileceği kaydedilmiştir⁴¹⁶. Ancak 1180/1766 tarihli belgede mütevellî heyetinin alacağı ücret günlük 2 akçeye yükseltildiği görülmektedir⁴¹⁷. 1229/1814 ile 1232/1817 tarihleri arasındaki muhasebe dönemlerini kapsayan üç yıllık muhasebe defterinde Seyyid Mehmed Emin, Şerife Hafize, Şerife Atike ve Şerife Emine’nin hisse-i mütevellî oldukları ve üç yılın toplamında 2300 akçe ücret aldıkları görülmektedir. Kaba bir hesaplama aldıkları günlük ücretin 2,5 akçe olduğu görülmektedir. Yani zamanla vakfın tevliyet görevi ücreti yükseltilmiştir.

⁴¹¹ Ahmed Akgündüz, “Osmanlı Hukukunda Vakıflar, Hükümleri ve Çeşitleri”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 447-460.

⁴¹² Bahaeddin Yediyıldız, agm., s. 57.

⁴¹³ Hanefî Mezhebi haricindeki hukukçulara göre.

⁴¹⁴ Ahmed Akgündüz, agm., s. 447-460.

⁴¹⁵ “Azatlı kölesi Abdullah oğlu Mahmud dahi vakfedilenler arasında olup hem vakıf mütevellîsi hem de câbi olarak görevlendirilmiştir. Mütevellînin vefatından sonra Mahmud Bey’in evladı ve torunlarından sâlih olanlar ismi belirtilen vakfın bütün mahsulatını tahsil ve cibayet etmesi, vâkıfın şartına göre masraflara sarf olunmak üzere zaviyeye getirilmesi, şart ve cibayet mersumu olarak evkâfın mahsulünden 15 cüzde 1 cüzünü tayin ettiğini belirtmiştir.” VGM, VKA, 632/510-511/212, Tarih: 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415.

⁴¹⁶ Müd: Vakıfta görevli personele görev yaptığı süre için ödenen buday, arpan vb. hububatın ölçüldüğü ağırlık birimleridir. Takriben 20 kiledir. Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış YL Tezi, Elazığ 2005, s. 90.

⁴¹⁷ BOA, TS.MA.e. 454/55/7, Tarih: 15 Muharrem 1180/23 Haziran 1766.

Mütevellilere ait isimler 976/1568-69 tarihinde kaleme alınan tahrir defterinde isimleri zikredilen Ali Çelebi ve Hamza Çelebi ile başlamaktadır⁴¹⁸. Ayrıca vakıfla ilgili bir belgede vakfın mütevellileri arsında çıkan bir anlaşmazlık durumundan ötürü Saruca Paşa oğlu Umur Bey'in 1164/1764 tarihine kadar süre gelen çocuk ve torunlarının isimleri zikredilmektedir⁴¹⁹. Ancak hangi yıllarda yaşadıkları ve aldıkları ücret belli değildir. Vakfiyeye göre müteveli evlâdiyet üzere şart kılındığı için ismi geçen kişiler Tablo 3'te listelenmiştir.

Tablo 3: Saruca Paşa, Umur Bey, Çocukları ve Torunları⁴²⁰

Saruca Paşa	
Umur Bey 1415-1469	
Ali Bey-1469	Yakub Bey-1469
Mustafa Bey	İdris Bey
Mehmed Bey	Mehmed Bey
Ahmed Bey	Hasan Bey
Osman Bey	İsmail Bey
Mehmed Bey	Şikâri Mehmed Bey
İbrahim Bey	

Tablo 3'te Saruca Paşa oğlu Umur Bey'in iki oğlu ve iki oğlundan gelen kısmi soyağacı listelenmiştir. Ali ve Yakub beylerin Umur Bey'in vefatından sonra vakfa ait vakfiyenin şartı gereği müteveli olarak görev yaptıkları tahmin edilmektedir. 976/1568-69 tarihli belgede Ali Bey Edirne'de bulunan iki bozahaneyi satın alarak babası Umur Bey'in vakfına bağışlamıştır. Ayrıca Ali Bey'in Çirmen'de bir tane mescit yaptırdığı ve bu mescidin yönetimini Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na bağladığı görülmektedir. Böylece Ali Bey, Saruca Paşa ve Umur Bey'den sonra vakfın büyümesine ve genişlemesine katkı sağlayan üçüncü isim olmuştur⁴²¹. Vakıfta müteveli olarak görev alan diğer kişilerin ise belgelerdeki kopukluk, baba ve anne isimlerinin aynı olması veya

⁴¹⁸ BOA, İE.EV. 31/3539, Tarih: 22 Zilkade 1113/20 Nisan 1702.

⁴¹⁹ BOA, TS.MA.e. 454/55/8-2, Tarih: 8 Ramazan 1164/31 Temmuz 1751.

⁴²⁰ BOA, TS.MA.e. 454/55/8/2, Tarih: 8 Ramazan 1164/31 Temmuz 1751.

⁴²¹ BOA, TT.d. 1070/406, "Vakf-ı Ali ibni Umur Bey ibni Saruca Paşa" 976/1568-69 tarihinde kaleme alınan belgede Saruca Paşa, Umur Bey ve Ali Bey'in ayrı ayrı vakıfları olduğu görülmektedir. Ayrıca bkz.: M. Tayyip Gökbilgin, age., s.265, Halil İnalçık (nşr.), age., Giriş-XVII.

doğrudan isimlerinin telaffuzundan dolayı sağlıklı bir soy ağacı/aile şeceresi oluşturmak pek mümkün görünmemektedir. Bu kişilerin görevlendirildikleri tarihler ve aldıkları ücretler Tablo 4’te listelenmiştir.

Tablo 4: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’nda Mütevellî ve Mütevellî Kaymakamı Olarak Görev Alan Kişiler

Mütevellinin İsmi	Görev Türü	Görev Tarihi H/M	Günlük Ücret
Ali Çelebi Hamza Çelebi ⁴²²	Mütevellî	976/1568-69	
Ahmed Bey Mustafa Bey ⁴²³	Mütevellî	983/1575	
Abdülhalim ⁴²⁴	Mütevellî		
Osman Bey ⁴²⁵	Mütevellî	998/1590	1 akçe
Fatma Hanım Ümmühan Hanım Safiye Hanım Fatma Hanım (diğer) ⁴²⁶	Mütevellî	1113/1702	Toplam 8 akçe
Seyyid Mehmed ⁴²⁷	Mütevellî	1126/1714	2 akçe
Mustafa Bey ⁴²⁸	Mütevellî	1138/1725	2 akçe
	Mütevellî Kaymakamı	1142/1730	2 akçe
İbrahim Bey ⁴²⁹	Mütevellî	1163/1750	2 akçe
İsmail Bey İbrahim Bey Aişe Hanım İsmihani Hanım Aişe Hanım (diğer) Atike Hanım ⁴³⁰	Mütevellî	1164/1751	Toplam 12 akçe

⁴²² BOA, TT.d. 1070/406, Tarih: 976/1568-69, Belgede Edirne Kalesi içerisinde Hacı İvaz Bey sarayının yakınlarında hisar duvarına birleşik bahçe ve yine aynı bölgede bulunan hamamı Çirmen’de bulunan imaretin giderleri için bağışlamıştır. Bahsi geçen bahçe ve hamamın tasarrufunun tahririni yapıldığı yıllarda Umur Bey’in oğlunun oğlu Ali ve Hamza Çelebi’de olduğu bildirilmektedir. Belgede Ali ve Hamza Çelebi’nin baba isimleri zikredilmemiştir.

⁴²³ Çirmen Şer’iye Sicilleri (Ç.Ş.S.) 15/ 8a, Tarih: 23 Rebiülahir 983/1 Ağustos 1575.

⁴²⁴ BOA, A. {DVNSMHHM.d. 37/1651, Tarih: 19 Safer 987/16 Nisan 1579.

⁴²⁵ BOA, TS.MA.d. 3775/2, Tarih: 29 Zilhicce 998 /29 Ekim 1590.

⁴²⁶ BOA, İE.EV. 31/3539, Tarih: 22 Zilkade 1113/20 Nisan 1702.

⁴²⁷ BOA, İE.EV. 64/7015, Tarih: 13 Ramazan 1126/2 Eylül 1714.

⁴²⁸ BOA, C.BLD. 63/3115, Tarih: 29 Safer 1138/6 Kasım 1725, BOA, A. {DVNSMHHM.d.. 137/265, Tarih: 10 Zilhicce 1142/26 Haziran 1730.

⁴²⁹ BOA, TS.MAe. 454/55/9, Tarih: 22 Ramazan 1163/25 Ağustos 1750.

⁴³⁰ BOA, TS.MAe. 454/55/8, Tarih: 10 Cemâziyelâhir 1164/6 Mayıs 1751.

Seyyid Ahmed ⁴³¹	Mütevelli	1170/1757	Toplam 4 akçe
Osman Bey ⁴³²	Mütevelli	1180/1766	2 akçe
Atike Kızı Beyhan Hanım Seyyid Ömer ⁴³³	Mütevelli	1180/1766	2 akçe
Neslihan Hanım ⁴³⁴	Mütevelli Kaymakamı	1180/1767	2 akçe
Şerife Neslihan Hanım ⁴³⁵ Seyyid Ömer Bey ⁴³⁶	Mütevelli	1183/1769	Toplam 4 akçe
Mehmed Emin Bey Atike Hanım ⁴³⁷	Mütevelli	1195/1781	Toplam 4 akçe
Osman Bey ⁴³⁸	Mütevelli Kaymakamı	1199/1784	2 akçe
Mir İbrahim Bey ⁴³⁹	Mütevelli Kaymakamı	1200/1785	2 akçe
Subeylani Oğlu Seyyid Mehmed Emin Bey ⁴⁴⁰	Mütevelli	1203/1789	2 akçe
Taylasani Zade Mehmed Emin Bey Edirne Sakinlerinden ⁴⁴¹	Mütevelli	1203/1789	2 akçe
Medmed Arif Bey ⁴⁴²	Mütevelli Kaymakamı	1213/1798	2 akçe
Şerife Hafize Hanım Şerife Aişe Hanım Şerife Atike Hanım ⁴⁴³	Mütevelli	1213/1798	Toplam 6 akçe
Seyyid Mehmed Sarimüddin Bey Şerife Ümmühan Hanım Şerife Emine Hanım ⁴⁴⁴	Mütevelli	1213/1798	Toplam 6 akçe

⁴³¹ BOA, C.EV. 169/8443, Tarih: 8 Şevval 1170/26 Haziran 1757.

⁴³² BOA, TS.MA.e. 454/55/7, Tarih: 15 Muharrem 1180/23 Haziran 1766.

⁴³³ BOA, TS.MA.e. 454/55/7, Tarih: 15 Muharrem 1180/23 Haziran 1766.

⁴³⁴ BOA, TS.MA.e. 533/39, Tarih: 29 Zilhicce 1180/28 Mayıs 1767.

⁴³⁵ BOA, TS.MA.e. 840/38, Tarih: 1 Rebiülevvel 1183/5 Temmuz 1769.

⁴³⁶ BOA, AE.SABH.I. 263/17737, Tarih: 19 Rebiülahir 1188/29 Haziran 1774.

⁴³⁷ BOA, AE.SABH.I.221/14611, Tarih: 4 Safer 1195/30 Ocak 1781.

⁴³⁸ BOA, TS.MA.d. 06801, Tarih: 1 Muharrem 1199/14 Kasım 1784.

⁴³⁹ BOA, TS.MA.d. 06801, Tarih: 1 Muharrem 1199/14 Kasım 1784.

⁴⁴⁰ BOA, C.EV. 558/28200, Tarih: 29 Ramazan 1203/23 Haziran 1789, BOA, C.EV. 510/25753, Tarih: 3 Cemaziyelahir 1204/18 Şubat 1790.

⁴⁴¹ BOA, C.EV. 558/28200, Tarih: 29 Ramazan 1203/23 Haziran 1789, BOA, C.EV. 510/25753, Tarih: 3 Cemaziyelahir 1204/18 Şubat 1790.

⁴⁴² BOA, TS.MA.e. 454/55/4, Tarih: 15 Rebiülevvel 1213/29 Ağustos 1798, BOA, TS.MA.e. 841/2, Tarih: 25 Şevval 1222/26 Aralık 1807.

⁴⁴³ BOA, TS.MA.e. 454/55/4, Tarih: 15 Rebiülevvel 1213/27 Ağustos 1798.

⁴⁴⁴ BOA, TS.MA.e. 841/1, Tarih: 17 Rebiülevvel 1213/29 Ağustos 1798.

Seyyid Ömer Bey ⁴⁴⁵	Mütevelli	1255/1840	2 akçe
Şerife Neslihan ⁴⁴⁶	Mütevelli Kaymakamı	1255/1840	2 akçe
Seyyid Ömer Bey Seyyid Mehmed Arif Bey Şerife Azize Hanım Şerife Zeliha Hanım ⁴⁴⁷	Mütevelli	1267/1851	Toplam 8 akçe
Ömer Bey ⁴⁴⁸	Mütevelli Kaymakamı	1269/1853	2 akçe
Mehmed Kâmil Efendi ⁴⁴⁹	Mütevelli	1281/1865	2 akçe
Mehmed Arif Bey Ömer Bey Mehmed Aziz Bey Azize Hanım ⁴⁵⁰	Mütevelli	1295/1878	Toplam 8 akçe
Mehmed Rasim İbrahim Edhem ⁴⁵¹	Mütevelli	1302/1894	2 Akçe
Saim Bey Fahriye Hanım Adeviyye Hanım ⁴⁵²	Mütevelli	1328/1910	Toplam 6 akçe

Tablo 4'ten yola çıkarak vakfın işleyişi ve yönetiminde kadınların aktif bir şekilde görev aldıkları görülmektedir. Mütevelli ve mütevelli kaymakamlarının Çirmen haricinde görev yaptıkları yerler Edirne ve İncelik'tir⁴⁵³. Örnek olarak 1126/1714 tarihinde Seyyid Mehmed Halife hem vakfın mütevellisi hem de caminin imam ve hatibi olarak görev yapmıştır. Edirne ile ilgili örnek ise Şerife Neslihan Hanım'ın Edirne'de ikamet etmesi ve mütevelli kaymakamı olarak Edirne'deki vakıf müesseselerini tasarrufu altında bulundurmasıdır.

⁴⁴⁵ BOA, TS.MA.e. 841/6, Tarih: 29 Zilhicce 1255/4 Mart 1840.

⁴⁴⁶ BOA, TS.MA.e. 841/6, Tarih: 29 Zilhicce 1255/4 Mart 1840.

⁴⁴⁷ BOA, EV. d.13714, Tarih: 9 Cemaziyelevvel 1267/12 Mart 1851.

⁴⁴⁸ BOA, EV. MH. 415/6, Tarih: 21 Şevval 1269/28 Temmuz 1853.

⁴⁴⁹ BOA, EV.HMH.d. 6615, Tarih: 3 Şevval 1281/1 Mart 1865.

⁴⁵⁰ BOA, HR.MKT.1035/30, Tarih: 27 Şevval 1295/24 Ekim 1878.

⁴⁵¹ Hacı Mehmed Aziz Bey oğulları, VGM, DEFTER, 993/100, Tarih: 7 Muharrem 1312/11 Temmuz 1894.

⁴⁵² BOA, ŞD.194/97, Tarih: 6 Muharrem 1328/18 Ocak 1910.

⁴⁵³ Vakıf muhasebe defterinde isimleri geçen mütevelli kaymakamları bu durumun dışarısındadır.

Bu örneklerden anlaşıldığı üzere vakıf evlatları üç farklı bölgede ikamet etmektedir. Çirmen vakfın ana merkezi olması nedeniyle birinci yerleşim yeridir. İncelik, Umur Bey tarafından şehir hüviyeti kazanması ve burada vakıf müesseselerinin oluşturulması nedeniyle ikinci konumdadır. Edirne ise Umur Bey oğlu Ali Bey tarafından vakfın genişletilmesi amacıyla bir takım ticari ve zirai mekânların satın alınmasıyla, vakıf evladı tarafından ikamet edilen yerler arasına girmiştir⁴⁵⁴. Tablo 3'te isimleri zikredilen mütevellilerden istisnalar haricinde nerede ikamet ettikleri belirtilmemiştir.

Tablo 4'te gösterildiği gibi bazı belgelerde bir müteveli ismi zikredilirken bazen de bu sayının dört isme kadar zikredildiği görülmektedir. Bu da yönetimin hisseler ayrılması demektir. Vakfiyede belirtilen husus gereği evlad-ı aslahına tabiri gereğince ailelerin en büyük çocuğu vakfın müteveli yönetimine ortak olmaktadır. Evlad-ı aslah tabiri içerisinde kız veya erkek ayrımı yapılmadığından en büyük kız veya erkek çocuk annesinin veya babasının vefat etmesi durumunda vakıfta müteveli heyeti içerisine girmiştir. Bu durum ise vakfa ait vakfiyede belirtildiği üzere vakfın evlâdiyet üzere kurulmasından kaynaklanmaktadır.

Mütevellilerin atamaları ile ilgili bilgiler sadece ölüm ve tevcih ile sınırlı kalmıştır. Belgelerin devamının olmamasından dolayı hangi mütevellinin kaç yıl görev yaptığı hakkında tam bir bilgiye ulaşılamamıştır. Müteveli atamalarıyla ilgili evlâdiyet şartı gereği tüm atamalar dikkatlice okunmuş incelenmiştir.

Bir atamanın vakfiyenin usul ve şartına aykırı olarak yapıldığı tespit edilmiştir. Bu atama ise şöyle gerçekleşmiştir; Subeylani oğlu Seyyid Mehmed Emin 1203/1789 tarihinde müteveli kaymakamı olarak görev yaparken uzunca bir müddet görünmediğinden dolayı kayıp olduğu düşünülmüş kendisine ait olan müteveli kaymakamlığı görevi Edirne sakinlerinden Taylasani Zade Mehmed Emin Bey'e tevcih edilmiştir. Ancak vakfın diğer mütevellileri vakfiyenin usul ve şartlarından evlâdiyet şartına uymadığı için bu atamaya karşı çıkmışlardır. Aynı zamanda Subeylani oğlu

⁴⁵⁴ Edirne ve İncelik'in dönem şartlarında Çirmen'e uzak olması, buralarda bulunan ticari ve zirai yerlerin işleyişinin kontrol ve denetiminin sağlanması gibi nedenlerden dolayı bu bölgelerde de ikamet etmeyi zorunlu hale getirmiş olabileceği tahmin edilmektedir.

Seyyid Mehmed Emin'in hayatta olduğu ve tekrar bölgeye döndüğü anlaşılmış ve Taysalani Zade Mehmed Emin görevden azledilmiştir⁴⁵⁵.

Mütevellilerin hayatları hakkında bilgi bulunamamıştır. İncelenen belgelerde birçoğu sadece isimleri ile anılmıştır. Anne veya babasına ait isim olmadığından dolayı detaylı bir aile şeması çıkarmak mümkün olmamıştır. İsimleri arasında benzerlik tablonun oluşturulmasını oldukça zorlaştırmıştır. Görev yaptıkları yıllar göz önüne alınarak mütevellilerin görev sırası oluşturulmaya çalışılmıştır.

4.1.2. Nâzır

Kelime olarak görüp gözeten manasına gelen nâzır, vakıf terimi olarak müteveli anlamında kullanıldığı gibi mütevellinin yapmış olduğu faaliyetleri denetlemek için vakıf veya hâkim/kadı tarafından görevlendirilmiş kişidir⁴⁵⁶. Vakıf kurucuları tesislerinin denetlenmesi meselesine vermiş oldukları değer neticesinde müesseselerin nâzırsız kalmasına izin vermemişlerdir. Tevliyette olduğu gibi nâzırlık görevi yaşadıkları süre boyunca vâkıfa, vefatından sonra ise belli şartları taşıyan aile bireylerine, onlarında vefatından sonra kölelerine şart koşulmuştur. Hem vâkıfın hem de kölelerinin nesli son bulması halinde şehrin hâkimi nâzırlık görevini üstlenecektir⁴⁵⁷.

Saruca Paşaoğlu Umur Vakfı'nda nâzır ile ilgili bilgilere bakıldığında: vakfın tevliyet ve nezaretini kaydı hayat şartı ile Umur Bey'in kendi nefesine ve sonra batnen ba'de batnın evlad-ı evladının aslahına ve onların neslinin son bulması halinde, köle ve cariyelerinin aslahına ve onların da soylarının bitmesinden sonra Çirmen kasabasının kadısına şart kılınmıştır⁴⁵⁸.

⁴⁵⁵ BOA, C.EV. 558/28200, Tarih: 29 Ramazan 1203/23 Haziran 1789, BOA, C.EV. 510-25753, Tarih: 3 Cemaziyelahir 1204/18 Şubat 1790.

⁴⁵⁶ Ali Himmet Berki, *age.*, s. 44, Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf İstılahları Lügatçesi", *Vakıflar Dergisi*, S. 17, VGM Yayınları, Ankara 1983, s.59.

⁴⁵⁷ Salih Pay, *agm.*, Derginin içerisinde sayfa numaralandırması bulunmamaktadır.)

⁴⁵⁸ VGM, VKA, 632/510-511/212, Tarih: 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415.

4.1.3. Kâtip

Kâtip vakfa ait tekke, zaviye ve imaret gibi müesseselerin her türlü gelir ve giderlerini kayıt altına alan, vakıf kayıt ve defterlerini tutan kişi yani vakıf mütevellisinin sekreteridir ⁴⁵⁹. Kâtibin yapmış olduğu kayıt işlemine ise kitâbet denilmektedir. Tablo 5'te zikredilen isimlerin birçoğu câbilik vazifesini yerine getirirken aynı zamanda kâtiplik görevini de üstlenmişlerdir. Aldıkları ücretler dönemlere göre değişmektedir. Kâtip atamalarında da görevi yapabilmeye layık ve ehil ise babadan oğula geçtiği görülmektedir⁴⁶⁰. Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nda kâtip olarak hizmet veren kişiler aldıkları ücret ve görev yaptıkları dönemler Tablo 5'te listelenmiştir.

Tablo 5: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nda Kâtip Olarak Görev Yapan Kişiler

İsim	Görevi	Dönem H/M	Ücret	Senelik Buğday Müd	Senelik Arpa Müd
Mehmed Bey İsmail Bey	Kâtip	1200/1786 Öncesi	5 akçe	4	2
	Kâtip	1200/1786 Sonrası	5 akçe	4	2
Mehmed Emin ⁴⁶¹	Kâtip	1204/1789	1 akçe	1	-
Muhammed Emin Taysalani ⁴⁶²	Kâtip	1222/1807	-	-	-
Diğer Mehmed Emin Efendi 1230/1815Tarihinde vefat etmesiyle Mehmed Tahir Mehmed Şakir Mehmed Safi ⁴⁶³	Kâtip	1230/1815 Öncesi	1 akçe	1	
	Kâtip	1230/1815 Sonrası	1 akçe	1	
Mehmed Sani ⁴⁶⁴ .	Kâtip	1233/1818	1	1	

⁴⁵⁹ Bahaeddin Yediyıldız, age., s. 57.

⁴⁶⁰ BOA, TS.MA.e 454/55, Tarih: 2 Rebiülevvel 1200/3 Ocak 1786.

⁴⁶¹ BOA, TS.MA.e 840/42, Tarih: 21 Muharrem 1204 /11 Ekim 1789, Aynı zamanda câbilik görevini de yürütmekteydi.

⁴⁶² BOA, TS.MA.e. 896/27, Tarih: 21 Rebiülevvel 1222/30 Mayıs 1807, Aynı zamanda câbilik görevini de yürütmekteydi.

⁴⁶³ BOA, TS.MA.e. TS.MA.e. 454/55/3, Tarih: 25 Safer 1230/6 Şubat 1815, Aynı zamanda câbilik görevini de yürütmekteydiler.

⁴⁶⁴ BOA, TS.MA.e. TS.MA.e. 454/55, Tarih: 15 Cemaziyelevvel 1233/2 Mart 1818.

Diğer Mehmet Tahir'in vefat etmesiyle oğulları Seyyid Ahmed Seyyid Halil Seyyid Mehmed ⁴⁶⁵	Kâtip	1251/1836 Öncesi	5 akçe	4	2
	Kâtip	1251/1836 Sonrası	5 akçe	4	2
Seyyid Ali Halife Mehmed Sezai ⁴⁶⁶	Kâtip	1265/1849 Öncesi	1 Akçe	1	-
	Kâtip	1265/1849	1 Akçe	1	-

Tablo 5 incelendiğinde toplamda 13 kişinin kâtip olarak görev yaptığı görülmektedir. Belgelerde ilk zikredilen kâtip Mehmed Bey'dir. Göreve ne zaman başladığı ile alakalı bilgi bulunmamakla birlikte 1200/1786 tarihinde vefat edene kadar bu görevi üstlenmiştir. Vakfın son kâtibi ise Mehmed Sezai Efendi'dir. O, babası Seyyid Ali Halife'nin 1265/1849 tarihinde vefat etmesi üzerine bu göreve gelmiştir.

Kâtiplik görevinin de evlâdiyet usulüyle işlediği görülmektedir. Ücret ise dönemlere göre değişmektedir. Kâtip ve câbilik görevlerinin tek kişi tarafından üstlenildiği zamanlar da olmuştur. Örnek olarak Tablo 5'te câbi olarak zikredilen Mehmed Emin 1204/1789 tarihinde, Muhammed Emin Taysalâni'nin⁴⁶⁷ ise 1222/1807 tarihinde her iki görevi birlikte üstlendiği görülmektedir.

1204/1789 tarihinde hem câbi hem de kâtip olarak görev yapan Mehmed Emin'in kâtiplik için elinde bulunan beratı Ahmed Raşid isimli şahıs hakkı olmadığı halde üstüne almıştır. Ahmed Raşid'in yapmış olduğu bu yanlışın farkına varılması üzerine kâtiplik ciheti elinden alınıp Mehmed Emin'e tekrar iade edilmiştir. Bundan ötürü Ahmed Raşid'in ismi kâtip olarak görev yapanlar listesine eklenmemiştir⁴⁶⁸.

Kâtip olarak görev yapan görevliler ile ilgili olarak en kısa görev yapan kişi İsmail Bey'dir. İsmail Bey 1200/1786-1204/1789 tarihleri arasında toplam üç yıl görev yapmıştır. En uzun görev yapan kişi ise 1204/1789-1222/1807 yılları arasında toplam 18 yıl hizmet veren Mehmed Emin Efendi'dir.

⁴⁶⁵ BOA, C.EV. 602/30355, Tarih: 25 Zilhicce 1251/12 Nisan 1836.

⁴⁶⁶ BOA, C.EV.588/29651, Tarih: 29 Rebiülevvel 1265/5 Şubat 1849, Aynı zamanda câbilik görevini de yürütmekteydi.

⁴⁶⁷ BOA, TS.MA.e. 896/27, Tarih: 21 Rebiülevvel 1222/30 Mayıs 1807.

⁴⁶⁸ BOA, TS.MA.e 840/42, Tarih: 21 Muharrem 1204/11 Ekim 1789.

4.1.4. Câbi

Câbi kelimesi olarak mal ve haraç toplamak manasına gelen Arapça “cebee” kökünden türemiştir. Osmanlı Devleti öncesi İslam ve Türk devletlerinde haraç ve vergi toplayan memurlar için kullanılan terimdir⁴⁶⁹. Osmanlı Devleti döneminde ise vakıfların gelirini toplamakla görevli memura câbi denilmekteydi⁴⁷⁰. Osmanlı Devleti’nde küçük ölçekli vakıflarda vakfın gelirleri müteveli eliyle toplanırken, büyük çaplı vakıfların taşra ve köylerdeki varidatını toplamak amacıyla câbiler mevcuttur⁴⁷¹. Câbinin yapmış olduğu işe yani gelirlerin toplanması işlemine cibâyet denilmekteydi⁴⁷².

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’na bağlı hizmet veren dinî ve sosyal tesislerin giderleri için vakfın vakfiyesinde de belirtildiği üzere Çirmen, Akçakızanlık, Hasköy, Yenice Zağra, Edirne ve Kırklareli şehirlerinden çok sayıda akar vakfedilmiştir. Vakfedilen akarın geniş alanı kapsaması nedeniyle buralardan gelecek gelirin müteveli eliyle toplanması imkânsız bir hal almıştır. Bu sebepten vakfın gelirini toplamak için câbi görevlisine ihtiyaç duyulmuştur.

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’na ait vakfiye incelendiğinde vakfın ilk câbisi Saruca Paşa azatlı kölesi Abdullah oğlu Mahmud’dur. Mütevellinin vefatından sonra Mahmud Bey’in evladı ve evladı evladından sâlih olanların zikrolunan evkafın bütün mahsulatını tahsil ve cibayet etmesi vakfiyenin şartlarına eklenmiştir. Sadece Mahmud Bey ve nesline özel olarak zikredilen ücret ise vakfın mahsulünden elde edilen gelirin 15’te 1’i olarak kaydedilmiştir⁴⁷³. Arşiv belgeleri ışında vakıfta câbi olarak görev alan kişiler, aldıkları ücretler ve görev yaptıkları dönemler Tablo 6’te açıklanmıştır.

⁴⁶⁹ Mehmet İşpirli, “Câbi”, *DİA*, C. 6, TDV. Yayınları, İstanbul 1992, s. 529-530.

⁴⁷⁰ Bahaeddin Yediyıldız, agm., s. 56.

⁴⁷¹ Bahaeddin Yediyıldız, “XVIII. Asır Türk Vakıf Teşkilatı”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi (Prof. Tayyip Gökbilgin Hatıra Sayısı)*, S. 12, İstanbul 1982, s.178.

⁴⁷² Mehmet İşpirli, agm., s. 530.

⁴⁷³ VGM, VKA, 632/510-511/212, Tarih: 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415.

Tablo 6: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nda Câbi Olarak Görev Yapan Kişiler

İsim	Görevi	Dönem H/M	Ücret	Senelik Buğday	Senelik Arpa
Mahmud Bey ⁴⁷⁴	Câbi	818/1415		Vakıf gelirin 15'te 1'i	
Mahmud Bey'in evlatları ⁴⁷⁵	Câbi	818/1415		Vakıf gelirin 15'te 1'i	
Hacı Hasan ⁴⁷⁶	Câbi	1191/1778		60 kile	
Mehmed Emin ⁴⁷⁷	Câbi	1204/1789	1 akçe	1 müd	--
Osman Halife Bey Seyyid Mehmed Bey ⁴⁷⁸	Câbi	1221/1806 Öncesi	5 akçe	3 müd	2 müd
		1221/1806 Sonrası	5 akçe	3 müd	2 müd
Muhammed Emin Taysalâni ⁴⁷⁹	Câbi	1222/1807	-	-	-
Diğer Mehmed Emin Efendi 1230/1815 Tarihinde vefat etmesiyle Mehmed Tahir Mehmed Şakir Mehmed Safi ⁴⁸⁰	Câbi	1230/1815 Öncesi	5 akçe	3 müd	2 müd
	Câbi	1230/1815 Sonrası	5 akçe	3 müd	2 müd
Mehmed Sanî ⁴⁸¹	Câbi	1233/1818	5 akçe	3 müd	2 müd
Seyyid Ali Bey Mehmed Sezai Bey ⁴⁸²		1265/1849 Öncesi	5 akçe	3 müd	2 müd
	Câbi	1265/1849 Sonrası	5 akçe	3 müd	2 müd
Ali Bey Ömer Bey Abdi Bey	Câbi	1284/1867 Öncesi	13 Kuruş	3 müd	2 müd
		1284/1867 Sonrası	13 Kuruş	3 müd	2 müd

⁴⁷⁴ Mahmud Bey'in alacağı ücret vakfiyede belirtilene göre vakfın mahsulünden 15 cüzde 1 cüzdür. VGM, VKA, 632/510-511/212, Tarih: 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415.

⁴⁷⁵ "...mütevellinin vefâtından sonra Mahmud Bey'in evlâdı ve evlâdı evladından sâlih olanlar zikrolunan evkafın bütün mahsulatını tahsil ve cibayet etmesini..." VGM, VKA, 632/510-511/212, Tarih: 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415.

⁴⁷⁶ BOA, C.EV. 543/27424, Tarih: 29 Zilhicce 1191/28 Ocak 1778.

⁴⁷⁷ BOA, TS.MA.e 840/42, Tarih: 21 Muharrem 1204/11 Ekim 1789.

⁴⁷⁸ BOA, TS.MA.e 841/7-8, Tarih: 11 Safer 1221/30 Nisan 1806.

⁴⁷⁹ BOA, TS.MA.e. 896/27, Tarih: 21 Rebiülevvel 1222/30 Mayıs 1807.

⁴⁸⁰ BOA, TS.MA.e. TS.MA.e. 454/55/3, Tarih: 25 Safer 1230/6 Şubat 1815.

⁴⁸¹ BOA, TS.MA.e. TS.MA.e. 454/55, Tarih: 15 Cemaziyelevvel 1233/2 Mart 1818.

⁴⁸² BOA, C.EV.588/29651, Tarih: 29 Rebiülevvel 1265/5 Şubat 1849.

Hasan Bey ⁴⁸³ Abdülkerim Bey ⁴⁸⁴					
Mustafa Tosun ⁴⁸⁵	Câbi	1290/1873	5 akçe	3 müd	2 müd

Tablo 6 incelendiğinde toplamda 20 kişinin câbi olarak görev yaptığı görülmektedir. Görevin evlâdiyet usulüyle yani vefat eden kişinin oğlu bu görevi yapabilecek güce sahipse görev o kişiye tevcih edilmiştir. Aynı zamanda bir ailede birden fazla kişi câbilik yapmaktadır. Bazen de içlerinden, görevinden feragat edip hissesini kardeşine devreden kişiler de olmuştur. Örnek olarak Mehmed Tahir Bey ve Mehmet Emin Bey görevlerini kardeşleri Mehmet Saki ve Mehmed Sani Beylere devretmişlerdir⁴⁸⁶.

Belgelerde kopukluk olması nedeniyle hangi câbinin kaç yıl görev yaptığı ile ilgili fazlaca bir bilgi bulunmamakla birlikte en kısa görev yapan câbi Seyit Mehmed Bey'dir. 1221/1806 tarihinden 1222/1807 tarihine kadar bir yıl görev yapmıştır. En fazla görev yapan kişi ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Bunun nedeni ise belgeler arasında tarih ve konu bakımından ciddi manada kopukluklar söz konusu olmasıdır.

Ücretler ise genel olarak günlük 5 akçe, senede ise 3 müd buğday ve 2 müd Arpa olarak kaydedilmiştir. İstisnai olarak üç belge vardır. Bunlardan ilki 1204/1789 tarihli belgedir. Belgeden edinilen bilgiye göre Mehmed Emin⁴⁸⁷ isimli câbinin aldığı ücret günlük 1 akçe olarak zikredilmiş ancak buğday ve arpa ile ilgili ayrıntı verilmemiştir. İkinci belge ise 1284/1867 tarihlidir. Belgeye göre vakfın câbileri olarak Ali, Hasan, Abdi, Ömer Beyler vakfın câbileri iken vefat etmişlerdir. Aileden görevi sürdürecekt kimse kalmayınca aile dışından bu görevi yerine getirmeye layık olan Abdülkerim Bey'e câbilik görevi verilmiştir⁴⁸⁸. Aldıkları ücret ise 13 kuruş olarak yazılmıştır. Buğday ve arpa ise diğer görevlilerin aldığı şekilde 3 müd buğday 2 müd arpa olarak kaleme

⁴⁸³ BOA. EV.MKT. 517/20, Tarih: 8 Recep 1284/5 Kasım 1867.

⁴⁸⁴ BOA. EV.MKT. 517/20, Tarih: 8 Recep 1284/5 Kasım 1867.

⁴⁸⁵ BOA. EV.MKT. 863/59-60-69, Tarih: 15 Cemaziyelevvel 1293/8 Haziran 1878.

⁴⁸⁶ BOA, C.EV. 224/11153, Tarih: 12 Cemaziyelevvel 1234/9 Mart 1819.

⁴⁸⁷ BOA, TS.MA.e. 840/42, Tarih: 21 Muharrem 1204/11 Ekim 1789.

⁴⁸⁸ BOA. EV.MKT. 517/20, Tarih: 8 Recep 1284/ 5 Kasım 1867.

alınmıştır⁴⁸⁹. Vakfa ait son câbi ise 1290/1873 tarihinde görev başında olan Mustafa Tosun isimli kişidir.

4.2.Cami Görevlileri

Günümüzde ibadet amacıyla toplanılan yerler olan camiler⁴⁹⁰ ibadethane olmanın yanı sıra günlük namaz vakitlerinin haricinde İslam dininin kutsal saydığı gün ve gecelerde de toplumun birbiriyle olan sosyal kaynaşmanın yaşandığı alanlardır⁴⁹¹. Bu alanların kendine has görevlileri bulunmaktadır. Vakfiye ve arşiv belgeleri incelendiğinde Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na bağlı cami ve mescitlerde imam, hatip, müezzin, kayıyım, duacı, cüzhan, siracî, temcidhan ve ferraş gibi görevlilerin olduğu tespit edilmiştir.

4.2.1. İmam ve Hatipler

Camilerde namaz vakitleri hazır olup, toplu şekilde namaz kılanların uyduğu kişiye imam denilirken, Cuma ve bayram namazlarında hutbe îrâd eden kişiye ise hatip denilmektedir⁴⁹². Genel itibari ile bakıldığında imamlar mahalle ve askeri imamlar olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Osmanlı Devleti şehir örgütlenmesi kapsamında mahallenin özel statüsü mahalle imamlığını önemli bir görev olarak öne çıkarmıştır. Mahalle imamlarının almış oldukları görevler şunlardı: Tanzimat devrine kadar devleti temsil etmekle görevliydi. Mahallede oturan tüm halkı bilmek zorundaydılar. Avarız vakıflarında toplanan sermayenin yönetimi ve harcanması mahalle imamlarının sorumluluğundaydı. Resmi soruşturmalar ve hazırlanan resmi vesikaların imza ve mühür sahipleri arasındaydılar. Sadece dini işlerle değil aynı zamanda mahallenin yönetiminden de sorumluydular. Askeri imamlar ise: Orduda hizmet vermekle görevli resmi konumlu imamlardır⁴⁹³.

⁴⁸⁹ BOA, EV.MKT. 517/20, Tarih: 8 Recep 1284/5 Kasım 1867.

⁴⁹⁰ Ahmet Önköl ve Nebi Bozkurt, "Cami", *DİA*, C.7, TDV. Yayınları, İstanbul 1993, s. 56-90.

⁴⁹¹ Kübra Dursun, *agt.*, s. 101.

⁴⁹² Bahaeddin Yediyıldız, *age.*, s. 57.

⁴⁹³ Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, Pınar Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2018, 11-30.

Mahalle imamları, II. Mahmud dönemine kadar vakfiyesi olan vakıfların mütevellileri veya vakfa nezaret eden kadının teklif ve arzıyla, şeyhülislamın işareti sonucunda sadır olan berat ile görevlendirilmişlerdir. II. Mahmud döneminde ise Evkafı-Hümâyûn Nezareti'nin kurulmasıyla, dağılmış ve geliri kalmamış vakıflarda dahil olmak üzere bu nezarete bağlanmış, görevli atamaları bu kurum üzerinden yapılmaya başlanmıştır. Yapılan bu atamalarda, imam adaylarında aranan şartlar: Eğitimli, iffetli ve istikamet üzere olmaktır. Görevlinin, vefat etmesi, hastalık ve ihtiyarlık gibi nedenlerle görevini başka birine devretmesi ve başka bir vazifeye geçmesi gibi durumlar görevden ayrılmasına sebepler sayılabilir. Vefat etmesi durumunda imamlık hizmetinin devredileceği kişilerin başında genellikle erkek evladının olması şartı aranmaktaydı. Bu sebepten ötürü görev, ilk olarak varsa oğluna yoksa ehil başka bir kişiye tevcih edilirdi. Vefat ve devir haricinde ahlaki zafiyet, görevde ihmal ve kusur, yolsuzluk ve liyakatsizlik gibi sebepler imamın görevden azledilmesi için geçerli durumlardır⁴⁹⁴.

Çalışmanın konusu olan, vâkıflar tarafından kurulan ve tanıtımı üçüncü bölümde yapılan ibadethaneler ile alakalı vesikaların incelenmesi neticesinde yukarıda aldıkları görev, yaptıkları hizmet, atama ve azilleriyle alakalı bilgileri sunulan imamlık ve atamaları bazen birlikte bazen bağımsız olarak yapılan hatiplik görevi ile ilgili görev tevcihleri, ferağ ve azilleri ile ilgili belge ve bilgiler olduğu görülmüştür. Vakfa ait Çirmen, Akçakızanlık, Hasköy, Yenice Zağra ve İncik'te inşa edilmiş beş cami ve Çirmen'de de bir tane mescit bulunmaktadır.

Bu bağlamda, Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na ait ilk belge olan vakfiyeye bakıldığında imamlık görevi ile alakalı olarak isim zikredilmeden alacağı ücret ile ilgili bilgi bulunmaktadır. Bu beyan vakfiyede "...imam ve müezzinin alacağı ücret her sene 400 dirhem, mahsulden 12 müd buğday..."⁴⁹⁵ şeklinde ifade edilmiştir. Vakfiyenin haricindeki belgelerde ise Hasköy'de Saruca Paşa tarafından yaptırılan caminin imamı için Şeyh Cemal Derviş Mezrası, hatibi için ise İshak Fakih Çiftliği'nin bağışlandığı görülmektedir⁴⁹⁶. Ayrıca İncik'te bulunan ve Umur Bey tarafından inşa ettirilen caminin

⁴⁹⁴ Osman Gümüşçü, *age.*, 37-48.

⁴⁹⁵ VGM, VKA, 632/512/213, Tarih: 29 Recep 819/22 Eylül 1416.

⁴⁹⁶ BOA, MAD.d. 35/248, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz 1469.

imamı için Doğancı Yakup Çiftliği, müezzin için ise İncirli Şeyh Çiftliği'nin bağışlandığı bilinmektedir⁴⁹⁷.

Vakfin işleyişine göre imam ve hatip ataması mütevellî eliyle olduğu gibi bazen de bölge kadısının görevli istihdamında doğrudan müdahil olduğu görülmektedir. Örneğin 1117/ 1706 tarihli belgede İncik kadısı Şeyh Mehmed İncik'te bulunan cami imam ve hatibi olan görevlinin vefatından dolayı yerine başka bir ismi göreve layık olduğu için merkeze arz etmiştir ve padişah tarafından onay verilmiştir⁴⁹⁸.

Belgeler ışığında imam ve hatip atamalarının sadece ölüm nedeniyle değil görevi layıkıyla yapıp yapmama ile alakalı olduğu da görülmüştür. Örnek olarak Tablo 5'te ismi zikredilen 1119/1707 tarihli belgeye göre Akçakızanlık'taki caminin hatibi Mahmud Efendi vazife başında uygun davranışta bulunmadığından dolayı azledilip yerine Abdullah Efendi'ye görev verilmiştir⁴⁹⁹.

Arşiv belgelerine göre vakıfta görev alan imamlar, hatipler ve aldıkları ücretler Çirmen Tablo 7, Akçakızanlık Tablo 8, Hasköy Tablo 9, İncik Tablo 10 ve Yenice Zağra Tablo 11'de işlenmiştir.

Tablo 7: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı Çirmen Saruca Paşa Cami'nde Görev Alan İmam ve Hatipler

İsim	Görevi	Dönem H/M	Ücret Akçe	Buğday
Seyyid İbrahim Efendi ⁵⁰⁰	İmam	1143/1731 Öncesi	3	60 kile
Seyyid Ahmed Halife ⁵⁰¹	İmam	1143/1731 Sonrası	3	60 kile
İbrahim ⁵⁰²	İmam ve Hatip	1230/1814 Öncesi	10	2 müd
Mustafa Halife ⁵⁰³	İmam ve Hatip	1230/1814 Sonrası	10	2 müd
Mustafa Halife ⁵⁰⁴	İmam ve Hatip	1239/1824 Öncesi	10	2 müd

⁴⁹⁷ BOA, MAD.d. 35/246, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz 1469.

⁴⁹⁸ BOA, AE.SAMD.III. 214/20676, Tarih: 5 Zilkade 1117/18 Şubat 1706.

⁴⁹⁹ BOA, C.EV 346/17583/1-2, Tarih: 22 Rebiülevvel 1119/23 Haziran 1707.

⁵⁰⁰ BOA, AE.SAMD.III. 5/396, Tarih: 8 Recep 1143/17 Ocak 1731.

⁵⁰¹ BOA, AE.SAMD.III. 5/396, Tarih: 8 Recep 1143/17 Ocak 1731.

⁵⁰² BOA, TS.MA.e. 841/7/5, Tarih: 14 Muharrem 1230/27 Aralık 1814.

⁵⁰³ BOA, TS.MA.e. 841/7/5, Tarih: 14 Muharrem 1230/27 Aralık 1814.

⁵⁰⁴ BOA, HAT. 1563/57, Tarih: 29 Cemaziyelevvel 1239/31 Ocak 1824.

Hacı Emin Efendi ⁵⁰⁵	İmam ve Hatip	1239/1824 Sonrası	10	2 müd
Ahmed Efendi ⁵⁰⁶	İmam	1268/1851	5	2 müd
Hafız Mehmed Selim ⁵⁰⁷	İmam	1272/1856 Öncesi	1,5	30 kile
Mehmed Said ⁵⁰⁸	İmam	1272/1856 Sonrası	1,5	30 kile
Mehmed Arif Efendi ⁵⁰⁹	İmam-Hatip	1283/1866	10	2 müd

Tablo 8: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı Akçakızanlık Saruca Paşa Cami'nde Görev Alan İmam ve Hatipler

İsim	Görevi	Dönem H/M	Ücret Akçe	Buğday
Mahmud Efendi ⁵¹⁰	Hatip	1119/1707 Öncesi		
Abdullah Efendi ⁵¹¹	Hatip	1119/1707 Sonrası		
Hacı Abdullah Efendi ⁵¹²	Hatip	1135/1723 Öncesi		
Seyyid Ahmed Halife ⁵¹³	Hatip	1135/1723 Sonrası		
Hasan Halife ⁵¹⁴	İmam ve Hatip	1200/1786 Öncesi	10	
Mehmed Mansur ⁵¹⁵	İmam ve Hatip	1200/1786 Sonrası	10	
Mustafa Efendi ⁵¹⁶	Hatip	1261/1845	-	-
Mustafa Efendi ⁵¹⁷	İmam ve Hatip	1284/1867 Öncesi	10	2 Müd

Tablo 9: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı Hasköy Saruca Paşa Cami'nde Görev Alan İmam ve Hatipler

İsim	Görevi	Dönem H/M	Ücret Akçe	Buğday
Hüseyin Halife ⁵¹⁸	Hatip	1230/1815 Öncesi	1,5	

⁵⁰⁵ BOA, HAT. 1563/57, Tarih: 29 Cemaziyelevvel 1239/31 Ocak 1824.

⁵⁰⁶ VGM, DEFTER, 174/272, Tarih: 20 Şevval 1268/7 Ağustos 1852.

⁵⁰⁷ BOA, C.EV. 179/8942, Tarih: 14 Muharrem 1272/26 Eylül 1856.

⁵⁰⁸ BOA, C.EV. 179/8942, Tarih: 14 Muharrem 1272/26 Eylül 1856.

⁵⁰⁹ VGM, DEFTER, 174/272, Tarih: 2 Rebiülevvel 1283/15 Temmuz 1866.

⁵¹⁰ BOA, C.EV 346/17583/1-2, Tarih: 22 Rebiülevvel 1119/23 Haziran 1707.

⁵¹¹ BOA, C.EV 346/17583/1-2, Tarih: 22 Rebiülevvel 1119/23 Haziran 1707.

⁵¹² BOA, AE.SAMD.III. 231/22127/02, Tarih: 3 Zilhicce 1135/4 Eylül 1723.

⁵¹³ BOA, AE.SAMD.III. 231/22127/02, Tarih: 3 Zilhicce 1135/4 Eylül 1723.

⁵¹⁴ BOA, TS.MA.e. 454/55/5, Tarih: 21 Zilkade 1200/15 Eylül 1786.

⁵¹⁵ BOA, TS.MA.e. 454/55/5, Tarih: 21 Zilkade 1200/15 Eylül 1786.

⁵¹⁶ BOA, C.EV. 69/3430, Tarih: 12 Cemaziyelevvel 1261/19 Mayıs 1845.

⁵¹⁷ BOA, C.EV. 217/10823, Tarih: 14 Muharrem 1282/9 Haziran 1865.

⁵¹⁸ BOA, C.EV. 126/6276/2, Tarih: 20 Zilkade 1230/24 Ekim 1815.

Hafız Mehmed Halife ⁵¹⁹	Hatip	1230/1815 Sonrası	1,5	
Hafız Mehmed Efendi ⁵²⁰	İmam ve Hatip	1243/1827 Öncesi	3	
Hafız Mehmed Efendi (diğer) ⁵²¹	İmam ve Hatip	1243/1827 Sonrası	3	
Hacı Hasan ⁵²²	İmam ve Hatip	1254/1838 Öncesi	3	
Seyyid Mehmed Ali Halife ⁵²³	İmam ve Hatip	1254/1838 Öncesi	3	

Tablo 10: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı İncelik Umur Bey Cami'nde Görev Alan İmam ve Hatipler

İsim	Görevi	Dönem H/M	Ücret Akçe	Buğday
Mevlâna Ali Efendi ⁵²⁴	İmam ve Hatip	1117/1706 Öncesi	4	
Seyyid Mehmed Efendi ⁵²⁵	İmam ve Hatip	1117/1706 Sonrası	4	
Seyyid Mehmed Halife ⁵²⁶	İmam ve Hatip	1126/1714	4	
Mustafa Efendi ⁵²⁷	İmam ve Hatip	1162/1749 Öncesi	4	
Seyyid İbrahim Efendi ⁵²⁸	İmam ve Hatip	1162/1749 Sonrası	4	

Tablo 11: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı Yenice Zağra Saruca Paşa Cami'nde Görev Alan İmam ve Hatipler

İsim	Görevi	Dönem H/M	Ücret Akçe	Buğday
Mehmed Efendi ⁵²⁹	İmam	1245/1829	11	
Rıfat Efendi ⁵³⁰	Hatip	1256/1840	10	
Mehmed Rıfkı Efendi ⁵³¹	İmam	1280/1863	11	
Mehmed Arif Efendi ⁵³²	İmam ve Hatip	1284/1867 Sonrası	10	2 müd

⁵¹⁹ BOA, C.EV. 126/6276/2, Tarih: 20 Zilkade 1230/24 Ekim 1815.

⁵²⁰ BOA, HAT. 1574/1, Tarih: 21 Cemaziyelevvel 1243/10 Aralık 1827.

⁵²¹ BOA, HAT. 1574/1, Tarih: 21 Cemaziyelevvel 1243/10 Aralık 1827.

⁵²² BOA, HAT. 1612/50, Tarih: 23 Muharrem 1254/18 Nisan 1838.

⁵²³ BOA, HAT. 1612/50, Tarih: 23 Muharrem 1254/18 Nisan 1838.

⁵²⁴ BOA, AE.SAMD.III 214/20676, Tarih: 5 Zilkade 1117/18 Şubat 1706.

⁵²⁵ BOA, AE.SAMD.III 214/20676, Tarih: 5 Zilkade 1117/18 Şubat 1706.

⁵²⁶ BOA, İE.EV. 64/7015, Tarih: 13 Ramazan 1126/22 Eylül 1714.

⁵²⁷ BOA, C.EV. 471/23811, Tarih: 3 Muharrem 1174/15 Ağustos 1760.

⁵²⁸ BOA, C.EV. 471/23811, Tarih: 3 Muharrem 1174/15 Ağustos 1760.

⁵²⁹ BOA, EV.MKT.CHT. 262/32, Tarih: 26 Temmuz 1306/8 Ağustos 1890.

⁵³⁰ BOA, EV.MKT.CHT. 262/32, Tarih: 26 Temmuz 1306/8 Ağustos 1890.

⁵³¹ BOA, EV.MKT.CHT. 266/1041, Tarih: 1 Cemaziyelevvel 1280/14 Ekim 1863.

⁵³² BOA, C.EV. 217/10823, Tarih: 14 Muharrem 1282/9 Haziran 1865.

Abdurrahman Efendi ⁵³³	İmam	1285/1868	10	
Ahmed Efendi ⁵³⁴	İmam	1308/1891	11	
Hafız Mustafa Efendi ⁵³⁵	Hatip	1308/1891	11	

Tablolardan yola çıkılacak olursa 1117/1706-1308/1891 tarihleri arasında vakfa bağlı ibadethanelerde görev yapan imam ve hatipler görev yaptıkları kurumlara göre tablolar halinde listelenmiştir. Gerek isimler gerekse aldıkları ücretler konusunda çok fazla bir bilgi yoktur. Bu kısa bilgilerden yola çıkıldığında vakfa bağlı camilerde imam ve hatiplik görevlerinin aynı kişiler tarafından yapıldığı gibi farklı kişiler tarafından da icra edildiği görülmüştür.

Arşiv belgelerinden isimlerine ulaşılan ve vakıfta sadece hatip olarak görev yapanların sayısı 9'dur. Sadece imam olarak görev yapanların sayısı da 9'dur. Hem hatip hem de imamlık yapanların sayısı ise 18'tir. Toplamda 36 kişi görev yapmıştır. Ayrıca Tablo 9'da ismi zikredilen Seyyid Mehmed Halife imam ve hatipliğin yanı sıra vakfın mütevellisi olarak da görev yapmıştır⁵³⁶.

Vakıfta görevli imamların alacağı ücret konusunda 213 numaralı ek vakfiyede belirtilen meblağ senelik 400 akçe ve 12 müd buğdaydır⁵³⁷. Ancak incelenen belgelerde bu şarta uyulmadığı görülmüştür. Çirmen'de görevli imam ve hatipler ile Akçakızanlık'ta görevli Mustafa Efendi ve Yenice Zağra'da görevli Mehmed Arif Efendi haricindeki imam ve hatiplerden senelik buğday yardımı alan bulunmamaktadır. Alınan ücret bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Hasköy'de görev yapan imam 1,5 akçe hem imam hem de hatip olarak görev yapan görevlinin ücreti ise 3 akçe olarak belirtilmiştir. Yani Hasköy'de hatiplik vazifesinin ücreti de 1.5 akçedir. İncelik'te bulunan camide görev yapanlar ise imam ve hatip olarak görev yapmaktadır. Aldıkları ücret ise 4 akçedir. Bu hesaba göre imamlık ücreti yevmi 2 akçe, hatiplik vazifesi karşılığı da günlük 2 akçedir.

⁵³³ BOA, EV.MKT.CHT. 262/32, Tarih: 1 Muharrem 1309/7 Ağustos 1891.

⁵³⁴ VGM, DEFTER, 1838/54, Tarih: 20 Şevval 1308/29 Mayıs 1891.

⁵³⁵ VGM, DEFTER, 1838/54, Tarih: 20 Şevval 1308/29 Mayıs 1891.

⁵³⁶ BOA, AE.SAMD.III 214/20676, Tarih: 5 Zilkade 1117/18 Şubat 1706.

⁵³⁷ VGM, VKA, 632/512/213, Tarih: 29 Recep 819/22 Eylül 1416.

Çirmen’de 1143/1731 tarihi öncesinde ve sonrasında görev yapan imamların 3 akçe, 1230/1814 tarihinden 1239/1824 tarihine kadar görev yapan imam ve hatiplerin 10 akçe 1272/1856 tarihinde ve sonrasında görevli bulunan imamların ise 1,5 akçe ücret aldıkları görülmektedir. Yenice Zağra Cami’nde görev yapan imam ve hatipler ise 10 ile 11 akçe ücret almışlardır.

Diğer görevlilerde olduğu gibi imam ve hatiplikte de görev çoğu zaman babadan oğula geçmekte ancak oğul yoksa bu sefer görev kardeşe tevcih edilmektedir. Bazen de bu görev aileden birine değil bölgede imam ve hatipliğe ehil olan kişiye verilmiştir. Örnek olarak Tablo 7’de ismi zikredilen Mustafa Halife görevini Çirmen sakinlerinden Hacı Emin Efendi’ye devretmiştir⁵³⁸. Ancak 1272/1856 tarihi itibarıyla ehil ve müstahak olmanın yanı sıra gerek imam-hatip, gerekse müezzin-kayyımların kadı huzurunda imtihana tabi tutulduğu görülmektedir. Örnek olarak Tablo 7’de isimleri zikredilen Çirmen’de imam olarak görev yapan Hafız Mehmed Selim’in vefat etmesi üzerine oğlu Seyyid Mehmed Said’in huzur-ı şer’de imtihana tabi tutulmasından sonra göreve getirilmiştir⁵³⁹.

Vakfa bağlı camiler yanında Çirmen kasabasında Umur Bey oğlu Ali Bey tarafından yapılan bir de mescit bulunmaktadır. 1267/1852 tarihli belge Ali Bey’e ait olan mescitle ilgili ilk belge niteliğindedir. Vesikadan elde edilen bilgiler neticesinde Ahmed Efendi oğlu Mehmed Efendi 3 akçe (bazı aylarda 30 para) maaş, yılda 28 müd buğday ücreti Çirmen’de bulunan Saruca Paşaoğlu Umur Bey Cami Vakfı’ndan almak üzere Ali Bey mescid-i şerifinde imam olarak görev yapmıştır⁵⁴⁰.

4.2.2. Müezzin, Temcîdhan ve Duacılar

Müezzin, cami ve mescitlerde namaz vakitlerinde ezan okuyan⁵⁴¹ ve namaz esnasında kamet getiren kişi manasına gelmektedir⁵⁴². Bu görevliler Osmanlı Devleti’nde dinî faaliyetlerin ifa edilmesi noktasında önemli yere sahiptir. İmamın yardımcısı

⁵³⁸ BOA, HAT. 1563/57, Tarih: 29 Cemaziyelevvel 1239/31 Ocak 1824.

⁵³⁹ BOA, C.EV. 179/8942, Tarih: 14 Muharrem 1272/26 Eylül 1856.

⁵⁴⁰ VGM, DEFTER, 894/221, Tarih: 20 Cemaziyelevvel 1267/12 Mart 1852.

⁵⁴¹ Şemseddin Sami, *age.*, s. 1467. Ali Himmet Berki, *age.*, s. 40

⁵⁴² Bahaeddin Yediyıldız, *agm.*, s. 58.

konumundadır. Müezzin atamasında güzel ses ve makam kabiliyeti ön plandadır. Ücreti ise görev yaptığı caminin vakfı tarafından karşılanmaktaydı⁵⁴³.

Ayrıca vakıfta sabaha karşı Allah’a yapılan dua manasına gelen temcîd ve bu işe ehil olan ve müezzinlik görevi ile birlikte zikredilen temcîdhan ile ilgili görevliler de bulunmaktadır⁵⁴⁴. Vakıfta görev alan diğer bir görevli ise duagü/duacıdır⁵⁴⁵. Duacı tekke ve zaviyelerde yapılan dinî ritüellerin sonunda dua etme veya ettirmekle görevli kişidir. Duahan ve duâgü, duacılar için kullanılan diğer tabirlerdendir. Sadece tekke ve zaviyeler değil Ramazan ayında cami veya hanelerde hatim, yemek vb. gibi dua yapan kişiler için de bu tabirlerin kullanıldığı bilinmektedir⁵⁴⁶. Vakıflarda ise vakıf kurucularının bazı arzularının gerçekleşmesi gayesiyle Allah'a dua eden kişiye verilen özel isimdir⁵⁴⁷. Vakfiyede yer verilmeyen diğer vesikalardan bilgilerine ulaşılan temcidhan ve duacılar ile ilgili görevliler sonradan ihdas edilmiştir. Görevlilerin bölge halkından oldukları, vakıf evladı olmadıkları tespit edilmiştir.

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’na ait 819/1416 tarihli vakfiyede vakfın görevlileri arasında müezzin zikredilmiş ve alacağı ücret ise imam ile birlikte müezzine her sene 400 dirhem, mahsulden 12 müd buğday verilmesi istenmiştir⁵⁴⁸. Ayrıca İncelik’te İncirli Şeyh Çiftliği idaresi ve hasılatı müezzinin giderleri için şart koşulmuştur⁵⁴⁹. Vakfiyede müezzin ve kayyımdan bahis geçmemektedir.

Çirmen’de bulunan camide görev alan müezzin, temcidhan ve duacıların isimleri ve aldıkları ücret Tablo 12’de listelenmiştir. Hasköy’de mevcut olan camide görevini ifa eden müezzinlerin isimleri ve aldıkları ücret Tablo 13, İncelik’teki camide görev yapan

⁵⁴³ Bkz.: Tablo 12, 13, 14.

⁵⁴⁴ Temcid, ilk olarak Hz. Peygamber’in (s.a.) müezzini Hz. Bilâl-i Habeşi tarafından ifa edilmiştir. Özellikle sahur vaktinde ve dini bayram günlerinde icrâ edilmiştir. Ferdi Koç, “Türk Din Müsikisi’nde Temcidler ve Sakarya İli Taraklı İlçesinde Okunan Temcid Örnekleri”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 23, Ocak 2011, s. 60-61, Mehmed Zeki Pakalın, *age.*, s. 451.

⁵⁴⁵ VGM, DEFTER, 174/272.

⁵⁴⁶ Mehmet İşpirli, “Duâgü”, *DİA*, C.9, TDV. Yayınları, İstanbul 1994, s. 541-542.

⁵⁴⁷ Bahaeddin Yediyıldız, *agm.*, s. 57.

⁵⁴⁸ VGM, VKA, 632/512/213, Tarih: 29 Recep 819/22 Eylül 1416.

⁵⁴⁹ BOA, MAD.d. 35/246, Tarih: 29 Zilhicce 873/10 Temmuz 1469.

müezzinlerin isimleri ve aldığı ücretler Tablo 14’te gösterilmiştir. İncelenen belgelerde sadece Çirmen’de görev alan iki kayyım ismine rastlanmıştır.

Tablo 12: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı Çirmen Cami’nde Görevli Müezzinler, Temcîdhanlar ve Duacılar

İsim	Görevi	Dönem H/M	Ücret Akçe	Buğday
Mustafa Halife ⁵⁵⁰	Müezzin	1105/1694 Öncesi	2	
Salih ⁵⁵¹	Müezzin	1105/1694 Sonrası	2	
Abdulgaffar ⁵⁵²	Müezzin	1215/1801 Öncesi	2	2 müd
	Temcîdhan	1215/1801 Öncesi	3	
Molla Hüseyin ⁵⁵³	Müezzin	1215/1801 Sonrası	2	2 müd
	Temcîdhan	1215/1801 Sonrası	3	
İbrahim Bey ve Eşi Nefise Hanım ⁵⁵⁴	Duacı	1246/1830	2	15 müd
Hüseyin Efendi ⁵⁵⁵	Müezzin	1246/ 1830 Sonrası	2	2 müd
Hafız Mustafa Efendi ⁵⁵⁶	Müezzin	1255/1839 Sonrası	2	3 müd

Tablo 13: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı Hasköy Cami’nde Görevli Müezzinlerin Listesi

İsim	Görevi	Dönem H/M	Ücret Akçe	Buğday
Abdullah ⁵⁵⁷	Müezzin	1216/1801 Öncesi	-	-
Mehmed Emin ⁵⁵⁸	Müezzin	1216/1801 Sonrası	-	-

⁵⁵⁰ BOA, İE.EV. 25/2968, Tarih: 8 Şevval 1105/2 Haziran 1694.

⁵⁵¹ BOA, İE.EV. 25/2968, Tarih: 8 Şevval 1105/2 Haziran 1694.

⁵⁵² BOA, TS.MA.e 841/7-10, Tarih: 15 Zilkade 1215/30 Mart 1801.

⁵⁵³ BOA, TS.MA.e 841/7-10, Tarih: 15 Zilkade 1215/30 Mart 1801.

⁵⁵⁴ VGM, DEFTER, 174/270, Tarih: 7 Rebiülevvel 1246/26 Ağustos 1830.

⁵⁵⁵ VGM, DEFTER, 174/272, Tarih: 23 Cemaziyelevvel 1246/9 Kasım 1830.

⁵⁵⁶ VGM, DEFTER, 174/272, Tarih: 21 Şaban 1255/30 Ekim 1839.

⁵⁵⁷ BOA, TS.MA.e 841/8-4, Tarih: 15 Receb 1216/21 Kasım 1801.

⁵⁵⁸ BOA, TS.MA.e 841/8-4, Tarih: 15 Receb 1216/21 Kasım 1801.

Tablo 14: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı İncik Cami'nde Görevli Müezzinler

İsim	Görevi	Dönem H/M	Ücret Akçe	Buğday Müd
Mehmed ⁵⁵⁹	Müezzin	1202/1787 Öncesi	4	
Abdulkadir Halife ⁵⁶⁰	Müezzin	1202/1787 Sonrası	4	
Derviş Ahmed ⁵⁶¹	Müezzin	1218/1803	4	

Yukarıda işlenen tablolarda görüldüğü üzere vakfın camilerinde görev alan müezzin ve kayyımların isimleri, aldıkları ücretler ve görev yaptığı dönemler ne yazık ki belgelerin azlığından dolayı tam manası ile listelenememiştir. Tablolara bakıldığında vakıfta toplamda 11 kişi müezzin, 3 kişi kayyım, 2 kişi temcîdhan ve 2 kişi duacı olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır.

Vakıfta daha önce zikredilen görevlilerde olduğu gibi müezzinlik görevinde de evlâdiyet yani göreve layık ve muktedir olduğu anlaşılmışsa görevin babadan oğula geçmesi söz konusudur.

Belgelere göre oluşturulan tabloların içerisinde en dikkat çekici kısım Tablo 12'de görev alan duacılarıdır. 1246/1830 tarihli belge incelendiğinde İbrahim Bey ve Eşi Nefise Hanım vakfa ait Çirmen Cami'sinde duâgû/duacı olarak görev yaptıkları görülmektedir. Vakıfta mütevellî heyeti içerisinde görev alan bayanların haricindeki tek bayanın Nefise Hanım olması, vakfın bayanlara yönelik dinî/manevi programlar icra ettiğinin bir göstergesidir. Çünkü yukarıda tanımı yapılan duacı ile ilgili bilgilendirmede tekke, zaviye ve caminin haricinde İslam dininin kutsal saydığı gün ve gecelerde ev ve konaklarda da görev yaptıkları belirtilmiştir⁵⁶². Aldıkları ücret ise kişi başı 1 akçe ve 7,5 müd buğday olarak kaydedilmiştir.

⁵⁵⁹VGM, VKA, İMÜF.EVKF_MUFETTISLIGI.00234.00012, Tarih:21 Muharrem 1202/2 Kasım 1787.

⁵⁶⁰VGM, VKA, İMÜF.EVKF_MUFETTISLIGI.00234.00012, Tarih:21 Muharrem 1202/2 Kasım 1787.

⁵⁶¹BOA, C.EV. 316/16091, Tarih 7 Şaban 1218/22 Kasım 1803.

⁵⁶²Mehmet İşpirli, agm., s.541.

Tablo 13’de Hasköy’de görev yapan müezzinlerin aldıkları ücret 1216/1801 tarihli belgede zikredilmemiştir. Tablo 13’te İncelik’te görev yapan müezzinler ile ilgili 1218/1803 tarihli belgede İncirli Şeyh Çiftliği’nin hasılatı olan 1500 akçenin müezzine verilmesi istenmektedir⁵⁶³. 1500 akçenin yıllık olarak hesaplandığı göz önünde bulundurularak hesaplanacak olursa günlük ücretin ortalaması 4 akçeyi bulmaktadır. Müezzinlerin bölgelere göre aldıkları gündelik ücretler ise şöyledir: Çirmen’de 2, İncelik’te 4 akçedir. Hasköy’de görevli müezzinlerin aldıkları ücret hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Tablo 14’te gösterilen 1215/1801 tarihli belgede temcîdhan olarak isimleri geçen görevlilerin müezzin olarak görev yaptıkları görülmektedir. Yaptıkları her bir görev için ayrı ayrı ücret almışlardır. Bu görevlilere müezzinlik için 2, temcîdhanlık için 3 akçe ödeme yapılmıştır.

4.2.3. Kayyım

Kayyım, vakıf ve müştemilatının temizliğinden ve ışıklarını yakmaktan sorumlu kişi demektir⁵⁶⁴. Pakalın ise bu kelimenin anlamını bazı durumlarda mütevellî yerine kullanılan bir tabir olduğu gibi caminin temizlik işlerini yapan hademe için de kullanıldığını belirtmektedir⁵⁶⁵. Arşiv belgelerinde mütevellî, mütevellî kaymakamları açıkça zikredildiği için kayyım ile ilgili görevliyi cami müştemilatından sorumlu kimse olarak ele almak daha doğru olacaktır. Kayyımların isimleri, aldıkları ücret ve görev yaptıkları dönem Tablo 15’te belirtilmiştir.

Tablo 15:Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı Çirmen’de Görevli Kayyımlar

İsim	Görevi	Dönem H/M	Ücret Akçe	Buğday Müd
Mehmed Arif Efendi ⁵⁶⁶	Kayyım	1263/1867	3	12 müd
Mehmed Sadık ⁵⁶⁷	Kayyım	1288/1872 Öncesi	3	12 kile

⁵⁶³ BOA, C.EV. 316/16091, Tarih 7 Şaban 1218/22 Kasım 1803.

⁵⁶⁴ Bahaeddin Yediyıldız, *age.*, s. 57.

⁵⁶⁵ Mehmet Zeki Pakalın, *age.*, s. 223.

⁵⁶⁶ VGM, DEFTER, 174/270, Tarih: 16 Ramazan 1263/28 Ağustos 1847.

⁵⁶⁷ BOA, EV.MH.1855/22, Tarih: 24 Zilhicce 1288/5 Mart 1872.

Mustafa Halife ⁵⁶⁸	Kayyım	1288/1872 Sonrası	3	12 kile
-------------------------------	--------	-------------------	---	---------

Tablo 15'te 1263/1847 tarihinde Saruca Paşa Cami'nde kayyım olarak görev yapan Mehmed Arif Efendi'nin, 1283/1866 tarihinde imam ve hatip olarak görev yaptığı görülmektedir⁵⁶⁹. Mehmed Arif Bey'in ayrıca 1267/1851 tarihlerinde vakfın müteveli heyetinde olduğu müteveli bölümünde işlenmiştir⁵⁷⁰.

4.3. Vakıfta Hizmetli Diğer Görevliler

Vakıfta görev yapan idari ve cami görevlilerinin yanı sıra vakfa ait mekânların aydınlatmasıyla görevli olan Sirâcî yani Kandilci⁵⁷¹, vakfın imaretlerinde gıda ve yiyecek maddelerini muhafaza etmekle görevli Kilerci/Kılârî⁵⁷², zaviyelerde şeyh olarak görevli Zaviyedâr⁵⁷³ ve vakfa ait yapıların halıların temizlenip katlanması ve vakfa ait kurumların temizliğinden sorumlu Ferraş⁵⁷⁴ isimli görevliler bulunmaktadır. Sirâcî ile ilgili belge ve bilgilere rastlanamamıştır.

Diğer iki görevli ile ilgili çok az sayıda bilgi ve belge bulunmaktadır. Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na ait 819/1416 tarihli ek vakfiyede 200 dirhem ile ücretlendiren sirâcî/kandilci görevlisinden bahsedilmektedir⁵⁷⁵. Ancak gerek zeyilde gerekse diğer arşiv belgelerinde görevli ile ilgili isim ve bilgilere rastlanamamıştır. Vesikaların incelenmesiyle elde edilen zaviyedârlık görevi ile ilgili bilgiler Tablo 16 ve Tablo 17'da gösterilmiştir.

Tablo 16: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı Çirmen Zaviyesi'nde Görevli Zaviyedârlar

İsim	Görevi	Dönem H/M
Şeyh Mehmed Halveti ⁵⁷⁶	Zaviyedâr	1127/1715 Öncesi

⁵⁶⁸ BOA, EV.MH.1855/22, Tarih: 24 Zilhicce 1288/5 Mart 1872.

⁵⁶⁹ VGM, DEFTER, 174/272, Tarih: 16 Ramazan 1263/28 Ağustos 1847. Tablo 7'de gösterilmiştir.

⁵⁷⁰ BOA, EV. d.13714, Tarih: 9 Cemaziyevvel 1267/12 Mart 1851. Bkz.: Tablo 3.

⁵⁷¹ Bahaeddin Yediyıldız, age., s. 57.

⁵⁷² age., s. 56.

⁵⁷³ Mehmet Zeki Pakalın, age., s.648.

⁵⁷⁴ Bahaeddin Yediyıldız, age., s. 57, Ali Himmet Berki, age., s. 18.

⁵⁷⁵ VGM, VKA, 632/512/213, Tarih: 29 Recep 819/22 Eylül 1416.

⁵⁷⁶ BOA, İE.EV. 25/2946, Tarih: 1 Muharrem 1127/7 Ocak 1715.

Mustafa Halife ⁵⁷⁷	Zaviyedâr	1127/1715 Sonrası
Osman Halife ⁵⁷⁸	Zaviyedâr	1221/1806 Öncesi
Seyyid Mehmed ⁵⁷⁹	Zaviyedâr	1221/1806 ile 1238/1822 tarihleri arasında
Seyyid Mehmed oğulları Hacı Ömer Hacı Hasan Hacı Abdullah ⁵⁸⁰	Zaviyedâr	1238/1822 Sonrası

Tablo 17: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı Hasköy Zaviyesi’nde Görevli Zaviyedârlar

İsim	Görevi	Dönem H/M
Yusuf Efendi ⁵⁸¹	Zaviyedâr	1214/1799 Öncesi
Şeyh Mahmud Efendi ⁵⁸²	Zaviyedâr	1214/1799 Sonrası

Tablo 16 ve 17’da Çirmen ve Hasköy’de bulunan zaviyelerde görevli zaviyedârlarla ilgili kısıtlı bilgiler bulunmaktadır. Tabloların incelenmesinden sonra vakıfta görev yapan 10 kişinin bilgisine ulaşılmıştır. Muhtemelen bu sayı daha fazladır. Ancak tespit edilen belgeler bize şimdilik bu isim ve sayıları vermektedir. Tablo 16’da 1214/1799 tarihli belgede ismi zikredilen Şeyh Mahmud Efendi Hasköy’de bulunan zaviyenin zâviyedârı Yusuf Efendi vefat ettiğinden dolayı kendisinin zaviyedar olarak görevlendirilmesini istemiştir. Tablo 16’da ise 1221/1806 tarihinden önce Çirmen’de bulunan zaviyede görev yapan Osman Halife’nin vefat etmesinden sonra yine aynı tarihte oğlu Seyyid Mehmed Halife’ye⁵⁸³, Seyyid Mehmed Halife’nin 1238/1822 yılında vefatının akabinde görevin üç oğluna birden tevcih edildiği görülmektedir⁵⁸⁴.

Tablo 16’da 1127/1715 tarihinde zâviyedar olarak görev yapan Şeyh Mehmed Halveti ismine ulaşılmıştır. İsimden daha ziyade zâviyedârın isminin sonunda zikredilen Halveti unvanıdır. Bu durum, zâviyenin Halveti Tarikatı’na mensup bir zaviye olduğunun

⁵⁷⁷ BOA, İE.EV. 25/2946, Tarih: 1 Muharrem 1127/7 Ocak 1715.

⁵⁷⁸ BOA, TS.MA.e 841/7/6, Tarih: 11 Safer 1221/30 Nisan 1806.

⁵⁷⁹ BOA, TS.MA.e 841/7/6, Tarih: 11 Safer 1221/30 Nisan 1806.

⁵⁸⁰ BOA, C.EV. 338/17178, Tarih: 4 Rebiülahir 1238/19 Aralık 1822.

⁵⁸¹ BOA, TS.MA.e 840/35/1, Tarih: 25 Rebiülevvel 1214/27 Ağustos 1799.

⁵⁸² BOA, TS.MA.e 840/35/1, Tarih: 25 Rebiülevvel 1214/27 Ağustos 1799.

⁵⁸³ BOA, TS.MA.e 841/7/6, Tarih: 11 Safer 1221/30 Nisan 1806.

⁵⁸⁴ BOA, C.EV. 338/17178, Tarih: 4 Rebiülahir 1238/19 Aralık 1822.

göstergesi mahiyetindedir. Akbaş, çalışmasında bu tarikatın Türk insanını manevi yönden en fazla etkisi altına alan tarikatlardan birisi olduğunu ve her sınıftan halkı ve çeşitli meslek erbabını içerisinde barındıran bir gönül ocağı olduğunu belirtmektedir⁵⁸⁵.

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na ait hayri müesseselerin tanıtımı bir önceki bölümde yapılmıştı. Bu yapıların öğrenci, yolcu ve kendi bünyesinde çalışanlarının barınma ihtiyacı gibi beslenme ihtiyaçlarını da karşılamaktaydı. Bunun için belli başlı yerlerin gelirleri akar olarak vakfa bağışlanmıştır⁵⁸⁶. Yemek yapılabilecek malzemenin saklanması için de Akçakızanlık ve Çirmen'de kilerler ve bu malzemelerin muhafazası için ise kilerci görevliler bulunmaktaydı⁵⁸⁷. Kilerci ile ilgili bilgilerde dikkat çeken husus ise Akçakızanlık bölgesinde herhangi bir imaret veya zaviye tespit edilememesine rağmen bu bölgede kilerci ile ilgili görevlinin olmasıdır. Buda muhtemelen Akçakızanlık bölgesinde toplanan hububatın yine aynı bölgede korunması ve oradaki yapının tamir, bakım ve ihtiyaçlarına harcanması olabilir.

Tablo 18 ve Tablo 19'de vakıfta görev alan kilerciler gösterilmiştir. Arşiv belgelerinin incelenmesi sonucunda ulaşılabilen kilercilerin isimleri ve görev yerleri tablolarda işlenmiştir.

Tablo 18: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı Akçakızanlık'ta Görev Yapan Kilerciler

İsim	Görevi	Dönem H/M	Ücret Akçe	Buğday Müd
Seyyid Mehmed Tahir ⁵⁸⁸	Kilerci	1251/1836 Öncesi	1	1
Mehmet Tahir'in vefat etmesiyle oğulları Seyyid Ahmed Seyyid Halil Seyyid Mehmed ⁵⁸⁹	Kilerci	1251/1836 Sonrası	1	1

⁵⁸⁵ Halveti Tarikatı hakkında detaylı bilgi için bakınız: Mustafa Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXXIX, Ankara 1999, s. 535-536.

⁵⁸⁶ Bkz.: Hayri Yapılar.

⁵⁸⁷ Bahaeddin Yediyıldız, age., s. 56.

⁵⁸⁸ BOA, C.EV. 602/30355, Tarih: 25 Zilhicce 1251/12 Nisan 1836.

⁵⁸⁹ BOA, C.EV. 602/30355, Tarih: 25 Zilhicce 1251/12 Nisan 1836.

Tablo 19: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı Çirmen’de Görev Yapan Kilerciler

İsim	Görevi	Dönem H/M	Ücret Akçe	Buğday Müd
Ebubekir Taceddin ⁵⁹⁰	Kilerci	1147/1734-35	1	1
Mehmed Zahir ⁵⁹¹	Kilerci	1207/1792	1	1

Tablo 18 ve Tablo 19’de Çirmen ve Akçakızanlık’ta görev yapan kilerciler ile ilgili bilgiler verilmiştir. İki tablo incelendiğinde vakıfta toplamda 7 kişinin kilerci olarak görev yaptığı anlaşılmıştır. Tablo 18’de 1251/1836 tarihli belgeye istinaden vakfın Akçakızanlık’taki kâtibi ve kilercisi Mehmed Tahir Bey’dir. Vefat etmesinden sonra görevi oğullarına tevcih edilmiştir⁵⁹².

Tablo 19’de vakıfta en erken tarihte kilercilik görevini ifa eden kişi Ebubekir Taceddin’dir. 1147/1734-35 tarihlerinde görev yapmıştır. 1207/1792 tarihli belge, vakfın kilercisinin olmadığını ve bir kilerciye ihtiyaç olduğunu bu görev için ise Mehmed Zahir Bey’in müstahak olduğu bilgisini içermektedir. Gerek Çirmen gerekse Akçakızanlık’ta görev yapan kilercilerin günlük maaş olarak 1 akçe ve senede 1 müd buğday aldıkları görülmektedir. Belgelerin devamı olmadığı için kaç yıl görev yaptıkları bilinmemektedir.

Vakıfta görev alan diğer bir personel ise vakfa ait yapıların süpürülmesi, halı vb. gibi eşyaların yıkanması ve katlanması ile vazifeli olan ferraşlardır. Ferraşlık görevinde bulunan kişiler ile ilgili bilgiler Tablo 20’de listelenmiştir.

Tablo 20: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’nda Görev Alan Ferraşlar ve Görev Yaptıkları Kurumlar

İsim	Görev Yeri	Dönem H/M	Ücret	Buğday
Ali Halife ⁵⁹³	Çirmen Umur Bey İmareti	1147/1734-35	1 Akçe	12 Kil
Ahmed bin Muhammed ⁵⁹⁴	Çirmen Saruca Paşa Cami	1173/1759-60	5 Akçe	

⁵⁹⁰ VGM, DEFTER. 1208/127, Tarih: 1147/1734-35.

⁵⁹¹ BOA, C.BLD. 106/5287, Tarih: 2 Muharrem 1207/20 Ağustos 1792.

⁵⁹² BOA, C.EV. 602/30355 Tarih: 25 Zilhicce 1251/12 Nisan 1836.

⁵⁹³ VGM, DEFTER. 1208/127, Tarih: 1147/1734-35.

⁵⁹⁴ VGM, DEFTER. 1199/55, Tarih: 1147/1734-35.

Muhammed ⁵⁹⁵	Çirmen Umur Bey İmareti	1173/1759-60	3 Akçe	12 kil
-------------------------	-------------------------	--------------	--------	--------

Tablo 20 incelediğinde üç farklı görevlinin ismine ulaşılmıştır. Almış oldukları ücretler birbirinden oldukça farklıdır. Aynı dönemde ama farklı kurumlarda görev alan kişilerin aldıkları ücrette buna dahildir. Muhtemelen ücret, kurumdaki faaliyetlerle doğru orantılıdır. Cami ve imaretteki iş yoğunluğu ücretlerin değişmesine neden olması ihtimal dahilindedir.

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nda görev alan personel ile ilgili bilgilerin başka bir vakıf ile kıyaslaması yapılacak olursa: 1571 yılında Van Beylerbeyi olarak görev yapan Mustafa Paşa'nın yine Van'da kurmuş olduğu dinî hizmetler veren vakıf ele alınmıştır. Vakıf, Mustafa Paşa tarafından kendi ismiyle anılan ve 1616 tarihide inşa edilen cami için kurulmuştur. Vakfın yönetimi, her vakıfta olduğu gibi müteveli, kâtip ve câbi gibi idarî kadrolardan oluşmaktadır. Caminin personeli ise: imam, hatip, müezzin, muarriif, ve müderris gibi görevlilerden oluşmaktadır. İdarî görevlilerin aldıkları ücret incelendiğinde: müteveli 5, câbi ve kâtip 2 osmanî akçesi almaktadır. Cami personelinin maaşı ise: hatip 4, imam ve müezzin 3, muarriif ve ferraş 1 osmanî akçesi almaktaydı⁵⁹⁶.

Bir sonraki bölümde vakfın yöneticileri tarafından tutulmuş muhasebe kayıtlarından elde edilen veriler işlenerek Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın gelir-gider muhasebesi ele alınacaktır.

⁵⁹⁵ VGM, DEFTER. 1199/55, Tarih: 1147/1734-35.

⁵⁹⁶ 4 akçe = 1 Osmanî akçesidir. Zeki Tekin, "Van Beylerbeyi Mustafa Paşa Vakfı", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 22, Erzurum 2003, s. 269-281.

BÖLÜM V

VAKFIN GELİR VE GİDERLERİ

Vakıfların malî işleyişi, gelir ve giderleri ya da ekonomik tarafı ile ilgili yürütülen çalışmalarda ana kaynak olarak vakıf muhasebe defterleri gösterilmektedir. Kaydedilme şekli ve biçimi bakımından çok değerli bilgileri araştırmacıların hizmetine sunan bu tür belgeler, bu tez çalışmasının vakfiye ve ek vakfiyelerden sonra kullanılan ana kaynak türleri içerisinde yer almaktadır.

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı ile alakalı olarak en erken tarihli muhasebe kaydı 1185-86/ 1772-73 tarihli⁵⁹⁷. Umur Bey tarafından kurulan ve 28 Muharrem 818/ 9 Nisan 1415 tarihinde tescillenen vakfa ait toplam 11 adet muhasebe kaydı bulunabilmiştir. İki belgenin içeriği aynı olması nedeniyle işleme alınan belge sayısı 10'a düşmüştür⁵⁹⁸. Muhasebe ile ilgili belgeler Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) içerisinde şu fon ve gömlek numaralarından elde edilmiştir; Bab-ı Defteri: (D.HMH.d): 21775/2, Evkaf Defterleri (EV.d) 13635/1, 13714/1, 27211/3, 28916/4, Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Defterleri (TS.MA.d) 3775/3, 6801/1, 7609/2, 8611/1-2-3-4, 9178/1, Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Evrakı (TS.MA.e) 540/26.

Bu belgelerden sekiz adedi vakfın gelir ve giderlerini gösterirken geriye kalan iki adet belgede ise vakfın ödemiş olduğu muhasebe harcını içeren bilgiler bulunmaktadır. Vakfın gelir ve giderlerini gösteren sekiz adet farklı belgenin, farklı zaman dilimlerine ait bir, iki ve dört yıllık muhasebesi ile ilgili bilgiler olduğu görülmektedir. Vesikalarda toplam 15 farklı seneye ait bilgiler bulunmaktadır. Belgelerin bazıları tek vesika içerisinde iki yıllık muhasebe şeklinde işlenmiştir. İki senelik muhasebenin yazıldığı belgeler 1185-86/1772-73⁵⁹⁹, 1224-25/1809-10⁶⁰⁰ ve 1265-66/1849-50⁶⁰¹ tarihlerini

⁵⁹⁷ BOA, TS.MA. d. 9178, Tarih: 29 Zilhicce 1186/23 Mart 1773.

⁵⁹⁸ Bu belgelerden TS.MA. d. 3775/3 ile TS.MA. d. 9178/1 belgeler iki farklı belge olmasına rağmen aynı zaman ve aynı kişi kişiler tarafından işleme alınmıştır. İki belgenin içeriği birebir aynıdır.

⁵⁹⁹ BOA, TS.MA. d. 3775/3, Tarih: 29 Zilhicce 1186/ 23 Mart 1773, BOA, TS.MA. d. 9178/1, Tarih: 29 Zilhicce 1186/23 Mart 1773 iki farklı belgede aynı muhasebe işlenmiştir.

⁶⁰⁰ BOA, D.HMH.d. 21775/2, Tarih: 26 Muharrem 1224/13 Mart 1809.

⁶⁰¹ BOA, EV. d. 13714/1, Tarih: 9 Cemaziyelevvel 1267/12 Mart 1851.

kapsamaktadır. Bazı belgelerde ise vakıf muhasebesinin birbirini takip eden yıllarda yapıldığı görülmektedir. 1228-31/1813-16⁶⁰² tarih aralığını kapsayan belgeler bu duruma örnektir. Bu dönemde kaleme alınan muhasebe ise dört farklı belgede işlenmiş her senenin muhasebesi ayrı görülmüş ve aynı gömlek numarası içerisinde kayda alınmıştır.

Vakıfla ilgili az sayıda muhasebe belgesinin olmasının sebepleri tahminen vakfın çok erken tarihli olmasından dolayı bazı belgelerinin kayıp olması, tasnif aşamasında olması veya tasnif aşamasını geçemeyen belgelerin görüntülenemeyecek kadar yıpranmış olmasından kaynaklı olabilir⁶⁰³. Diğer bir tahmin ise Sârimüddin Saruca Paşa ile Saruca Paşa b. Abdullah Paşa'nın vakıflarının muhasebesinin yanlışıyla birlikte ya da birbirinin yerine yazılmış olabileceğidir. Nitekim 1219/1805 tarihinde iki paşa vakfının muhasebesi Saruca Paşa b. Abdullah'ın Gelibolu'da bulunan vakfının muhasebesi ile birlikte kayıt altına alındığı görülmektedir⁶⁰⁴.

Muhasebe defterlerinin içeriği ile ilgili bilgiler verilecek olursa; vakfın büyüklüğü ve küçüklüğüne göre bir satırdan üç-beş sayfa aralığına kadar mali döneme ait bilgiler içermektedir. Bir veya birden fazla senelere ait muhasebe verileri işlenmiştir. Vakfın muhasebe dönemindeki yönetiminin bilgilerini sunmaktadır. Rumi ve Hicri takvim kullanılarak ay, yıl ve birden fazla dönemin muhasebesi kaydedilmiştir. Muhasebe defterlerinde, vakıfların mali gelir ve giderlerinin haricinde bölgede vakıf aracılığıyla kurulan ticaret mekanlarının da isimlerinin zikredilmesi, müessesenin inşa edildiği bölgedeki üretim yapan ve hizmet veren pek çok iş ve esnaf kolunun tespitini mümkün hale getirmektedir. Ayrıca vakfa gelir sağlayan zirai ve ticari mekanların türleri, hangi mahalle ve bölgede bulunduğu ve ne kadar kira veya icar getirisi olduğu hakkında bilgiler içermektedir⁶⁰⁵. Muhasebe defterine bu açılardan bakıldığında sadece kayıt altına alınan

⁶⁰² BOA, TS.MA. d. 8611/1-2-3-4, Tarih: 29 Muharrem 1228/3 Mart 1813.

⁶⁰³ Bu tahminin oluşmasına zemin hazırlayan bazı nedenler ise şöyledir: Arşiv belgelerinden alınan belgelerinin birçoğunun yırtılmış, mürekkebinin dağılmış veya dijital ortama aktarılırken belgelerdeki kırıksıklığın giderilmeden aktarıldığı görülmüştür. Örnek olarak bkz.: BOA, İE. EV. 31/3539, BOA, EV.MH. 1855/22, BOA, EV.MKT. 2069, BOA, EV. BKB. 32. Verilen örnekler muhasebe ile ilgili değildir. Düşüncenin oluşmasına neden olan belgelerdir.

⁶⁰⁴ BOA, EV. MKT. 2069, Tarih: Şevval 1219/Ocak 1805.

⁶⁰⁵ Ali Açık, "Tokat Kazası Vakıf Muhasebe Defterleri (1880-1920), *Osmanlı Öncesi ve Dönemi Tarihi Araştırmaları II*, (Editörler: İlhan Şahin, Hikari Egawa, Emine Erdoğan Özünlü vd.), İstanbul Esnaf Odaları Birliği Yayını, İstanbul, 2014, s. 773-786. Samettin Başol, "Bursa Sicilleri

vakfın değil aynı zamanda vakfın kurulduğu bölge hakkında da geniş bilgiler vermektedir.

Çalışmaya konu olan Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın muhasebe defterlerine bakıldığında: vakıf muhasebe kayıtları bir ile iki sayfa arası kayda alınmıştır. Muhasebe defterinde sadece bir mali dönemlik veriler kaydedildiği gibi bazı defterlerde birden fazla dönemlere ait muhasebe kayıtlarına yer verildiği görülmektedir. Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın muhasebesi ile ilgili belgeler incelendiğinde çoğunluğun birden fazla yıla ait verinin olduğu görülmektedir. Vesikalardaki muhasebe bilgilerinin hepsi tam bir mali yıla aittir. Vakfın muhasebe dönemi Muharrem-Zilhicce, Hicri veya Mart-Şubat, Rumi ayları kapsamaktadır.

Vakfın muhasebesinin kayda alınması ve kontrol işlemleri, devlet tarafından görevlendirilen memurun ilgili dönemlerde bölgeye gelmesi ile gerçekleşmektedir. Vakfın, muhasebe ile ilgili verileri kaydetmek üzere gelen memura yapmış olduğu ödemeler gider bölümünde işlenmiştir.

Vakfın muhasebesi, genelden özele doğru vakıfla ilgili olarak vakfın ismi, mütevellisi, mütevellî hemşiresi veya mütevellî kaymakamının isimleri zikredildikten sonra vakfın bağlı olduğu nezaretin tanıtımı yapılmaktadır. Tanıtımdan sonra vakfın sahip olduğu toplam geliri ifade eden “*asl-ı mal*” tabiri kullanılan başlık yer almaktadır. Ancak bu tabir tüm belgelerde geçmemektedir⁶⁰⁶. Yani eldeki belgelerin birçoğunda vakfın elindeki mevcut toplam gelir belli olmadığından dolayı bir önceki döneme göre bakiye hesaplaması yapılamamaktadır.

Diğer bir tabir ise “*ani’l- mahsulat*” tabiridir. Yani bu tabir vakfa ait mali yıl içerisinde toplam geliri ifade etmektedir. Bu başlık ayrıca vakfın gelirlerinin hangi usulle toplandığı hakkında bilgiler de sunmaktadır. Bir sonraki başlık ise “*ani’l- mukataat*”tır. Mukataa sistemi içerisinde ise iltizam metodunun uygulandığı görülmektedir. Vakfa ait

Arasındaki Vakıf Muhasebe Defterlerine Genel Bir Bakış”, *Vakıf ve İktisat Sempozyumu*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2014, s. 151-164.

⁶⁰⁶ Kayhan Orbay, “Vakıf Muhasebe Defterlerinde Aynî Toplanan Tarımsal Gelirler ve Aynî Giderlerin Fiyatlandırılması ve Tarihî Fiyat Endekslemeleri Konusunda” *Osmanlı Araştırmaları*, S. XXIV, İstanbul 2004, s.292.

tüm tarımsal araziler iltizama verildiğinden dolayı gelirler nakit olarak toplanmıştır⁶⁰⁷. Hicri takvime göre tutulan muhasebenin Muharrem ayından Zilhicce ayına kadar kaydedildiği görülmektedir. Bazı belgelerde ise Rumi aylar dikkate alınmış mart ayı ile bir sonraki senenin şubat ayına kadar vakfın muhasebesi kaydedilmiştir.

Vakfın gelirlerinin sıralanmasından sonraki başlık ise “*masarıfat*” başlığı gelmektedir. Bu başlık altında vakfa ait tüm giderler ve ücretleri kalem kalem yazılmıştır.

5.1. Vakfın Gelirleri

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’na ait gelirlerin büyük bir kısmı vakfa tabi köylerden toplanan mahsul vergilerinden yani aşar vergisinden oluşmaktaydı. Vakfa ait gelirler, gelirlerin listelendiği tablolarda gösterildiği gibi toplanan aşar vergisinin ise iltizama verilen mukataalardan geldiği görülmektedir⁶⁰⁸.

Vakfın öşür vergisi dışında gelen gelir vergilerinden bazıları ise şunlardır: Değirmenden alınan vergi “*resm-i âsiyab*”, baldan alınan “*resm-i kovan*”, üzüm bahçesinden alınan “*resm-i bağat*”, tütünden alınan “*resm-i duhan*”, otlak ve meralardan “*resm-i çayır*”, cevizlikten alınan “*resm-i cevizlik*”, susamdan alınan “*resm-i susam*”, kenevirden alınan vergi ise “*resm-i kenevir*”dir.

Tablo 21, 22, 23, 24, 25 ve 26’da vakfın muhasebesine ait belgelerin bazılarında dönemin mütevellî/mütevellî kaymakamı ve hemşireleri ile ilgili bilgilere rastlanmaktadır. 1185/1772 tarihli muhasebeyle ilgili belgede vakfın muhasebesinin mütevellî kaymakamı Seyyid Ömer ve hemşiresi Şerife Neslihan zamanında iki senelik olarak hazırlandığı görülmektedir⁶⁰⁹. 1199/1785’te Osman Ağa, 1200/ 1876’da Seyyid Mir İbrahim Bey tarafından muhasebe hazırlanmıştır. 1228/1813 ile 1231/1816

⁶⁰⁷ agm, s. 293.

⁶⁰⁸ Mukataa ve iltizam: Mülkiyeti devlete veya vakfa ait olan arazi veya arsalar mukataa, mukataaların bölünerek vergilerinin belirli bir ücret karşılığında şahıs ya da kurumlara kiralanması işlemine ise iltizam, bu işi yapan kişiye ise mültezim denilmektedir. Mehmet Genç, “Mukataa”, *DİA*, C. 31, TDV. Yayınları, Ankara 2020, s. 129-132, Mehmet Genç, “İltizam”, *DİA*, C. 22, TDV. Yayınları, İstanbul 2000, s. 154-158.

⁶⁰⁹ BOA, TS.MA. d. 9178, Tarih: 29 Zilhicce 1186/23 Mart 1773.

tarihlerinde hazırlanan muhasebede ise mütevellî kaymakamı Seyyid Mehmed ve yardımcılarını Şerife Hafize, Şerife Atike ve Şerife Emine vakfın mütevellîleridir⁶¹⁰.

1265/1849 ile 1272/1856 tarihlerinde ifa edilen muhasebe işleminde ise vakfın mütevellîsi Seyyid Ömer ve mütevellî kaymakamı olarak Seyyid Mehmed Kâmil Beylerin isimleri kayıtlıdır. Diğer belgelerde ise mütevellî ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Tablo 21’de listelenen 1185/1772 tarihindeki muhasebe belgesinde para birimi olarak akçe kullanılırken Tablo 24’de muhasebesi ile ilgili bilgi verilen 1225/1810 tarihli belgeden itibaren kuruş birimi kullanılmaya başlanmıştır.

Tablo 21: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’nın 1185-86/ 1772-73 Tarihindeki Gelirleri

Mütevellî	Kaza ve Köyler	Gelir Türü	Gelir (Akçe)
1185-1186/ 1772-1773 ⁶¹¹ Tarihinde Seyyid Ömer Efendi ve Hemşiresi Neslihan Hanım Zamanında Görülen Muhasebe	Caferce ve Beypınarı	Mukataa	324.000
	Doğancı Yakub ve Nusret Fakih Çiftilikleri	Mukataa	36.000
	Bursa Yenişehir	Mukataa	10.800
	Edirne	Mahsul-i icare ve mukataa	15.600
	Uzuncaâbâd	Mahsul-i icare ve mukataa	2.880
	Sergi Pazarı/ Hasköy	Mukataa-i kışlak	2.880
	Akçakızanlık	Mukataa-i hamam ve âsiyab	32.640
	Cisri Mustafa Paşa	Mukataa-i kışlak	2.400
	Aladağ/ Cisri Mustafa Paşa		2.400
	Karan Aladağ/ Cisri Mustafa Paşa		2.000
	Çirmen	Mukataa-i hamam	6.000
	Ali Paşa/ Çirmen	Öşr-ü kovan	1.680

⁶¹⁰ BOA, TS.MA. d. 8611/1-2-3-4, Tarih: 29 Muharrem 1228/3 Mart 1813.

⁶¹¹ BOA, TS.MA. d. 3775/3, Tarih: 29 Zilhicce 1186/23 Mart 1773, BOA, TS.MA. d. 9178/1, Tarih: 29 Zilhicce 1186/23 Mart 1773.

		Mukataa-i âsiyab, Mukataa-i çayırılık, Mukataa-i kiremithane, Resm-i ispençe, Dönüm bağat, Öşr-i ot ve çayır, Baha-i ot ve saz, Öşr-i kovan, Öşr-i susam, Mukataa-i cevizlik, Öşr-i duhan, Öşr-i kenevir,	57.480
		Toplam	496.760 Akçe

Tablo 21’de gösterildiği üzere vakfın muhasebesi iki yıllık olarak hesaplanmıştır. Vakfa ait en büyük gelir getiren yer ise Hasköy’e bağlı Caferce ve Beypınarı köylerinden gelen mukataalar olmuştur. 1185-86/ 1772-73 tarihli muhasebe incelendiğinde toplam gelir 496.760 akçe iken sadece Caferce ve Beypınarı bölgelerinden 324.000 akçe gelir gelmiştir. Geriye kalan 172.760 akçe ise diğer bölgelerden elde edilen kira ve vergilerden gelen ücretlerdir. Caferce ve Beypınarı bölgelerinin yıllık geliri ortalama 162.000 akçedir.

Vakfa ait diğer bir muhasebe kaydı ise Tablo 22’de listelenen 1197/1783⁶¹² tarihinde kaleme alınan bir yıllık muhasebedir. Muhasebe kaydında hangi müteveli veya müteveli kaymakamı tarafından hazırlandığı hakkında bilgi yoktur. Belge ilk tarihli muhasebe kaydından 10 yıl sonrasına aittir.

Tablo 22: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’nın 1197/1783 Tarihindeki Gelirleri

Müteveli	Kaza ve Köyler	Gelir Türü	Gelir (Akçe)
Müteveli ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.	Caferce ve Beypınarı Hasköy		144.000
	İnecik/ Tekfurdağ		30.000
	Cisri Mustafa Paşa	Mukataa-i çayırılık	27.000
	Yenişehir/ Bursa		6.000
	Çirmen	Mukataa-i mezra	4.800

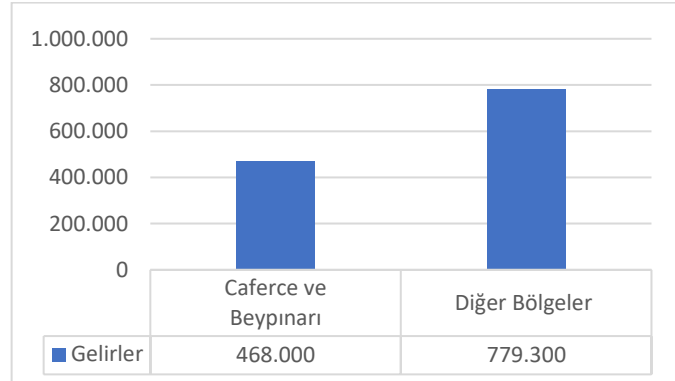
⁶¹² BOA, TS.MA. d. 7609/2, Tarih: 29 Zilhicce 1197/25 Kasım 1783.

	Akçakızanlık	Kıst-ı hamam ve âsiyab, Mukataa-i dükkân	15.000
	Uzuncaâbad-ı Hasköy	İcare-i hamam, Mukataa	6.720
	Çirmen	Kıst-ı hamam, Mukataa	3.700
	Edirne	Dükan icaresi ve mukataa	4.920
	Çirmen ve Mustafa Paşa	Dükkân	5.000
	Aladağ	Hasılat	2.700
	Kışderesi/ Aladağ	Hasılat	1.000
	Çirmen	Hasılat-ı bağat	7.020
			860
	Mustafa Paşa	Çayır	3.720
	Haiz Yakub'un otluğu		1.320
	Mustafa Ağa'nın otluğu		860
	Hasköy	Sergi	3.000
		Kovan	1.320
		Susam	5.300
		Ferman-ı Âlî ile vakfa verilen	7.600
		Süpürge ve bostan	660
		Toplam	282.540 Akçe

Tablo 22’de listelenen 1197/1783 tarihli muhasebe Tablo 21’de gösterilen içerikle büyük oranda aynı olup Tablo 21’den farklı olarak bir yıllık muhasebe olarak işlenmiştir. Bu listede de vakfın en büyük gelir payını 144.000 akçe ile yine Caferce ve Beypınarı köylerinden gelen mukataalar oluşturmaktadır.

Ancak bir önceki muhasebe kaydına göre bu bölgeden gelen ücretin (bir sene baz alınarak) 18.000 akçe düştüğü görülmektedir. Muhasebe kaydı incelendiğinde bir önceki kayıta İncik’teki çiftliklerin isimleri belirtilirken belgede sadece İncik/Tekfurdağı isimlerinin zikredildiği görülmektedir. Vakfın iki dönemde en büyük gelir kalemlerinden olan Caferce ve Beypınarı bölgelerinin mukataa gelirleri ile vakfın bu dönemlerdeki toplam gelir durumu için aşağıda verilen Grafik:1’e bakılabilir.

Grafik 1: 1185-86/ 1772-73 Tarihlerinde Caferce ve Beypınarı Bölgelerinden Gelen Gelirin Diğer Bölgelerle Kıyaslanması

Grafik 1’den elde edilen bilgilere göre Hasköy’e bağlı Caferce ve Beypınarı bölgelerinden gelen mukataa geliri, vakfın en büyük gelir getiren yerleridir. Bu bölgeler 1185/1772 tarihinden 1199/1785 tarihine kadar birlikte yazılmıştır. Bu tarihten itibaren Beypınarı ile ilgili bilgilere yer verilmezken Caferce’nin yanına Yeni Mahalle eklenmiştir.

Tablo 23’te gösterileceği üzere 1199/1785⁶¹³ ve 1200/ 1786⁶¹⁴ tarihinde vakfa ait muhasebelerin 1197/1783 tarihli belgeye göre gelir olarak gelen mukataa ve kiralardan isimlerinde değişiklik yok iken 1199-1200/1785-86 tarihlerinde vakfın gelirinin 100.000 akçeye yakın düşüşte olduğu görülmektedir.

Tablo 23: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’nın 1199-1200/1785-86 Tarihlerindeki Gelirleri

Müteveli	Kaza ve Köyler	Gelir Türü	Gelir (Akçe)
1199/1785 ⁶¹⁵ Tarihinde Müteveli Kaymakamı Osman Ağa zamanında görülen muhasebe	Hasköy	Sergi	2.760
	Caferce ve Yeni Mahalle /Hasköy	Mahsul	57.000
	Eynepazarı	Mahsul	27.000
	Mustafa Paşa	Mahsul-i çayır	25.200
	Yenişehir Bursa	Mahsul-i mezra	6.000
	Zağra/ Çirmen	Mahsul-i mezra	4.920

⁶¹³ BOA, TS.MA. d. 6801/1a, Tarih: 29 Zilhicce 1199/2 Kasım 1785.

⁶¹⁴ BOA, TS.MA. d. 6801/1b, Tarih: 29 Zilhicce 1199/2 Kasım 1785.

⁶¹⁵ BOA, TS.MA. d. 6801/1a, Tarih: 29 Zilhicce 1199/2 Kasım 1785.

	Çirmen	Kıst-ı hamam	3.000
	Mustafa Paşa	Mahsul-i çayır	4.800
	Akçakızanlık	Kıst-ı hamam, Mukataa-i âsiyab, Mukataa-i dükkakeyn	14.400
	Uzuncaâbad-ı Hasköy	İcar, Mukataa	5.520
	Çirmen	Mukataa	1.200
	Çirmen ve Mustafa Paşa	Mahsul	2.820
	Aladağ	Resm-i ispençe, Resm-i kışlak	4.500
	Mustafa Paşa ve köyleri	İcare-i bağat	5.400
	Edirne	İcarât	4.920
		Resm-i duhan ve kovan, Resm-i bostan, Resm-i susam, Öşr-i kovan,	12.360
	1199/1785 Tarihinin Toplam Geliri		181.800
1200/ 1786 ⁶¹⁶ Tarihinde Mütevelli Kaymakamı Seyyid Mir İbrahim zamanında görülen muhasabe	Hasköy	Sergi	2.400
	Caferce/Yeni Mahalle/ Hasköy	Mukataa	83.400
	Eynepazarı	Mukataa	24.000
	Mustafa Paşa	Mahsul-i çayır	23.400
	Zağra/Çirmen	Mahsul-i mezra	3.600
	Yenişehir/Bursa	Mahsul	6.000
	Akçakızanlık	Kıst-ı hamam ve mukataa-i âsiyab	13.320
	Çirmen	Kıst-ı hamam	2.520
	Mustafa Paşa	Mahsul-i çayır	4.440
	Akçakızanlık	Mukataa-i dükkakeyn	600
	Uzuncaâbad-ı Hasköy	İcare, Mukataa	5.520
	Çirmen	Mukataa	1.200
	Aladağ	Resm-i kışlak	1.800
	Edirne	İcarât	4.920

⁶¹⁶ BOA, TS.MA. d. 6801/1b, Tarih: 29 Zilhicce 1199/2 Kasım 1785.

	Mustafa paşa	İcare-i bağat	5.400
		Resm-i ispençe Resm-i kovan Öşr-i duhan Öşr-i susam	7.200
	1200/ 1786 Tarihinin Toplam Geliri		189.720 Akçe
	İki Yılın Toplam Geliri		371.520 Akçe

Tablo 23 incelendiğinde Beypınarı'ndan gelen mukataa gelirin artık zikredilmediği gibi yerine Yeni Mahalle'den gelen mukataa gelirin eklendiği görülmektedir. 1199/1785 tarihinde vakfın toplam geliri 181.800 akçe iken Caferce ve Yeni Mahalle mahsulündün elde edilen gelir 57.000 akçedir. 1200/1786 tarihinde ise toplam gelir 190.920 akçe iken Caferce ve Yeni Mahalle'den gelen gelir ise 83.000 akçe olarak kaydedilmiştir. Beypınarı'nın kayıttan çıkarılması yerine Yeni Mahalle'nin eklenmesi vakıf gelirlerinde ciddi bir düşüşe sebep olmuştur. Ancak bu gelişmeler ile ilgili herhangi bir belgeye şimdilik ulaşamamıştır.

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na ait işleme alınan diğer bir muhasebe kayıtları ise vakıf gelirlerinin bariz bir şekilde düştüğü görülen belgelerdir. Tablo 24'te listelenen 1224-25/1809-10⁶¹⁷ tarihlerinde görülen muhasebede vakfın hasılatının ve gelir kalemlerinin en az olduğu vesikadır. Bu belgede gelir birimi olarak akçe yerine kuruş kullanılmıştır. Muhasebenin hangi müteveli veya müteveli kaymakamı zamanında yapıldığı ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Geliri ise Çirmen, İncelik, Hasköy ve Akçakızanlık bölgelerinden gelen mukataa ile ticari mekânlardan gelen kiralar oluşturmaktadır.

Tablo 24: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın 1224-25/1809-10 Tarihlerindeki Gelirleri

Müteveli	Kaza ve Köyler	Gelir Türü	Gelir (Kuruş)
Müteveli ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.	Caferce	Mukataa	2.400
	İncelik	Mukataa	1.900
	Akçakızanlık	Mukataa	210

⁶¹⁷ BOA, D.HMH.d. 21775/2, Tarih: 26 Muharrem 1224/13 Mart 1809.

	Uzuncaâbad	İcare-i dükkân ve hamam	105
	Çirmen	İcare-i hamam	180
	Çirmen	Mahsul-i Müsakkafat	15
		Mahsul-i çayır Mahsul-i kışlak, Resm-i bağat ve ispençe, İcare-i dükakeyn Mukataa-i âsiyab	3.439
		Toplam	8.249 Kuruş

Tablo 24’te gösterildiği üzere vakfın gelirinin en az olduğu dönemdir. Muhasebe iki yıllık olarak işlenmiştir. Bu dönemde vakfın geliri 8.249 kuruş olarak kaydedilmiştir. Yıllık gelir ortalama 4.124,5 kuruştur. Gelir kalemleri diğer belgelere göre çok az yazılmıştır. İçeriğine bakıldığında tek bir bölgenin değil vakıfta kayıtlı olan Çirmen, Akçakızanlık, İncik ve Hasköy bölgelerinin muhasebesi işlenmiştir. Bir önceki muhasebe kaydında yer alan Yeni Mahalle, Mustafa Paşa, Bursa Yenişehir, Aladağ bölgelerinden gelen mukataa ve mahsul gelirleri bu vesika içerisine kaydedilmemiştir. Bu sebepten ötürü gelir kalemlerinin düştüğü görülmektedir. Bu muhasebeden üç sene sonra 1228/1813 tarihinden 1231/1816 tarihine kadar vakfın dört yıllık muhasebesinde de düşüşün devam ettiği görülmektedir⁶¹⁸. Ayrıca 1237/1823 tarihinde görülen muhasebe vakfın mali yönden kötü gidişatının devam ettiğini destekler niteliktedir⁶¹⁹. Tablo 25’te vakfın bahsi geçen dönemlere ait muhasebesi listelenmiştir⁶²⁰.

Tablo 25: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’nın 1228-31/ 1813-16 ve 1237/1823 Tarihlerindeki Gelirleri

Müteveli	Kaza ve Köyler	Gelir Türü	Tarih (H/M)	Gelir (Kuruş)
1228/1813	Caferce ve Yeni Mahalle	Bedel-i iltizam	1228/1813	1.500
1229/1814			1229/1814	1.500
1230/1815			1230/1815	1.375
1231/1816 ⁶²¹			1231/1816	1.500
Ve 1237/1823 ⁶²² Tarihlerinde			1237/1823	2.100

⁶¹⁸ BOA, TS.MA. d. 8611/1-2-3-4, Tarih: 29 Muharrem 1228/3 Mart 1813.

⁶¹⁹ BOA, TS.MA. e. 540/26, Tarih: 26 Cemaziyelevvel 1238/8 Şubat 1823.

⁶²⁰ 1237/1823 tarihinde kaleme alınan muhasebe belgesinin 1228-31/1813-16 tarihlerinde görülen muhasebe ile birlikte Tablo 23’te listelenmesinin nedeni muhasebelerin aynı müteveli heyeti zamanında yapılması ve aynı gelir kalemlerinin tekrar edilmesidir.

⁶²¹ BOA, TS.MA. d. 8611/1-2-3-4, Tarih: 29 Muharrem 1228/3 Mart 1813.

⁶²² BOA, TS.MA. e. 540/26, Tarih: 26 Cemaziyelevvel 1238/8 Şubat 1823.

Mütevelli Kaymakamı Seyyid Mehmed Emin Ve Şerife Hafize, Şerife Atike, Şerife Emine Zamanında Görülen Muhasebe			Toplam: 7.975	
	İnecik	Bedel-i iltizam	1228/1813	1.200
			1229/1814	750
			1230/1815	523
			1231/1816	600
			1237/1823	850
			Toplam: 3.923	
	Çirmen	Resm-i bağat ve işpençe, semen-i aşar ve hububat, bedel-i kışlak	1228/1813	1.157,5
			1229/1814	1.850
			1230/1815	1.749
			1231/1816	1.513
			1237/1823	1.544
			Toplam: 7.813,5	
	Cısr-i Mustafa Paşa	Semen-i çayı	1228/1813	967,5
			1229/1814	750
			1230/1815	800
			1231/1816	800
			1237/1823	890
			Toplam: 4.207,5	
	Akçakızanlık	İcar-ı hamam ve âsiyab	1228/1813	115
			1229/1814	115
			1230/1815	115
			1231/1816	115
			1237/1823	120
			Toplam: 580	
	Edirne	İcare-i dükkân ve menzil	1228/1813	55
			1229/1814	55
			1230/1815	55
			1231/1816	55
			1237/1823	55
			Toplam: 275	
	Çirmen		1228/1813	5

		İcare-i müsakkafat	1229/1814	5
			1230/1815	5
			1231/1816	5
			Toplam: 20	
	Bursa Yenişehir	Bedel-i iltizam	1230/1815	250
			1231/1816	250
			1237/1823	120
			Toplam: 620	
	Muaccel mahlul Osman Bey'e düşen hisse	Edirne Kalesi'nden gelen	1229/1814	185
	Mahalle-i Karan	Resm-i tapu	1231/1823	250
	Toplam		25.849 Kuruş	

Tablo 25 incelendiğinde muhasebe 1228-1237/1813-1823 tarihleri arasında mütevellî kaymakamı Seyyid Mehmed Emin zamanında yapılmıştır. Gelir toplamı 25.849 kuruş olduğu görülmektedir.

Beş dönemlik gelirin ortalaması ise 5.169,8 kuruştur. Gelirin en fazla olduğu yerler ise Caferce ve Yeni Mahalle, Çirmen ve Cısr-i Mustafa Paşa bölgelerinden geldiği görülmektedir. En az gelir ise Edirne, Akçakızanlık ve Bursa Yenişehir'den gelmektedir. Bu dönemlerdeki muhasebe gelir kalemlerine: Yeni Mahalle, Bursa Yenişehir, Mustafa Paşa bölgelerinin tekrar eklenmesine rağmen kötü gidiş durdurulamamıştır.

Vakfin muhasebesi ile ilgili olarak son muhasebe belgeleri ise 1265-66/ 1849-50⁶²³ ve 1272/1856⁶²⁴ tarihinde kaydedilmiştir. Tablo 26'da listelenen bilgiler incelendiğinde Şeyh Mehmed Kamil'in mütevellî kaymakamı, Seyyid Ömer, Seyyid Mehmed Arif ve Şerife Azize'nin ise mütevellî olduğu görülmektedir.

⁶²³ BOA, EV. d. 13714/1, Tarih: 9 Cemaziyelevvel 1267/12 Mart 1851.

⁶²⁴ BOA, EV. d. 15635/1, Tarih: 5 Receb 1272/12 Mart 1856.

Tablo 26: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın 1265-66/ 1849-50 ve 1272/1856 Tarihlerindeki Gelirleri

Mütevelli	Kaza ve Köyler	Gelir Türü	Tarih (M/H)	Gelir (Kuruş)
1265/1849 1266/1850 ⁶²⁵ Ve 1272/ 1856 ⁶²⁶ Tarihlerinde Mütevelli Seyyid Ömer, Seyyid Mehmed Arif, Şerife Azize Mütevelli kaymakamı Şeyh Mehmed Kâmil Zamanında Görülen Muhasebe	Karan, Aladağ, Cisri Mustafa Paşa, Çirmen Mezik	Bedel-i iltizam	1265/1849	19.000,5
			1266/1850	15.767,5
			1272/1856	15.767,20
			Toplam:50.535,2	
	Caferce, Yeni Mahalle Hasköy İncik Ayaslar Bursa	Bedel-i İltizam	1265/1849	5200
			1266/1850	5200
			1272/1856	4994
			Toplam: 15.394	
	Akçakızanlık	İcarât-ı hamam	1265/1849	123
			1266/1850	123
			1272/1856	126
			Toplam:372	
	Edirne	İcarât- müsakkafat	1265/1849	50
			1266/1850	50
			1272/1856	100
			Toplam:200	
	Edirne	Resm-i arı Bedel-i ihraç	1266:/1850	3420
		Toplam	69.921,2 Kuruş	

Tablo 26'da gösterildiği gibi vakfın gelirinin bir önceki senelere göre toparlanmaya başladığı görülmektedir. Üç dönemlik muhasebesinin toplam geliri 69.921,2 kuruştur. Üç dönemin ortalaması ise 23.307.06 kuruştur.

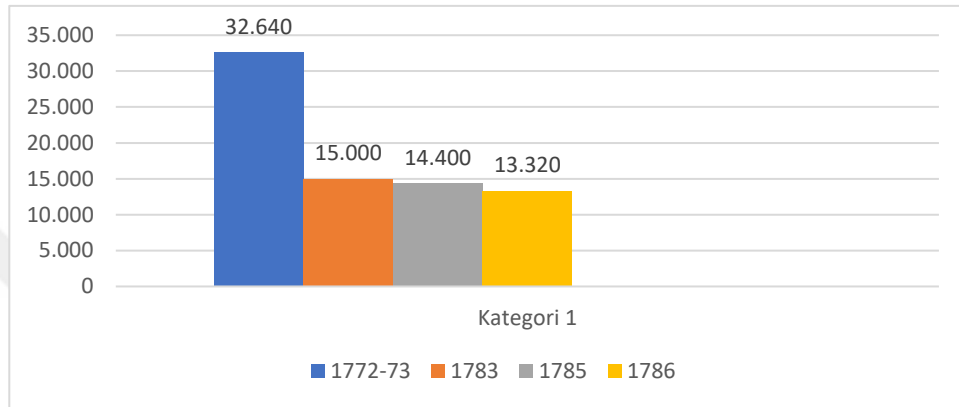
Bu dönemlerde Karan, Aladağ, Cisri Mustafa Paşa, Çirmen ve Mezik bölgelerinden gelen iltizam bedeli olan 50.535,2 kuruş ile vakfın kötü gidişatının durdurulmaya başladığı görülmektedir. 1237/1823 ile 1265/1849 tarihleri arasında vakfın muhasebesi ile ilgili herhangi bir belge bulunamamıştır.

⁶²⁵ BOA, EV. d. 13714/1, Tarih: 9 Cemaziyelevvel 1267/12 Mart 1851.

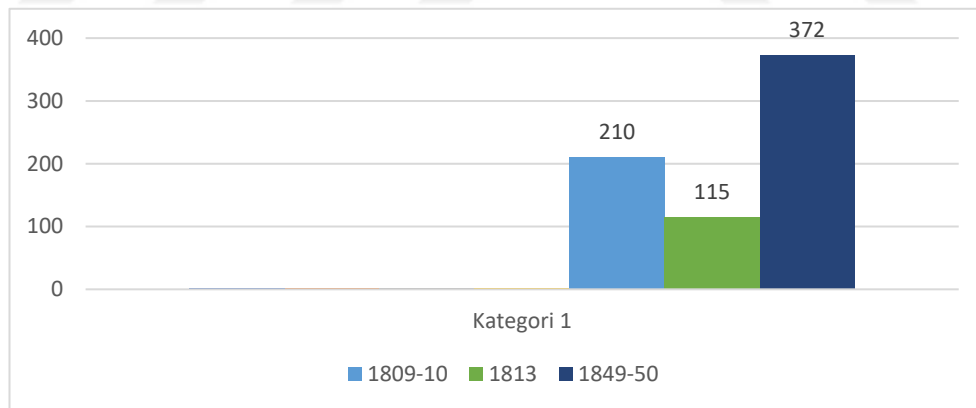
⁶²⁶ BOA, EV. d. 15635/1, Tarih: 5 Receb 1272/12 Mart 1856.

Vakfın en önemli eserlerinin bulunduğu Akçakızanlık bölgesine bakılacak olursa bu bölgenin gelir kaynağı değirmen ve hamamdır. Bölgedeki binaların yıllara göre geliri için bakınız Grafik 2 ve 3.

Grafik 2: Akçakızanlık Bölgesinden Gelen Mukataaların Akçe Biriminden Senelere Göre Dağılımı

Grafik 3: Akçakızanlık Bölgesinden Gelen Mukataaların Kuruş Biriminden Senelere Göre Dağılımı

Grafik 2 ve 3 incelendiğinde Akçakızanlık'tan gelen mukataa gelirlerinin en çok gelir 1185-86/1772-73, en az gelir ise 1228/1813 tarihlerinde işleme alınan muhasebe dönemlerinde olduğu görülmektedir.

Tablolar incelendiğinde 1800'lü yıllara kadar bağ, bahçe, çayırılık, otluk vb. gibi yerlerden gelen gelirlerin de vakfın gelirini artırdığı görülmektedir. 1185-86/1772-73 tarihlerindeki gelir kalemleri incelendiğinde kenevir, tütün, bal, susam, ot, saz, çayır,

kiremithane, bahçe, bostan ve cevizlikten ortalama yıllık 35.000 akçe'ye yakın gelir gelmektedir.

5.2. Vakfın Giderleri

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na ait giderler incelendiğinde vakfın giderlerinin beş ana başlık altında toplandığı görülmektedir. Tablo 27 ve 28'de⁶²⁷ gösterileceği üzere bu başlıklardan ilki vakıf tarafından devlete ödenen resm ve harçlar. Bu ücretler ise vergiler, görev tevcihi için ödenen meblağ, vakfın müdahil olduğu davalar ve alım satım işlemleri için ödediği tutarlardır. İkinci gider kaleminin ise vakfa ait yapıların tamiri ve ihtiyaçları için harcanan ücretlerdir. Üçüncü ödeme vakıfta görev alan personele ödenen ücretleri kapsarken, dördüncü başlık ise mütevellî ve hemşirelerine verilen ücret ve bunların vakıf adına yapmış oldukları masraflardır.

Tablo 27: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın Yıllara Göre Akçe Biriminden Giderleri

Tarih (H/M)	Devlete Ödenen Resm ve Harçlar	Tamir ve İhtiyaçlara Ödenen Ücretler	Hizmet Görevlilerine Ödenen Ücretler	Mütevellî Tarafından Yapılan Harcamalar	Mütevellîlere Ödenen Ücretler	Toplam
1185-86/1772-73 ⁶²⁸	426.520	97.540	63.360	2.400	-	589.820
1197/1783 ⁶²⁹	19.200	51.000	39.500	149.340	27.400	286.440
1199/1785 ⁶³⁰	57.420	10.200	125.280	-	-	192.900
1200/ 1786 ⁶³¹	35.980	28.280	121.280	7600	-	193.140
Toplam	539.120	187.020	349.420	159.340	27.400	1.262.300

⁶²⁷ Vakfın muhasebesinde gelir ve giderlerde kullanılan para birimi 1185/1772 ile 1200/ 1786 tarihleri arasında *akçe* olarak kaydedilmiştir. Akçe olarak görülen muhasebe Tablo 27'de listelenmiştir. 1224/1809 ile 1313/1897 yılları arasında kaleme alınan muhasebede ise para birimi olarak *kuruş* zikredilmiş ve bu dönemlerde görülen muhasebe ile ilgili veriler Tablo 28'de gösterilmiştir. Kuruş: Sultan III. Ahmed döneminden (1703-1730) itibaren basılmaya başlanmıştır. 1 Osmanlı kuruşu = 120 akçe = 40 para üzerinden yeni bir para birimi oluşturuldu. Akçe ve para kuruşun kesirleri olarak kabul edildi. Şevket Pamuk, "Kuruş", *DİA*, C.26, TDV. Yayınları, Ankara 2002, s. 458-459.

⁶²⁸ BOA, TS.MA. d. 3775/2, Tarih: 29 Zilhicce 1186/23 Mart 1773, BOA, TS.MA. d. 9178/1, Tarih: 29 Zilhicce 1186/23 Mart 1773 iki farklı belgede aynı muhasebe işlenmiştir.

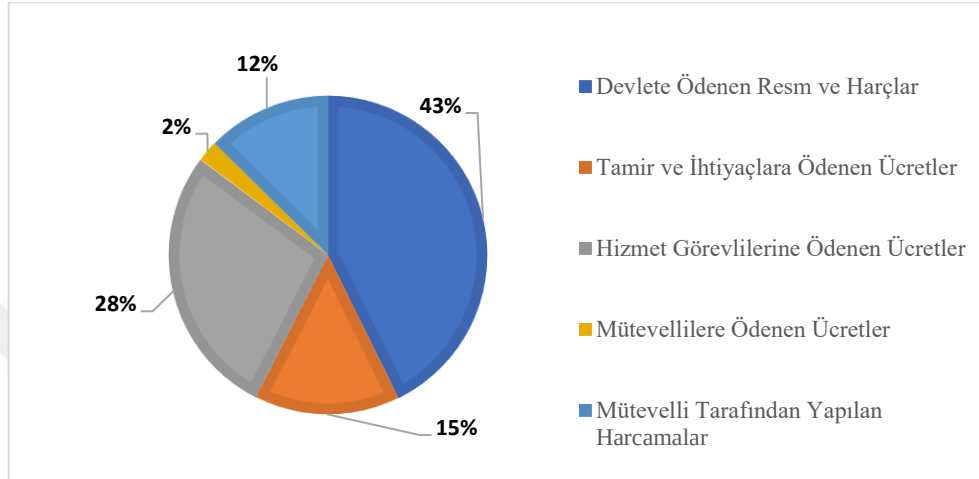
⁶²⁹ BOA, TS.MA. d. 7609/2, Tarih: 29 Zilhicce 1197/25 Kasım 1783.

⁶³⁰ BOA, TS.MA. d. 6801/1a, Tarih: 29 Zilhicce 1199/2 Kasım 1785.

⁶³¹ BOA, TS.MA. d. 6801/1b, Tarih: 29 Zilhicce 1199/2 Kasım 1785

Tablo 27’den elde edilen verilerden yola çıkılarak akçe birimiyle yapılan ödemelerin oranları Grafik 4’te gösterilmiştir.

Grafik 4: 1185/1772-1200/1786 Tarihleri Arasında Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’na Ait Gider Oranları

Tablo 27 ve Grafik 4’te belirtildiği üzere 1185/1772-1200/1786 tarihleri arası vakfın gider kalemi kapsamaktadır ve beş ana kalemden oluşmaktadır. Zikredilen tarihler arasında kaydedilen en büyük gider %43’lük oranla devlete ödenen vergilerden oluşmaktadır. İkinci sırada ise %28’lik oranla yapıda görev yapan personele ödenen maaş ücreti yer almaktadır. Bu giderlerin haricindeki gider oranları ise %15 vakfa bağlı yapıların tamir, bakım, onarım ve çeşitli ihtiyaçları, %12 müteveli tarafından yapılan harcamaları ve %2 müteveliye ödenen ücretleri kapsamaktadır.

Tablo 28: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’nın Yıllara Göre Kuruş Biriminden Giderleri

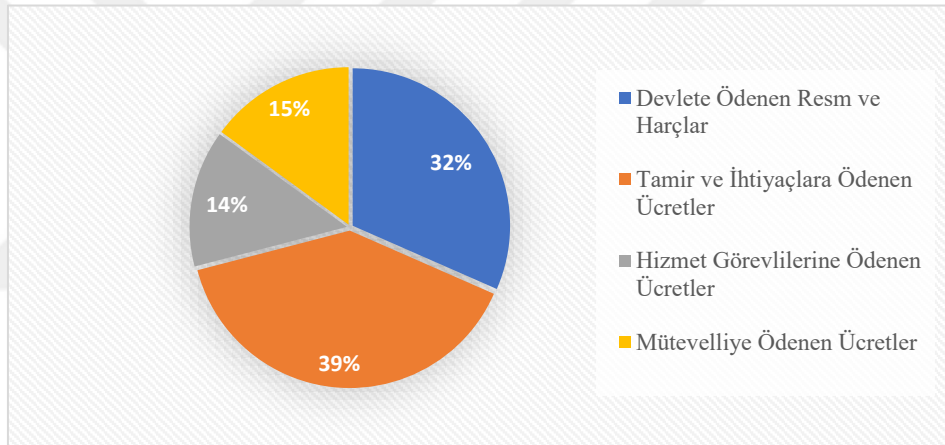
Tarih (H/M)	Devlete Ödenen Resm ve Harçlar	Tamir ve İhtiyaçlara Ödenen Ücretler	Hizmet Görevlilerine Ödenen Ücretler	Müteveli Tarafından Yapılan Harcamalar	Mütevellilere Ödenen Ücretler	Toplam
1224/1809 1225/1810 ⁶³²	823	7.707	976	10	-	9.516
1228/1813	1.613	698	243	-	3.560	6.114
1229/1814	1.743	539	243	-	3.788	6.313
1230/1815	1.714	457	243	-	3.380	5.794

⁶³² BOA, D.HMH.d. 21775/2, Tarih: 26 Muharrem 1224/13 Mart 1809.

1231/1816 ⁶³³	1.866,5	1802,5	243		2.046	5.958
1237/1823 ⁶³⁴	678	3.648	243		1.585	6.154
1265/1849 1266/1850 ⁶³⁵	10.475	21.844	452	-	-	32.771
1272/ 1856 ⁶³⁶	4.109	1.040	10.846	-	-	15.995
1306/1889 ⁶³⁷	6.000	-	-	-	-	6.000
1313/1897 ⁶³⁸	1.250					1.250
Toplam	30.271,5	37.736,5	13.489	10	14.359	95.865

Tablo 28’den elde edilen verilerden yola çıkılarak kuruş biriminden ödenen giderlerin oranları Grafik 5’te belirtilmiştir.

Grafik 5: 1224/1810-1313/1897 Tarihleri Arasında Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’na Ait Gider Oranları

Tablo 28 ve Grafik 5’ten elde edilen verilere göre 1224/1810-1313/1897 tarihleri arasında işleme alınan dört ana gider kaleminin olduğu görülmektedir. Vakfın ödeme yaptığı en büyük gideri yapıların tamir, bakım ve onarımı için yapılan ödemelerdir. Bu ödemelerin oranı ise %39’dur. İkinci büyük gider ise %32’lik oranla vakfın devlete ödemiş olduğu vergilerdir. Diğer giderlerin oranlarına bakıldığında %15’ini mütevellilere

⁶³³ BOA, TS.MA. d. 8611/1-2-3-4, Tarih: 29 Muharrem 1228/3 Mart 1813.

⁶³⁴ BOA, TS.MA. e. 540/26, Tarih: 26 Cemaziyelevvel 1238/8 Şubat 1823.

⁶³⁵ BOA, EV. d. 13714/1, Tarih: 9 Cemaziyelevvel 1267/12 Mart 1851.

⁶³⁶ BOA, EV. d. 15635/1, Tarih: 5 Receb 1272/12 Mart 1856.

⁶³⁷ BOA, EV. d. 27211/3, Tarih: 10 Receb 1306/10 Mart 1889.

⁶³⁸ BOA, EV. d. 28916/4, Tarih: 15 Rebiülahir 1315/13 Eylül 1897.

yapılan ödemeler ile %14'ünü kurumlarda görev yapan personelin maaş ödemeleri oluşturmaktadır⁶³⁹.

5.2.1. Devlete Ödenen Resm ve Harçlar

Vakfa ait giderler içerisinde cami, hamam, değirmen gibi yapıların tamiri, camiler için görevlendirmeler haricinde vakfın en büyük gideri resmî işlemler için devlete ödenen harç ve vergilerdir. Vakfın belli dönemleri incelenecek olursa örnek olarak Tablo 27'de gösterildiği gibi 1185-86/ 1772-73⁶⁴⁰ tarihlerinde vakfın iki yıllık muhasebesi tutulmuştur. Vakfın bu dönemde resmî işlemler için gider kalemi olarak yazılan maddeler şunlardır: Vakfa yapılan müdahalenin önlenmesi için iki adet “emr-i âli” gereği ödenen harç, yine vakfa dışarıdan gelen müdahalelerin önlenmesi için 2 farklı ödeme, vakfa arazi satın alma işlemi için “hatt-ı hümayun mucibince” iki farklı ödeme, Edirne Nakib efendisine verilen vergi, maliyedeki memura verilen harç ödemesi “harc-ı bâb”, Edirne mürtezikâsı için ödenen harç, vakfın işlemleri için gelen müfettişin yapmış olduğu resmî işlemler için ödemelerdir. Vakfın sadece bu işlemler için ödemiş olduğu resm ve harç ödemesi 204.200 akçedir.

Vakfa ait en fazla giderin olduğu dönem 1185-86/1772-73 tarihlerinde mütevellî kaymakamı olan Seyyid Ömer Efendi ve yardımcısı Neslihan Hatun zamanında olmuştur⁶⁴¹. Vakıf muhasebesin de vakfa ait giderlerin bu denli çok olmasının nedenleri sayılacak olursa birinci neden vakfın on bir senelik muhasebe harçlarının ödenmemesinden dolayı, bu dönemde 117.060 akçe geriye dönük muhasebe ödemesi çıkmıştır. Ayrıca, aynı dönemde Yunusca karyesinin vakfa kaydedilmesi için harc-ı ilam müfettişine emr-i âli gereğince 54.000 ve 24.000 toplamda 78.000 akçe ödeme yapılmıştır⁶⁴². Sayılan bu kalemler haricinde vakfın devlete ödemiş olduğu harçların toplamı 426.520 akçedir.

⁶³⁹ 1224/25-1809/10 tarihleri arasında mütevellî tarafından yapılan 10 kuruşluk harcama oranı %1'e ulaşmadığından dolayı gider kalemleri dört ana başlık altında incelenmiştir.

⁶⁴⁰ BOA, TS.MA. d. 3775/3, Tarih: 29 Zilhicce 1186/23 Mart 1773, BOA, TS.MA. d. 9178/1, Tarih: 29 Zilhicce 1186/23 Mart 1773 iki farklı belgede aynı muhasebe işlenmiştir.

⁶⁴¹ BOA, TS.MA. d. 3775/2, Tarih: 29 Zilhicce 1186/23 Mart 1773, BOA, TS.MA. d. 9178/1, Tarih: 29 Zilhicce 1186/23 Mart 1773 iki farklı belgede aynı muhasebe işlenmiştir.

⁶⁴² BOA, TS.MA. d. 3775/2, Tarih: 29 Zilhicce 1186/23 Mart 1773, BOA, TS.MA. d. 9178/1, Tarih: 29 Zilhicce 1186/23 Mart 1773.

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın 1197/1783 tarihinde devlete ödemiş olduğu resm ve harçlar ise 19.200 akçedir. Bu ödemeler vakfın muhasebesi için ödenen 4.400, muhasebe için gelen memura ödenen 6.600, gümrük vergisi 3.600 ve Edirne'ye gelen arılar için ödenen 4.600 akçeden oluşmaktadır⁶⁴³.

1199/1785 tarihinde ise devlete ödenen resm ve harçlar şu şekildedir: Kaymakamlık beratı 18.180, muhasebe harcı 6.600, bir önceki senenin muhasebesi 12.000, Edirne kadı vekiline harc-ı îlâmât 8.640 ve berây-ı harcırah 12.000 akçe, toplamda 57.420 akçe ödeme yapılmıştır⁶⁴⁴. 1200/1786 tarihinde görülen muhasebe kaydında bir önceki senenin muhasebesi için toplam 35.980 akçe harç ödenmiştir⁶⁴⁵.

Tablo 28'de listelendiği üzere devlete ödenen resm ve harçlar: 1224-25/1809-10⁶⁴⁶ tarihlerinde görülen muhasebede 823 kuruş, 1228/1813'te 1.613, 1229/1814'te 1.743, 1230/1815'te 1.714, 1231/1816'da 1.866,5 kuruş ödeme yapılmıştır. Genel ödemeler berat, muhasebe harcı ve muhasebenin görülmesi için gelen devlet görevlisine ödenen harç bedeli olarak kaydedilmiştir⁶⁴⁷. 1237/1823 tarihinde ise yine aynı başlıklar altında 678 kuruş ödeme yapılmıştır⁶⁴⁸.

1265-66/1849-50 tarihlerinde kaleme alının ve devlete ödenen resm ve harçlarda artış olduğu görülmektedir. Beratlar için ödenen harç 5.076 kuruş iken, muhasebe harcı ve işlem için gelen görevliye ödenen meblağ 5.399 kuruştur. Vakfın bu işlemler için toplamda 10.475 kuruş ödediği görülmektedir⁶⁴⁹. 1272/1856 senesinde kayda alınan vesikada ise muhasebe harcı ve işlem yapan görevli için 1.662 kuruş ve görevli beratları için 2.447 kuruş ödenmiştir⁶⁵⁰. Bu belgelerde beratların kaymakamlık, câbilik ve katiplik için alındığı zikredilmiştir.

⁶⁴³ BOA, TS.MA. d. 7609/2, Tarih: 29 Zilhicce 1197/25 Kasım 1783.

⁶⁴⁴ BOA, TS.MA. d. 6801/1a, Tarih: 29 Zilhicce 1199/2 Kasım 1785.

⁶⁴⁵ BOA, TS.MA. d. 6801/1b, Tarih: 29 Zilhicce 1199/2 Kasım 1785

⁶⁴⁶ BOA, D.HMH.d. 21775/2, Tarih: 26 Muharrem 1224/13 Mart 1809.

⁶⁴⁷ BOA, TS.MA. d. 8611/1-2-3-4, Tarih: 29 Muharrem 1228/3 Mart 1813.

⁶⁴⁸ BOA, TS.MA. e. 540/26, Tarih: 26 Cemaziyelevvel 1238/8 Şubat 1823.

⁶⁴⁹ BOA, EV. d. 13714/1, Tarih: 9 Cemaziyelevvel 1267/12 Mart 1851.

⁶⁵⁰ BOA, EV. d. 15635/1, Tarih: 5 Receb 1272/12 Mart 1856.

Vakfın muhasebe harcının ödendiğini gösteren iki adet belge bulunmaktadır. Bu belgelere göre 1306/1889⁶⁵¹ tarihinde 6.000 kuruş ve 1313/1897⁶⁵² tarihinde ise 1.250 kuruş muhasebe harcı ödenmiştir. Ödemenin kim tarafından yapıldığı bilgisi belgelerde yer almamaktadır.

5.2.2. Görevlilere Ödenen Ücretler

Vakıfla ilgili muhasebe kayıtlarının incelenmesinde mütevellî ve hizmet görevlilerine ödenen ücretlerle ilgili bilgilere rastlanılmıştır. Çalışmanın dördüncü bölümünde gerek mütevellîlerin gerekse hizmet görevlilerinin isim, görev türü ve tarihi, aldıkları ücretlere ait bilgilere arzuhal, görev tevcihi vb. gibi vesikalardan ulaşılmıştır. Ancak muhasebe belgelerinde, hizmet görevlilerinin isim bilgileri yer almamakla birlikte, personelin görev yaptığı bölge ve maaş ödemesi ile ilgili veriler mevcuttur.

Muhasebe ile vesikalarda, hizmet görevlilerin haricinde mütevellîye ödenen ücretler ile bilgiler de yer almaktadır. Mütevellîler ile ilgili veriler Tablo 29’da listelenmiştir. Dört mütevellînin isimleri ve aldıkları ücretin, ilgili muhasebe dönemlerinde, vakfın gider kalemleri arasında yer alması nedeniyle ulaşılan bilgilerin bu bölüm içerisinde değerlendirilmesinin doğru olacağı düşünülmüştür.

5.2.2.1. Mütevellîlere Ödenen Ücretler

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’nın muhasebe hesapları ile ilgili bilgilere bakıldığında giderlerin bir bölümünü mütevellî ve yardımcılara verilen ücretler olduğu görülmektedir. Bu giderlerden ilkinin 1197/1783 tarihinde kaymakam ondalığı olarak 27.400 akçe kaydedildiği görülmektedir. Ancak kaymakam ismi zikredilmediği için kime ödendiği bilinmemektedir⁶⁵³. 1228-31/1813-16 ve 1837/1823 tarihlerini kapsayan vesikalar incelendiğinde ise toplam beş dönemde mütevellî ve yardımcılara ödeme yapıldığı görülmektedir⁶⁵⁴. Bu ödemeler Tablo 29’da listelenmiştir. Vesikalarda artan

⁶⁵¹ BOA, EV. d. 27211/3, Tarih: 10 Receb 1306/10 Mart 1889.

⁶⁵² BOA, EV. d. 28916/4, Tarih: 15 Rebiülahir 1315/13 Eylül 1897.

⁶⁵³ BOA, TS.MA. d. 7609/2, Tarih: 29 Zilhicce 1197/25 Kasım 1783.

⁶⁵⁴ BOA, TS.MA. d. 7609/2, Tarih: 29 Zilhicce 1197/25 Kasım 1783, BOA, TS.MA. d. 6801/1a, Tarih: 29 Zilhicce 1199/2 Kasım 1785.

meblağın taksimi ifadesi geçmektedir. Ancak dönemler incelendiğinde vakıf muhasebesinin eksilerde olduğu görülmektedir.

Tablo 29: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı Muhasebesinde Mütevellilere Ödenen Ücret

Tarih H/M	Seyyid Mehmed Emin Aldığı Ücret	Hafize Hatun Aldığı Ücret	Atike Hatun Aldığı Ücret	Emine Hatun Aldığı Ücret	Toplam Kuruş
1228/1813	890	890	890	890	3.560
1229/1814	947	947	947	947	3.788
1230/1815	845	845	845	845	3.380
1231/1816 ⁶⁵⁵	511,5	511,5	511,5	511,5	2.046
1237/1823 ⁶⁵⁶	370	845	370	-	1585

Tablo 29 incelendiğinde 1237/1823 tarihine kadar müteveli ve yardımcılarının almış oldukları ücret eşit iken bu tarihte Emine Hatun'un ücret almadığını ve Hafize Hatun'un alması gereken ücretin iki katından daha fazla aldığı görülmektedir. Belgenin en alt kısmında mütevellilerden birisinin kendi hissesine düşen meblağdan fazlasını aldığını itiraf ettiği ile ilgili ifade yer almaktadır. Emine Hatun'un hangi sebepten ötürü ücret almadığı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak muhasebenin görüldüğü tarihte Emine Hatun'un vakfın mütevellilerinden olduğu görülmektedir.

5.2.2.2. Hizmet Görevlilerine Ödenen Ücretler

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na ait giderler incelendiğinde giderler arasında vakfa bağlı yapıların görevliler için ödenen ücretlerin olduğu görülmektedir. Muhasebe belgelerinde genellikle vakfa ait camilerde görev yapan imam, hatip ve müezzinlerin ücretleri ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Örnek olarak: Tablo 27'de listelendiği üzere 1185-86/1772-73 tarihinde Çirmen, Akçakızanlık ve İncecik bölgelerinde görev yapan imam ve müezzinler için 63.360 akçe ödeme yapılmıştır. Meblağın fazla olmasının nedeni 46.800 akçenin hizmet ismi

⁶⁵⁵ BOA, TS.MA. d. 8611/1-2-3-4, Tarih: 29 Muharrem 1228/3 Mart 1813.

⁶⁵⁶ BOA, TS.MA. e. 540/26, Tarih: 26 Cemaziyelevvel 1238/8 Şubat 1823.

zikredilmeden 1185-86/1772-73 tarihlerinde görevliler için verildiği belirtilmektedir⁶⁵⁷. Bir sonraki belgede ise personel için ödenen ücret 39.500 akçedir. Çirmen'deki görevliler 24.000 akçe alırken geri kalan 15.500 akçe İncik, Hasköy ve Akçakızanlık'ta görev alan personele ödenmiştir.

Görevlilere ödenen ücretin en yüksek seviyeye çıktığı dönem ise 1199/1785 tarihinde görülen muhasebede kaydedilmiştir. Belgeye göre Çirmen Cami'nin görevlisine 46.200, İncik'te bulunan mabedin personeline 25.200, Hasköy'deki ibadethanenin görevlisine 26.880 ve Akçakızanlık Cami'ndeki vazifeli hizmet erbabına 27.000 akçe ödenmiştir. Vakfın bu dönemde görevlilere toplamda ödediği ücret ise 125.280 akçedir⁶⁵⁸.

Tablo 28'de belirtildiği üzere 1228-31/1813-16 tarihlerinde işleme alınan belgede görevli ücreti olarak sadece Çirmen'de bulunan caminin görevlisi için 243 kuruş ödeme yapıldığı bilgisi yer almaktadır. Bu ödeme dört yıl boyunca aynı şekilde tekrar etmiştir⁶⁵⁹.

5.2.3. Tamir ve İhtiyaçlar İçin Yapılan Masraflar

Cami, mescid, hamam vb. gibi yapıların, inşa edildikten sonra mevsimsel geçişler, hizmet verdiği süre zarfında yıpranması veya afet gibi öngörülemeyen doğa olayları sebebiyle vermiş olduğu hizmeti yerine getirememesi sonucunda tamir, tadilat ve bakım işlemlerinin yapılması doğal bir olaydır. Ayrıca, vakfa bağlı kurumların kış aylarında ısınma ihtiyacının giderilmesi, cami, mescid vb. gibi geceleri ibadete açık mekanların da aydınlatılması konusunda birtakım harcamaların yapılması, genel olarak vakıflarda ortak gider kalemi olarak görülmektedir. Bu sebeplerden ötürü Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na bağlı yapıların da zaman zaman tamir, tadilatı ve eksiklerinin tamamlanması maksadıyla harcamalar yapıldığı görülmüştür. Vakfın yapılar için yaptığı masraflar genel olarak incelendiğinde gider kalemleri arasında üçüncü sırada yer almaktadır.

⁶⁵⁷ BOA, TS.MA. d. 3775/2, Tarih: 29 Zilhicce 1186/23 Mart 1773, BOA, TS.MA. d. 9178/1, Tarih: 29 Zilhicce 1186/23 Mart 1773 iki farklı belgede aynı muhasebe işlenmiştir.

⁶⁵⁸ BOA, TS.MA. d. 6801/1a, Tarih: 29 Zilhicce 1199/2 Kasım 1785.

⁶⁵⁹ BOA, TS.MA. d. 8611/1-2-3-4, Tarih: 29 Muharrem 1228/3 Mart 1813.

Örnek olarak 1185-86/1772-73 tarihli belge incelendiğinde vakfa ait caminin aydınlatılması için zeytinyağı, hamam ve değirmenlerin ihtiyaçları ve tamiri için toplam 97.540 akçe harcanmıştır. Bu meblağ yapılar için harcanan en büyük harcamadır⁶⁶⁰.

Tablo 27’de listelendiği üzere 1199/1785 tarihinde işlenen muhasebede camilerin aydınlatma masrafı için 8.400, Çirmen’de bulunan hamamın tamiri için 1.800 toplamda 10.200 akçe ödeme yapılmıştır⁶⁶¹. 1224-25/1809-10 tarihlerinde görülen muhasebe ile ilgili belge incelendiğinde vakfa ait gelir ve gider oranlarında çok ciddi düşüşler yaşanmıştır.

Tablo 28’de belirtildiği üzere Çirmen ve Hasköy’de vakfa ait yapılar olan hamam ve camilerin tamiri ve diğer ihtiyaçları için ise 7.707 kuruş ödeme yapılmıştır⁶⁶². En düşük harcama ise 1230/1815 tarihinde yine Çirmen’de bulunan caminin aydınlatma ve tamir giderleri için yapmış olduğu 457 kuruşluk harcamadır⁶⁶³.

Camilerin başlıca giderleri şunlardır: Camilerin ve minarelerin aydınlatılması için “şem-i asel” balmumu, “revgan-i zeyt” zeytinyağı, “şem-i revgan” mum yağı, kandil ve kandil yağıdır. Bunların haricinde temizlik malzemesi olan süpürge ile vakfın müştemilatında kullanılmak için alınan hasır vakfın gider kalemleri arasındadır. İncelenen muhasebe belgelerinde vakfa ait camilerin ve diğer yapıların tamiri için verilen ücret toplam olarak kaydedilmiş detay verilmemiştir.

Vakfiye ve diğer belgelerde yer alan zaviye ve imaret ile ilgili muhasebe kaydına rastlanmamıştır. Vakfın devamlı gider kalemleri incelendiğinde beş başlık altında işlenen üç gider kalemi muhasebenin görüldüğü tüm zaman dilimlerinde yer almıştır. Üç gider kalemi ise; vergi ve harç ödemesi, yapıların tamir-bakım gideri ve görevlilere ödenen ücretlerdir. Mütevelliler tarafından yapılan harcamalar ve mütevelliyeye ödenen maaş ücreti devamlılık göstermemiştir.

⁶⁶⁰ BOA, TS.MA. d. 3775/2, Tarih: 29 Zilhicce 1186/23 Mart 1773, BOA, TS.MA. d. 9178/1, Tarih: 29 Zilhicce 1186/23 Mart 1773 iki farklı belgede aynı muhasebe işlenmiştir.

⁶⁶¹ BOA, TS.MA. d. 6801/1a, Tarih: 29 Zilhicce 1199/2 Kasım 1785.

⁶⁶² BOA, D.HMH.d. 21775/2, Tarih: 26 Muharrem 1224/13 Mart 1809.

⁶⁶³ BOA, TS.MA. d. 8611/1-2-3-4, Tarih: 29 Muharrem 1228/3 Mart 1813.

5.2.4. Mütevelliler Tarafından Yapılan Harcamalar

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın bir diğer gider kalemi mütevelliler tarafından yapılan harcamalara ödenen ücretlerdir. Mütevellilerin, vakfın hizmetlerinin görülmesinde planladığı faaliyetlerin gerçekleşmesi için harcama yapmasına yetkisi bulunmaktadır. Vesikalarda mütevellilerin hangi şart ve durumlarda harcama yaptığına dair bir bilgi bulunmamakla beraber harcama ile ilgili ilk belge 2.400 akçe olarak kaydedilen ve Neslihan Hanım tarafından muhasebenin görüldüğü tarihten bir önceki sene yani 1184/1771 tarihinde gerçekleşen harcama için yapılan ödemedir⁶⁶⁴. 1197/1783 tarihinde kayıt altına alınan belgede mütevellilere ödenen meblağın yüksek olması çok dikkat çekicidir. Belgeye göre 60.000 akçe Neslihan Hanıma, yine 60.000 akçenin Behice ve Şerife Hatunlara verildiği, 29.340 akçe ise müteveli kadınlarının âsitâne masrafları için ödendiği bilgisi yer almaktadır. Müteveli bayanlara toplamda 149.340 akçe ödenmiştir⁶⁶⁵.

Bir diğer harcama ise 1200/1786 tarihinde gerçekleşen 7.600 akçe olarak hesaplanan giderdir. Giderin yine hangi şart ve durumda oluştuğu hakkında bilgi bulunmamaktadır⁶⁶⁶. 1224-25/1809-10 tarihinde ise 10 kuruş ödeme yapılmıştır⁶⁶⁷.

5.2.5. Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın Gelir ve Gider Durumu

Vakıfların, Allah'ın rızasını kazanmak ve ihtiyaç sahibi kişilerin sıkıntılarını gidermek için kurulduğunu yukarıda zikredilmişti. Hayır amacıyla kurulan vakıfların kâr veya zarar açısından araştırılması, vakıfların kuruluş amaçlarına pek uygun düşmemektedir. Çalışma içerisinde incelenen gelir ve gider araştırılması ise vakfın mali durumunun ve işleyişinin tespiti açısından gerekli görülmüştür.

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın gelir ve gider oran durumu muhasebe belgelerinden yola çıkarak, akçe olarak hesaplanan dönemler Tablo 30'da kuruş olarak

⁶⁶⁴ BOA, TS.MA. d. 3775/2, Tarih: 29 Zilhicce 1186/23 Mart 1773, BOA, TS.MA. d. 9178/1, Tarih: 29 Zilhicce 1186/23 Mart 1773 iki farklı belgede aynı muhasebe işlenmiştir.

⁶⁶⁵ BOA, TS.MA. d. 7609/2, Tarih: 29 Zilhicce 1197/25 Kasım 1783.

⁶⁶⁶ BOA, TS.MA. d. 6801/1, Tarih: 29 Zilhicce 1199/2 Kasım 1785.

⁶⁶⁷ BOA, D.HMH.d. 21775/2, Tarih: 26 Muharrem 1224/13 Mart 1809.

hesaplanan veriler ise Tablo 31’de listelenmiştir. Akçe ve kuruş birimlerinin farklı tablolar halinde verilmesinin nedeni: devletin para politikasının akçeden kuruş birimine geçiş yapması ve birimlerinin alım gücünün birbirinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 30: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’nın Akçe Olarak Hesaplanan Muhasebesi

Tarih (H/M)	Gelir	Gider	Fark
1185-86/1772-73 ⁶⁶⁸	496.760	589.820	-93.060
1197/1783 ⁶⁶⁹	282.540	286.440	-3.900
1199/1785 ⁶⁷⁰	181.800	192.900	-11.100
1200/ 1786 ⁶⁷¹	189.720	193.140	-3.420
Toplam	1.150.820	1.262.300	-111.480

Tablo 30’da vakfın akçe olarak hesaplanan muhasebe kaydı listelenmiştir. Yapılan incelemelerde vakfın yukarıda zikredilen harcamalar sonucu hesap bakiyesi eksiye düşmüştür. Bunun bir sonucu olarak vakfın yerine getirmeyi planladığı hizmetlerde aksamalar meydana geldiği düşünülmektedir. Çünkü, gerek vakfa ait yapılara lazım olan malzemenin temini (tamir, bakım, yapı tarafından verilecek hizmet için gerekli olan malzeme vb.) gerekse bu yapılarda görev alan personelin maaşı vakıf tarafından karşılanmaktaydı. Vakfın gelir oranının gider oranına göre eksiye düşmesi yapıların hizmetinin sekteye uğraması, personelin maaşını alamaması gibi sonuçlara yol açacaktır.

Tablo 31: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’nın Kuruş Olarak Hesaplanan Muhasebesi

Tarih (H/M)	Gelir	Gider	Fark
1224-25/1809-10 ⁶⁷²	8.249	9.516	-1.267
1228/1813	5.000	6.114	-1.114
1229/1814	5.210	6.303	-1.093

⁶⁶⁸ BOA, TS.MA. d. 3775/2, Tarih: 29 Zilhicce 1186/23 Mart 1773, BOA, TS.MA. d. 9178/1, Tarih: 29 Zilhicce 1186/23 Mart 1773 iki farklı belgede aynı muhasebe işlenmiştir.

⁶⁶⁹ BOA, TS.MA. d. 7609/2, Tarih: 29 Zilhicce 1197/25 Kasım 1783.

⁶⁷⁰ BOA, TS.MA. d. 6801/1, Tarih: 29 Zilhicce 1199/2 Kasım 1785.

⁶⁷¹ BOA, TS.MA. d. 6801/1, Tarih: 29 Zilhicce 1199/2 Kasım 1785

⁶⁷² BOA, D.HMH.d. 21775/2, Tarih: 26 Muharrem 1224/13 Mart 1809.

1230/1815	4.872	5.794	-922
1231/1816 ⁶⁷³	5.088	5.958	-870
1237/1823 ⁶⁷⁴	5.679	6.154	-475
1265-66/1849-50 ⁶⁷⁵	48.934	32.771	16.163
1272/1856 ⁶⁷⁶	20.978,2	15.995	4.983,20
Toplam	104.010,2	88.605	15.405,2

Tablo 31'd 1124/1809 -1272/1856 tarihleri arasında vakıf muhasebesinin kuruluş birimiyle tutulduğu dönemler listelenmiştir. 1224/1809-1237/1823 seneleri arasında vakfın gider oranlarının daha fazla olduğu, 1265/1849-1272/1859 yılları arasında ise gelirinin daha fazla olduğu görülmektedir. Son iki belgede vakfın gelir bakiyesinin diğer dönemlere nazaran toparlanmaya başladığı fark edilmektedir. Bu durumda vakıf 1265/1849-1272/1856 tarihlerinde yapmayı planladığı hizmetlerini sürdürebilir duruma gelmeye başlamıştır. Çünkü gelir oranın gider oranından fazla vermesi, vakfın malî gücünü tekrar yakaladığını ve yapması gereken hizmetlerinin önünde bir engelin kalmadığını göstermektedir.

⁶⁷³ BOA, TS.MA. d. 8611/1-2-3-4, Tarih: 29 Muharrem 1228/3 Mart 1813.

⁶⁷⁴ BOA, TS.MA. e. 540/26, Tarih: 26 Cemaziyelevvel 1238/8 Şubat 1823.

⁶⁷⁵ BOA, EV. d. 13714/1, Tarih: 9 Cemaziyelevvel 1267/12 Mart 1851.

⁶⁷⁶ BOA, EV. d. 15635/1, Tarih: 5 Receb 1272/12 Mart 1856.

BÖLÜM VI

SARUCA PAŞAOĞLU UMUR BEY VAKFI'NDA YAŞANAN PROBLEMLER

Osmanlı çağında kurumların işleyişi ve idaresinde zamanla aksama ve problemlerin olduğu bilinmektedir. Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı ise genellikle bu problemleri dışarıdan değil kendi içerisinde üretmiştir. Çözüm yolu ise vakıfların denetleyicisi olan kadı veya kadı vekili tarafından çözüme kavuşturulmuştur⁶⁷⁷. Vakıfta yaşanan başlıca problemler şunlardır:

6.1. Mütevelliler Arasında Çıkan Problemler

Mütevelliler arasında yaşanan problemlerin başında mütevellilerin görevden gelen ücreti az bulması veya kendi hissesine düşene razı olmaması gelmektedir. Vakıf mütevellileri ve aile üyeleri hakkında araştırma sürerken 1751 tarihinde kaleme alınmış olan konuyla ilgili dikkat çekici iki belgeyle karşılaşmıştır. Bu vesikalardan ilki incelendiğinde içeriğin ve belgeye yansıyan konunun vakıf mütevellileri arasında yaşanan sıradan bir anlaşmazlık olduğu görülür. Şöyle ki; vâkıf evladından ve mütevellilerinden olup Çirmen'de ikamet eden İsmail, İbrahim, Aişe, İsmihan ve diğer Aişe adlı kişiler, kaza mahkemesinde vakfın mütevellilerinden olan ve Edirne'de ikamet eden İbrahim kızı Atike'nin kendi tevliyet hissesine kanaat etmediğini, tevliyet görevindeki diğer kişilerin vâkıf evladından olmadıklarını iddia ederek vakfın tevliyetini tek başına üzerine almak istediğini belirtmişlerdir. Şikayetlerine devam eden İsmail, İbrahim, Aişe, İsmihan ve diğer Aişe, anneleri olan Ümmühani, Fatıma, Safiye ve diğer Fatıma'nın hayatta oldukları dönemde vakfın yönetiminden sorumlu olduklarını ve 1701 tarihinde müteveli beratlarının ellerinde olduklarını beyan etmişlerdir. Ayrıca 1734 yılına kadar annelerinin vakıftaki mütevellilik görevini yürüttüklerini söylemişlerdir. Annelerinin vefatlarından sonra ise kendilerine vakfın yönetimi için müteveli beratları verilmiştir. Davayı açan kişiler, 14 Ağustos 1745 tarihine kadar tevliyet hakkı olan diğer kişilerle birlikte tevliyet görevini müştereken yürütmüşlerdir. Ancak bu durumdan

⁶⁷⁷ BOA, C.EV. 558/28200, Tarih: 29 Ramazan 1203/23 Haziran 1789, BOA, C.EV. 510/25753, Tarih: 3 Cemaziyelahir 1204/18 Şubat 1790.

rahatsız olan Atike Hanım ise davayı açanların anneleri olan Ümmühani, Fatıma, Safiye ve diğer Fatıma'yı vâkıf evladından olmadıkları gerekçesiyle çocukları olan İsmail, İbrahim, Aişe, İsmihan ve diğer Aişe'ye mütevellî olarak verilen beratı iptal ettirmek istemiştir. Atike Hanım bu iddiasını üç defa mahkemeye taşımış ve karşı tarafı dava etmiştir⁶⁷⁸. Belgede dava sahipleri, annelerinin ve kendilerinin vâkıf evladından olduklarının tanınmasını, önceki belgelerde de kayıtlı olduğu üzere tevliyet haklarının ve beratlarının ellerine verilmesini istemişlerdir⁶⁷⁹.

İncelenen belgedeki bu bilgiler vakıf konulu çalışmalarda normal ve pek sık olarak görülebilecek türden mütevellîler arası anlaşmazlığı içeren bir durumdur. Ancak bu belgeyle bağlantılı olan ikinci belgede ise vakfın kuruluş tarihi (vakfiye tanzim tarihi) olan 1415 tarihinden 1751 tarihine kadar Umur Bey'in 336 yıllık aile soyağacı olarak nitelendirilebilecek vâkıf evladının isim bilgilerine ulaşılmıştır. Belgenin içeriği ise yukarıda ismi zikredilen İbrahim kızı Atike'nin, Ümmühani, Fatıma, Safiye ve diğer Fatıma'yı evlâd-ı vâkıftan olmadıklarını iddia etmesi üzerine Rumeli Kadiaskeri Merhum Başmakçızade Seyit Ali Efendi'nin imzasıyla İbrahim kızı Atike ile isimleri zikredilen Ümmühani, Fatıma, Safiye ve diğer Fatıma'nın hangi aileden ya da ailenin hangi kolundan geldiği ile ilgilidir⁶⁸⁰.

Yukarıda işaret edilen belge, gerçekte hayatları hakkında kaynaklarda çok az bilgi sunulan, birçok savaşa girmiş, devletin üst mevkilerinde görev yapmış Saruca Paşa ile yine onun gibi devlette çeşitli görevler üslenmiş, kurmuş olduğu vakıf müesseseleriyle ün salmış, *İnecik Fatih*⁶⁸¹ olarak zikredilen Umur Bey'in ailesi/nesli ile ilgili yararlı bilgiler sunmaktadır. 1751 tarihli belgeden yola çıkıldığında vakfın yönetimi, Saruca Paşa'nın oğlu olan Umur Bey'in kurmuş olduğu vakfın vakfiyesinde şart olarak zikredildiği gibi yönetim "*batnen ba'de batnın evlâd-ı evlâdının aslahına*" yani nesilden nesile, soydan soya devam etmektedir⁶⁸².

⁶⁷⁸ BOA, TS.MA.e. 454/55/8-1, Tarih: 10 Cemaziyelahir 1164/ 6 Mayıs 1751.

⁶⁷⁹ İlgili belgelerin fotokopileri ve çeviri yazımları için bkz.: Ek: 10-11.

⁶⁸⁰ BOA, TS.MA.e. 454/55/8-2, Tarih: 8 Ramazan 1164/ 31 Temmuz 1751.

⁶⁸¹ BOA, A. {DVNSMHM.d., 91/61.

⁶⁸² Arapça vakfiyenin ilgili bölümünün tercümesi şöyledir: "Bu vakfın tevliyet ve nezaretini kaydı-ı hayat şartı ile kendi nefesine ve sonra batnen bade batnın evlâd-ı evlâdının aslahına ve onların inkırazından sonra köle ve cariyelerinin aslahına ve onların da inkırazından sonra mezbur Çirmen

İbrahim kızı Atike'nin iddiası ise yukarıda isimleri zikredilen dört hanımın vâkıf evladından olmadıkları yönündedir. Görülen mahkemede Atike Hanım'ın neslinin Umur Bey'in oğlu Ali Bey'e, isimleri zikredilen diğer kişilerin nesillerinin ise Umur Bey'in diğer oğlu Yakup Bey'e dayandığı belirtilmektedir. Ayrıca Atike Hanım ile onun evlâd-ı vâkıftan olmadığını iddia ettiği Ümmühani, Fatıma, Safiye ve diğer Fatıma hanımların vâkıf evladından oldukları vakıfta aynı derecede hak sahibi oldukları anlaşılmıştır⁶⁸³. Görülen dava sonucunda ortaya konulan belge ve bilgilerle isimleri zikredilen Ümmühani, Fatıma, Safiye ve diğer Fatıma hanımların evlatları olan İsmail, İbrahim, Aişe, İsmihan ve diğer Aişe de vâkıf evladından sayıldığından, adı geçen vakfın gelir fazlasından pay almaya yetkili görülmüşlerdir. Elleri bu yönde hüccet verilmiştir. Ancak Atike Hanım yaşça herkesten büyük ve batında önde olduğu için vakfın tevliyet görevi müstakil olarak kendisine bırakılmıştır. Diğer taraf onun tek başına yürüteceği mütevellilik görevine karışmayacaklardır.⁶⁸⁴

Diğer bir örnek ise 1170/ 1757 tarihinde Atike Hatun'un vefat etmesinden sonra çocukları arasında çıkan tevliyet beratını alma problemidir. Belgeye göre Atike Hatun'un kızı Beyhan Hatun, annesinin vefatından sonra büyük çocuğun kendisi olduğu iddiası ile annesinden kalan tevliyet hakkının kendine geçmesi için, kardeşi Ahmed Efendi hakkında reşit değildir diye belge hazırlatmıştır. Bu belgeye istinaden vakfın genel şartlarında tevliyetin salih ve büyük çocuğa geçmesi kuralı gereği belge onaylanmıştır⁶⁸⁵. Dava sonucu ile ilgili herhangi bir belge bulunamamaktır. Ancak 1180/1766 tarihinde ismi Seyyid Ömer ile birlikte müteveli olarak zikredilmektedir. Arada geçen süre boyunca vakfın yönetiminde görev alıp almadığı ile ilgili bilgi bulunamamıştır⁶⁸⁶.

1187/1774 tarihinde kayda geçen olayda ise vakfın yönetimine ortak olan Neslihan Hanım, kardeşi Seyyid Ömer ile vakfın gelirinden kendi paylarına düşen hisselerine razı olmadıkları gibi birbirlerinin haklarını gasp ettiklerinden dolayı konuyu

kasabasında hâkim olan kimseye şart kıldığını ...". VGM, VKA, 632/510-511/212, Tarih: 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415.

⁶⁸³ BOA, TS.MA.e. 454/55/8/2, Tarih: 8 Ramazan 1164/ 31 Temmuz 1751.

⁶⁸⁴ Belgeden elde edilen kısmi soyağacı için bkz.: Tablo: 3.

⁶⁸⁵ BOA, TS.MA.e. 840/37, Tarih: 15 Ramazan 1170/3 Haziran 1757, BOA, C. EV. 169/8443/2 Tarih: 8 Şevval 1170/26 Haziran 1757.

⁶⁸⁶ BOA, TS.MA.e. 454/55/7, Tarih: 15 Muharrem 1180/23 Haziran 1766.

mahkemeye taşımışlardır⁶⁸⁷. Bu olaydan dört sene sonra iki kardeşi yine meclis-i şerde bir araya getiren bir hadise cereyan etmiştir. 1192/1778 tarihinde Şerife Neslihan Hanım ile kardeşi Seyyid Ömer bu sefer meclis-i şerde İsmihani ve Aişe isimli hanımların evladı vakıftan olmadıklarını belirterek hanımlara ait hisselerin, kendilerine geçmesini istemektedirler⁶⁸⁸. İlgili davaların sonucu hakkındaki belgeye rastlanmamıştır.

1255/1840 tarihli belgede ise vakfın mütevellisi olan Ömer Bey, kız kardeşi olan Şerife Neslihan Hanım'ın eşi Bostancı Ahmed ve Çirmen sakinlerinden Seyyid Ahmed'in hileli yollarla vakfın yönetimine müdahalede bulunduklarını belirterek bu kişilerin vakfa yönelik müdahalelerinin önlenmesini Edirne Çirmen müfettiş vekilinden istemektedir⁶⁸⁹.

Yukarıda aktarılan problemler kadiya sunulan arzuhal belgeleri içerisinde geçmektedir. Ancak bazı davaların devamı niteliğinde verilen hükümleri içeren belgelere ulaşamamıştır. Bundan dolayı davanın sonucu hakkındaki bilgilere değinilememiştir.

6.2. Mütevelliden Kaynaklanan Problemler

Müteveli vakfa ait gelir ve giderleri dengede tutan, vakfın gelirlerine yönelik oluşacak tecavüzlere karşı engel olan ve vakıfta görev yapan diğer görevlilerin idari sorumluluğunu üstlenen kişidir⁶⁹⁰. Ancak bazı durumlarda mütevellinin de hata ve suiistimal yapabileceği unutulmamalıdır. Örneğin 1142/1730 tarihli belgede vakıf mütevellisi Mustafa Bey, Hasköy'de kiraya verilen değirmenden gelen kira ücreti ile yetinmeyip değirmenin tasarrufuna da engel olmaya çalışmıştır⁶⁹¹.

Mustafa Bey 1146/1733-34 yılında aynı hatayı tekrar etmiştir. Mustafa Bey, Bursa Yenişehir'deki Karasulak mevkiini 63 kuruş bedel ile Abdullah oğlu Hasan isimli kişiye iltizama verdikten sonra mevkiin Hasan tarafından tasarrufuna engel olmuştur. Bunun üzerine Hasan, Mehmed Çelebi ve el-Hac Mehmed'in şahitliğinde bu durumu

⁶⁸⁷ BOA, TS.MA.e. 840/39, Tarih: 24 Zilkade 1187/6 Şubat 1774.

⁶⁸⁸ BOA, TS.MA.e. 840/40 Tarih: 15 Safer 1192/15 Mart 1778.

⁶⁸⁹ BOA, TS.MA.e. 841/6 Tarih: 29 Zilhicce 1255/4 Mart 1840.

⁶⁹⁰ Kübra Dursun, *agt.*, s. 77.

⁶⁹¹ BOA, A. {DVNSMHM.d.137/265 Tarih: 10 Zilhicce 1142/26 Haziran 1730.

mahkemeye taşımıştır. Görülen mahkemede Mustafa Bey suçunu kabul etmiş ve aldığı 63 kuruş ücreti Hasan'a geri ödemek zorunda kalmıştır⁶⁹².

1193/1779 tarihli belgede Çirmen kasabası ve etraf köyleri sakinlerinden, ulema, salih, imam, hatip ve fakih gibi hatırı sayılı kişiler belde mahkemesinde, Çirmen'de Saruca Paşa'nın inşa ve ihya ettiği caminin bakıma muhtaç olduğunu ve vakfın mütevellisi olan Şerife Neslihan Hatun'un caminin tamiri, bakım ve onarımı ile ilgilenmediğinden yakınmışlardır⁶⁹³.

Vakıfta yaşanan diğer bir problem ise 1255/ 1840 tarihli belgeden elde edilen bilgiye göre mütevellî kaymakamının İncik bölgesine sadece vakfın hasılatını toplamak için gelip buradaki vakfa ait cami, imaret ve hamamın müşkül durumunu görmezden gelmesidir⁶⁹⁴. Oysaki 1126/1714 tarihinde İncik'te bulunan caminin imam ve hatibi olan Seyyid Mehmed Halife ayrıca vakfın mütevellisi olarak görev yapmaktaydı⁶⁹⁵. Mütevellî görevinde bulunanlar bu dönemde Çirmen ve Edirne bölgesinde oturmalarından dolayı diğer yerlerdeki vakfa ait yapıların bakım ve onarımını ihmal etmişlerdir. Mütevellilerden kaynaklanan bu ihmallerin sonucunda vakıf İncik sakinleri ve kadı tarafından şikâyet ve davalara konu olmaktadır.

Bir başka belgede ise vakfın iştirak mütevellilerinden olan Seyyid Mehmed Sârimüddin, hemşireleri Şerife Ümmühan ve Şerife Emine meclis-i şer'e müracaat ederek vakfın mütevellî kaymakamı olan Seyyid Mehmed Emin'in bir seneden beri vakfın işlerine bakmadığı ve görevini layıkıyla yerine getirmediği için şikâyetle bulunmuşlardır. Şikâyetlerinin devamında ise Mehmed Emin'in mütevellî kaymakamlığı görevinden azledilmesini ve yerine Edirne sakinlerinden Mehmed Arif Efendi'nin zikredilen göreve getirilmesini istemişlerdir⁶⁹⁶.

⁶⁹² Edirne Şer'îye Sicilleri (E.Ş.S.) 138/201 8 Recep 1149/12 Kasım 1736.

⁶⁹³ BOA, TS. MA.e. 840/41 Tarih: 13 Cemaziyelevvel 1193/29 Mayıs 1779.

⁶⁹⁴ BOA, C.EV.307/15603 Tarih: 29 Zilhicce 1255/4 Mart 1840.

⁶⁹⁵ BOA, İE.EV. 64/7015 Tarih: 13 Ramazan 1126/22 Eylül 1714.

⁶⁹⁶ BOA, TS.MA.e 841/1 Tarih: 17 Rebiülevvel 1213/29 Ağustos 1798 ve BOA, TS.MA.e. 454/55/4 Tarih: 15 Rebiülevvel 1213/27 Ağustos 1798. Bu atama vakfiyedeki usul ve şartlara aykırı yapılan atamadır.

6.3. Vakıf Akarlarına Yapılan Müdahaleler

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na bağlı hizmet veren kurumlarda görev alan personelin giderleri ile bu yapıların tamir ve ihtiyaçlarını karşılamak için birçok zirai alan ve ticarethanelerin vakfın akarı olarak bağışlandığı bilinmektedir. Bağışlanan akarların ise başka kişilere kiralandığı görülmektedir. Bazen de bu tür kiralanacak yerlerin vakıf görevlileri tarafından işlendiğine rastlanılmıştır. Ancak vesikalar incelendiğinde akarların gerek kiralamalarda gerekse görevliler tarafından işlenmesi esnasında müdahalelerin olduğu fark edilmiştir.

Müdahalelerin başında vakfa ait yerlerin başkası tarafından izinsiz ve rızasız işlenmesi gelmektedir. Örnek olarak 1126/1714 tarihli belgede ise vakfa ait İncelik'te bulunan Doğancı Yakup Çiftliği'nin aşar resmî için Oruç Beyli Mezrası yakınlarında ikamet eden Muhammed isimli sipahi tarafından yapılan müdahale İncelik'teki caminin imam ve hatibi olan Seyyid Mehmed tarafından şikâyet edilmiştir⁶⁹⁷. Şikâyet üzerine gelen cevapta Muhammed isimli kişinin Doğancı Yakup Çiftliği ile alakasının olmadığı anlaşılmıştır. İsmi geçen çiftlik Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na ait olduğundan Oruç Beyli karyesinden kim olursa olsun vakfa ait araziye müdahale etmemeleri ve ismi geçen şahsın acilen mahkemeye gelmesi emredilmektedir⁶⁹⁸. Doğancı Yakup Çiftliği'nin gerek işlenmesi gerekse buradan elde edilecek gelirin cami imamının hakkı olduğu bilinmektedir⁶⁹⁹. İmanın dikkatli davranması ve şikâyetle bulunması hem vakfa ait arazinin hem de kendisinin alacağı ücretin gasp edilmesini önlemiştir.

Vakfa ait yerlere yapılan müdahalelere bir başka örnek ise 1166/1753 tarihli belgede Çirmen Sancağı'ndaki Pınar-ı Yassı arazisi dâhilinde bulunan Yunusca Köyü'nün öşür ve resmî, evkafa ait olduğu halde, Çırpan Nahiyesi ile Ömerci Köyü'ndeki tımar sahiplerinin kendi bölgeleriyle yetinmeyip vakfa ait bölgeye müdahale etmeleridir. Bunun üzerine durum vakıf mütevellisi tarafından kadıya şikâyet edilmiştir. Kadı tarafından Edirne-Çirmen müfettiş vekili Zir Ali Bey'e hüküm olarak bahsi geçen

⁶⁹⁷ BOA, C.EV. 96/ 4762 Tarih: 28 Şaban 1126/8 Eylül 1724.

⁶⁹⁸ BOA, İE.EV. 64/7015 Tarih: 13 Ramazan 1126/22 Eylül 1724.

⁶⁹⁹ BOA, MAD. 35/246 Tarih: 29 Zilhicce 873/ 10 Temmuz 1469.

bölgenin Saruca Paşa zamanında kurulan vakfının sınırları içerisinde kayıtlı olduğu belirtilmiştir⁷⁰⁰.

Sipahi ve tımar sahibi olan mültezimlerin yapmış oldukları bu müdahale sadece çalışma konusu olan Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı ile sınırlı kalmamıştır. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde kayıtlı vakıfların yaşamış oldukları durumlar içerisinde sıklıkla geçmektedir. Bu müdahaleler neticesinde bölgede yaşayan halk bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak arazilerden gelecek gelir kesilmiş gerek devletin gerekse vakıfların gelirlerinde ciddi bir düşüş olmuştur⁷⁰¹.

1191/1778 tarihli dokümanda mütevellilerden Seyyid Ömer ve Şerife Neslihan Edirne Bostancıbaşı'sına gelerek vakfın câbisi olan Hacı Hasan ve oğlu Emin'in aldığı ücrete rıza göstermediğini belirtmişlerdir. Emin ve babasının Türbeçayırı isimli araziye mukataa çayırımızdır diye hakları olmadığı halde yirmi yıldan beri gasp ettiklerini, İbrahim isminde bir kişinin ise bölgede imamlık iddiasıyla on yılı geçkin bir süre boyunca hem ücret aldığını hem de vakfın çayır ve otlarına el koyduğunu belirtmişlerdir⁷⁰². Ancak belgenin devamı olmadığı için davanın sonucu ile ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

Vakıfta yaşanan bir başka problem ise şöyledir: 1197/1783 tarihli belgeye göre mütevelliler Osman, Mehmed Emin, Şerife Atike ve Şerife Neslihan'ın vakfın Edirne kalesi içerisinde hane ve dükkânlarının olduğunu ve bu dükkânların Yazıcıoğulları isimli kimselere kiraya verildiğini ancak beş senedir kiralarını alamadıklarını Edirne Bostancıbaşı'sı huzurunda yazmışlardır⁷⁰³. Şikâyeteye verilen cevap ile ilgili belgeye ulaşamadığından dolayı davanın akıbeti bilinmemektedir.

6.4. Vakfın Tımar Arazisine Müdahalesi

Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın akarlarına yapılan müdahaleler yukarıda zikredilmiştir. Bu başlık altında ise Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın kendi vakıf sınırlarının dışındaki yerlere yapmış olduğu müdahaleler incelenmiştir. Vesikaların

⁷⁰⁰ BOA, C.EV. 190/9491 Tarih: 06 Cemaziyeevvel 1166/11 Mart 1753.

⁷⁰¹ Ömer Demirel, *age.*, s. 111.

⁷⁰² BOA, C.EV. 543/27424 Tarih: 29 Zilhicce 1191/28 Ocak 1778.

⁷⁰³ BOA, AE.SABH.I. 264/17762 Tarih Tarih: 2 Rebiülahir 1197/7 Mart 1783.

incelenmesi neticesinde vakfın başka bir kişinin tasarrufunda olan bölgeye ait müdahalesi ile ilgili sadece bir adet belge bulunmuştur.

1192/1778 tarihli belgede Çirmen’de bulunan vakıf mütevellisi Pınar-ı Yassı denilen arazinin geliriyle yetinmeyip Talib isimli sipahinin arazisine müdahalede bulunmuştur. Talib isimli sipahinin şikâyeti üzerine Divan-ı Hümayun çavuşlarından Mustafa Çavuş Ağa’nın nezaretinde görülen davada bölgenin Talib isimli sipahinin tımarı dâhilinde olduğu belirtilmiştir⁷⁰⁴. Bu durumda vakıf mütevellisi zikredilen arazinin gelirinin bölgenin tımarlı sipahisine terk etmek durumunda kalmıştır. Aynı bölgedeki bir arazinin daha öncede başka bir tımarlı sipahi ile vakıf yöneticisi arasında bir davaya daha konu olmuştur⁷⁰⁵.

6.5. Bulgaristan Eمارeti Tarafından Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı’na Yapılan Müdahaleler

24 Temmuz 1875 yılında Hersek Vilâyeti’nin Nevesin Kasabası’nda başlayan ve Rusya’nın desteklemesiyle 1876’da Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan’ı da içine alan büyük isyan hareketi Osmanlı Devleti için bir iç mesele olmaktan öteye geçmiş ve milletlerarası bir hal almıştır. 1877-78 tarihlerinde meydana gelen Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra Berlin Antlaşması neticesinde Bulgaristan bağımsız bir devlet olmuştur. Bunun akabinde Bulgarlar ve Ruslar tarafından Müslümanlara karşı şiddet olayları meydana çıkmıştır⁷⁰⁶.

Yavuz Ercan, çalışmasında 1877 yılından sonra Sırbistan, Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan’da yaşayan Türk halka karşı zulüm, soykırım ve göç için baskı yapıldığını belirtmektedir. Ayrıca, Rus ve Bulgarların, Türklere ait olan mal ve mülkleri talan ederek, ekonomik yönden Türk halkını çökttikleri gibi kültürel açıdan da çökmeleri için Türk okullarının meyhaneye çevrildiğini ve eğitim kurumlarının yağmalandığını da

⁷⁰⁴ BOA, AE.SABH.I. 242/16162 Tarih: 9 Zilkade 1192/29 Kasım 1778.

⁷⁰⁵ BOA, C.EV. 190/9491 Tarih: 06 Cemaziyeevvel 1166/11 Mart 1753.

⁷⁰⁶ Bulgaristan Eمارeti’nin kurulması ve bölgede yaşayan Türk ve Müslüman halkın durumu ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Osman Köse, “Bulgaristan Eمارeti ve Türkler (1878–1908)”, *International Periodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 1/2, Fall 2006, s. 259-302.

aktarmıştır⁷⁰⁷. Rusların gücünü arkasına alan Bulgarlar, Türkleri sindirmek ve göçe zorlamak için ellerinden geleni yapmışlardır.

Yaşanan bu olaylardan Saruca Paşa ve Umur Bey'in bölgede kurmuş olduğu vakıf ve vakfa bağlı yapıları da etkilemiştir. Örnek olarak 15 Temmuz 1907, 14 Ekim 1907, 24 Eylül 1909 tarihli belgelerde çeşitli olumsuz olayların yaşandığı görülmüştür. Belgelerden edinilen bilgilere göre 1907 tarihinde Yenice Zağra'da bulunan Saruca Paşa Cami ile mektebinin masrafı ve hizmetleri ile mektepte görevli öğretmenlerin maaşlarını karşılamak için vakıf tarafından inşa ettirilen han, oda ve dükkânlar şehir düzenlemesi gerekçe göstererek yıkılmıştır.⁷⁰⁸ Bu durum vakfın akarlarının yıkılması demektir. Yani vakfın hem gelirinin düşmesine hem de hizmet alanının daralmasına neden olmuştur.

Diğer bir belgeye göre ise yine 1907 tarihinde Umur Bey Vakfı'na ait olduğu iddia edilen Gelintaşı adlı Müslüman mezarlığında Bulgaristan Emareti Belediyesi tarafından şehir planı gerekçe gösterilerek yıkım işlemi yapılmıştır. Osmanlı Devleti, Bulgaristan Emareti'ne durumu sorduğunda, Emaret konu ile ilgili olarak: Söz konusu mezarlığın kurulduğu günden itibaren kullanıldığını, alanın sadece Müslümanlara ait olmadığını belirtmişlerdir. Çünkü ismi geçen mezarlığa sadece Müslümanların defnedilmediğini, Romalılardan vefat eden kişilerin de orada defnedilmiş olduğunu, mezarlıkta Roma alfabesiyle yazılı birçok mezar taşının bulunduğu bilgisini paylaşmışlardır. Emaret bu açıklamanın akabinde yıkımın çevre düzenlemesine istinaden yapıldığını ancak bu yıkımın tüm mezarlığı kapsamadığını, sadece yol güzergâhı tarafından iki veya iki buçuk metre ile sınırlı olduğunu bildirmişlerdir⁷⁰⁹.

⁷⁰⁷ Yavuz Ercan, "Balkan Türkleri ve Bulgarlar", *Belleten*, C. 54, S. 209, Nisan 1990, s. 301-302.

⁷⁰⁸ BOA, HR.SFR.04. 708/19 Tarih: 15 Temmuz 1907.

⁷⁰⁹ BOA, HR.SFR.04. 708/38 Tarih: 14 Ekim 1907.

SONUÇ

Yürütülen bu çalışma Saruca Paşa, oğlu Umur Bey ve onun da oğlu Ali Bey'in hayatları, şahsiyetleri ve Osmanlı Devleti bünyesinde almış oldukları görevleri, kendi adlarına yaptırdıkları vakıfları, bu vakıfların hangi alanlarda hizmet verdiği, kuruldukları bölgenin gelişmesine ne kadar katkı sağladığı, vakıfta hangi türden hizmetlerin verildiği, vakfın kuruluş amacına ne derecede uyduğu gibi konuları, anlama ve açıklama doğrultusunda hazırlanmış bir çalışmadır.

Çalışmaya hazırlanılırken sorulan ilk soru Saruca Paşa'nın kim olduğuydu. Daha doğrusu hangi Saruca Paşa sorusuydu. Çünkü Osmanlı Devleti'nde iki Saruca Paşa'dan söz edilmektedir ve iki paşanın da aldıkları görev itibarıyla birbirinden ayrılması zordur. İki Saruca Paşa'nın birbirinden ayrıldıkları tek yer görev aldıkları dönem ve isimlerinin başındaki sıfatlardır. Çalışmanın konusu olan Saruca Paşa'nın I. Murad ve I. Bayezid dönemlerinde sancak beyi, uç beyi ve kaptan-ı derya olarak görev alan Sârimüddin Saruca Paşa olduğunu belirledikten sonra hayatı ile ilgili bilgiler taranmaya başlanmıştır.

Sârimüddin Saruca Paşa'nın hayatı ile bilgilerin çok az ve sınırlı olduğu görülürken bazı eserlerde diğer Saruca Paşa ile karıştırıldığı durumlar da olmuştur. Saruca Paşa I. Murad döneminde 1371 yılında Çirmen bölgesinin fethinden sonra Çirmen sancağının ilk sancak beyi olmuştur. 1386 yılında Osmanlı Devleti ile Karamanoğlu Alâeddin Bey arasında yapılan savaşta Rumeli yayabaşı olarak görev almıştır. 1387'de Meriç vadisinin 1388 yılında Rumeli'nin fethinde önemli rol üstlenmiştir. 1389 yılında yapılan Kosova Savaşı'nda Anadolu'dan gelen birliklerin başında yayabaşı olarak görev yapmıştır.

I. Bayezid döneminde ise boğazların ihyası için Gelibolu Sancak Beyliği ve kaptan-ı deryalık görevine getirilmiştir. Gelibolu Tersanesi'nin yeniden yapılandırılmasında görev almıştır. Ankara Savaşı'nda Osmanlı ordusunun önde gelen komutanları arasında yer almıştır. I. Bayezid'den sonra ortaya çıkan kardeşler arası taht kavgaları esnasında Rumeli Beylerbeyi olarak görev yaparken Musa Çelebi ile girdiği mücadelede yenilgiye uğrayarak ilk sancak beyi olduğu Çirmen'e dönmüş ve burada

vefat etmiştir. Cenazesi ise Çirmen’de yaptırmış olduğu caminin bahçesine defnedilmiştir.

Çalışmanın sonunda Tablo 2’de listelenen Umur Bey’in iki oğlu ve torunlarıyla devam eden kısmi soyağacı ve mütevelliler ile ilgili oluşturulan Tablo 3’ten yola çıkarak Sârimüddin Saruca Paşa ile Saruca b. Abdullah Paşa arasındaki karıştırma Saruca b. Abdullah Paşa’ya ait bu isimlerde soyağacı olmadığı takdirde kesin bir şekilde giderilmiş olacaktır.

Saruca Paşa’nın vefatından sonra oğlu Umur Bey Çirmen bölgesinin sancak beyi olmuştur. Çalışmanın ilk etapta Saruca Paşa ile sınırlı kalacağı planlanırken Umur Bey’in de babası gibi Osmanlı Devleti’nde görev aldığı ve vakıf müesseseleri kurduğu anlaşıncı çalışmanın içerisine Umur Bey de dâhil edilmiştir. Umur Bey’in hayatı ile ilgili bilgiler de çok kısıtlıdır. Elde edilen bilgilere ise kurmuş olduğu vakfın vakfiyesi ve tahrir defterlerinden ulaşılmıştır.

Umur Bey babasının vefatından sonra Çirmen’de uzun bir dönem sancak beyi olarak görev yapmıştır. Çelebi Sultan Mehmed, II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed dönemlerinde yaşamıştır. 1431 tarihinde Arnavid Sancağı ve Rumeli’nin, 1444-45 yıllarında ise Paşa Livasının tahrir emniyeti görevine getirilmiştir. Bu göreve genellikle itibarlı ve yüksek görevde olan kişiler görevlendirilmekteydi. Umur Bey Çelebi Sultan Mehmed’in Rumeli bölgesine hâkim olduğu dönemde Çirmen’de vakıf müesseselerini kurmaya ve mülklerini vakfa kaydettirmeye başlamıştır.

Umur Bey’in vefatından sonra oğlu Ali Bey babası ve dedesi tarafından kurulan vakıfların genişlemesi için Edirne’de ticarî ve ziraî mekânlar satın alarak bu mekânların gelirlerini vakfa bağışlamıştır. Ayrıca Çirmen’de kendi ismiyle mescid yaptırmıştır. Bu mescidin tüm resmiyetini Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı üzerinden gerçekleştirmiştir.

Saruca Paşa ve Umur Bey’in yaptırmış olduğu eserlerin neler olduğu ile alakalı yapılan çalışmalarda Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivinde 632 numaralı defterde Arapça olarak kaleme alınmış vakfiye ve ek vakfiyelerin olduğu tespit edildi. Vakfiye ve ek vakfiyelerin tercümesi sonrasında eserlerin üç grupta toplandığı anlaşıldı.

Bunlar ise camiler, zaviyeler ve imarethanelerdir. Bunların ise Çirmen başta olmak üzere Yenice Zağra, Hasköy ve İncecik'te inşa edildiği anlaşılmıştır. Her ne kadar arşiv belgelerinde Saruca Paşaoğlu Umur Bey vakfına ait tabiri kullanılsa da bu eserlerin sadece Umur Bey tarafından yaptırılmadığı gibi babası Saruca Paşa tarafından yaptırılan yapıların da Umur Bey'in vakfına bağlandığı görülmüştür.

Umur Bey'in bu üç grup yapının tamir, bakım, onarım vb. ihtiyaçları ve görevli temini için ise yapıların olduğu bölgelerde veya yakınlarında bulunan kervansaray, değirmen, han, hamam, dükkân, arazi, çiftlik, bağ, bahçe gibi yerlerden gelen gelirleri bağışlandığı gibi vakfa ait arazilerin işlenmesi için kölelerin de vakfa kaydedildiği görülmektedir. Vakfa ait yapılardan günümüze yapıldığı hal üzere ulaşabilen eser kalmamıştır. Restore edilmiş haliyle günümüze ulaşabilen iki yapı bulunmaktadır. Birincisi şu an günümüzde Haskovo Bölge Müftülüğü'ne bağlı olarak hizmet veren Eski Cami isimli mabettir. İkincisi ise Tekirdağ ili Süleymanpaşa ilçesi İncecik Köyü'nde şimdiki ismiyle İncecik Erenler Hamamı olarak bilinen yapıdır. İncecik'te Umur Bey tarafından inşa edilen cami ise yıkılıp yeniden inşa edilmiştir.

Umur Bey, Tekfurdağı yakınlarında pazar kurmak için Sultan Çelebi Mehmed'den yer istemiş padişah da kendisine üç pare yer vermiştir. İncecik, Çelebi Mehmed döneminde bir pazar yeri iken daha sonra gelişerek kasaba konumuna ulaşmış ve Tekirdağ'ın kazaları içerisinde Umur Bey'in gayretleriyle devlet idarecisi eliyle kurulan ilk kasaba olmuştur.

Çirmen, Akçakızanlık, Hasköy ve Yenice Zağra bölgelerinde kurulan vakıflar sayesinde buralarda yaşayan halka dinî, sosyal ve kültürel hizmetlerin sunulduğu görülmektedir. Bir taraftan şehri imar eden vakıf, diğer taraftan halkın hem maddi hem de manevi ihtiyaçlarına çözümler üretmiştir. Halkın ibadetini topluca yapabileceği cami ve mescitler inşa edilirken, fakir, ihtiyaç sahibi, yolcu, öğrenci vb. gibi halkın sıkıntılarının giderilmesi için imarethaneler ve zaviyeler ihya edilmiş, yolcuların güvenliği, ticaretin gelişmesi için ise kervansaray tesisleri kurulmuştur.

Yapılan araştırmalarda vakfın yönetiminin (vakfiyeye göre) vakfın tevliyet ve nezaretini kaydı hayat şartı ile kendi nefesine ve sonra batnen ba'de batnın evlad-ı

evladının aslahına ve onların da inkırazından sonra köle ve cariyelerinin aslahına ve onların da inkırazından sonra mezbur Çirmen Kasabası'nda hâkim olan kimseye şart kılınmıştır⁷¹⁰. Arşiv belgelerinin incelenmesinden sonra tek bir atama haricinde vakfın yönetiminin evlâdiyet üzere olduğu görülmüştür. Çalışmada 1415 tarihinden 1910 tarihine kadar vakıfta görevli mütevellilerin isimleri elde edilen belgeler neticesinde işlenmiştir. Ayrıca çalışmada Saruca Paşa oğlu Umur Bey'in ailesinin kısmi soyağacı 1751 tarihine kadar listelenmiştir.

Yapılan incelemeler neticesinde vakfın işleyiş ve yönetiminde aksi giden durumlar da olmuştur. Bu durumlar ise vakfın mütevellileri arasında çıkan problemler, vakfa dışarıdan yapılan müdahaleler, vakfın başka diğer vakıfların arazilerine karşı yaptığı müdahaleler ile Hasköy, Yenice Zağra ve Akçakızanlık bölgelerinin 1878 yılında Bulgaristan Emareti'ne bağlanmasından sonra Emaret'in, Yenice Zağra bölgesinde vakfa ait yapılara karşı yapmış olduğu müdahaleler olarak sıralanabilir. Vakfın muhasebe belgeleri ile ilgili tarihten sonra meydana gelen bu hadisenin, vakfın gelir ve giderlerine etki edip-etmediği hakkında bir bilgi bulunamamıştır.

Elde edilen vakfiye, zeyiller ve diğer arşiv belgelerinden çıkarılan sonuçlar vakfın din, eğitim ve sosyal hizmet konusunda hizmetler verdiği yönündedir. Yukarıda da zikredildiği üzere camiler, imaretler ve zaviyeler vakfın üç temel yapısı konumundadır. Camilerin dinî, imaretlerin ve hamamların sosyal hizmet, zaviyelerin ise eğitim ve konaklama hizmetleri verdiği görülmektedir.

Vakıfta görev alan personel türleri ise şunlardır: Müteveli ve müteveli kaymakamından sonra, vakfın resmî işlemleri ile ilgili kayıtları tutan kâtip ve vergilerini toplamakla görevli câbi, vakfın idari yönetiminde görev almaktadır. İdari görevlerin haricinde ise camilerde namaz kıldırmakla görevli imam, dinî günlerde hutbe okumak üzere hatip, ezan ve kamet getirmekle görevli müezzin, vakfın ve camilerin temizliğinden sorumlu kayyım, dinî gün ve gecelerde ezan okumanın yanı sıra ilahiler söylemekle görevli temcidhan vakfa ait camilerde görev yapan personeldir. Ayrıca camilerin aydınlatmasından sorumlu sirâci (kandilci), vakfın yiyeceklerini korumakla görevli

⁷¹⁰ VGM, VKA, 632/510-511/212, Tarih: 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415.

kilerci, zaviyelerin yönetiminden sorumlu zaviyedâr isimli görevliler de bulunmaktadır. Personellerle ilgili olarak yapılan incelemelerde ise görevli kişinin vefatı ile boşalan makama göreve ehil çocuğu varsa evlâdiyet üzere görevlendirmeler yapıldığı, eğer böyle bir imkân yoksa görevin bölgede bu işi yapmaya ehil bir kişiye verildiği görülmektedir.

Vakıfla ilgili olarak son soru ise muhasebesi ile ilgilidir. 1772 tarihi ile başlayan muhasebe kayıtları 1897 tarihi ile son bulmaktadır. Vakfın geliri, vakfa ait yapılar olan kervansaray, değirmen, han, hamam, dükkân ile zirai mekânlar olan arazi, çiftlik, bağ ve bahçelerden toplanan vergilerdir. Giderleri ise ismi geçen yapıların tamiri ve ihtiyaçlarına, cami görevlilerine ve resmî makamlara ödenen ücretlerdir. Genel muhasebeye bakıldığında vakfın bakiyesinin eksilerde olduğu görülmekle birlikte son dönemlere doğru toparlanmaların ve bakiyesinin arttığı tespit edilmiştir.

Saruca Paşa, Umur Bey ve Ali Bey tarafından inşa edilen vakıf kurumlarının ikisi inşa edildiği dönemdeki planın restore edilmiş haliyle hizmet vermektedir. Bunlardan birinci Hasköy (Haskovo) Eski Cami ismiyle bilinen Saruca Paşa tarafından inşa edilen camidir. Cami günlük ibadete açıktır. İkincisi ise Tekirdağ ili, Süleymanpaşa ilçesine bağlı İncelik köyünde bulunan ve Erenler Hamamı olarak bilinen Umur Bey tarafından inşa edilen hamamdır. Hamam tahrip edildiğinden dolayı kullanılamaz durumdadır. Yine İncelik'te, Umur Bey Cami isimli yapı bulunsada Umur Bey tarafından ilk inşa edilen mabet halkın ihtiyaçlarına cevap vermediğinden yıkılıp yerine daha büyük bir cami inşa edilmiş ve yapıya yine Umur Bey'in ismi verilmiştir.

Son olarak vakıfla ilgili genel bir değerlendirme yapılacak olursa Osmanlı Devleti'ne hizmet etmiş bey ve paşa gibi görevlilerin görev yaptıkları bölgede, bölgeye ve halka yönelik birçok hizmeti sunan vakıf yapıları kurdukları bu çalışmanın mündericatıyla bir kez daha ortaya koyulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerinde Saruca Paşa ve Umur Bey gibi isimleri pek bilinmeyen, üst düzey mevkilerde görev yapmış çok sayıda devlet adamı ve bu kişiler tarafından kurulmuş, gün yüzüne çıkmayı bekleyen çok sayıda vakıf eseri bulunmaktadır. Bu alanda yapılacak çalışmalar ismi bilinmeyen vâkıf ve vakıfların belirginleşmesi noktasında önemli bir yer teşkil edecektir.

KAYNAKLAR

A- Arşiv Belgeleri

1- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-ı Asafî Mühimme Defteri: (A. {DVNSMHM.d.): 37/1651; 137/265.

Ali Emiri Abdulhamid I: (AE.SABH.I.): 221/1461; 242/16162; 263/17737; 264/17762.

Ali Emiri Ahmed III: (AE.SAMD.III): 5/369; 214/20676; 231/22127.

Cevdet Belediye: (C.BLD.): 36/3115; 106/5287; 135/6728.

Cevdet Evkaf: (C. EV.): 21/1042; 69/3430; 96/4762; 126/6276; 169/8443; 179/8942; 190/9491; 217/10823; 218/10900; 224/11153; 307/15603; 316/16091; 338/17178; 346/17583; 471/23811; 510/25753; 537/27111; 543/27424; 558/28200; 588/29651; 602/30355.

D. Bab-ı Defteri: (D.HMH.d): 21775/2.

Evkaf Başkitabet: (EV. BKB.): 32; 119.

Evkaf Defterleri: (EV.d): 13714/1; 15635/1; 27211/3; 28916/4; 13714; 11150/15.

Evkaf Haremeyn Muhasebesi Defterleri: (EV. HMH. d): 6615.

Evkaf Muhasebe Kalemi: (EV. MH.) 415/6; 1855/22.

Evkaf Mektubi Kalemi: (EV. MKT): 2069; 517/20; 863/59; 863/60; 863/69.

Evkaf Cihat Kalemi: (EV. MKT. CHT.): 262/32; 266/1041.

Evkaf Tahrirat: (EV. THR.): 123/29.

Hatt-ı Hümayun: (HAT.): 1563/57; 1574/1; 1612/50

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi: (HR. MKT.): 1035/30.

Hariciye Nezareti Sofya Sefareti: (HR. SFR.04.): 708/19; 708/38;

İbnülemin Vakıf: (İE. EV.): 25/2946; 25/2968; 31/3539; 64/7015.

Maliyeden Müdevver Defter: (MAD.d.): 35/3, 11, 24, 41, 209, 245, 246, 247, 248; 50.

Şura-yı Devlet: (ŞD.): 194/97.

Tapu Tahrir Defteri: (TT.d): 385; 1070.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Defterleri: (TS.MA.d): 3775/2; 6801/1; 7609/2; 8611/1,2,3,4; 9178/2.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Evrakı: (TS.MA.e): 454/55; 533/39; 540/26; 840/35; 840/37; 840/38; 840/39; 840/40; 840/41; 840/42; 841/1; 841/2; 841/4; 841/6; 841/7; 841/8; 896/27.

Şer'îye Sicilleri

Çirmen Şer'îye Sicilleri: (Ç.Ş.S.): 15/ 8.a.

Edirne Şer'îye Sicilleri: (E.Ş.S.) 138/201.

2- Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) Arşivi

Vakıf Kayıtları Arşivi: (VKA): VGM, VKA, Vakfiye Defteri Nr: 632/510-511/212; 632/512/213; 632/512-515/214; 632/515/215; 632/515/216; 625/79/77.

VGM DEFTER: 174/270; 174/272; 894/221.

İMÜF.EVKF_MUFETTISLIGI.00234.00012.

3- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Arşivi

Muallim Cevdet Yazmaları: (AK, MC_Yz_O): 116/4; 117/1.

B- Osmanlı Kronikleri

AŞIK PAŞAZADE, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, Kemal Yavuz- M. A. Yekta Saraç (çev.), K Kitaplığı, İstanbul 2003.

AZAMAT, Nihat, (hızl.), *Ananoim Tevârih-i Âl-i Osman-F. Giesse Neşri-*, Marmara Üniversitesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1992.

KOÇI BEY, *Koçi Bey Risalesi*, Zuhuri Danışman (sad.), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.

MÜNECCİMBAŞI AHMED DEDE, *Müneccimbaşı Tarihi Birinci Cilt*, İsmail Erünsal (çev.), Kervan Kitapçılık A.Ş. İstanbul 1974.

ÖZTÜRK, Necdet, (hızl.), *XV. Yüzyıl Tarihçilerinden Kemal Selâtin-Nâme (1299-1490)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001.

_____, Necdet, (hızl.), *Hadîdî Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, Marmara Üniversitesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1991.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet (hızl.), *Hoca Sadettin Efendi Tâcü't-Tevarih I*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

UĞUR, Ahmed, ÇUHADAR, Mustafa, GÜL, Ahmet ve ÇUHADAR, İbrahim Hakkı (hızl.), *Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi'ndeki 901 ve 920 No.'lu Nüshalara Göre Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr Gelibolulu Mustafa Âli Efendi*, Kayseri 1997.

UNAT, Faik Reşit, ve KÖYMEN, Mehmed A. (hızl.), *Kitâb-ı Cihan-Numa - Neşri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1949.

C- Telif, Araştırma ve İnceleme Eserleri

AÇIKEL, Ali, "Tokat Kazası Vakıf Muhasebe Defterleri (1880-1920), *Osmanlı Öncesi ve Dönemi Tarihi Araştırmaları II*, (Editörler: İlhan Şahin, Hikari Egawa, Emine Erdoğan Özünlü vd.), İstanbul Esnaf Odaları Birliği Yayını, İstanbul, 2014, s. 773-786

- AKBAYAR, Nuri (hızl.), *Mehmed Süreyya Sicill-i Osman-i 5*, Seyit Ali Karaman (çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- AKGÜNDÜZ, Ahmed, “Osmanlı Hukukunda Vakıflar, Hükümleri ve Çeşitleri”, *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 2002.
- AKYILDIZ, Bahtiyar, “Osmanlı Devleti’nde Merkezden Yönetimin Taşra İdaresi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.4, (1999), s.127-143.
- ALKAN, Mustafa, *Adana’nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıflarının Analizi–Tüsoktar Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi. Ankara 2004.
- _____, Mustafa, *Adana Vakıfları İnsan, Vakıf ve Şehir*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2014.
- ALTUĞ, Uğur, *II. Murad Dönemine Ait Tahrir Defterlerinin Yayına Hazırlanması ve Bu Malzemeye Göre Tımar Sistemi, Demografi, Yerleşme ve Topoğrafya Üzerinde Araştırmalar*, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı DR Tezi, Ankara 2010.
- APAK, Adem, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Döneminde Bursalı Bir Vezir Ailesi: Kara Timurtaşoğullar”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 1, Nisan 2002, s. 181-196.
- ASLAN, Nâsi, “Osmanlı Toplumunda Para Vakıflarının Kurumsallaşmasında Rol Oynayan Faktörler”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 2, Eylül-Aralık 1998, s. 93-119.
- ASLAN, Ömer, *İslâm Hukukuna Göre Vakıf Mallarında Vakıf Hükümünün Sona Ermesi*, T.C. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi, Van 2011.
- ASLANAPA, Oktay, “Ortaçağda Türklerin İleri Bir Sosyal Yardım Müessesesi: Kervansaraylar”, *Türk Kültürü*, S. 5, Mart 1963, 26-30.

- AŞKAR, Mustafa, “Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiye’nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXXIX, Ankara 1999, s. 535-563.
- ATAŞ, Emre, *XVI. Yüzyıl’da Eski Zağra*, T.C. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış YL Tezi, Balıkesir 2015.
- ATEŞ, Hacer, *Kuzey Marmara Sahilleri ve Ard Alanında Şehirleşmenin Tarihi Süreci: XVI.-XVII. Yüzyıllarda Tekirdağ ve Yöresi*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi, İstanbul 2009.
- ATEŞ, İbrahim, “Vakıflarda Eğitim Hizmetleri ve Vakıf Öğrenci Yurtları” *Vakıflar Dergisi*, S. 14, Ankara 1982, s. 29-100.
- ATSIZ, Nihal, *Osmanlı Tarihleri I*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1947.
- AYDIN, Mehmet ve HAMİDULLAH, Muhammed, “Köle”, *DİA*, C. 26, TDV. Yayınları, Ankara 2002, s. 237-246.
- AYKUT, Muhammet, *Osmanlı Döneminde Rumeli’de Zâviyeler (1350-1451)*, T.C. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi, Balıkesir 2015.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mi’marisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855(1403-1451)*, Baha Matbaası, İstanbul 1972.
- AYVERDİ, İlhan, *Kubbealtı Lugatı, Asırlar Boyu Târihî Seyri İçinde Misalili Büyük Türkçe Sözlük*, C.1-3, Kubbealtı, İstanbul 2008.
- BARKAN, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 23, S. 1-2, Ekim 1962- Şubat 1963, s. 239-269.
- _____, Ömer Lütfi, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, Hamle Yayınları, İstanbul 1993.
- BAŞAR, Fahmeddin, “Evrenosoğulları”, *DİA*, C.11, TDV. Yayınları, İstanbul 1995, s. 539-541.

_____, Fahameddin, “Mihaloğulları”, *DİA*, C.30, TDV. Yayınları, İstanbul 2005, s. 24-25.

_____, Fahrettin, “Fetret Devri”, *DİA*, C.12, TDV. Yayınları, İstanbul 1995, s. 480-482.

BAŞOL, Samettin, “Tekirdağ İncelik’te Bir Bey Vakfı: Saruca Paşaoğlu Umur Bey’in Az Bilinen Hayratı ve Vakıfları”, *Rodosto'dan Süleymanpaşa'ya Tekirdağ (Uluslararası Tekirdağ Tarihi Sempozyumu Bildirileri 26-27 Mart 2015, Namık Kemal Üniversitesi)*, Editör: Murat Yıldız, Kitabevi, İstanbul 2016, s. 471-488.

_____, Samettin, *Vakfiyelere Göre XV. Yüzyıl Bursa Vakıfları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi, Ankara 2001.

_____, Samettin, *Kentleşme, Ekonomi ve Sosyal Hayat Yönleriyle 17. Yüzyıl Bursa Vakıfları*, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi, Ankara 2008.

_____, Samettin, “Bursa Sicilleri Arasındaki Vakıf Muhasebe Defterlerine Genel Bir Bakış”, *Vakıf ve İktisat Sempozyumu*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2014, s. 151-164.

BAYARTAN, Mehmet, “Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.10, S. 1, Aralık 2008, s. 157-175.

BERKİ, Ali Himmet, “Vakıf Kuran İlk Osmanlı Padişahı”, *Vakıflar Dergisi*, S. 5, Ankara 1962, s. 127-129.

_____, Ali Himmet, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler*, Doğu Matbaacılık, Ankara 1966, s. 57.

BERKOL, Feramuz, “Türk Vakıf Kervansarayları ve Bugün Turizm Hizmetinde Kullanılmaları”, *Vakıflar Dergisi*, S. 10, Ankara 1973, s. 345-366.

BEYDİLLİ, Kemal, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, Pınar Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2018.

BİLGİ, Sadık Müfit, *Osmanlı Klasik Çağı'nda (1300-1600) Tarımın Vergilendirilmesi ve Vergileme İlkeleri Bakımından İncelenmesi*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi, İstanbul 2015.

BİLGİLİ, Ali Sinan, *İran Azerbaycan Ermenistan ve Gürcistan'da Osmanlı Vakıfları (XVI-XVII. Yüzyıllar)*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2011.

BOSTAN, İdris, “Cezayir-i Bahr-ı Sefid Eyaletinin Kuruluşu (1534)”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 38, (2011), s. 61-78.

_____, İdris, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, 2. Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.

_____, İdris, “Saruca Paşa”, *DİA*, C.36, TDV. Yayınları, İstanbul 2009, s. 168-169.

_____, İdris, “Saruca Paşa”, *DİA*, C.36, TDV. Yayınları, İstanbul 2009, s. 169-170.

BUZPINAR, Ş. Tufan, KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, “Haremeyn”, *DİA*, C. 16, TDV. Yayınları, İstanbul 1997, s. 153-157.

CEZAR, Mustafa, “Türk Tarihinde Kervansaray” 8. *Türk Tarih Kongresi Ankara: 11-15 Ekim 1976 Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981, s. 931-940.

_____, Mustafa, *Mufasssal Osmanlı Tarihi Resimli-Harîtalı*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010.

ÇALIK, Sıddık, *Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlarda Osmanlı Düzeni (15.16. Yüzyıllar)*, Bosna-Hersek Dostları Vakfı Yayınları, İstanbul 2005.

ÇAVDAR, Hanife, *Gümrük Defterlerine Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarisında Gelibolu Gümrüğü*, T.C. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi, Burdur 2019.

ÇİFTÇİ, Cafer, “18. Yüzyılda Bursa'da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 23, S. 36, Ocak 2004, s. 79-102.

- _____, Cafer, “18. Yüzyılda Bursa’da Zaviyelere Ait Para Vakıfları”, *Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Bursa Kitaplığı 18, Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu 4*, Eylül 2005, s. 413-429.
- ÇIRPAN, Mustafa, “Osmanlı Devleti’nde Gemi Tipleri ve Gemi Kazaları ile İlgili Değerlendirmeler” *GIDB Dergi*, S.19, (2020), s.41-58.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, s. 94-125.
- DEMİREL, Ömer, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.
- _____, Ömer, *Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü (1700-1850)*, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi, Ankara 1991.
- DOĞAN, Mehmet Sait, “Vakıf Medeniyetimize Sosyal Siyaset ve Sosyoloji Açısından Bir Yaklaşım”, *Istanbul Journal of Sociological Studies*, S. 34, Eylül 2011, s. 9-24.
- DOĞRU, Halime, *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*, Eren Yayınevi, İstanbul 1990.
- DURSUN, Kübra, *II. Bayezid’in Annesi Gülbahar Hatun’un Hayatı ve Vakıfları*, T.C. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi, Tokat 2020.
- ENGİN, Nihat “Osmanlı’da Kölelik”, *DİA*, C. 26, TDV. Yayınları, Ankara 2002, s. 246-248.
- ERCAN, Yavuz, “Balkan Türkleri ve Bulgarlar”, *Belleten*, C. 54, S. 209, Nisan 1990, s. 297-308.
- ERDAĞI, Deniz, *Anadolu Selçuklu Vakıflarına Birkaç Örnek*, T.C. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi, Kars 2011.

- ERGİN, Osman, *Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939.
- ERKAL, Mehmet, “Cizye”, *DİA*, C.8, TDV. Yayınları, İstanbul 1993, s. 42-45.
- EYİCE, Semavi, “Trakya’da İnecek’de Bir Tabhaneli Cami”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.1, Ekim 1970, s. 173-174.
- FAYDA, Mustafa, “Zimmî”, *DİA*, C.44, TDV. Yayınları, İstanbul 2013, s. 428-434.
- GENÇ, Mehmet “İltizam”, *DİA*, C. 22, TDV. Yayınları, İstanbul 2000, s. 154-158.
- _____, Mehmet, “Mukataa”, *DİA*, C. 31, TDV. Yayınları, Ankara 2020, s. 129-132,
- GÖKBİLGİN, M. Tayyip, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, Üçler Basımevi, İstanbul 1952.
- GÜLER, Mustafa, *Osmanlı Devleti’nde Haremeyn Vakıfları (16. ve 17. Yüzyıllar)*, Çamlıca Basım Yayınevi, İstanbul 2011.
- GÜLER, Nazenin Saadet, *Kuruluşundan Günümüze İstanbul II. Bâyezid Külliyesi*, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2021.
- GÜMÜŞÇÜ, Osman, “Türk İskân Sistemi veya Uc-Fetih-İskân Döngüsü (X.-XVI. Yüzyıl)”, *Şehir Tarihi Yazarları Çok Dilli Çok Kültürlü Şehirler*, Ömer Bozkurt, Mehmet Tuğrul ve Yahya Aydın (Ed.), Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık Yayıncılık Amb. Dağ. San. ve Tic. Ltd. Şti, Mardin 2021, s. 285-302.
- _____, Osman, *Türk İskân Sistemi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009.
- GÜRAY GÜLYÜZ, Bahriye, *Bulgaristan’da Osmanlı Dini Mimarisi (Cami, Türbe, Tekke ve Zaviyeler)*, T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi, İstanbul 2016.
- GÜRAY, Bahriye, *Bulgaristan-Haskovo (Hasköy) ve Çevresindeki Osmanlı Yapıları*, Edirne Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi, Edirne 2009.

GÜRBİYİK, Cengiz, *Osmanlı İmareti (Aşevleri)*, T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi, İzmir 2013.

HALAÇOĞLU, Yusuf, “Anakara Savaşı”, *DİA*, C.3, TDV. Yayınları, İstanbul 1991, s.210- 211.

_____, Yusuf, Yusuf, “Çirmen”, *DİA*, C.8, TDV. Yayınları, İstanbul 1993, s. 341-342.

_____, Yusuf, “Osmanlılarda Vakıf Müessesesi”, *I. Vakıf Haftası*, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1984, s. 98-100.

_____, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilat ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 137.

HATEMİ, Hüseyin, *Türk Hukukunda Vakıf Kurma Muamelesi*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1969.

İLGÜREL, Mücteba, “İstimâlet”, *DİA*, C.23, TDV. Yayınları, İstanbul 2001, s. 362-363.

_____, Mücteba, “Subaşı”, *DİA*, C.37, TDV. Yayınları, İstanbul 2009, s. 447-448.

İNALCIK, Halil, (nşr.), *Hicri 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987.

_____, Halil, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – 1*, 16. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.

_____, Halil, “Rumeli”, *DİA*, C. 35, TDV. Yayınları, İstanbul 2008, s. 232-235.

_____, Halil, “Rumeli”, *İslam Ansiklopedisi*, C.9, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, s. 768-769.

_____, Halil, “Türkler ve Balkanlar”, *Bal-Tam Türklük Bilgisi*, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, C.3, Eylül 2005.

_____, Halil, “Osmanlı Padişahı”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 04, Nisan 1958, s. 68-79.

_____, Halil, “Osmanlılar'da Raiyyet Rusûmu” *Belleten*, C. 23, S. 92, Eylül 1959, s. 575-608.

_____, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. 1, Halil Berktaş (çev.), Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 189-191.

_____, Halil, RADUSHEV, Evgeni, ve ALTUĞ, Uğur, *1445 Tarihli Paşa Livası İcmal Defteri*, Türk tarih Kurumu, Ankara 2013.

İŞPİRLİ, Mehmet, “Câbî”, *DİA*, C. 6, TDV. Yayınları, İstanbul 1992, s. 529-530.

_____, Mehmet, “Duâgû”, *DİA*, C.9, TDV. Yayınları, İstanbul 1994, s. 541-542.

JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I*, Nilüfer Epçeli (çev.), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005.

KAHRAMAN, Seyit Ali, (hızl.), *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi: Seyahatnâmesi*, 6. Kitap, 1. Cilt, İstanbul 2010.

KAL'A, Ahmet, “Osmanlı Esnafı ve Sanayisi Üzerine Yapılan Çalışmalarla İlgili Genel Bir Değerlendirme”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 1, S. 1, 2003, s.245-266.

_____, Ahmet, “Esnaf” *DİA*, C. 11, TDV. Yayınları, İstanbul 1997, s. 423-430.

KAPLANOĞLU, Raif, *Bursa Ansiklopedisi I (Yer Adları)*, Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.

KAZICI, Ziya, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınları, İstanbul 2003.

KELEŞ, Hamza, “Osmanlılarda 19. Yüzyıldaki Para Vakıflarının İşleyiş Tarzı ve İktisadî Sonuçları Üzerine Bir Çalışma -Karacabey (Mihaliç) Kazası Örneği”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 21, S. 1, 2001, s. 189-207.

- KEPECİOĞLU, Kâmil, *Bursa Kütüğü IV*, Hüseyin Algül ve Diğerleri (hızl), Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa 2009.
- KIEL, Machiel, “Kazanlık” *DİA*, C. 25, TDV. Yayınları, İstanbul 2002, s. 138-140
- _____, Machiel, “Yenice-i Zağra” *DİA*, C. 43, TDV. Yayınları, İstanbul 2013, s. 448-450.
- KIRAL, Bilgen, “Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 15, Haziran 2020, s.170-189.
- KOCA, Emine, *Yıldırım Bayezid Devri Siyasi Olayları Devlet Teşkilatı İlim ve Kültür Hayatı*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi, Şanlıurfa 2007.
- KOCA, Murat, *Batı Karahanlılar’da (1042-1212) Tamgaç Buğra İbrahim Han (1052-1068) Dönemi ve Faaliyetleri*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi, İstanbul 2015.
- KOÇ, Ferdi, “Türk Din Müsikîsi’nde Temcidler ve Sakarya İli Taraklı İlçesinde Okunan Temcid Örnekleri”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 23, Ocak 2011, s. 60-61,
- KOZAK, İbrahim Erol, *Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf*, Sakarya Üniversitesi Matbaası, Sakarya 1994.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, “Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü” *Vakıflar Dergisi*, S. 2, Ankara 1942, s. 1-32.
- KÖSE, Osman, “Bulgaristan Emeti ve Türkler (1878–1908)”, *International Periodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 1/2, Fall 2006, s. 259-302.
- KURT, İsmail, “İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantısı İstanbul, 08-09 Mayıs 2010”, *İslami İlimlerde Metodoloji/Usûl-III/2*, Mayıs 2010, İstanbul 2011, 315-340.

_____, İsmail, “Vakıf Müessesesi XV ve XVI. Asır Vakıfları”, *XV ve XVI. Asır Türk Asrı Yapan Değerler*, Abdulkadir Özcan (Ed.), İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul 1997, s. 501-544.

KURTOĞLU, Fevzi, *Gelibolu Yöresi ve Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1938.

OCAK, Ahmet Yaşar, FARÛKİ, Süreyya, “Zaviye” *İslam Ansiklopedisi*, C. 13, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, s. 468-476.

_____, Ahmet Yaşar, “Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, S. 12, Ankara 1978, s. 247-269.

OFLAZ, Mustafa, “Maraş Sancağı’nda Köyler ve Köylüler”, *I. Kahramanmaraş Sempozyumu, 6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş*, İstanbul 2005, s. 495-526.

ONUR, Oral, *Edirne Kadıları (Osmanlı Devleti’nin 700. Yıl Kuruluşu Nedeniyle)*, Edirne Valiliği Yayınları, İstanbul 1999.

ORBAY, Kayhan, “Vakıf Muhasebe Defterlerinde Aynî Toplanan Tarımsal Gelirler ve Aynî Giderlerin Fiyatlandırılması ve Tarihsel Fiyat Endekslemeleri Konusunda” *Osmanlı Araştırmaları*, S. XXIV, İstanbul 2004, s.291-305.

ÖNKAL, Ahmet ve BOZKURT, Nebi “Cami”, *DİA*, C.7, TDV. Yayınları, İstanbul 1993, s. 56-90.

ÖZ, Mehmet, “Tahrir”, *DİA*, C.39, TDV. Yayınları, İstanbul 2010, s. 425-429.

ÖZBEK, Yıldray, “İdeolojinin İnşası: 15-16. Yüzyıl Osmanlı Selatin Camileri”, *Belleten*, C.72, S.624, Ağustos 2008, s.535-566.

ÖZCAN, Tahsin, *Osmanlı Para Vakıfları Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.

ÖZMEL, İsmail, “Kayyım”, *DİA*, C.25, TDV. Yayınları, Ankara 2002, s. 107-108.

- ÖZTÜRK, Fatih, *Sermaye, Borç ve Alacakları Açısından Bursa Esnaf-Tüccarı (1800-1839)*, T.C. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi, Sivas 2016.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Millî Eğitim Basımevi, C. 1-3, İstanbul 1993.
- PAMUK, Şevket, “Kuruş”, *DİA*, C.26, TDV. Yayınları, Ankara 2002, s. 458-459.
- PANTIK, Ramazan, *Atik Valide Sultan Külliyesi (1686-1727)*, T.C. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi, Ankara 2014.
- PAY, Salih, *Bursa İvaz Paşa Külliyesi*, T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi, Bursa 1996.
- _____, Salih, “Klasik Dönem Osmanlı Külliyelerinde Personel Sistemi” *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C.10, Ankara 2002, s. 491- 507.
- _____, Salih, “Osmanlı Külliyelerinde Yönetim (Bursa İvaz Paşa Külliyesi Örneği)”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 9, Ocak 2000, (Derginin içerisinde sayfa numaralandırması bulunmamaktadır.)
- RODOPLU, Fatma, “Türklerin Balkanlardaki Manevî Nüfuzu Olan Şeyh ve Dervişlerin Önemi: Demir Baba Örneği”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C.2, S. 2, Aralık 2013, s. 11-135.
- Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul 1317.
- SELÇUK, Furuzan, “Vakıflar (Başlangıçtan 18. Yüzyıla Kadar)” *Vakıflar Dergisi*, S. 6, İstanbul 1965, s. 21-29.
- SELÇUK, Hava, *Rumeli’de Osmanlı İskan Siyaseti (1299-1481)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi, Kayseri 2002.

- SEVİM, Sezai, “İlk Osmanlı Vakıfları (Osman Gazi-Orhan Gazi ve Süleyman Paşa)”, *Osman Gazi Dönemi ve Bursa*, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2019, s. 362- 376.
- _____, Sezai, “Osman Gazi’nin Oğlu Çoban Bey ve Vakıfları”, *Bursa’nın Tarihi Mahalleleri III Karaagaç, Mollaarap, Umurbey, Yenimahalle*, Bursa Kültür A.Ş., Bursa 2014, s. 137-141.
- SHAW, Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. 1, Mehmet Harmancı (çev.), E Yayınları, İstanbul 2008.
- ŞAHİN, İlhan, “Hasköy”, *DİA*, C.16, TDV. Yayınları, İstanbul 1997, s. 390-391.
- _____, İlhan, “Mezraa”, *DİA*, C. 29, TDV. Yayınları, Ankara 2004, s. 546-548.
- ŞEKER, Mehmet, “Müslüman-Türklerde Sosyal Dayanışma Müessesesi Olarak Vakıflar”, *Vakıflar Haftası*, S. 1, Ankara 1984, s. 112-123.
- ŞENTÜRK, Hüdaî, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Devrinde Rumeli’de Uyguladığı İskân Siyaseti ve Neticeleri”, *Belleten*, C. 27, S. 218, Nisan 1993, s. 89-112.
- TAMER, Vehbi, “İshak Paşa’nın Vakfiyeleri ve Vakıfları” *Vakıflar Dergisi*, S. 4, Ankara 1958, s. 107-124.
- TAŞKIN, Ünal, *Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış YL Tezi, Elazığ 2005.
- TAŞLIKLIOĞLU, Zafer, *Trakya’da Epigrafi Araştırmaları I*, İstanbul 1983.
- TEBER, Ömer Faruk, Osmanlı Toplumunda Bir Soysal Kurum Olarak Vakıf Çeşitleri ve İşleyişleri, *Dini Araştırmalar*, Ocak-Nisan 2002, C. 4, 12, s. 197-205.
- TEKİN, Zeki, “Van Beylerbeyi Mustafa Paşa Vakfı”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 22, Erzurum 2003, s. 269-281.

- TUĞLUCA, Murat, "Osmanlı Hukukunun Yeniden Üretiminde Balkan Fetihleri ve İstimâlet Politikası". *Studies of The Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları)*, C. 4, S. 6, Şubat 2014, s. 21-38.
- TUĞRUL, Mehmet, *Balkanlarda Şehir ve Vakıf İlişkisine Dair Mukayeseli Bir Örnek: Selanik ve Sofya, T.C. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi*, İstanbul 2020.
- UĞUR, Yunus, "Şehirler ve Şehirleşme", *Osmanlı İmparatorluğunda Çevre ve Şehir*, İstanbul 2015, s. 293-328.
- UĞURLU, Yaşar, "16. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devleti'nde Merkez Taşra ilişkileri ve Çirmen Örneği", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, 2008, s.93-145.
- UNAN, Fahri, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Eğitim" *Anadolu Selçukluları ve Beylikleri Dönemi I (Sosyal ve Siyasal Hayat)*, Ahmet Yaşar Ocak (ed.) T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1974.
- _____, İsmail Hakkı, "Çandarlı Zade Ali Paşa Vakfiyesi H. 808/1405-1406" *Bellekten*, C. 5, S. 20, Ekim 1941, s. 549-576.
- _____, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- _____, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.1. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, "Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği", *Vakıflar Dergisi*, S. 9, Ankara 1974, s. 13-37.
- ÜLKÜ, Osman, "Gelibolu Saruca Paşa Türbesi" *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21, Haziran 2004, 240-251

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “Vakıf İstilahları Lügatçesi”, *Vakıflar Dergisi*, S.17, Ankara 1983, s. 55-60.

_____, Bahaeddin, “XVIII. Asır Türk Vakıf Teşkilatı”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi (Prof. Tayyip Gökbilgin Hatıra Sayısı)*, S. 12, İstanbul 1982, s.171-190.

_____, Bahaeddin, “XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu”, *Vakıflar Dergisi*, S. 18, İstanbul 1984, s. 5-41.

_____, Bahaeddin, “Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü”, *Vakıflar Dergisi*, S. 14, İstanbul 1982, s. 1-27.

_____, Bahaeddin, “Vakıf İncelemelerinde Metod Araştırmaları”, *Vakıflar Haftası Dergisi*, S. 2, Ankara 1985, s. 16-18.

_____, Bahaeddin, “Vakıf”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 13, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, s. 153- 172.

YEDİYILDIZ, Mustafa Asım, *Başlangıcından günümüze Yıldırım Külliyesi ve Ulucami*, Hacattepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DR Tezi, Ankara 1995.

YILDIZ, Murat, *Saruca Paşa ve Umur Bey Vakfı (Aile içi Rekabetin Odağında Bir Vakfın Hikayesi)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2022.

YİĞİT, Ahmet, “XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli Coğrafyasında Tekke-Zaviyelerin Dağılımı”, *Yeni Türkiye*, S. 67, Ankara 2015, s. 1775-1783.

YURTTAŞ, Fatih, *Balkanlarda Bir Uç Beyi Ailesi Mihaloğulları 1300-1600*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2020, s. 33-42.

ZEKERİYYA MUHAMMED EL-KUDAT, “Hz. Peygamber (a.s.) Döneminde Beytu’l Mâl”, Mehmet Nuri Güler (çev.), *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi II*, Harran Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, Şanlıurfa 1996, s. 215-249.

D- Sözlü Mülakat Yapılan Kişiler

Baydar, Süleyman, -Köy Muhtarı- “Umur Bey Köyü Cami”, Umur Bey/Hayrabolu: 15 Mart 2022.

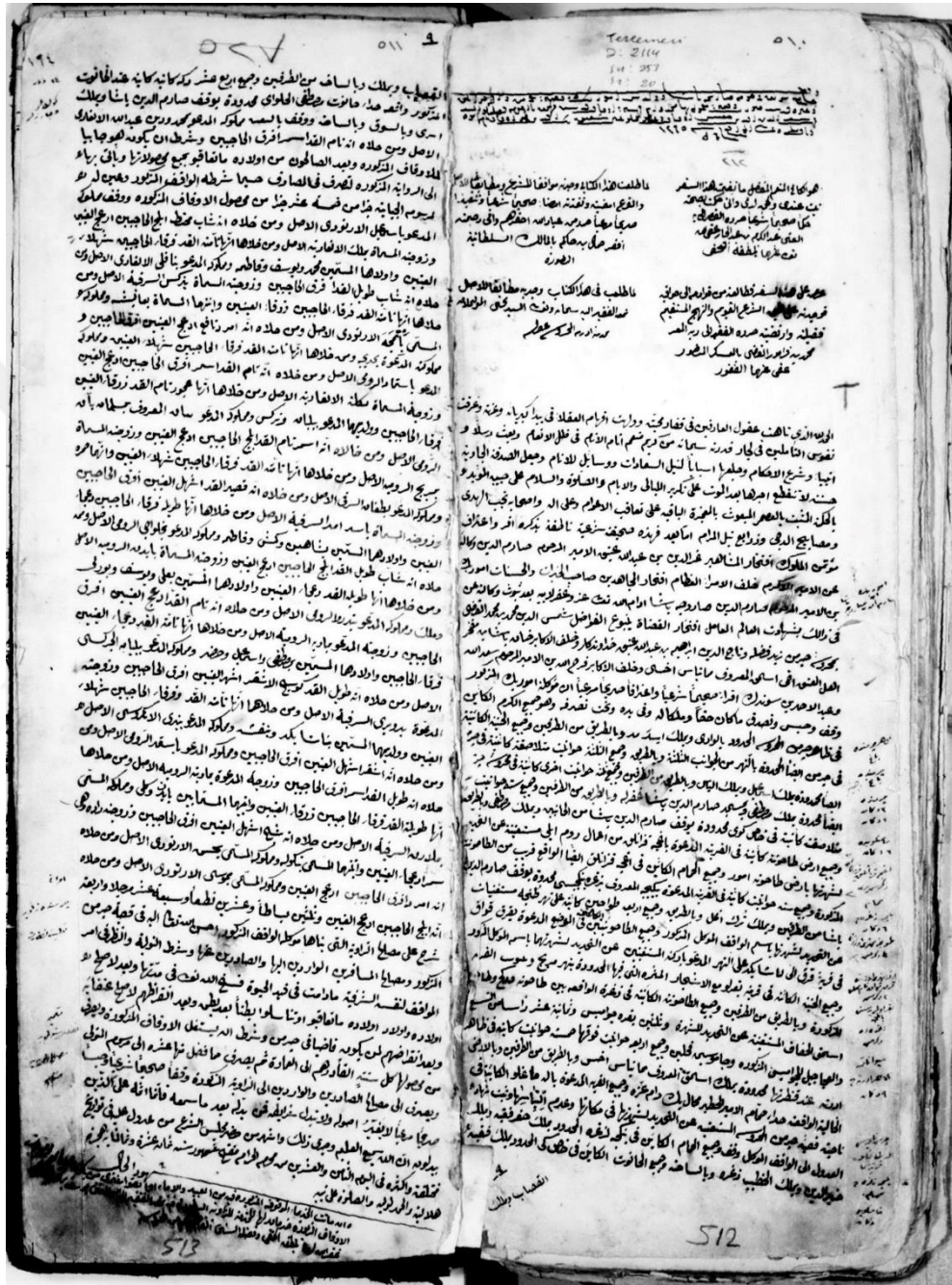
Ramadan, Mümün, -İmam Hatip- “Hasköy Eski Cami”, konulu görüşme, Bulgaristan/Haskovo: 22 Mart 2022,

Sulanç, Adem, -Çiftçi- “Ekim Alanları”, Develi/Kayseri: 6 Nisan 2022.

Yıldırım, Mithat, -İmam Hatip- “İnecik Cami”, konulu görüşme, İnecik/Süleymanpaşa: 15 Mart 2022.

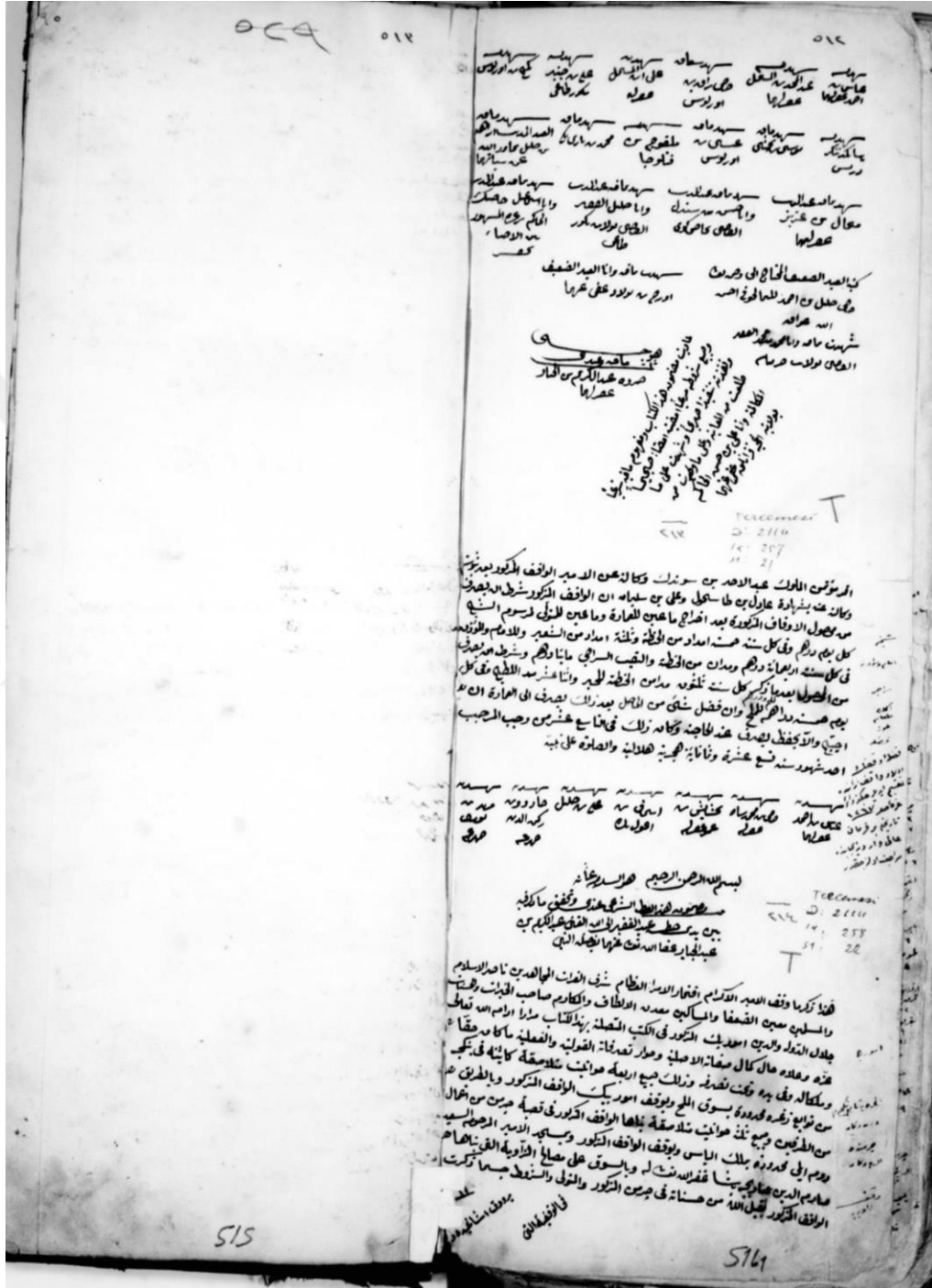
Yıldırım, Mithat, -İmam Hatip- “İnecik Erenler Hamamı”, konulu görüşme, İnecik/Süleymanpaşa: 15 Mart 2022.

EKLER

Ek-1: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na Ait Vakfiye⁷¹¹

⁷¹¹ VGM, VKA, 632/510-511/212 Tarih: 28 Muharrem 818/9 Nisan 1415.

Ek-2: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'na Ait 213 ve 214 Numaralı Zeyiller⁷¹²

⁷¹² VGM, VKA, 632/512/213 Tarih: 29 Recep 819/22 Eylül 1416, VGM, VKA, 632/512-515/214 Tarih: 2 Şevval 820/12 Kasım 1417, 214 numaralı ek vakfiyenin devamı 515. sayfada yer almaktadır. bkz.: ek: 3.

Ek-3: Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfi'na Ait 215-216 Numaralı Zeyiller⁷¹³

⁷¹³ VGM, VKA, 632/515/215 Tarih: 15 Rebiulahir 823/29 Nisan 1420, VGM, VKA, 632/515/216 Tarih: 15 Muharrem 823/20 Ocak 1421.

Ek-4: 28 Muharrem 818 / 9 Nisan 1415 Tarihli Esas Vakfiyenin Tercümesi⁷¹⁴

a. Dua Bölümü

Hamdüsena ol Allah'a mahsusdur ki ariflerin akılları muhabbeti sahrasında velhan ve akılların fehimleri kibriyâ ve izzeti sahasında hayran kalmış ve kâmillerin nefisleri kudreti deryasında gark olmuştur. Kerîm ve münim olan ve halkı inâmı gölgesinde uyutan ve peygamberler gönderen ve ahkâmı teşri ve ânı neyli saadete zerîa ve duhulî cinana vesile kılan ve sadaka-i cariyeyi öldükten sonra ecr-ü sevâbı gicelerin ve gündüzlerin taakkubu ile devâl edüb kesilmeyen bir hasene kılan zâtı ecel ve âlâsını tenzih ve takdis eder ve hikmetle müeyyed ve ismetle Mürsel ve seneler taakkub ettikçe daim ve bâkî mucize ile mebus bulunan habibine ve yıldızlar gibi rehberi hidayet olan ve zulmette mısbah ve neyli murada vesile bulunan âli ve ashâbına arz-ı salât ve selâm eylerim.

b. Vakıf ile İlgili Bilgiler:

Vâkıf kişi: Merhum Emir Sarumiddin Saruca Paşa oğlu Umur Bey

Vakfın vekili: Saruca Paşa'nın azatlısı İzzeddin bin Abdullah

Tescil Eden Kadı: Abdülkerim bin Abdülcabbar

Metin İçerisinde İsmi Geçen Şahitler:

Mehmed oğlu Kadı Şemseddin Mehmed, Abdullah oğlu Taceddin İbrahim, Anyas Ahi olarak bilinen Ahi İshak, Merhum Emir Sadullah oğlu Farahullah, Sindüğün oğlu Abdul Ahad adlı kişiler Çirmen'de şehadet etmişlerdir.

Vakfedilen Akarat:

Çirmen haricinde bir tarafı vadi bir tarafı Müstemed adlı kişi mülkü ve iki tarafı yol olan üzüm bağının tamamı. Çirmen'de üç tarafı nehir ve bir tarafı yol olan bahçenin

⁷¹⁴ Vakfiye ve ek vakfiyelerin tercümesi Selahattin Aydın ve İsmail Serçe tarafından yapılmıştır.

tamamı. Çirmen’de bir tarafı İsmail mülkü bir tarafı İlyas mülkü ve iki taraftan yol ile bitişik üç göz dükkânın tamamı. Hasköy’de iki tarafı Sârimüddin vakfı bir tarafı Mustafa mülkü ve bir tarafı yol ile bitişik altı göz dükkânın tamamı. Rumeli tevabiinde Akçakızanlık karyesinde Umur dükkân olarak meşhur dükkân arzının tamamı. Yine Akçakızanlık karyesinde mezbur dükkân kurbunda bulunan hamamın tamamı. Yenice Zağra namı ile bilinen karyede iki taraftan Sarumiddin Paşa vakfı ve Türkoğlu mülkü ve bir tarafı yol olan altı göz dükkânın tamamı. Tunca nehri üzerinde Türkoğlu mülküne ait olan yol ve dört değirmenin tamamı, belirtmeye gerek olmayan çünkü vakıf edenin adıyla meşhurdur. Kırklareli karyesinde Kırkkavak mevziinde Ergene nehri üzerinde yer alan iki göz değirmenin tamamı. Belirtmeye gerek olmayan çünkü vakıf edenin adıyla meşhurdur. Bakırlı karyesinde Meriç nehri ve mezbur karye ile sınır, iki tarafı yol olan meyve bahçesinin tamamı. (Eşcarlı bağçe) Zağra’da... Verkeh değirmeni ile Haffaf İshak değirmeni arasında bulunan bir değirmen şöhreti için belirtmeye gerek olmayan, 30 adet Camus ve 18 baş (yaşlı deve...) Camus yavrusu ve iki Camus boğasının tamamı. Edirne haricinde Edirne köprüsü yanında Manyas Ahi olarak bilinen İshak mülkü ve iki taraftan yol ve Emir Cemal Bey Emir (---) Muhal Bey izzetini daim eylesin hamamı hizasında dört göz dükkân ve bunların yukarısında bulunan beş göz dükkânın tamamı. Çirmen (korunan Çirmen olduğu yerde şöhreti için belirtmeye gerek olmayan ve başkasıyla karıştırılmayan) kasabası nahiyesinde Aladağlı karyesinin tamamı vakıf edene şahitlik edenlerle ispat edilen Yenice Zağra’da yer alan Hızır Fakih mülkü ile Hayrettin mülkü ve Zağra hatibinin mülkü ve saha ile sınır hamamın tamamı. Hasköy’de Kasap Fakih mülkü ile sınırda olan dükkânlar, saha ve mezkûr dükkânın yanında Helvacı Mustafa dükkânı hizasında Sârimüddin vakfı ile Sırrı mülkü, çarşı ve saha ile çevrili 14 göz dükkânın tamamı. Ve azatlı kölesi Abdullah oğlu Mahmud.

c. Vâkıfın Şartı:

Azatlı kölesi Abdullah oğlu Mahmud dahi vakfedilenler arasında olup hem vakıf mütevellisi hem de câbi olarak görevlendirilmiştir. Mütevellinin vefatından sonra Mahmud Bey’in evladı ve evladı evladından sâlih olanlar zikrolunan evkâfın bütün mahsulatını tahsil ve cibayet etmesini, vâkıfın şartına göre masraflara sarf olunmak için imarete getirilmesi, şart ve cibayet mersumu olarak evkâfın mahsulünden 15 cüzde 1 cüzünü tayin ettiğini belirtmiştir. Kölesi Arnavutluk İsmail, esmer, iri gözlü, kalın kaşlı

genç ve onun eşi, Melek, Elfav asıllı, güzelliğinden: güzel boylu, birbirinden uzak kaşlı, gözleri şehla ve onun (Meleğin) çocukları: Muhammed, Yusuf, Fatima Vakfedenin Kölesi: Nafili, Elfadi asıllı. Onun güzelliğinden uzun boylu, birbirinden uzak kaşlı ve Nafili'nin eşi, adı Yezka, Serfi asıllı, güzelliğinden: güzel boylu, birbirinden uzak kaşlı ve mavi gözlü ve onun (Yezkanın) kızı Ayşe Vakfedeni kölesi: Ahmece Arnavut asıllı, güzelliğinden: köse, iri gözlü, birbirinden uzak kaşlı. Vakfedenin kölesi: Hatice, güzelliğinden: güzel boylu, birbirinden uzak kaşlı, gözleri şehla, Vakfedin kölesi: Bastımad Rum asıllı, güzelliğinden: güzel boylu, esmer, birbirinden uzak kaşlı, iri gözlü, onun eşi Meklet, Elfav asıllı, güzelliğinden: iri, uzun boylu, mavi gözlü, birbirinden uzak kaşlı ve oğulları: Belban ve Nargız. Vakfedenin kölesi: San, Selman Bak ile meşhur ismi, Rum asıllı, güzelliğinden: esmer, tam boylu, birbirinden uzak kaşlı, iri gözlü. Onun eşi, Meriç, Rum asıllı, güzelliğinden: güzel boylu, birbirinden uzak kaşlı, şehla gözleri (...) Vakfedenin kölesi: Tıfak, Serfi asıllı, güzelliğinden: kısa boylu, gözleri şehla, birbirinden uzak kaşlı, onun eşi Esramed, Serfi asıllı, güzelliğinden: uzun boylu, birbirinden uzak kaşlı, iri gözleri, onun çocukları: Şahin, Kemş ve Fatima Vakfedenin kölesi: Helvacı, Rum asıllı, güzelliğinden: uzun boylu bir genç, birbirinden uzak kaşlı, iri gözleri ve onun eşi, Ebdin Rum asıllı, güzelliğinden: uzun boylu, iri gözlü, onun çocukları Ali, Yusuf, Budli ve Melek Vakfedenin kölesi: Bendru, Rum asıllı, güzelliğinden: tam boylu, iri gözlü, birbirinden uzak kaşlı, onun eşi, Maviye, Rum asıllı, güzelliğinden: tam boylu, iri gözlü, birbirinden uzak kaşlı, onun çocukları: Mustafa, İsmail ve Hızır Vakfedenin kölesi: Belban Çerke asıllı, güzelliğinden: uzun boylu, sarı, açık renkı gözleri, birbirinden uzak kaşlı, onun eşi, Ruveyri, Serfi asıllı, güzelliğinden: güzel boylu, birbirinden uzak kaşlı, şehla gözleri, onların iki oğlu: Aydın ve (...) Vakfedenin kölesi Melark, Serfi asıllı, güzelliğinden: şehla gözleri, birbirinden uzak kaşlı, onun eşi, Dade, o esmer ve iri gözlü ve onların kızı: Tekül Vakfedenin kölesi, Hasan Arnaut asıllı, kaşlı çıkmayan, iri gözler. Ve 44 nüfus köle ve cariyesini vakfetmiştir. 30 parça sergi ve 20 deri kilim ve 17 tencere ve 4 (...) 41 parça irili ufaklı avani vakfettiği, mezkûr mevkufatın cümlesini müvekkili Umur Bey'in Çirmen kasabasında bina ettiği imarete ve bu imarete gelip gidenlerin mesalihine vakfettiği, Köle ve cariyelerden vefat eden veya firar eden olursa mütevellinin imarette hizmet etmek için onların yerine vakıf mahsulatından köle ve cariye satın alınacaktır. Bu vakfın tevliyet ve nezaretini kaydı hayat şartı ile kendi nefesine ve sonra batnen ba'de batnın evlad-ı evladının aslahına ve onların inkırazından sonra köle ve

cariyelerinin aslahına ve onlarında inkırazından sonra mezbur Çirmen kasabasında hâkim olan kimseye şart kıldığını, Evkâfı mezkure istiğlal edilip her sene mahsulünden tamir ve termime iki bin dirhem sarf olunduktan sonra artanın öşrünün mütevellinin mersumuna sarf edilmesini, bundan sonra artanların imarete gelip gidenlerin mesalihine sarf edilmesinin şart kılındığı, iş bu vakfı, vakfı sahihi şer'i ve habsi sarihi mer'i ile vakıf ve hapsedtiğini ikrar ve itiraf etti. Usulü ve şartları değiştirilemez. Her kim değiştirmek isterse günahı ona döner ve Cenab-ı Hak işiten ve bilendir. 818 yılı Muharrem ayının 28'inde şehadet edilerek kaydedildi. Elhamdü li velihi vessalatu ala nebiyih.

d. Vakfiyeyi Tasdikleyen Şahitler

Abbas bin Ahmed, Abdulhamid bin (---), Hacı Burak bin Evrenos, Ali bin Cüneyd Tekürdağı, Musa bin Evrenos, Ali bin Mihal, Musa bin Yahşi, İbrahim bin Halil, İsa bin Evrenos, Malkoç bin Kutluca, Mehmed bin(---) Bey, Mihal bin Aziz, Hasan bin Sündül Hasköy kadısı, Tekirdağı vilayeti kadısı Halil, Yenice Zağra Hâkimi İsmail bin Hasbeğ, Harmanlı Kadısı Mehmed bin Mehmed, Akçakzıanlık vilayeti hâkimi Ali bin Hasan.

Ek-5: 213 Numaralı, 29 Recep 819/ 22 Eylül 1416 Tarihli Ek Vakfiyenin Tercümesi

Zikredilen vakfın vekâleti: Abdul Ahad bin Sunduk

Vekâlete şahit olanlar: Adil bin (---) ve Ali bin Süleyman Zikredilen

Bu vakıf şartı ise vakfın gelirlerinden imar için belirtilen miktar çıkartıldıktan sonra: İmaret şeyhine her gün 1 dirhem, her sene buğdaydan 5 müd buğday, 3 müd arpa, İmama ve müezzine her sene 400 dirhem, mahsulden 12 müd buğday, Siraci için 200 dirhem. Zikredilen işler yapıldıktan sonra Ekmek pişirmek için 300 müd buğday, Yemek yapmak için 12 müd buğday, Et için 5 dirhem, Tuz için 1 dirhem. Bu işler yapıldıktan sonra fazla bir şey kalırsa ihtiyaç halinde bina için sarf edilir. İhtiyaç yoksa muhafaza edilir ve ihtiyaç anında kullanılır. 29 Recep 819 Peygambere selam salat olsun

Şahitler: Abbas bin Ahmed Allah affetsin, Hacı Muhammed bin Şah Allah onları bağışlasın, İshak bin oğul bey, Ali bin Halil

Ek-6: 214 Numaralı, 2 Şevval 820/ 12 Kasım1417 Tarihli Zeylin Tercümesi

Allah'ın rahmetine muhtaç Abdülkerim bin Abdulcebbar Allah affetsin.

Bu vakıf, büyük ikram sahibi, mücahitlerin şerefi ve gurur, İslam ve Müslümanların nasırı, zayıfın ve fakirin yardımcısı, iyilik ve cömertliği kaynağı, iyi işler sahibidir. Devletin ve dinin azametidir. Bu kitapta defalarca bahsi geçen Umur Bey Vakfının içeriğindeki hukuki yazılardır. Allah-u Teâlâ, aslî sıfatlarının kemâl halini ve sözlü ve fiili girişimlerini devam ettirsin. Tasarrufu altında ve elinde olan ve hak sahibi olduğu mallar şunlardır: Bu Zağra şehrinde Tuzpazarı'nda ve yukarıda bahsedilen Umur Bey vakfında ve her iki taraftan yol üzerinde bulunan bitişik dört dükkândır. Yukarıda adı geçen kişi tarafından Rumeli'ye ait Çirmen kasabasında İlyas'ın mülkünde, bahsi geçen kişinin vakfında ve merhum Emir Sarımüddin Paşanın (yüce Allah onu bağışlasın) camisine bitişik inşa edilen üç dükkândır. Yukarıda zikredilenler, Çirmen'de mezkûr vâkıfın -Allah hayırlarını kabul etsin- bina ettiği imarete ve mütevellinin maslahatları için mezkûr şartlara bağlı olarak vakfedilmiştir. Bu kitap üzerine vakıf yapılan bu kitap şeriata uygun sahih doğru açık her şeye riayet edilmiş bir kitaptır. Bu kitap ne satılır ne hibe verilir ne miras verilir nede rehin verilir. Allah en hayırlı varisçidir. Cenabı Hak bahşedilen bir işi yapanın mükâfatını boşa çıkarmaz. 2 Şevval 820 de yazıldı.

Şahitler: Abbas bin Ahmed, Salih Ali bin Muhammed Paşa, (---) bin Ömer Allah onu affetsin.

Ek-7: 215 Numaralı, 15 Rebiülahir 823/ 29 Nisan 1420 Tarihli Zeylin Tercümesi

Emir Merhum Sarımüddin Paşa oğlu Umur Bey vakfı Allah kabul etsin. Rumeli Zağra Çarşısında Kunduz mülkünün yanında bulunan, yola, çarşıya ve mescide birleşik olan 3 büyük dükkân, Zağra vakfiyesinde adı geçen Sarımüddin Paşa tarafından yaptırılan caminin maslahatları için Rebiülahir'in (15) ortası 823 yılına ait vakfiyeler için bu kitapta zikredilen şartlarla muteber vakfiye olarak vakfedilmiştir. Abdulkerim bin Abdulcebbar Allah bağışlasın, Muhammed bin Hâkim Allah bağışlasın.

Şahitler: Emir Hasan bin Yusuf Allah bağışlasın, Mezit bin Yusuf Allah bağışlasın.

Ek-8: 216 Numaralı, 15 Muharrem 824/ 20 Ocak 1421 Tarihli Zeylin Tercümesi

Verdiği nimet ve lütuflar için Allah'a sonsuz hamdolsun. Onun sevgili peygamberi Muhammed Mustafa'ya ailesine ve Allah'ın emrini ve hikmetini dağıtmaya erişmiş sahabesine salat ve selam olsun. Bundan sonrakilere gelince bu kitapta defalarca bahsi geçen Umur Bey Vakfının içeriğindeki hukuki yazılardır. Tasarrufu altında ve elinde olan ve hak sahibi olduğu mallar şunlardır: Çirmen'de bulunan yeri belli olan Seferlik mezrası, Hasköy'de 12 dükkân, Hasköy'deki diğer dükkânlar, Karaca Hacı'nın mülkünün yanında ve 3 tarafı yola bakan dükkân, Yine Hasköy'de Umur Bey'in vakfettiği yerin yanında Süleyman Essarac'ın mülkünün yanında boş arazi ve yola bakan büyük dükkân, Çimende vâkıfın vakfının yanında çarşıya ve boş araziye bakan 4 büyük dükkân, Bakırlık köyündeki 4 gözlü değirmen, Zağra'da iki tarafı yola iki tarafı boş araziye bakan 4 büyük dükkân. Bunlar şartları ve kendisi vakfiyede zikredilen imaretin maslahatları için vakfedilmiştir. Zağra'da Kunduz'un mülkünün yanında üç tarafı yola bakan 2 büyük dükkân Sarımüddin Emir Saruca Paşanın Çirmen'de bina ettiği mescidin maslahatlarına vakfetmiştir. Akçakızanlık' ta bulunan mezkûr han, hamam, vadi, değirmene giden su ve yolun hududunda bulunan üzüm bağı yine oradaki mabede vakfetmiştir. Bu vakfın tevliyet ve nezaretini kaydı hayat şartı ile kendi nefesine ve sonra batnen ba'de batnın evlad-ı evladının aslahına ve onların inkırazından sonra köle ve cariyelerinin aslahına ve onların inkırazından sonra mezbur Çirmen kasabasında hâkim olan kimseye şart kılınmıştır. Bu vakıf işleri 824 yılının ilk ayı olan Muharrem ayının ortasında yazılmıştır. Allahuteala bu senenin gelişini Müslümanlara bereketli kılsın.

Şahitler: Abbas b. Ahmed ve Emir Hasan b. Hacı Muhammed.

Nahiye-i Tekfurdağı

Nefs-i İnepazarı hassa-yı mir-i alem Merhûm Umur Bey Tekfurdağı tarafında Pazar kurmak için merhûm Sultan Mehmed tâbe-serahû hazretlerinden yer talep itmiş merhûm sultan dahi İnepazar'da kurmak için üç pare mevkûf yer vermiş Emir yeri, İsa yeri, Sevinç yeri asıl defterden bu defter üzerine kaydolmuş. Amma Balaban Paşa defterinde bu yerler için eşküncüsüne mültezim olunmuş denmiştir.

Mahalle-i Cami

Hatib bin Ali nim (imamdır), Mehmed veled-i O (mü'ezzin);

Kara Hoca çift, Hamza veled-i O, Davud birader-i Hamza, Ahmed birader-i Davud,

Saruca veled-i Mehmed birader-i Ahi Hoca çift;

Musa birader-i Saruca çift, Kasım veled-i Lütfullah çift, Eflakçı Hacı Pir Demurci,

İnebey Sadık, Davud veled-i Hisar Bey çift;

Kurt veled-i Türüd, Ahmed veled-i Türüd, Yusuf veled-i Zurnavi çift, Reis veled-i

Emur çift, Hamza evlad-ı mezkûr Yusuf Zurnavi.

Der-i devlet-i mekîne arz-ı dâî-i kemîne oldur ki Çirmen kasabasında medfun Sarıca Paşa velediş Umur Bey evkâfı tevliyet batn-ı evvel evlâdına meşrât olub bâ-berat-ı âlîşân mütevellileri İsmail ve İbrahim ve Aîşe ve İsmihan ve diğer Aîşe meclis-i şer'e gelüb şöyle tazallüm-i hâl iderler ki batn-ı evvelde validelerimiz Ümmühani ve Fatıma ve Safiye ve diğer Fatıma yüz on üç senesi tarihinde mahruse-i Edirne'de batn-ı sani olan işbu Atike ile Divan Sadr-ı a'zamı ve Sadr-i el-Rumeli Başmakçızade Efendi huzurunda mürafa'a-i şer' ve nesebleri sabit ve nevbet-i tasarruf validelerimizin olduğu hükm birle yedlerine i'tâ olan hüccet-i şer'iyye mucibince berât-ı 'âlî ihsân buyurulub kırk yedi senesine gelince mutasarrıflar iken validelerimiz müteakiben müteveffıye olub ve mezbûre Atike Hanım bizim ile batın derecede müsâvi olmagla ber-vech-i meşrut nâzır-ı vakf El-hâc Halil Ağa arzıyla tevcih ve elli sekiz Receb'inin on altıncı gününe gelince mutasarrıflar idik mezbûr Atike kana'at itmeyüb beratım zayı' eyledim deyü ancak kendi üzerinde olduğunu der-kenar ve bir takrîb ile berât ve Abdulkâdir nâm çavuş mübaşir tayin-i tevliyet-i vakfı müstekillen zabt ve gadr murad eyledikde yüz on üç senesi tarihinde virilen hüccet-i şer'iyyenin mazmûnı nefis-i Çirmen naibi sabıkan Es-seyyid Mehmed Efendi huzurunda bil-muvâcehe sabit ve mantukınca ol dahi hüccet-i şer'iyye virüb i'lâm itmekle mahmiye-yi Edirne'de Haremeyni's-şerifeyn müfettişi vekili ârif Es-seyyid Mustafa Efendi huzurunda sâbit olduğu vâki' hâli der-i devlet-medara i'lâm ve muciblerince nâzır-ı vakf Ahmed Ağa i'lâm ve 'alel-iştirak es-seyyiye tevcih ve halen mutasarrıflar idik yine mezbûre Atike hissesine kan'at ve kanunu şer'e razı olmayub üç def'a şer'le görülüb yedlerimize berât-ı âlîşân sadaka buyrulub hâli üzere ibkâ oluna deyü emr-i âlî virilmişken yine mütenebbih ve kana'at itmeyüb kuvvet-i mâline ve şefi'leri sebiliyle kendini şâtır Hüseyin Çavuş'a akd-i nikâh ve mübaşir ve vekil idüb ol dahi bilâ muvâcehe ve bilâ murafa'a sekiz nefer kimesne kizb ile Haremeyn müfettişi huzurunda bizleri evlâd-ı vakıfdan degildir deyü nakibe haber virdirüb hilâf-ı şer'i ve'l-kanun mezbûre Atike üzerine tevliyet-i mezbûrî müstekillen berât ve ceddimiz tevliyetden ancak medâr-ı erzak olan nafakalarımızın kat'ına sebep ve bizleri zümre-i medyuna ilhâk ve kemâl-i mertebe-i gadr-ı küllî itmekle yedlerimizde olan senedatlara nazar ve hüccetlerimizin tekrar mazmûnı sübutını ve sinîn-i mezbûrelerde virilen senedâtlarımızın kayıdları tarihleriyle der-kenâr ve hakk-ı tasarruf nice olduğu ve ayân ve derecede mezbûre Atike ile müsavi olduklarımız beyan oldukda tevliyetimiz 'inâyet ve sadaka buyurılmak babında ahvâl-i perişanlarımızı der-i devlet-medâra i'lâm idiver deyü ilhah itmeleriyle fi

nefsü'l-emr yedlerinde ibraz eyledikleri hüccetin mazmûnı Hatîb Ahmed Efendi ibni İbrahim ve Hüseyin Çelebi ibni Abdullah şehadetleriyle sâbit olub sinîn-i mezbûrelerde şer'-i kavîm ve kanun-ı kadîm ile yedlerine virilen senadları tarihleriyle der-kenar mürüvvet buyurulub kuvvet-i yevmiyelerine medar olan cedleri tevliyetini âle's-seviyye-i kemâ fi'l-evvel sadaka ve ihsân buyurulmak ricasıyla ahvâl-ı perişanlarına merhameten ve hasbeten-lillah el-melikü'l-müte'âl paye-i serîr-i a'lâya arz u î'lâm olundu bâki emr u fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir. Hurrîre fi'l- âşir min cemaziyelâhir li-sene erba'a ve sittin ve miete elf [20 Cemaziyelahir 1164].

El-Abdu'd-dâî Li'd-devletü'l-Aliyye-i Osmaniyye

İmamzade Ahmed El-Mevla-Hilafe bi-Kaza-i Çirmen

Ma'rûz-ı Dâ'i-i Devlet-i 'Aliyyeleridir ki

Derûn-ı der-kenarda mezkûre zât-ı mu'arrefe Aişe Hatun ibneti Mustafa asâle ve li-ebeveyn karındaşları İsmail ve İsmihan ile İbrahim ve diğer Aişe taraflarından vekaleten meclis-i şer'ide Çirmen kazasında vâki' merhûm Sarıca Paşa velediş Umur Beg evkâfının evlâd-ı vâkıfdan ber-vech-i meşrût mütevelliyesi zâtı mu'arrefe Atike Hatun ibnet-i İbrahim ile terâfu' idüb iş bu yedimizde olan iki kıt'a vakfiye-i ma'mulün-bihâ mantukınca vâkıf-ı muşârun-ileyh vakfının tevliyetini evvela kendüye ba'de batnen ba'de batn evlâd-ı evlâd-ı evlâdının zükûr inâsının aslahına ba'dehüm 'utekâsının aslahına şart ve ta'yin eylediği musarrah olmağla bin yüz yedi tarihinde tevliyet-i mezkûre ber-mûceb-i şart-ı vâkıf mezbûre Atike Hatuna tevcih olunmagla işbu yedimde olub bin yüz on üç Zilhiccesi tarihiyle müverrah ve Sadr-ı Rum-ı esbâk Merhum Başmakçızade Esseyid Ali Efendi hazretlerinin imza ve hatemini hâvi bir kıt'a hüccet-i şer'iyye nâtik olduğu üzere validemiz Ümmühani ve kız karındaşı Fatıma Kadıasker-i muşârun-ileyh huzurunda mezbure Atike Hatun ve vâsisi Hasan nâm kimesne ile ba'de'l-mürâfa'a mezbûre Atike vâkıf-ı muşârun-ileyh Saruca Paşa velediş Umur Bey'in oğlu Ali Bey'in oğlu Mustafa'nın oğlu Mehmed'in oğlu Elhâc Ahmed'in oğlu Osman'ın oğlu Mehmed'in oğlu İbrahim'in sulbiye kızı olub ve validemiz mezbûre Ümmühani ve kız karındaşı Fatıma dahi Vâkıf-ı muşârun-ileyh Saruca Paşa velediş Umur Bey'in oğlu Yakub Bey'in oğlu İdris'in oğlu Mehmed'in oğlu Hasan'ın oğlu İsmail'in oğlu Şikâri Mehmed Efendi'nin sulbiye kızları olub derece-i mezbûre Atikeden mukaddem olduklarını şuhûd-ı 'udûl ile divân-ı sadr-ı âlîde isbât ve evladiyetlerine hüküm-birle kadıasker-i muşârun-ileyhin virdiği hüccet-i mezkûrenin ber-vech-i muharrer mazmunını ve benim ile karındaşlarım mezbûrân İsmail ve İsmihan mezbûre Ümmühani'nin sadrî evladları olub ve mezbûre diğer Aişe dahi mezbûre Fatıma'nın sadriye kızı ve mezbûr İbrahim mezbûre Atike Hatunun babası İbrahim'in kız karındaşı Safiye'nin sadrî oğlu olub her birimiz Atike ile derecede müsavi olduğımıza bin yüz elli sekiz senesi muharreminde bâ-fermân-ı âlî Çirmen kazası nâibi Esseyid Mehmed Efendi huzurunda mezbûre Atike muvacehesinde şuhûd-ı 'udûl ile ba'de'l-isbat ve'l-hüküm nâib-i mûmâileyh imza ve hatemini hâvi yedimize virdiği işbu bir kıt'a hüccet mucibince kadîmden beru iktisâm idegeldiğimiz galle-i vakf-ı mezbûrdan hisselerimizi mütevelliyeye-i mezbûreden talep eylediğimizde teslimden imtinâ' ider deyü da'va ol-dahi mezbûre Aişe'nin ber-vech-i muharrer

müddeasını bi'l-küllîye inkâr itmekle müddeiyye-i mezbûre Aîşe bin yüz on üç senesinde kadiasker-i muşârun-ileyh huzurunda ber-vech-i muharrer validemiz mezbûre Ümmühani ve kız karındaşı mezbûre Fatıma mezbûre Atike muvacehesinde neseblerini vesâyet zikriyle vâkıf-ı muşârun-ileyhe ittisal ve cehd-i şuhûd-ı 'udûl ile isbat ve hüküm birle kadiasker-i muşârun-ileyh imza ve hatemini hâvî virdiği hüccet-i mezkûrenin mazmunını ve ber-vech-i muharrer mezbûre Aîşe ve müvekkilleri mezbûrun mezbûre Atike ile derecede müsavi olduklarını mâru'z-zikr elli sekiz senesi muharreminde bâ-fermân-ı âlî Çirmen kazası nâibi mumâileyh Mehmed Efendi huzurunda bâ'de'l-mürâfâ'a müezzin? Mustafa bin Osman ve berber Ali Çelebi bin Hüseyin şهادetleriyle vech-i şer'i üzre isbat ve mucibiyle hükm-birle naib-i mumailiyh Esseyyid Mehmed Efendi imza ve hatemini hâvî virdiği hüccet-i şer'iyyenin mazmunını mütevelliyeye-i mezbûre Atike Hatun muvacehesinde kaza-i mezbûr ahalisinden Hatib Ahmed Efendi bin İbrahim ve Mahmud Ağa bin Ali şهادetleriyle isbât idüb galle-i vakfı dahi beynlerinde iktisâm oluna geldiğini beyan sadedinde iken tavassut-ı musluhîn ile mütevelliyeye-i mezbûre Atike Hatun müddeiyye-i mezbûre Aîşe Hatun ile müvekkilleri mezbûrunun ber-vech-i muharrer evlâd-ı vâkıf-ı muşârun-ileyhden olup kendi ile derecede müsâvi olduklarını ikrâr ve i'tirâf ve kadîmden beru ne vechile zabt ve tasarruf oluna geldi ise ol vechile tasarruf ve galle-i vakf-ı mezbûrdan kendülere iktizâ iden hisse-i malumelerin ber-muceb-i şart-ı vâkıf teslime taahhüd eyledikde anlar dahi mezbûre Atike sinnen cümleden ekber ve akdem olmagla tevliyet-i vakf-ı mezkûre müstakileten mutasarrıf olup aslahiyyet davasıyla rencide ve müdahale olunmamak üzere mezbûre Aîşe bi'l-asâle ve bi'l-vekâle taahhüd ve ol-vechile kat'-ı nizâ' eyledikleri huzur-ı âlîlerine i'lâm olundu. Ferman hazret-i men-lehü'l-emrindir. Fî 8 Ramazan Sene 1164. Mühür.

Ek-12: Fotoğraflar

Fotoğraf 1: Hasköy (Haskovo) Eski Cami İç Kısım⁷¹⁶

Fotoğraf 2: Hasköy (Haskovo) Eski Cami Dış Görünümü⁷¹⁷

⁷¹⁶ Mümin Ramadan Kişisel Arşivi.

⁷¹⁷ Mümin Ramadan Kişisel Arşivi.

Fotoğraf 3: İncik Umur Bey Cami Yeni ve Eski Kitabeleri⁷¹⁸

Fotoğraf 4: İncik Umur Bey Cami İç Görşeli⁷¹⁹

⁷¹⁸ Samettin Başol Kişisel Arşivi.

⁷¹⁹ Mithat Yıldırım Kişisel Arşivi.

Fotoğraf 5: İncelik 1999 Tarihinde İnşa Edilen Umur Bey Cami Dış Görşeli⁷²⁰

Fotoğraf 6: İncelik'te 1952 Yılında İnşa Edilen Camiye Ait Fotoğraf⁷²¹

⁷²⁰ Mithat Yıldırım Kişisel Arşivi.

⁷²¹ Mithat Yıldırım Kişisel Arşivi.

Fotoğraf 7: İncik Erenler Hamamı⁷²²

Fotoğraf 8: İncik Erenler Hamamı⁷²³

⁷²² Mithat Yıldırım Kişisel Arşivi.

⁷²³ Mithat Yıldırım Kişisel Arşivi.

Ek-13:

Tablo 32: Saruca Paşa, Umur Bey ve Ali Bey Tarafından Kurulan Yapıların Topluca Gösterilmesi

Bâni İsmi	Bölgeler	Kurumlar	Sancak
Saruca Paşa	Akçakızanlık	Saruca Paşa Camii Saruca Paşa Hamamı Saruca Paşa Kervansarayı	Çirmen Sancığı
	Çirmen	Saruca Paşa Camii	
	Hasköy	Saruca Paşa Camii Saruca Paşa Zaviyesi Saruca Paşa İmaretı Saruca Paşa Hamamı Saruca Paşa Kervansarayı	
	Yenice Zağra	Saruca Paşa Camii Saruca Paşa Zaviyesi Saruca Paşa Hamamı Saruca Paşa Kervansarayı	
Umur Bey	Çirmen	Umur Bey İmaretı	
	İncik	Umur Bey Cami Umur Bey Hamamı Umur Bey Kervansarayı	
Ali Bey	Çirmen	Ali Bey Mescidi	

Ek-14: Harita

Harita 1: Günümüz Sınırları İçerisinde Saruca Paşaoğlu Umur Bey Vakfı'nın Hizmet Verdiği Bölgeler

